

Марія МАЛЬЦОВСКА

Найкрасша приповідка

Сполок русиньских писателїв Словеньска
Пряшів 2012

Марія МАЛЬЦОВСКА

Найкрасша приповідка

Одповідный і технічний редактор, фотографії і графічна управа:

Мгр. Александер Зозуляк

Зоставителька і языковий редактор: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.**

© Выдав: Сполук русиньскых писателів Словенська

**Реалізоване з фінанчнов підпоров Уряду влады СР – програм
Культура народностных меншын 2012**

Тоту публікацію ани ей части не мож репродуковати без поволіня
властника авторьскых прав

На 1. стор. обалкы: **Портретр авторкы Марії Мальцовской і деревяна
церьков із ей родного села Руський Потік**

Перше виданя

Mária MALCOVSKÁ

Najkrajšia rozprávka

Zodpovedný a technický redaktor, fotografie a grafická úprava:

Mgr. Alexander Zozulák

Zostavovateľka a jazyková redaktorka: **PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.**

© Vydal: **Spolok rusínskych spisovateľov Slovenska**

**Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR – program Kultúra
národnostných menšín 2012**

Túto publikáciu ani jej časti n ie je možné reprodukovat' bez súhlasu majiteľa
autorských práv

На 1. стр. обálкы: **Portrét autorky Márie Malcovej a drevená cerkev z jej
rodnej obce Ruský Potok**

Prvé vydanie

ISBN 978-80-89441-26-6

Пару слов од едітора

Зоставлїнем переглядовою публікації творів прозаїчки Марії Мальцовской-Парасковой способом выбіру найліпшых частей з ей книжковой продукції сьме слїдовали дакілько замірїв. Авторка, котра лем недавно одышла до вічности, стала ся першов русиньсков прозаїчков в новодобім русиньскім народностнім контексті на Словакії. Ёй умелецькый рост був до значной міры овпливнений народно-обродным процесом Русинїв по році 1989, причім она сама была ай активнов участнічков того процесу. Можеме сміло сконштатовати, же Марія Мальцовска была тов особов в третім народнім возроджїню Русинїв, котра го формовала, але ай формовала (як високошкольскый педагог Інштїтуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты) тезы далшого прямованя і розвитку русиньской прозы на Словакії, а тыж в контексті світової русиньской літературы. Проза Марії Мальцовской ся так стає нелем умелецькы цїннов про „файнового“ читателя, але має змысел ай як штудійный матеріал, а то як з боку теорії літературы, так і з боку языка. Авторка нелем же стоїть міджі русиньскыма особностями, котры суть планователями далшой судьны русиньской народностной літературы в условїях новой сполоченьской сітуації, докладно знаючі цїлый контекст перед і по новембровій революції, але таксамо належить ід тым, котры суть активныма участниками творїня средства далшой літературной продукції Русинїв – творїня русиньского норматівного языка на Словакії.

Кідь сьме спомянули, же Марія Мальцовска діспоновала докладныма знаняма народностного контексту перед 1989 роком, думали сьме на ей нелем літературну, але на самый перед новинарьску професію в тогдышніх україноязычных періодїках – часописах „Дружно вперед“ і „Дукля“. Ёй дебутова прозаїчна збірка „Юльчина тайна“ (1988), як і друга збірка „Поточина“ (1991), не могла в тых часах выїти інакше, як по україньскы. Выбір лексікы, многы сїнтактічны конштрукції, як і умелецькый язык авторкы але ясно дешїфрують: хто пише, який етнографічний простор охоплює і як докладно го знає, а тыж як приступлять як автор ку своїм протагонїстам. Ці неутрално коментує їх справованя, даваючі їм характеровы властности, котры в ходї розвитку дїї моделує, або з нима „жыє“ їх жывот так, же ся з ным стотожнює, розумить му. Марія Мальцовска была уж тогды достаточно зрілов, абы похопила, же по україньскы писана література, хоць ай з істым

приблизіньм ку языку Русинів не може мати перспективу. Порозуміла ай факт, же новемберова „баршанова революція“ принесла і нову надію про Русинів, котры бы могли вирішити своє далше естнованя в Европскім просторі без того, абы мали даякы політичны амбіції. Также далшы публікації Марії Мальцовской ся стали першыма назорныма прикладами, як може в практиці вызерати хоснованя материнського языка Русинів в ёго знормованій подобі у сфері умелецької літературы. Ёй **Манна і оскомина** (1994) ся стала першов книжков красной літературы, котра вышла в знормованім русиньскім языку (тот быв офіціално кодифікованый в януарі 1995), также тотя публікація фіксує з языкового боку першу языкову норму так, як была вытворена ку выголошіню акту кодифікації. Позад нёй наслідуює біографічна проза **Під русиньскым небом** (1998), котра є з языкового боку кус інакшого характеру, бо є комбінаціов єдного з русиньскых діалектів (діалекту, котрым говорить главна протагоністка Марія Піптова) і знормованої подобы русиньского языка. Наслідують **Русиньскы арабескы** (2002), котры суть з языкового боку іщі все писаны подля приятой нормы без доповніня змін. Языкова практика але вказала на факт, же треба робити корекції і доповніня першой нормы. В часі виходу Русиньскых арабесок уж языкознателі приправлєвали зміны у правилах на основі діскузій з поужывателями языка і на основі їх припомінок. Завершінём літературной пути Марії Мальцовской є Зелена фатаморгана, котра є языково зладжена так, же акцептує новы, доповнюючі правила русиньского правопису, котры вступили до платности 10 років од кодифікації, в році 2005.

Приправляючі такый рознородый языковий матеріал, вирішили сьме, же выбір з прозы Марії Мальцовской даме до єднотной языковой подобы, што значіло з єдного боку попробовати свої силы в умелецькім перекладі з українського языка, а тыж і русиноязычны тітулы языково управити до актуальной норматівной подобы. Выбераючі з україноязычных текстів сьме збачіли, же дакотры з них суть самов авторков переложєны до русиньского языка і опублікованы в ёй русиноязычных публікаціях. Тыкаты ся то повіданя **Мамінка**, котра опублікована ай в „Юльчиній тайні“ по українськы ай в Русиньскых арабесках під тов самов назвов по русиньскы, а тыж далшых двох повідань в тій самій книжці: **Жупан** (з тотожнов назвов в „Юльчиній тайні“) і **Таёмна Юлка** (з назвов „Юльчина тайна“ в ёй рівноменнім дебюті). Повідка **Медведко** з Русиньскых арабесок є зась ёй властным перекладом повідкы „**Плюшевий ведмедик**“ з україноязычной „Поточіны“. Зато ай перша часть роботы (переклад далшых україноязычных повідок до русиньского языка) нас поставила перед одповідну задачу – конфронтувати потенціалного перекладателя з самов авторков односно умелецького перекладу. Тоту задачу сьме і

наперек тому факту вирішили задати студенткам-русиністкам, про котрых то была велика практична скушеность нарабляня з умелецькым текстом. До якої міры ся наше сполочне діло подарило, най посудить честованый чітатель.

Выданём публікації такого характеру слідовали сьме і далшыій замір – реєдіцію тітулів вызначной русиньской авторкы, майстеркы умелецької прозы, бодай лем в селективній подобі, бо вшыткы ёй публікації – передовшыткым виданя, котры вышли лем в малых накладах, суть чітателям недоступны, бо не суть спрацованы ани в інтернетовій подобі. В непоследнім ряді сьме тым почіном хотіли дати честь авторці, котра уж не є міджі нами, но мали сьме тоту честь особно ёй спознати і дакый час коло нёй „пожыти“ в добрых, ай в злых моментах. Марія Мальцовска жертвовала вышток свій талант, свій ум і силы свому народу. Своім людьм, котрых міцно любила, в котрых вірила і міджі котрыма, главно в ёй роднім селі Руськім Потоці ся чула найліпше. Руськый Потік є ай ёй містом вічного одпочінку. Спочівать там, під русиньскым небом, а нам, ёй супутникам на поземській пути не оставать ніч інше, лем час од часу положыти на ёй гріб квітку, жебы і в Руськім Потоці вшыткы знали, же Марія Мальцовска, їх родачка, была великов особностєв. Як чоловік, як прозаїчка-майстерка умелецького слова, як новинарька, як педагог, і як красна „жена під калапом“, котрый з достоїнстєв носила все, коли было треба.

Кветослава КОПОРОВА.

Проф. Др. Елейн РУСИНКО, Мерілентська універзіта
в Балтіморі, США

НАЙКРАСША ПРИПОВІДКА

Кідь ня попросили, жебы ем написала статью о літературній творчости Марії Мальцовской к ей недожытым 60-ым народенинам, з радостёв ем тоту задачу прияла. Ёй творы ня інтересовали од выдання ёй першой книжки в русиньскім языку – *Манна і оскомина* в році 1994. В році 1997 ем выступила із презентаціями о тій книжці повідок в контексті постколоніальной теорії на научных конференціях, написала ем о ній тыж статью до часопису *Русин* („Міджі і в просторі русиньской літературы“, *Русин* 5 – 6, 1997). Описала ем, яков вызвов суть Мальцовской літературны творы в конвенціях реалізму і жанру, як поужывать алегорію а сімболы, як розроблять темы, котры суть тіпичны про новы прямованя в літературі персягаючі граніці языка і културы. Мальцовска дале розвинула тоты елементы у своїх літературных творах – в історічнім зображіню жывота тіпичной Русинки у книжці *Під русиньскым небом* (1998), в повідках *Русиньскы арабескы* (2002), в приповідках про діти *Приповідкова лучка* (1995) а наконець і в барз емоціоанлім а зарівно і депрїмуючїм описі стрічі контроверзных світів – стародавнього, традичного в контрапозіціі із сучасным у книжці *Зелена фатаморгана* (2007). В каждім літературнім творі выдвигує русиньскы традиціі, в центрі ёй позорности звычайно є жена, описує тыж сучасны проблемы каждоденного жывота, враховано народно-ідентічных.

Кідь ем Мальцовской твір зась читала в процесі писаня той статі, збачіла ем, же мі было затяжко вернути ся к обектївній теоретічній позіціі, на якій ем стояла, рецензуючі першыраз ёй творы. Теперь ем на ёй поставы, темы і штїл писаня реаговала емоціоанліше, з особным заінтересованём. Кідь ем ся над тым задумала, усвідомила ем собі, же так реагую зато, бо од того часу як ем читала *Манну і оскомину* першый раз, спознала ем особно Машу – жену, котра тоты творы написала – і же ем ёй (холом кус) „прочітала“. При каждій нашій спорадічній стрічі на міджінародных конференціях была весела, сердечна і приятельска. Говорю нелем за себе, але тыж за своїх америцьких колегів. Єден з них собі споминать, же го все ословлєвала „злато моє“. Я собі зась памнятам, як надхнено хвалила Маша мій російський язык, а я ся так ганьбила, же з нёв не знам побісїдовати по русиньскы. Просто, вшыткы ся коло нёй чули добрі. Кідь ем Марії повіла, же перекладам сучасну русиньску літературу

до англїцького языка, была повна ентузіазму і охоты помочі. Кідь сьме ся послїдній раз сконтактовали, дала мі поволїня на выдання англїцького перекладу ёй повідкы *Материна свічка*. Тїшить ня, же ся дізнала, же ёй повідка буде выдана в англїцькїм языку, ай кідь ся того уж не дожила. Наслїдком нашой короткой знамости, але міцного зажытку з контакту з Машов, буде моє навернутя к ёй творах веце імпресіоністичне як сістематічне, а оцініня ёй творів веце субектївне як аналітїчне. Самособов, же літературный критік у мі говорить, же *Материна свічка* є твір аж барз сентїментальный, солодкавый і якобы кліше. Но мушена ем признати і факт, же при перекладі і ревідованю того тексту, што собі выжадовало ёго опакowane перекїтованя, ня тота повідка все привела к слызам. Авторчина автентїчность перебивать вшыткы літературны конвенціі, читатель розумить і сам пережывать ласку, бой і гляданя змыслу жывота; то, чїм переходять поставы у творі. Тота таёмна комунїкація міджі авторков і читателём є мірков успїху ёй майстровства. Цїтат із вступу Мальцовской твору *Під русиньскым небом* пасує на цілу ёй творчость: „Книжка написана щїро, од цілою душы, а з таков щїростёв ся усилує о приязень своїх читателів.“

Хоць ем Машу аж так добрі не знала, голос русиньской жены, котрым ся нам пригварять у своїх повідках, є мі барз близкий. З Машов сьме были ровеснічкы. Хоць сьме жыли далеко од себе, одділены граніцями многих штатів, є того барз много, што з ёй повідок резонує в моїм жывоті. Окрем універзалной ласкы к родині, псіхічного тиску, котрый жены чують у своїй карьєрі, і стїснености, котра приходить з прибыванём років, зо справованя і поглядів ёй героїв чути ясний підтон „русиньскости“. Він споує тых, котры одышли, з тыма, котры зістали. Як кібы ем при словах Марії у творі *Материна свічка* чула свого нянька: „А не же ты нападе сі малєвати воргы? ... Не пуйдеш ід церкви, як чудо. Будуть гварти, же ся паниш.“ Моя мати, котра ся народила в тім самім році як Марія Піптова із твору *Під русиньскым небом*, ся зась наїсто чула єднак, кідь (подобно як протагонїстка) мусила в молодім віці одыйти до міста службыти, жебы могла фїнанчно помагати родині. Мальцовской опис інтелїгентной молодой Русинки Ількы, котра ся снажить звладнути нелегкий переход з валалу до міста в творі *Зелена фатаморгана*, оживлює псіхічны проблемы русиньско-америцьких дітей імїгрантів, котры одходять од родин і своїх громад до світа. Є мі ясне, же „русиньске небо“ є сімболічным і географічным концептом, котрый зьєдинять вшыткых Русинів, няй уж жыють будь-де. Може аж на основі опису стражданя з войнових років в дакількох Мальцовской повідках (*Під русиньскым небом*, *Материна свічка*, *Таёмна Юлка* і т. д.), собі усвідомиме, якы розлічны суть скушености і погляды на світ Русинів на другім боці океану.

Читатель ся легко стотожнить з поставами Мальцовской нелем вдяка ей розуміню русиньской души, але ай ей глибокому розуміню людьской псіхікы і ей способности правдиво ей зобразити. Часто выкреслюе жены, котры суть недвижны, несвої ці боязливы, подобно як Антонія у творі *Жупан*, або Василина у творі *Медведко*. Обидві жены боюють із чутём меншецінності, несмілости і недовіры в свої силы перед своїма ровеснічками і колегынями. Антонія – проста, незавісла жена, яка тяжко робить – є в порівнаню з вертков і веселов, но егоістичнов колегыньєв Танєв нешыковна і мерзена. „Антонія ся давно так не тішыла, як тепер Таня. Властно, она ся не знала тішыти ани з найменшой деталі. В посліднім часі нич ей не было миле. Порожнє в душі – і шытко.“ Доцентка Василина має перед молодоз асістентков Зінов решпект і задумує ся: „Жебы постаріла? Жебы вже не мала силы? ... Страх перед старобов ей обвив, як гадина.“ Є несподіване, як ся Марії Мальцовській – жені, котра все вызерала так енергічно, істо, бесхыбно і была іншпіраціов про других – вдало ся так годновірно і правдиво зобразити псіхіку несмілой і слабой жены. На другім боці суть протагоністы у творах Мальцовской важны і меланхолічны. Часто докладно сондують свою душу і мучіть їх властне сумліня. Антонія ся порівнує з нещястніцями, котры приходять глядати ласку до ей інзертной агентуры і просить ся: „Тадь я така, як они. Чім ся од них одлишую? Нічім.“ По тім, як ся Василина нерозважно заплете з молодшым колегом, жебы змірила свою неспокійность з прибуваючіма роками, і сама Василина караючім тоном оцінює свою тужбу – пережыти іщі одну ніч з Романом – як смішну: „Василина ся страшно заганыбила. Як могла?“ Хоць на кінцю пригоды Василина сама себе обвинює, Антонії ся подарить поставити проти своїй „мучительці“ Тані і указати свою властну ціну. Жены у творах Мальцовской знають свою ціну, а тото іщі звекшує біль, котрый пережывають.

Далшым вынятковым знаком у Мальцовской творах є велика гордость ей протагоністок, хоць в припаді Василины то признавать лем в тім, як барз ся ей неуспіх одлишує од ей представ. Мальцовска ся не боіть зобразити еротічны тужбы своїх протагоністок, а робить то гордо і часто. У творі *Росквітнута планка* 100-річна Ганя Поточнякова споминать на свій жывот – повный великой ласкы, але і трагедії. І в ей повіданю ся переплітають з моментами носталгічных споминів моменты здоровой еротікы. Свій смілый позітівный погляд на жывот переносить ай на свою дорослу внучку Мартину, котра зачінає розуміти своёму тілу і дозриваючім емоціям. Посередництвом росповіданя о своїм жывоті давать Ганя Мартининым розвиваючім ся тужбам хосенны основы.

Моєв далшов облюбленов протагоністков з Мальцовской творів є комплексна, але з незвычайным внутром, постава Насті у творі *Манна і*

оскомина. Стала ся з нєй жертва насилного, егоістичного Петра, яка хоче ходем раз в жывоті од нєго чути, же ей любить. Настине самопожертвованя з нєй робить тіранізовану жену, але кідь ей Петро одшмарить, не хоче ся з нєв оженити і помочі выховати їх сполочного дїтвака, поставити ся на odpor ёму і ёго пановачній матери, грозить му судом. По материній смерти приходить Петро за Настєв, жебы ся помірів і прияв ей пропозиції. Настя і дале жые жертвенно і покорно, але авторка нам говорить, же она „то так своїм розумом розумить“, „взяла на себе тот хрест жывота і добровольно го несе каждый божый день“. Не жые непросондованый жывот самоодріканя. Іде своєв путєв і знає, хто є. Зьєдинять ціну старого світа з модернов незалежностєв.

Іщі ай діти в повідках Мальцовской мають знакы вродженой гордости і міцного самоусвідомліня. Янчо одмітує своїх чеських адоптівных родічів і добрый жывот, котрый му нукають, радше ся вертатъ к своїй облюбленій мамі (*Мамінка*), а Терко – музикант-самоук, украде гуслі, бо є пересвідченый, же ёго талант собі то заслужить (*Пукнута струна*). Збірку приповідок про діти *Приповідкова лучка* ілустровала дівка Марії Мальцовской Наталка прекрасныма малюнками. В тых повідках учіть Мальцовска читателів сердечности, скромности, ласкавости і непіддадности а тоты позітівны знакы суть зарівно одказами новодобому світу – учать о толеранції, покорі к жывоту, охрані жывотного простору, як і законам подниканя. Елементы модерного жывота додають тым повідкам, засаженным до стародавного приповідкового контексту, правдиву красу і гумор. У творі *Карпатьський медвідь* Іванкова стріча в дїтинстві з медвідєм, котрого домок в лісі ніщатъ авта і смітя, дасть му в дорослім віці імпульз стати ся надхненым хранителєм жывотного простору. Пейко, *Штоковий кінь*, котрый выскочіть з облака на пятім штоку, втікаючі перед планым заобходжанєм, захранить ся тым, же му наростуть крыла. Молоды люде в творі *Цап-чароділник* ся скаржать: „Тоты люде, што суть днука, інакше думаютъ, як мы, зато нас там не хотять пустити!“ – і вирішатъ дати старшым рафіновану приучку о толеранції к діавольскому цапкови. *Чом пес мачку імає* учіть о важности законных догод, а то і в припаді повинностей пса к своему панови. Проблемы чоловіка, котрый в основі продав душу діаволови, у творі *Шайрарія і Мадзюрчік* ся вирішатъ кідь ёго діти в цалком нечekanім фінале запропонують неприятельскому робітному чортови цілорічну роботу поштаря намісто сезонной работы на полю. Гінджібабы і бісідуючі звірята всаждены міджі здобытки сучасного світа в ей далшых повідках выходять цалком реално. На аудіоказеті, котра доповнює книжку *Приповідкова лучка*, суть выбраны повідкы, котры майстровскы здраматізовали артісты Театру А. Духновіча в Пряшові і пробудили так

зачаровану луку до живота. Є надміру емоціоналне чути красний звучний голос самої Мальцовської – як уводить повідку речінєм: „*Найкрасша приповідка – то є живот.*“

Жывот, котрый Мальцовска пописує в прозі *Зелена фатаморгана*, має од приповідки далеко. Авторка в своїй послідній книжці досягла високу умелецьку уровень, приємно росшырила тему і проглубила думкы. Кідь бы єм мала критічно оцінити ранню творчость Мальцовської, повіла бы-м, же ся даколи схылила к мелодраматічності, розділивши світ на героїв і підлых людей, де тяжка робота є все оцінена а позітівны протагоністы блищать як діаманты на фоні людських руїн з реального жывота. Тото є мімоходом критіка, котра ся односить і к Емілови Кубекови, єдному з облюблених авторів Марії Мальцовської. В обидвох припадах авторы вірять, же алегорія, моралізованя і мелодрама суть зрозумілыма і до якоїсь міры і ефектывныма. Кубек писав про русиньскых імїгрантів в Америці, котры были скоро на самім споді класы робітників і мали в жывоті лем мало можностей. Мальцовска зась писала про Русинів, котры якраз зачали ламати період довгорічного понижуваня. Їх віджїня світа як справедливого місця, де Русины можуть быти успішны так, же вкажуть моралну чістоту, є притяжливе і мотивує на сповніня желань. В *Зеленій фатаморгані* але Мальцовска охаблять світ моральной алегорії і займають ся реалным жывотом. Зображує поставы, котры суть сивы (не білы або чорны), і бесконечны проблемы, котры ся не піддають фарізейскому напаминаню.

На зачатку повіданя ся представляє Вал – у Мальцовської цалком новий тип поставы – богата, школована, пышна і самолюбна молода професіоналка з похыбныма моралныма прінціпами. Є в протикладі з Ільков, честнов, але наївнов молодов дівков зо села, котра ламле свою неприязну сітуацію (походить з немаєтної родины) і вказує потенціал на успіх у великім місті. Далшый розвиток обидвох постав є нечеканый. Ілька ся стає жертвов безоглядного зловжываня, по знасилніню є в тяжи і йде на інтэррупцію. Увірять повірі, же кідь якнайскоріше не буде в тяжи, веце ся дітей не дочекать, стане ся неплоднов. Напланує зато стрічу з бывшым приятелєм, котрого зведе. Потім выносить і породить єго дітину без того, жебы му о тім дала знати. Вертать ся на село к родічам і вирішить выховати свого сына сама. Росповідь є заміряна на одношіня Ільки і єй сына Святия. „*Єй Сватё был пупком світа, а кідь глядала прічину в даякім проблемі, віділа го лем в другій особі, не у своїм сынові.*“ Зо Святия вырастать роспещеный, арогантный, лїнивый єгоїста, котрый ся часом стане завіслый од марігуаны. Тото є западный, містьскый проблем, котрый на Ільчин ужас проник і до одлеглого русиньского села. Кідь Ілька стратить роботу і не може купити сынові тото, што ся

му захоче, Сватё єй вулгарно надавать. Ілька не розумить чом є такый, де зробила хыбу, тадь сын був все на першім місті, все дбала, абы мав вшытко, што она в дітинстві не мала. Теперь, кідь досягла граніці материньської ласкы, признавать: „*Быв то єй сын, але го не знала... Ілька ся настрашыла, же го перестане любити, же го зненавидить.*“ Часом была примушена закликати поліцію і дати сына на лічїня од дроговой завіслости. Але кідь ани тото не поможе, Ілька планує самовражду. А ту ся знову вказує Вал і поправлять в читателёви планый почуток зо своєї поверхности у вступній часті твору. Почас вшыткого того стражданя винить Ілька саму себе і за жрідло своєї болести поважує свій гріх – інтэррупцію по знасилніню. І Сватё винить свою маму, але за інакшу прічину: „*Вшыткому єсь на вині ты, лем ты, бо єсь ня породила!*“ Ілька го загорнула матеріалным богатством. Єдине, што Сватёви не дала, був отець. Ілька собі усвідомить, яка была єгоїстична єй туга стати ся мамов і озве ся в ній внуторный голос: „*Правда, дїтвака єсь привела на світ. З якої прічины? Не было в тім дакус єгоїзму?*“

Тема материнства ся в творах Мальцовської обявлять нераз. Постава матери є сентіменталізована, любов дітины к матери необмеджена: „*Мати... Єдно протє слово... В нїм – цілый мій світ...*“ (*Материна свічка*). Наперек тому ся обявлює і неприємне зображїня одношіня матери к дітині, як наприклад постава матери в творі *Під русиньскым небом*. Мати ся ту поносує на сына, котрый не хоче робити і зачне єй фізично нападаати, кідь му не дасть грошы. В повіданю *Єдиначок* був Митрик довго обчєкованов дітинов і єго мама, котра го безгранічно любить, „*не хоче ніч злого знати о своїм сынові*“. Син єй то одплачать дешпектом, беспочливостёв, котра часом приведе аж до вражды. Якраз тот темный бік материнства Мальцовска аналізує в творі *Зелена фатаморгана*. Намісто того, абы просто представила моралне пересвідчїня о негатівных впливах роспещованя дітей, зображує в страшных детаїлах емоціоналны прічины Ільчиной мягкости к сынові і єго планым skutкам, фруструючі і болячі реакції на справованя сына і жалостну віру в поліпшаня. Тото єй приносить іщі гіршы почуткы, кідь вшытко выйде нанивіч. Авторка Ільку не судить і наперек тому, же єй сітуацію счастья завинив єй єгоїстичный мотив – выховати дїтвака сама і успокоєвати вшыткы сыновы тужбы. Намісто того ся авторка зосередить на Ільчыны почуткы і зображує їх так жалостно правдиво і жыво, же ани читатель не має смілости Ільку судити.

Кідь так читам *Зелену фатаморгану*, споминам на другый русиньскый твір написаный в іншій періоді, котрый ся але займаєть єднакыма проблемами – *Добродѣтель превышает богатство* Александра Духновіча. Про Духновічовых селян є тыж великов бідов палінка, котру Мальцов-

ска перетрансформувала до модернішого проблему – дроз. В обидвох творах виступлять роспещений сын, котрый ся знижує к злодійству. В Духновічовім творі Оленин роспещений сын Федорце вкаже свою недобру властность тым, як мече до дітей каміня і ударить сусідового дїтвака. В *Зеленій фатаморгані* ся Сватькова спрїчність попершыраз вкаже кїдь шмарить камінь через сусїдів вигляд і скоро ним засягне жену в хыжи. Олена просто таїть skutky свого сына, затыль што Ілька ся їх снажить высвітлити модерным способом: „Він то не хотїв зробити. То ся лем грав. Не познаш діти?“ В песі *Добродѣтель...* честны діти одходять зо села, ідуть до міста і за десять років, по тїм, як досягли особны успїхы, ся вертають. Кїдь Сватько одыйде до Прагы, Ілька є прещастна, же конечно вказав снагу і надїять ся, же там найде роботу. Старать ся якнайліпше го выстроїти на путь, позерать за ним як одходить (подобно як выпроваджають дітей в Духновічовій песі): „На пробы до світа, як сын того краля із будь-якой приповідкы.“ Кїдь одыйде, ей почуткы суть розпорны: „Їй змучена душа была така слабенька, же раз тужыла за сыном, раз собі желала, жебы там дакус довше побыв і дав ей возможность одпочїнути од єго псіхічных тортур.“ На розділ од дітей Духновіча ся але Сватє вертатє домів по дакїлькох днях – замащений, кострубатый, смердячїй од „травы“. Цї то уж было єго винов або винов модерной doby, не подарило ся му досягнути приповідковий успїх, котрый стрїтив молодых людей в Духновічовій песі. В творі *Добродѣтель...* мама говорить: „Теперь вижу, яка я щастлива, бо Господь ми дав богатство великое в моих дѣточках добрых.“ На розділ од нѣй, Ілька ламентує: „Ах, Боже, кїлько єдна мати мусить вытерпїти.“ Наконєць Духновічовой пєсы одводять злодія Федорця за планы skutky на шыбенїцю, а він зато винить свою маму: „Ваша любовь для мене злость была. ... Ты, мамо, причина моего нещастя; – иди, не хочу тя видеть больше.“ Подобно і Сватє говорить Ільці: „Идите гет од мене, не хочу вас відїти!“ В порівнаню з немравнов Оленов є Ілька невиннов жертвов модерного світа, але своїма почутками вины собі сама пририхтує шыбенїцю і одсудить ся на смерть. В обидвох творах ся думкы протагонїстів змінять на послїдній суд. Духновічів Федор ся кає і обвинює самого себе: „О, я нещастный! Як страшно отповѣм на страшном судѣ.“ Ілька собі але ставить вопрос, котрый веце пасує до сучасной doby: „Хто заплатит за што?“

На розділ од Духновічового віджїня світа в 19. сторочу, кїдь было легко распознати добро од зла, жыють поставы Мальцовской у сучаснім світї, де вину і невинну не мож ясно распознати, де справедливость не приходить згоры і де мравность не є все оцїнена. Люде не суть ани добры, ани планы, суть просто людьскы, мають цности, но і важны недостатки. В тїм аспекті мож на *Зелену фатаморгану* позера-

ти як на модерну верзію пєсы *Добродѣтель превышает богатство*. Але є тыж выражїнем незгоды з Духновічовов пєсов, в котрій винить маму і наполїгать на абсолютній справедливости. Заключіня Ільчиного повїдана є неїсте. В расповїданю Мальцовской хыбить момент справедливости, але чуєме в нїм сочувство, яке є тіпїчне про цілу ей творчость. Збачїме то і в далшїм ей творі *Під русиньскым небом*: „Подля мене, каждый чоловік сі заслужит, жебы єго жывом зїстав якымєсь способом звїчненым.“ Каждый собі заслужить порозумїня і сочувство. Мож выдедуковати, же почливість к материнству Мальцовскїй доволила сочуввати і з неганебнов мамов Оленов в Духновічовій песі *Добродѣтель...* В *Зеленій фатаморгані* расповїдатель дію з позїції матери. Ани мамы не суть доконалы. Їх безгранїчна ласка їх може привести к хыбам, котры мають даколи, нанещастя, фаталный допад на їх діти. А што є іщі гїрше, модерна доба приносить проблемы, о котрых Духновіч у своїй добї ани не чував і котры наражають на то, до якої міры може мама впливати на свою дітину і до якої міры дітина тримле маму в почливости. Про Мальцовску є роль матери достойна почливости без огляду на факт, ці тота мати має або не має хыбы. Вал говорить Ільці: „Ты єсь в жывотї робила то, што єсь найліпше знала.“ Правда, то є може тото найліпше, што можеме чекати од будь-кого з нас в сучаснім світї. А наспак, Ільчине расповїдана має вплив на то, же захранить Вал од жывота в духовній порожнинї.

У творі *Материна свїчка* чути нефалошну сентїментальность, таксамо як і в творі *Зелена фатаморгана*. Є то дашто, што чїтатель прямо чує, не є то лем ефект. Успїх новелы спрїчинив, же Машина передчасна смерть є про чїтателїв іщі болестнїша. В часї кїдь умерла, ей писательскы способности росли і дало ся чекати, же напише русиньскый роман. Є нам жаль того, же то не стигла в жывотї досягнути. Творы, котры нам зохабила, суть вызначны і важны. Так як і она сама была прикладом ласкавости, і ей література є поучїнем о емпатїї. Пише то і в біографїї *Під русиньскым небом*: „Сьме ту дуже куртый час, лем на гостинї, а хто по нас приїде, най сі холем спомяне на основї тых рядків, же, реку, была ту така особа, ходила по землі, зіхабила за собов слїды, по котрых будут ходити ей нащадкы.“ Маша охабила слїды у вшиткых, котры ей познали, а слїд, котрый охабила в русиньскїй літературї, є великий.

(Переклад з англїцького до словацького языка: *Мгр. Ева Едді, ПгД.*, переклад до русиньского языка: *ПгДр. Кветослава Копорова і ПгДр. Марта Бенькова, ПгД.*)

Юліана тайна

Нянькова правда

Мені тогды было шість років. Може дакілько місяців веце... Точно не памятам. Але дуже добрі памятам, же в тоту ніч ем спала ведно з Ёвков і Вленков на сїні. Спало ся твердо-твердо, гі на каміню. Долов, недалеко од того міста де сьме спали, ніжно дзюрчіть потічок. Выгравать сі свою музику... А мені ся приснив сон. Приповідковий сон...

Выросли мі крыла, стала-м ся білым моталиком, вылетіла-м, високо аж до самого неба. Гваряць, же дітина, коли ся ї таке сние, та же росте. Пристала-м на луці посъятій білым руменцём і на душі мі стало невы-словно легко. Хотіло ся мі співати, кружыти над тов луков і тішыти ся. А іщі ем хотіла, жебы ся тот сон нігда не скінчів, жебы тримав три вічності.

Але як дітинство, так і дітиньскы сны – скоро ся минуть. Тай одлітають од нас не аж так ніжно, як прилітають.

– Вставай! – будив ня острый голос.

Підняла-м оловяны вічка і знову ем ся понорила до сна.

– Тадь вставай! – напологав голос. – Треба коровы выгнати на пашу.

Вже давно час...

Спати ся хотіло неописателно. Усвідомлюючі сі свою повинность, котру ем каждый день выконовала вже дас місяць, вылізла ем іщі з добрі нетвореныма вочами з-під перины і по памяти встала з постелі.

Ту на ня пришла злість. То зато, же мі не дали доснити тот красный сон. Выёйковала-м на цілый двір. Нянько стояв надо мнов высокый-превысокий, з косов на плечу, хмуравый. Знала-м, же він ся з никым не панькать, кідь ся їднать о роботу, але жаль мі стискав горло і я плакала дале.

– Не піду... – прогварила ем через слызы придавленным од плачу і злости голосом.

– Як не підеш?! – скрічав нянько. – Сама знаеш, же работы маеме днешь барз много. Вказуе ся добрый час. Я вже давно мав косити. А ты такой гвариш. Ану, швыдко ся облїкай, возьмий хліб і – гайда!

Я стояла, не рушаючі ся. Нянько підышов близше.

– Што з тобов Ганько? – гварив лагідно.

– Я не хочу хліба! Вже цілый місяць мені даеце лем хліб і хліб а іншы мають кобасу... – підхлиповала ем стоячі на єднім місті.

Нянько ся схылыв. Якось дивно му позеленіли очі. Не встигла ем ся спамнятати, як паліця скочіла на мій хребет.

– Я тобі дам кобасу! Я тобі дам! А ты ходем знаеш, як родить ся хліб? Жебы я таке од тебе веце не чув! Чуеш? А теперь марш! – і він зо силов шмарив паліцю на землю так, же вна ся мало же не зломила.

Я нарікаючі як бы з ня скору дерли, не так вже од болю, як од злости, пішла за своїм ділом. Мати, позераючі на то вшытко, ростягла руки, хотіла ня пригорнути, але я ей грубо оддрылила од себе.

Коровкы ся спокійно пасли, і я могла на росяній травці доснити свій сон. Та, на жаль, приснив ся мі не моталик, але нянько з паліцёв.

Пригнавши коровкы з пашы я ся все іщі бавила на ображену, але нянько ся справовав так, як кібы ся ніч не стало.

В тот день ем была барз змучена. Мати приправила вечерю, але мої вічка ся зліпляли, і так ем ся одволокла прямо до постелі. Нянько напологав, же треба їсти. Хоць як я ся сперала в ёго руках, посадив ня на коліна і зо словами: „Їдж Ганько“, – кормив ня печеныма бандурками зо сметанков, як маленьку дітинку і ніжно ня гладив по голові. Доднешь памятав смак тых бандурок. Нараз ся вшытка моя гордость і ураженость минула і добрі наїджена ем зачала тягати нянька за курты бавусы, за довгый ніс... А нянько мої роспущены кускы терпезливо вытримав. По вечері ем ся угніздила нараз з няньком до постелі. Скрутила-м ся до клубка під материну пазуху, а за десять минут ем вже спала міцным, здоровым сном.

Рано ня пробудила бісіда родічів. Мали такый шумный звык: по пробуджїню росповідали свої сны. Часто – переважно нянько – бісідовав різны приповідкы і пригоды із жывота. В такы моменты я од приємных хвіль, а не раз і од роскекешїня, затихла під перинов. Ани-м ся не рушыла, робила-м ся, же сплю твердым сном. Про бівшу пересвідчивость ем куцок харчала, бо-м добрі знала, же нянько з матірєв, думаючі собі, же я не сплю, нараз скінчать бісїду.

Тогды я тыж чекала на приповідку, але мати зачала бісїду, котра ся на приповідку нияк раз не удавала.

– Не мав ты її так... Знаеш она іщі мала, а вже мусить пасти коровы. Мала бы ся грати.

Зачувши, же ся говорить за мене, вхопила-м ся за ріг перины і скоро не дыхала. Чекала ем, што буде дале.

– Але даякый порядок мусить быти! – підвышыв голос нянько. – Ёвка з Вленков роблять іншу роботу. Ходять грабати сїно а Ганька вже не є така маленька, жебы не могла выгнати коровы. А там нияк собі і

поспить... Я ті дашто повім: як од мала не приучіш дітину на роботу, на голову ті вылізе, а як вырасте, нігда не розпознає што біда а што добрі, – вже тихше додав нянько.

– Твоя правда. Але я не про то...

– А про што ты?

– Я думала, ці бы не было добрі час од часу і дашто мясове купити. Но, жебы дітина добрі росла.

– А што масло, молоко? Од того не росте? Ой, йой, йой, яка з нёй дівка буде. В молоці купана, – засміяв ся нянько.

Він ся з мене сміє, подумала єм собі, бо я ся нігда в молоці не купала. Мати мене мые в бочці.

– Мож купити конзерву, – продовжовала мама. – Теперь такы добры привезли до обходу.

Нараз єм зачула няньковы крокы. Пришов ку мі, тай іщі красше ня прикрыв з перинов. Без слова. Довго мовчав. Конечно повів:

– Конзерву гвариш? Чом бы ні? Чей не стоїме так зле, жебы сьме собі не могли доволити. Хвала богу, урода того року ся вказує добра. І без грошей не сьме. Хоць ты добрі знаєш, же треба думати і на завтра. Старшы дівкы вже за хлопцями позерають, мала занедовго піде до школы. Кельчікы будуть. Але на конзерву бы ся нашло. Чом бы ай ні...

Нянько знову мовчав. Я отворила єдно око і зазріла, як він встав з постелі, напив ся воды, поставив горня на умывадло і наскоро ся обернув.

– В моім обыстю конзерва не буде! Чуєш? Не буде! – загорів гнівом.

Я ся переполошано засунула під перину. О чім они говорять? Тадь я не просила конзерву. Я рано просто хотіла спати... і кобасу... Я вже хотіла штось повісти, але нянько, затримуючі свою, про мене незрозумілу ідь, знову собі ліг.

– Кібы ты знала, што я пережив з конзервов, – повів він якимесь дивным голосом. – Бісїдовав єм ті будьякы пригоды з воєньского жывота, але за конзерву ты іщі не чула. Та слухай.

Нянько на момент замовк, задумав ся, а потім зачав розповідати:

– Были сьме глубоко в горах. Чекали на приказ, коли мож вдарити на врага. Тото чеканя нас тискало, як камінь на грудях. Хотіли сьме ся чім скоріше выслободити з того німецького пекла, хоць шанцу сьме мали малу, бо они мали силу, а мы были в обключіню. А ту ся минула і страва. Запановав найбівший враг чоловіка – голод. Вже третій день мы ніч не мали в роті. Кышкы нестерпно боліли. Я жував махорку, котру мі тыцьнув до руки Володє. Нараз голод перестав, але за годину знову ся хотіло їсти так же аж. Перед очіма свічки світили. Боже, што бы я тогды дав за скірку хліба, за погар воды...

Ту змилосердився над нами провіантний Їржі, вытяг остатні засобы і розділив по єдній конзерві про пять людей. Вшыткы ся жадобно притягли ку мясу, самы собі не віруючі, же заженуть тот страшный голод...

Наша конзерва ся дістала до рук Вінцкови, котрый стояв скраю. Чуючі її в руках, Вінцко аж застонав од успокоїня. Потримавши єй дакус, зірькнув на нас. На єго твари ся зъявив усмів. Мы напружено чекали, коли Вінцко втворить конзерву. Другы вже їли а нам ся слины збігали. Вінцко постояв, покрутив конзерву в руках, побавив ся усміхаючі ся... Мы ішли ку нєму... Як він то увідів, – а теперь слухай, што было дале, – скрутив ся у бік і давай втікати. Мы скамяніли на містах, не могли слова высловити од несподіваня. Спамятавши ся, побігли сьме за ним. Бігли і крїчали: “Што ты робиш? Дай покоштовати! Конзерва про вшыткых! Дай, не втікай! Де біжыш?” Але Вінцко нас не чув. Біжачі, наскоро втворив конзерву, выберав з неї мясо, напыхав повен рот, а при тім позерав на нас, зловістно шкїрив зубы і крїчав: – Я їм, чуєте? Я їм! Нікому не дам! Нікому!

Потім іщі было чути якысь незрозумілы слова і він пропав глубоко в гущаві. Мы вшыткы четверо попозерали на себе. “Здурів” – повів дакотрый з нас. Точно вже не памятам хто. – Та то свиня, – додав інший.

Я мовчав. Як то ся могло таке стати? Вінцко ся ділив все з каждым фалатком хліба... Жебы справды він був такий фалашный? Ту ся озвав такий страшный выбух, же ся аж горы затрясли. Мы вшыткы, як сьме были, попадали сьме на землю, але злість у мене не переходила. Як єм ся схопив і обтряс зо себе глину, я побіг на місто выбуху, а там – Вінцко в кровли, міцно тримать конзерву. Перша моя думка была: докінчу го і доім конзерву. Тадь Вінцка ніхто вже не спасить... Їсти ся хотіло так, же аж в очах потемніло, я вже піднімав руку, кідь єм ся поглядом стрїтив із мірным, усміхненим поглядом Вінцка. Може то были очі шаленого? Я ся одтяг, спустив руку. Ні, захват шаленого минув, Вінцко беззвучно порушав воргами, вытягуючі з кешені якысь фотографії. Вказав мі їх. А там – жена і двоє хлопчїків. – Твоя жена і діти? – опросив єм ся. Вінцко притакуючі кивнув головов і скривив воргы. Мені стисло сердце од болю. Тогды-м нараз подумав на вас дома, на тебе, жено, на маленьку Євку і Вленку. Біль сердца прикрив ся до гордла. До оч набігли слызы. Забыв я на конзерву, забыв на голод. Передо мнов умерав чоловік, котрого голод догнав до шаленства, до смерти. Передо мнов вмерав мій войновый приятель. Підняв-єм Вінцка на руки і выніс мовчкы на поляну. Вінцко стонав: – Зохаб ня, не треба.

За тот час зыйшли ся камаратя. Стїкаючі кровлєв, Вінцко з остатнєго выдыху повів: – Перебачте... Так ся хотіло їсти... – і сконав на моїх руках.

Нянько затих. Довго мовчала і мама. Я нічому із повідженого не

розуміла, лем тільки, же конзерва є дуже добре їдло і добрі бы было посмаковати сі на ній.

Міняли ся роки. Нянько нігда веце не припоминав тоту пригоду. Я одыйшла з дому. А аж потім, як я сама спознала ціну заробленого хліба, порозуміла ем нянькову правду.

(Переклад з українського языка: Бц. Мірка Дзубова.)

Стрижка

Трёмі хлопчікы – шістьрічний Василько з Юрком і о три роки старшый Роман – обколесили тыж шістьрічну, але ростом меншу дівочку Оньку. Хотіли ей з головы зорвати хустя, щіпали ї, высмівали ся:

– Стрижка! Стрижка!

– Неметена хыжка!

– Ха-ха-ха!

Хлопята підскаковали, верещали, залдушали ся бесстаростным дїтьскым сміхом.

– Не рушай! Болить! Дайте покій! – стопорчіла ся дівочка, притримуючі хустя, яке вже-вже хотіло впасти з її головкы.

– Не даме ті покоя! Не даме, – нахыляв ся пігавый червеноволосый Василько.

– Што ем ті зробила, піговчаку рудый? – расплакала ся Онька. – Вшытко повім сестрі. Она вам дась!

Дівча схлиповало, підтягуючі носом.

– Што ты нам зробила? – засміяв ся щербатый Роман. – Нам – ніч. Але ты ся підстригла. Хто в селі такой зробив? Нихто. Таже, ты – стрижка, стрижка, неметена хыжка. Правда хлопці?

– Ясне! – одповіли Василько і Юрчо і вшыткы трёмі од сміху аж попадали на землю, еден на другого – на громаду, же їх тяжко было распознати хто є хто. Василькови ся конечні пощястило выратувати ся із того клубяты і зась зарвав Оньці до волося.

– Так, так, ты – стрижка! Мы ся з тобов не хочеме бавити, – вышкіряв ся. В тот момент ёго пігы як кібы ся звекшыли, засыпали цілу тварь, котра ся червеніла надалеко, як пулякова борода.

Онька ся од нёго ледва вырвала. Поправила собі сукнічку, пригладила коротко підстрижене волося, што стырчало непослушно од головы як шпены і піддерши ніс догоры, повіла: – То мене сестра завела до міста і там мі одрізали косу, жебы ем мала чісту голову. Знаете, – зачала несподівано бісїдовати Онька, забывши на уражкы, – там ня дали сісти на такый высокый столец, котрый ся крутив. Од нёго ся мі аж в голові закрутило. Хлопці затихли, Оньчина розповідь їх заинтересовала, дїтиньска

зведавість виграла над желанєм порозьїдати камаратку. Василько і Юрко сиділи на траві, хмураво позераючи на дівча. Романко стояв недалеко і бавив ся з вербовов пицалков, свистав якусь выдуману мелодію.

– Не слухайте ей! Не слухайте! – нараз выгукнув чорноволосьй Юрко. – Вна собі вшытко выдумала, нігда зо свого пеца не злізла, сестра ї подля шерблика підстригла. Подля того, до котрого пішкать і пуцать бомбы ей смолава сестра! Ха-ха...

Онька злотно попозрала на Юрка. В її очах ся запалили вогники. Зачала твердо обгаєвати свою правду:

– А была, была, жебы есь знав! Там ходять такы великы машыны, а іші там суть такы великы, аж до неба будовы. В єдній з них жые і моя тютка Влена, котру в місті звать Олена, або Онька і подля котрой і її дали мено – Оленка, Онька.

– Циганство! – не здавав ся Юрко. – Кібы ты была в місті, та бы-сь дашто выдты принесла, – вытягнув послідній тромф і выстругав вітязну грімасу Юрчо.

– Штось принесла? – опросила ся Онька. – Справды, я на то не подумала, – дівчати стало тяжко, же не може пересвідчіти камаратів.

– Але я вам могу принести...

– Што лем ты нам можеш принести? – перебив її зосмішнюючим тоном Василько. – Хыбаль свої встрижены пелехы, з котрых сі зробиме лоптя. Але мы од тебе ніч не хочеме, махнув руков, – бо ты – стрижка, стрижка... Пуджак. А таких пуджаків выстрижених нашім селі не є. Подьте, хлопці, грати ся із Семком, а ты, – обернув ся ку Оньці, – не йдий позад нас. Ту будь, коло коров! Дозерай їх, розумиш? Бо інакше...

Діти ся як муранкы наскоро розлізли і счезли в гущаві. За ся покывав і пес Семко, тягнучі за собов по земли хвіст. Быв уже старый, і може, не встигав за молодыма ніжками хлопців, бо занедовго Онька чула, як го хлопці заганяють палицїв, крїчать, свїщать на нєго. Скавучаня пса ся іші довго озывало споза корчів.

Онька сиділа негыбно на траві. Так, як ей зохабили хлопці. Скобарченны накриж ноги, скручена до клубяти. Схылила смутні головку і схлиповала. Ніч ї не тїшыло. Камаратя од нєй втекли, не хотять ся з нєв бавити... А вшытко зато, же ся підстригла... Та што мала Онька робити, кідь так завелила старша сестра Мірослава, з котров тепер жые? Як падали з головы косы, так з її очей капкали слызы. Мірослава ей успокоєвала і гварила, же не є чого плакати, бо і так не має хто косу заплїтати кажде рано. Буде – як дівчата в місті – бо ту така мовда уж давно.

– Чого ты ту так сидиш, дівочко? – одорвав Оньку од смутных думок дїдо Фецє, што ся несподівано зьявив споза вільхы. Зьявив ся як з приповідкы – з довгов сивов бородов, котра была окрасов єго позначе-

ной старостєв твари.

– Та ніч дїду, – одповіла Онька лыгаючи слызы.

– Коровы дозерам.

– Коровы дозераш, гмм... Віджу, віджу. А чого вочїнята червены? Хто ті кривды зробив?

– Нихто, – не хотїла ся признати Онька, прикрываючи чало ручїнятами, маленькыма, як у попкы.

– А де ся подїли твої камараты? – опросив ся дїдо Фецє. Іші недавно їх ту відів надерати ся, кідь ішов на своє поле попозерати, ці му дахто із своєв ходобов лучку не выпасує. Дїдо Фецє ся тогды до них не старав: побють ся, помірять ся. Міджі дїтиска ся не мож мішати. Но але што видить... Підходить цалком близко ку дівчати, а ту – Онька сама.

– Хлопці? Они там... Пішли ся бавити із Семком, – одповіло дівча з жалєм, попозераючи в тот бік, де счезли хлопці.

– А ты? Тобі ся не хоче бавити? – опросив ся дїдо, хоць такой як выповів, бановав же так зробив. В очах дівчати збачїв, же інше, як бавити ся з камаратами, сі ани не желать.

– Не могу, вни мене не хотять, – схлипло зажурене дівча і слызы текли по її опаленім од ярнєго сонця лічку. – Зато, бо я ся дала підстричі. То наша Мірка ня повела до міста і там мене встригли цалком накурто. Мірка гварила, же мама ня вже не буде чесати, бо лежать у чорній земли, котра прикрыва її груди. То тяжка земля. Іщі нікому ся не подарило з той землі выкопати, – вылляла Онька цілу свою душу, вшыток свій жаль, обсяг котрого сі іщі ани не могла порядно усвідомити.

Дїдо Фецє собі вытер слызы, посадив собі дівча на колїна, ніжно пригладив курте волося, кінчікы котрого припоминали тонкы друтикы, што одставали од непричесаной головкы. Видно, же волоскы ся не призвычаїли на новый, „модерно-практичний“ стриг.

– Не плач, не плач дівочко. Вшытко буде добрі. Увидиш.

– Не буде. Хлопці мені не вірять, же-м была в місті, бо я їм выдтам ніч не принесла. А я ... я ніч не мам, – безнадїйно ся расплакала Онька і притулила ся ід довжезній бороді і необрытвеній твари дїда Феця.

– Лем тїлько біды? – зачудовав ся дїдо Фецє. – Знаєш што? Мы дашто выдумаєме. Йдий, дівче, принись мі воды із студника, – пригладжуючі сі бороду попросив дїдо. – Йдий, йдий, бо мене вже мої ноги не дуже слухають.

Онька быстро скочїла на ноги, взяла горнятко з рук старенького дїда і счезла. Холем на даякый час перестала думати на свій превеликий жаль, што ї давив смутне сердечко. Хоць, правда, не надовго, бо студник був цалком близонько... Набрала воды, поставила повне горнятко на камінь, сама ся нахылила і напила ся просто із студника. Вода

была холодна, аж од нёй зубы ламало.

– Яка добра вода, – приповіла сі, повтераючі хребтом правої руки ротик, так як то робила ей небіжка мамка, і вернула ся ід дїдови.

Він все іші сидів на єднім місті і переграбовав ся в кешенях. Кідь увідів горнятко, што му подавала Онька, їмив го і смачно пив, покы не выпив вшытку воду.

– А тото – твое. За то, же-сь мі принесла воды, – высыпав із жмені Оньці штось просвітне, што заграло різныма фарбами на ей дрібній долони.

Світелка ся на сонцю в ей отвореній долони мінили на вшеліякы фарбы, формовали ся до розлічных фігурок. Онька была ціла як в захваті, не могла одорвати од того чуда очі.

– Што то? – опросила ся зачудовано.

– То – просвітны кулькы. З нима ся часто дїти в місті грають. Укаж їх хлопцям і они ті увірять, же єсь досправды была в місті. Тоты кулькы не обычайны, але чаровны. Побзерай на них, што там видиш?

– Дїду! – выкрикла Онька. – Та там – велекый дїм, а довкола тілько квіток... Повно... Вшеліякых...

– А у тій? – указав ї другу кульку, приджмуривши свої стары очі приповідковий дїдо.

– А ту віджу жену. Дїду, што то? Кулька мі вернула маму. Мамко! Момочко! – выкрикло дівча. – Змізла, – смутно склопила кліпайкы з довгыма павучайками.

– Не журь ся, – повів дїдо. – Радше попозерай іші до той. Што там видиш?

– Ооооо! – Оньці ся знову навернула ся радість. – Така велика книжка, котру мі указовала тютка Влена в місті.

– Кідь виростеш та така книжка одкрыє перед тобов не єдно таїнство. Она тя навчїть быти міцнов і не бояти ся, – повів таємным голосом сивоволосый дїдко. – Тоты кулькы – твої. Позерай ся до них лем коли буде шумный час, коли світить сонічко.

– Дїду! Дїдочку! – радісно выкрикла Онька. Одрываючі погляд од кулєк хотїла од великой радости дїдка поціловати. Але того вже не было.... Счез за стромами...

Оленка ся зачудовано попозерала довкола. Але таємного дїда Феця нигде.... Нараз вчула голоса. Ага, то ся хлопці вертають... подумала сі, стискаючі в долони чудесны кулькы. Сміло їх пристрїтила, двигаючі догоры дрібненьку ручку. Поставила ся простів сонця і отвирила перед хлопцями долонь, на котрій трепотїли вшыткыма фарбами кулькы – найкрасшый дарунок в ей дїтинстві.

(Переклад з українського языка: Бц. Мірослава Дзубова.)

Чудак

Колись єм тя стрїтила. За яких околностей, а де? То не є важне. Памятам, як мої долоні зачули дотыкы твоїх... Як кібы моїм тілом перебіг електричний пруд. Цїлу ня розогрїло, а в тот самый час ня обїлляв і студений пот. Яке то шумне чутя!

Спочатку єсь ся усміхнув. Но не знам, кому тото усміхнутя належало – ці мені, ці яри, котра того року розцвила ніжно, набїло. Знам тілько, же тепло твого усміхнутя єм присвоїла собі. Лем єдно таке усміхнутя, а вшытка моя сила одышла. Збавив єсь ня волі. Властно не ты, твій усмів.

Усміхнутя ся сплело із дотыком. Мої спраглы долоні ся отворили і ід ним шатовали твої руки. Твої очі ся ніжно блїщали белавостєв глубокых, таємных студників. Моя лїва долонь ... Твої обидві... Як хлїб і світ.

Памяташ? На моїх руках парадили ся твої поцілункы. Ніч їх не могло стерти, як ништо не може тебе вырвати з мого сердця... хыбаль ведно із сердцєм. Того року была про нас ярь зацвита довго, чули сьме ся безгранічно щастливима.

– Хотїла бы-м заспати, любый. Так, жебы-м чула твое дыханя, жебы мій рот ся дотыкав твого плеча.

– Трясеш ся. Прикрыю тя....

– Холодно мі...

– В очах ті віджу слызы. Тобі хтось ублизыв?

– Ты, мій жаль...

– Як то мам розуміти?

– Попозерай ся на мое сердце.

– Дачім єм тя уразив?

– Ні ... Хоць ...

– Може і я даколи незнаючі, але предці зроблю хыбу...

– То так само, як зліплєвати розбитый канчов...

– Я канчов не розбив.

– А хто потім?

– Не знам. Може не нароком? Што маєш на мысли? Чом мовчїш?

– Хочу ся напїти теплого чаю.

– Досправды ті іші все холодно?

– Лем ся мі захотіло пити.
– Што з тобов?
– Не знам... Я бы і знала, но не знам, як то повісти...
– Слухам.
– Як бы мі зачати? Знаєш, за того ся дуже тяжко говорить. Легко за хліб говорити, кідь го є доста.
– Ты дашто таїш? Добісїдовали сьме ся, же будеме єден другому лем правду говорити.
– Але я ся не зберам циганити тя.
– Но, што-сь выдумала?
– Ніч, ніч... Лем ту коло тебе сяду і буду на тя позерати.
– Є нескора ніч, мені треба рано вставати, ласко.
– Потім – добру ніч...
– Ні, присунь ся ближе... так...
– Было мі дуже холодно. Чудне, бо уже скоро літо.
– Теперь хочеш чаю?
– Дай мі руку... Зогрїю...
– Ты моє мале дівчатко...
– Мучіш ня.
– Закрью тя. Де-сь?
– Коло твого сердця. Чую, як ті бє... Вже мі цалком тепло... горячо...
А за сердце знам приповідку, котру іщі ніхто не чув, бо вна выростла в моім внутрі... Так слухай:
– В єднім царствї, в єднім государствї, за высокыма горами, за далекума морями, стояв аж до неба высочезный замок. В тїм замку жыла прекрасна принцезна. Называли ей Нелов. На замку жыла Нела сама. Навколо всягды пусто, ани жывой души. Чом? Што думаш? Не здогадаш. Зато, же вшыткы люде жыли в Нелинім сердцю. Мала дуже велике і добре сердце, в котрїм сі вшыткы люде нашли місце. Нела сердце поливала водов, старала ся о нєго як о квітку, і так до нєго ставало все веце і веце людей. Кідь їх уже было веце як тїсяч, зачали ся міджі собов вадити, гварили, же є тїсно, же не є дость міста. А коло Нелы ся зачали справовати хто-як. Єдны добросрдечно но были і такы, котры на ню зводили клебеты. Нела знала думкы каждого. Спочатку їм одпущала їх людську недоконалость, а кідь чула, же дакотры ей хотять выгнати з властного сердця, зачала тратити віру в людей.
Раз Нела збачіла, же коло замку ся крутить осамочений выхудутый пес, котрого погляд і вышкірены зубы не віщили ніч доброго.
Кідь коло нєго Нела надышла, він одразу ставав кроткым як вівча, клопивши голову і хвіст. Тот пес ся принцезні відїв дивный, но вырїшыла спознати ся з ним.

– Чом тады шпаціруєш сам? Не маєш камаратів? – просить ся принцезна, приближуючі ся ку псови.
– Не мам никого на світї, – жалостно одповів пес і скоро аж на саму землю голову спустив.
– А чом ты пришов ту, ку мому замку? Позерай, ту никого нїт.
– Ту єсь ты, – одважыв ся підняти голов. – Чув єм за твоє добре і велике сердце, – блажено позерав на Нелу. – Може ся в нїм найде місце і про мене.
– Та в моім сердцю лем люде жыють, я лем людей приїмам, – одповіла вагаючо Нела.
А люде ей нашептовали: – Не бєрь того бляхавого. Мы сьме ті вірны, чом ся заподїваш із псом?
Принцезна ся задумала. Вна знала, же не вшыткы люде суть ей вірны, же дакто змітовав на ню клебеты, а дакто докінця не протїв того був, жебы ей взяти ей властне сердце.
– Я добрї знаю якы вы – люде. Думаєте лем на себе, жебы лем вам было тепло... – принцезна важніше попозерала на пса, котрый ся крутив од зимы коло ей нїг.
– Зроб выняток, – перегваряв ей пес. – Увидиш, я нічим ся перед людьми не прогрїшу. Буду ті вірно служыти.
Принцезна Нела суглсила і пес сі одразу нашов місце в кутику ей сердця. І досправды вірно служыв, як лем пес знає. А кідь чув скаргы людей, же їм мало міста, же підуть глядати інакше сердце, так повів:
– Скучотны приятелї не зраджають. Но кідь вам ту тїсно, мате вольну дорогу. Лем тїлько вам повім, же такого сердця не найдете нїгде на світї.
Люде одходили, но Нела за нима не смутила. Она мала вірного камарата, хоць то був пес. Слухала і решпектовала єго потреби, любила го, як лем мож вірного приятеля любити, аж ей наконець было жаль, же не є чоловік. Якраз в тот момент, коли ей цалком заповнила теплота любви ку псови, стало ся чудо.
– Скінчіло ся моє проклятя. Ох, який я ті вдячный за твою терпезливость, за доброту сердця! – поступно ся перед ей очами зачав перетворєвати в прекрасного плавоволосого юнака. – Не позерай ся так, Нело, я вже веце не пес. Я – принц із сусїднєго царства. Прокляла ня мачоха, бо сама хотїла пановати по смерти мого вітця-кряля. А аж теперь єм ся з того проклятя выманив, бо ты мене-пса, полюбила, як чоловіка. Од того часу був принц кралєм Нелиного сердця. І обидвое были міцно щастливыма...
Закінчуючі свою приповідку, просить ся:
– Но, як? Любила ся? Ты спиш ...

– Ты ня своёв приповідков заколысала.
– Значіть то я виновата, же ты заспав і не чув есь до кінця...
– Він був щасливый, правда?
– Хто, прінц?
– Ні, конець приповідкы. В приповідках все так бываць, же добро перемыгать над злом.
– Но суть і такы приповідкы, де вітязить зло.
– То уже не приповідкы, то жывот. А теперь лігай і ты спати, бо мене рано чекать експедиція до гор. Будеме глядати новы міста на археологічны выкопы.
– Все, кідь мам добру дяку, ты зачінаш говорити за роботу.
– Не дась ся жыти лем приповідков.
– Думаем сі, же не мож жыти лем камінём. Повідж, што то за жывот? Горы каміня есь познашав до той ізбы, а я ся в ній чую як дика мачка. Я хочу приповідкы... Кідь бы-сь відів, як ся умераючі люде болячо усміваюць і чекають од тебе, же з нима побісїдуеш о жывотї, же яку надїю їм то дае, аж тогды бы-сь знав, яку ціну мае приповідка. Не маючі можность поратовати їх од страшної хвороты нашого віку, од раковины, доктор баламутить хворых, а они му вірають, приймають солодку ілузію і дякуюць за ню. Я бы радше жыла в приповідці. Там є вшытко можне, і неможне ся можным стае.
– Розумлю ті, – він ся уж цалком пробудив. – Ціню сі твою роботу. А хочу, жебы і ты з позорумінём поставила ся ку мойй.
Сїв на постіль. Вна ся на нёго запозерала збоку і позоровала як ся запалюе, кідь говорить о свойй роботї. Так было все, а ей ся віділо, же на вівтарь своей роботы є охотный жертвовати вшытко. Тогды ся чула несвоя, так, як бы ей місто было десь цалком далеко, не коло нёго.
– Я хочу досягнути в жывотї дашто велике, охабити за собов слїды. Зато глядам. Неперестанно глядам. Розумиш, може ся мі подарить найти звышкы структуры з часів антикы. Науковці назначуюць, же они суть в нашім краю. Зато ани минуто на єднім місті! Не стримовати ся, не снити, але іти допереду, все дале, і дале. Глядати. Нас сам жывот жене допереду. Тяжко ся днесь змыгати з часом. Ёго треба передбігнути. А жебы передбігнути, жебы чути ёго дыханя, пулз, занедовго уж мало буде і козмічных ракет. Розумиш, чом так шатую? Наглю ся з минулости, жебы-м одкрыв нашу будучность.
– А думав есь даколи о нашій сучасности? – ніжно взяла ёго голову до свойх рук.
– Мы – наша сучасность, та нашто о тім думати? – отворив наруч і сховав ей до нёй помалы цілу. – Про мене сучасность – есь ты. А я – ем твоя сучасность. Ці не так? – чомусь му стало весело.

– Не смій ся. Коли ты так бісїдуеш за свою роботу, менї ся видить, же она ня вытискуе. А мі стае жаль. Признам ся, же мі бываць чім дале, тым смутніше, кідь на тя чекам. Іщі ся мі видить, же ся мі міняш перед вочіма. Запераш ся і перед світом, і передо мнов.

– Тобі ся лем видить. Я все еднакый. Люблю тя іщі інтензівніше, як в першы дні, коли сьме ся спознали. Правда, робота забераць много часу і думок, но не мае вплив на моє одношіня ку тобі. Ты про ня много значіш. Ты – моя іншпірація, ведно із своїма приповідкамі.

Взяв ей за руки, ніжно погладив, і в тот момент ся зась чула коло нёго смутным, немогучім дівчатком, котрому стачіть дати цукерник, жебы перестало плакати. Ёго руки досправды знали вычаровати омам не чутя. Не могла порозуміти, чом од ёго дотыків топить ся, як воск. Може го аж барз сліпо любить і не може не піддати ся му... Чім довше з ним жые, тым глубшым є ей чутя. Усвідомлюе сі, же ся боїть того чоловіка стратити, але усвідомлюе сі і то, як ей тяжко з ним жыти.

Перед трёма роками їм тютка з великов неволёв пронаяла цімру. Кідь ся дізнала, же они іші неповінчаны, не могла ся выначудовати. Недавно ся знова звїдовала, ці то так іщі довго будуть тратити час і яке то про них мае значіня? На вопрос тютка заты не дістала одповідь. І што ей одповісти? Же... же респектований археолог з пустов, обычайнов сестрічков ся не можуть повинчати і мати діти, затоже він не мае часу, бо глядять археологічны звышкы ставеб з античної doby? Смішно. А ей дораз буде тридцять. А він уже давно по... Тютка тому не розуміе, но на порозумліня абсурдности їх звязку не треба велику освіту.

Сто раз му то хотїла повісти. І все, кідь вже хотїла отворити рот, віділо ся ей, же така бісїда барз велика потупа. Затоже важный не є даякый папірь, але одношіня міджі людми, взаёмный респект. У вольных моментах ей голову заповнївали вопросы: „Досправды ня любить? Што ся стане, кідь мі мине тридцять? Як довго іщі вытримаць наша любов? Тютка не дае покоя. Може і іншы люде їх одсуджуюць, же жыють лем так, на песю книжку. Лем жебы неказовали палцём...” Другыраз зась свої страхы ховала нароком, з делемякыма дітиньскыма выгварками. В послїднім часі ся до ей оч все частіше вертали слызы, доїмала ей каждая глупота. І то вшытко ся выливалло в усвідомлений, чисто женьскый страх з будучности. Не захранила ей од того страху ани приправа на вступ до медициньского інштїтуту, ани там ся не могла сконцентровати.

Кідь ся вертав, была уже нескора ніч. Выззув заболочены боканчі, розболік ся і сїв ку столови.

– Днесь був тяжкый день, стрічі ся перетягли до нескорых годин. Вопросы, котры ся там рішали, могли ся вирішыти за дві години, но з

науковцями то так – кождый доказує свою правду. А ты як? Што нового в роботі? Готуєш ся на экзамены?

– Готую ся. Може ся мі подарить того року поступити, – заціганила, бо немала жадну тугу стати ся докторков. Принайменшій в тот момент.

– Позерай, днесь ся тяжко дістати на медицину. А окрем того, уже минуло много часу одколи-сь скончила школу. Но добрі, же маєш охоту.

Чоловік може досягнути вшыткы што хоче, і стати ся доктором. Подарить ся му то, кідь буде хотіти. Лем ці ся му то пощастить вытримати...

– Тютка вызвідує... – одважила ся зачати бісїду.

– Же што? За біт заплачене.

– Не о тім... Она хотіла знати, ці довго так міджі нами буде.

– Што буде? Не розумлю... В чім є проблем?

– Знаєш, она не може порозуміти, же мы жыєме лем так. Но, розумієш ... на віру.

– Ага, так! Ты ей дашто повіла?

– Што я могла повісти ... Тадь то залежить і од тебе.

– Также ты ей ніч не повіла? Так слухай, што ті повім: кідь тютка і надале буде нарушати наш особный жывог і ршати нашы проблем, выясний ей, же занедовго буде ей кешеня легша о штиристо корун. Яке має вна право! То є наш проблем. Не розумлю, чом ся сердиш з того, же она была назлощена.

– Тютка, жебысь знав, має правду.

– Зо вшыткым.

– Нігда єсь ся зо мнов так небавила. Што ся з тобов діє?

– Здасть ся, же пришов час, жебы єм ті повіла о вшыткым, што ня мучіть ночами і што переживам днями. Доты єм ся не одважила за тото говорити, жебы-м не засяговала до твоєй роботы. Думам, же нам недобрї так жыти дале. Я бы-м хотіла мати діти, закы не є нескоро. Сам знаєш, роки ідуть. Я – жена, як вшыткы. А як ты гвариш, чоловік бы позад себе мав зохабити слїды. Перебач, же ті то так гварю. Є мі дуже неприємно, же єсь ся дізнав моє найвнуторніше таємство. Не могла єм го уже довше в собі тримати, задусила бы-м ся. Не мам веце силы, таке сполужыта ганобить...

– Здасть ся, же ты на школу забыла, – позерать на ню зачудованым поглядом.

– Не маєме своє бываня... Де хочеш привести дітину?

– Не забыла єм на ніч. Ани на бываня. У нас в роботі з быванєм можуть.

– Не розумлю, чом єсь так вирішыла? Може єм чудный чоловік, но я ті не могу нияк раз притакнути. Мушу быти слободный од вшеляких

повинностей, бо на мене чекать дуже много роботы. Мушу зробити штось таке, што принесє ужыток вшыткым, не лем нам двом. Не могу тепер думати на себе, єм на зачатку свого обяву. Результат моєй роботы буде залежати од народной експедиції, котру веду. Там дорзіє мій експеримент, моя дотеперішня работа археолога. А ты? Ты зацінаш говорити о свадьбі.

– Каждый рік бывать експедиція, од котрой залежить твій успіх і выгра. Досправды єсь сі нігда не подумав, же ся мі такый жывог може спротивити?

– Як можеш таке повідати? Ці то досправды – ты? Не говорить зо мнов хтось другый, якась цалком чужа особа?

– Гей, то досправды я. Говорю ті што чуєш і могу то іщі раз повісти.

– Не вірю, же єсь ся так змінила.

Встав і хотів ей обяти, но вырвала ся му з рук і ту ся в ній штось якбы зломило.

– Не змінила-м ся, ні! Але ты ня не порозумів. Кілько сил ня стояло, жебы-м ся конечні одважила вшытко ті повісти! А ты з прекваплінєм сконштатуєш, же я ся змінила ... Я просто мовчала, але ты не відів, же зо мов сі не радно загравати? Я єм ся не змінила, просто – говорила-м о своїм сні – і так то мож назвати. Ні – склопила голову в безнадії. – Видить ся, же я не розумлю тобі, ани ты нерозумиш мої душі. Та чом бысьме мали ведно жыти?

– Де ся збераш?

– До тюткы.

– Тепер, на ніч? Вна є во фабриці, – намагав ся быти што найвеце спокійным і холодным.

– Вирішылам од тебе одыйти – раз, і навсе. Кідь тепер не одыйду ...

– Чом? – зачав нервозно ходити по цімрі.

– Треба ся нам розыйти. Много ся мі вказало за тот час, коли єм на ты чекала. А вычековала єм тужобно, не могла єм ся дочекати – тыж ся намыгала бісїдовати спокійно, жебы як-так схвати зворушіня, котре ей спалёвало. Хотіла хранити свою женську гордость і достоиньство. „Може то наш послїдній розговор, послїдні погляды, заміряны еден на другого, – подумала сі і стихла.

– Серьёзно?

Мовчала.

– Не будь тихо, пробога повідж дашто!

– Днесь єм уж много наговорила. Я вирішыла. Сам добрі знаєш, што твоя работа, твоя перспектива ... – зацінаючи говорити, ставала смілішов, што передтым не было. – Я ту не мам што робити. Будеш мати од тепер іщі веце можность думати на себе.

– Тото єм не чекав. Як блеск, як гром з ясного неба.
– Не комплікуй мою ситуацію. Тяжко забути на вшитко што міджі нами было. Но пізніше было бы іщі тяжше.

– Думаш же мені легко?

Одвернув ся і здало ся ей, же втерать очі. Стояла коло дверей як прикована, позерала на нёго і не могла з нёго одорвати погляд, пальцем кинути, слова прогварити. Сердце хотіло з грудей выскочіти, все ся за-трясло, а позад того зачало прудко товчі до грудей... Конечно ся гла з місця і як деревяна му впала до отвореного наруча. Дала волю своїм чутям.

– Закрыю тя, жебысь ся не нахолодила.

– Ніч мі не треба, – одповіла через слызы.

– Но, упокой ся. Не плач, не теба. Зроблю чай.

– Не треба...

– Закуриме?

– Можеме...

Цігаретлєвый дым ся крутить по цімрі. Заставив ся на нічній лампі, а одты, высміваючі ся людській слабости, вылетів через одхылений во-блук.

– Повідж мі, давно єсь хотіла од мене одыйти?

– Хотіла єм з тобов быти навсе. Розумиш? Навсе! Но видить ся, же то був лем мій сон, моя фантазія. Теперь ті можу вшитко повісти – выграв єсь. Так то бывать – ліпшы выгравают. Я ся не таю.

– Не теба, не гварь так. Я обычный чоловік, хоць даколи і чудак, ты то вже знаш ...

– Коли маєш много работы, забываш на вшитко на світі. І фурт ся мі віділо, же ті смутно і холодно міджі тыма камінями, же ті треба тепле і ласкаве слово близкого чоловіка... Намыгала-м ся внести до твого живота дакус тепла... Потягла з цігаретлі і продовжовала свою сповідь:
– Хочу, жебысь знав вшитко. Любила-м тя цілого. Міловала єм твої ласкавы очі, што ся даколи блискали од гніву, твій міцный дух, котрый освітлює ціле твоє бытя. Знав єсь вложыти душу до каждой дрібности. Зато якраз ты, а не хтось другый здобыв місце в моім сердці, був до-стойный моёй ласкы.

– Памятам твою приповідку...

– Оддала єм ся ті тілом і душов. Ты був моєв радостєв і муков. Теперь єсь моє велике утерпіня. За тоты глубоки чувства, котры выкорінити не легко, дуже ті дякую. Затоже не каждому ся пощастить їх пережыти. Але теперь уже знам, же моє місце не є коло тебе. Не знаш ся ділити. А я хочу вшитко, бо вшитко даю. Выбрав роботу... Теперь можу одыйти...

– Ты нигде не підеш!

– Не маш право ня тримати!

– Я тя никому не дам, никому, розумієш?

– Ненавіджу тя, – чула ся на краю своёй сказы... Нашто тільки слов? Нашто говорити о ласці, ненависти? Люде бы ся мали розходити спокійно, невыливаючи притім злость єден на другого...

Довго не могла чути ёго тихо выповіджены слова:

– Люблю тя, никому тя не дам.

Говорив тоты слова все голосніше і голосніше, покы незаповнили цілу цімру, уліцію, ціле місто в котрім пережывали свою ласку, цілый світ... Перешли тоты слова і до нёй. Теперь сі была іста, же належали лем її. Тота выгра ей пуджала, і сучасно наповнєвала гордостєв, радостєв зо себе а передовшыткым – з нёго.

х х х

Што ся з ним стало? З посліднёй експедиції ся не вернув, загынув. Зо-хабив мі тот чудак, тот „егоїста“, як єм го часто называла, найкрасшый подарунок на світі. Подаровав мі в ту ніч сына. Сына, котрый має тот самы погляд, тоты самы силны і ніжны руки, як у ёго нянька. Люблю позоровати, як ся надхынає вшиткым новым, незнамым.

Ведно із сыном ся учіме ходити по землі. Исто, без страху. Вже ся під ним не підламують коліна. Призерам ся і з болєм в сердцю чую дотыкы рук ёго нянька, віджу ласкаву усмішку і таємный глубокий погляд. Чую ёго притомность. Она є навсе в мі, навсе в моім сынови.

(Переклад з українського языка: Бц. Зденка Цітрякова.)

Розбиты надії

Гоття Проповіч скуповав хоцьяку всячину. Муку, цукерь, маргарін, олїй. Не забывав тыж на девятыдесят процентный дрыган, з котрого робив добру палінку. Хотїв быти славным обходником, высокочестованым чоловіком в селі. Не дарьмо мав і накурто підстрижену бородку, хоць ани кус не пасовала ку ёго маленькій поставі, кривым ногам ани выпхатому допереду череву.

Качмарь Гоття – найважніша персона в селі позад попа. Гордо ся носив і каждый го мусив слухати.

Люде в Телепнім од прадавна запивали біду палінков – ці то самогонков, або купованов. Палінку куповали у Готті, бо на свою властну „выробу“ не было грошей, а у Готті і за яйця купиш, і на бург возьмеш. Люде ся задовжовали, Гоття ся радовав. Складовав грайцярик ку грайцярику – а так росли златки, з людського поту і модзолів.

На жнива, скоро рано, іщі за росы, приходив Гоття ку єдній із соломов крытых хыж, котры позерали на нёго своїма маленькыма припертыма выглядчатами, ставав на палці, надував ся як когут, і кричав:

– Гов, Вайдо! Вставай! Підеш мі на Діл косити.

Вайда высунув пелехату голову з маленького воблака і нерадостно булькотів:

– Не можу. Собі хочу. Трава ся мі вже валять.

– Не можеш? Я тобі вкажу! Я тобі дам не можеш! Из мого хребта жыєш, по моім полю ходиш, в моїй корчмі пеш. Холем знаш, кільки погарчіків мі довгуєш? Але уж ай! Жебы-м тя завтра відів на Ділі. Інакше судця з тобов буде мати роботу!

Што было Вайдови робити? Тадь в нёго копа дітей, худоба. Не є рівный Жыдови. А до того знав свою слабость – схыл ку палінці. Зато покорно схыляв голову на знак згоды:

– Я ніч не гварю. Піду, кідь треба.

Гоття тріумфовав. Любив, кідь го слухали, пригынали перед ним хребты. То приносило потішнія, внутрішню рівновагу, додавало истоту. Знав, же никто в селі ся му не може перечіти, підняти на нёго голос. Тадь він має – корчму, а де корчма, там і грошы, а де грошы, там і влада.

Мусили му робити на дяку і дома. Бідна Рухля вытерпіла своє. Правда, за любов міджі нима не могло быти ани слова. Омного старшу Рухлю сі взяв про післань. Такой по свадьбі ся і „счепили обоє“. А потім ся грызли цілый жывот, як псы. Гоття ся на Рухлі збытковав як міг, не раз і бив ей, як і тогды, коли ся волы стратили в лісі. Слуга не подозерав, напив ся тай заспав. Была пізна ніч, Гоття уже і корчму замкнув, а худобы нигде. Пришов до хыж, Рухля ся мотала коло пеца, лопотїла з гратём.

– Де худоба? – попросив ся Гоття страшно, вывалюючі великы, кровёв налляты очі.

– Іщі ту не є, – тихо одповіла Рухля і зась ся хопила за мискы, як-бы глядала в них опору і порятунок.

Гоття підышов ід ній і силнов ранов ей звалив на землю. Озвав ся глухый ёйк. Вода ся вылляла з горнця і серед кухні ся зробила велика колобана.

– Я тобі дам, я тобі дам! Айн, цвай, драй! – не заспокоїв ся, покы не вытекла кров з жениного носа, покы не увідів на земли выбитый зуб. – Не роб ся, вставай! Марш за волами!

Рухля ся помаленькы поставила на ноги, поплянтала ся на двір.

Гоття повтерав руки протягнув ся і зосумарізовав:

– Бий, не бий. Ніч не помагать. Жылава, як мачка.

Він перешов до коморы, попозерав ся, ці добрі завішены воблакы, вытягнув свою шкатульку, отворив ей і стерпнув. Перед ним было ёго богатство – назбераны за цілый жывот златкы. Дрібных грайцярів ту тыж было невроком. Гоття вшыткы грошы высыпав на стіл. Не лічів їх, знав, кільки їх догромады є, лем так позерав, кохав ся нима, ніжно їх гладив шептаючі: – Діточкы мої, рідны. Я вас никому не дам. Вы – мій жывот. Вы – моє вшытко. Мушу вас ліпше сховати, жебы вас дахто, не дай боже, не вкрав...

Зарычали волы, Гоття швидко згріб грошы і поставив шкатульку на місто. Одтягнув фіргангу. Місяць освітлєвала згорблену фігуру Рухлі, котра ішла кроком за волами. Попри ній ішов, колысаючі ся, слуга Михайло.

– Чом ты десь вовци не зїли? – одплюнув Гоття і зась затыг фіргангу.

Зрана в корчмі было порожнё. Люде пішли до роботы. Час од часу зъявляв ся хтось із селян, просив штаперлик палінкы, швидко выпив і пішов сі. Не позераючі на то, Гоття ся вертів за вычапом, втераючі штаперлику, або робив порядок – втерав лавкы і столы.

Рипнули двері. Гоття ся обернув. На порозі стояла Мілена з червеныма ліцями. Зъявила ся, як богыня в ёго маленькім царстві, завертїла тугыма молодыма боками, блиснула білыма здоровыма зубами, спалила Готтю поглядом кавеёвых очей.

– Цукру? – попросив ся Гоття, роставаючі, як віск.
– Чуколаду, – одповіла гордо, – же, вна собі може і таке доволити, – і побзерала му прямо до очей.

Готтєви было приємно відіти Мілену, вдовіцю з вышнёго кінця. Два рокы уже минуло, як і вмер газда, де-хто ся добивав Мілениной приязни, но она вшыткы од себе одганяла. „Чекать на царевіча, ці што?“ – подумав тепер Гоття, обзираючи жену.

– Є іщі желаня? – многозначно джмурькнув, подаваючі ей чуколаду.
– Є. Штамперлик палінкы, – одповіла з істотов.
– Ого! З радостєв. А про кого то є? Тадь ты не пеш, – очі му звогли і заблискали ся тугов.

– І про тебе, кідь захочеш, – одгорнуючі білы неслухняны кучерькы, што ей выходили з-під хусткы, одповіла Мілена.

Мілена заперла за собов двері. Готтєви як кібы поворожила. Він стратив спокій. Перед ёго очами ся цілый час зъявляли боки Мілены, што вело качмаря до нестерпной тугы. Ёй усмів, способ ходу, словом – ціла ся му впила в кров і тіло. Подумав сі на свою выхуднуту Рухлю, і туга обяти Мілену стала іщі силнішов.

Ледва ся дочекав вечера. Коли ся стемніло, выбрав ся на вышній конець, бо там мав іщі даяку роботу: вирішив в старім млині свого нянька сховати грошы. Закрадовав ся поза плоты, помалы поза крячкы, як злодій – пригнутый, маленький, смішний.

Рано люде будуть говорити, же віділи нечїсту силу в чоловічій подобі. Здушений, распелеханый і задыханый ся наконець дістав до желаного двора. Та біда – забрехав пес. Гоття ся сховав за плїт, а кідь зась хотїв подуркати на воблак, зачув, як ся з трїском дре міцне домашнє полотно. Псови ся не полюбили ёго ногавіці. Гоття ся выстрашив.

– Мілено, втвори! – неодбитно просив.
– Кого чорти несуть в таку пізну годину? – вказала ся у воблаці Мілена.

– То я, Міленко. Гварила єсь мі прийти. Ці не так?
– Што ті треба? – спознала Готтю Мілена.
– Но, я лем так... Пришов... Дашто єм ті принїс. Отворь і выжень того заклятого пса.

– Геш, Чурик, не рушай! – згрявчала на пса Мілена. Тот пустив ногавіці, закнючав і зо спущеным хвостом ся поплянтав до буды.

– Міленко, – натяг ку ній руки Гоття, усвідомлюючі сі свою перевагу.
– Я никого не приїмам. Єм честна вдовіця. Ідь собі, выдкы єсь пришов, – одсікла му Мілена.

– Яке маєш камяне сердце. Змилуй ся. Я без тя не годен... Дам ті, што хочеш.

– Знам я таких. Обіцяють, а потів ся высміють. Ідь собі, – хотїла заперти облак, но ту збачїла, як ся Гоття зогнув іщі ниже, потім ся vyrivnav, а в ёго руках штось зацоркотїло. Тото „штось“ понїс ку облаку. Мілена збачїла грошы. Шумну копку.

Отворили ся двері. Гоття до них нерозважно влетїв.

Рано ся вернув домів легкий як перце, веселый, помолодітый. Поспівуючі ся хотїв перевболочі і завмер! Здогадав ся на грошы, котры нїс до „трезору“ і вказовав Мілені. Де суть?!

Гоття побіг назад ку вдовіці, просив, молив, но вна ся лем усмівала: – Я? Чом бы єм твої грошы брала? Нашто бы мі были? Я ті вже повідала, же мені жадных грошей не треба. А кінець кінцём, глядай сі іх, де хочеш, – і розреготїла ся так, же Готтєви аж мороз по хребті перебіг.

– Де ты був? – стрїтила го на порозі Рухля, кідь ся Гоття зъявив без цяпки кровли в твари.

– Ану, цуркний! Бо таку ті дам! – збрехав Гоття, позераючи на жену вражедным поглядом. Рухля ся не одважила веце ся выпрошовати.

– Од того часу ся Готтєви веце не дарило. Мілена перед ним заперла двері, але зато вна сама процвітала. Люде повідали, же і мужа вже собі нашла – даякого Василя Пештіка із сусїднёго села. Гоття рїзав зубами, но зробити не міг ніч. Судити ся? Іщі з нёго смїха зроблять. Бо доказів не має нияких... Так му вшыткы тромфы хтось доказав взяти, хоць думав, же вшытко міцно тримать в своїх руках. І вышло так, же наконець, не він ся смїяв, але з нёго ся смїяли...

Гоття продовжовав робити, што знав: здевав люде де міг і як міг. Палінку доливав водов, а люде куповали і задовжовали ся. Потім довгы одрабляли...

Быв то войновый час. Каждый в Телепнім думав, же іх село катастрофа обыйде. Та де! Пішли хлопи на фронт. Лем сам Гоття зістав – кривых корчмарів не брали. Перебыв якомь тяжку годину. Гешефтів (обходів) было мало, зато жыв в комфорті і в покою.

За час ся даякы хлопи зачали веретати з фронту домів. Міджі нима був і Вайда. Як ся дізнав о тім Гоття, обжыв, бо начасі было сіно косити. І як колись перед войнов, загойкав під Вайдовым воблаком:

– Вайдо! Вжесь дома? Підеш мі під Лан косити, а жена грабати. Жебы єм вас там відїв!

Воблак ся не отворив, не вказала ся в нїм Вайдова голова, як колись. Зато ся отворили двері. В них стояв Вайда, операючи ся о палічку.

– Што то чую?! – опросив ся.

Вайда ся здав Готтєви даякым інакшым: поменшав, схуд. І голос був незнамый.

– Добрі ты чуєш. Підете мі із женов на поле робити.

– Моя нога нігда веце не вкročить на твоє поле! – повів спокійным голосом Вайда. – Ани моя, ани моёй жены. Люде во світі не так жыють. Знаш, што з такыма, котры хотять жыти з людської біды, роблять? – і потяг вказовачім палцём по шыі.

– Што то ты сі доволюеш? Голодранець! – зверещав Гоття. – Я тя заголошу, же єсь з фронту втік.

– Ты? Ты мене заголосиш? – приближыв ся Вайда ід Готтёви і выліпив му таку по пыску, же аж озвена ся навколо понесла.

– Ану, бїж з мого обыстя, так, жебы ту ани слїду по тобі не зістало! – а сам, спераючі ся о палічку, вернув ся водну до хыжы.

Гоття од несподіваня вывалив вочі і не був способный ани ніч повісти. Віділо ся му, же ся з нёго сміє цілый валал. Та што там валал – цілый світ. А найголоснішый ся му чув регот Мілены. Запыхав вуха, но сміх звучав все міцніше і міцніше. Ёго одраз захопили Бескіды і озвену втягли до свого ввнтра.

(З українського языка переложыла Бц. Зденка Цітрякова.)

Поточіна

Пришелець

Быв доджаний день, як одходили із рідного обыстя. Брану заперли на колодку. Потім ключі од хыжы однесли сусідам, повідаючи – дайте позір, кібы ся дашто стало... Авто одышло. Смутна хыжа ся понурила до світа своєї самоты. Без ужытку, нікому не потребна. Час уже позначів ей долю, записав ї до списку, де уже были записаны і другы хыжы, котры остали без газдів у вымераючих карпатьскых селах...

х х х

Хыжа, де ся народив Петро Гримнак, ся не могла даколи давно скаржыти на недостаток людей. Ту ся часто стрічали люде, жебы посиділи, побісідовали, главні по вечерах.

Няанько Петра був чоловік розумный і погостиный. Він все наказовав дітём: -Хоць сам не зъїш, чуждому почливости дай. Як хтось до них пришов, він все дав на стіл того найліпше, што дома было, все уляв:

– Їджте, пийте добры люде. Бо мы на тім світї лем на гостинї, на доволенці, а там – на другім світї будеме цілу вічність. Як там піду, уж вас не буду честовати. Так є.

Занедовго ся пророчї слова старого Гримнака наповнили. Умер. Як го ховали, та ся зышло ціле село, жебы ся розлучило з добрым чоловіком.

– Такого уже у селі не буде, – казали.

– Міг іщі пожыти.

– Сердце выповіло службу, бо барз любив робити. До послїдней минути собі не дав покій.

– Так так. Кого люде люблять, того і Бог любить. Бере го ку собі

Петро ся все заслухав до няньковых слов. Велё із того што нянько повідав, ся му потвердило і в ёго животі.

х х х

Петро выріс в горах. Там ся чув дома, там не раз сходил хотарь бо-сыма ногами. Там чув пах свіжого хліба, який пекла мама в пецу. Ёго дітинство пробігало рука в руці з няньком в каждоденій роботі обычай-

ного хлопа, што зароблять на хліб. Як досяг парібского віку, дав ся на зарібкы, жебы якымесь способом поміг дома даяков корунков. Нянько непротестовав, так то ходило і в других родинах.

– Ідь, сынку, кідь ті така воля, – повів му на розлучку, кідь ся зберав з дому за роботов.

Хлопці із околиці ся зберали до Чех, та і Петро ся ку ним придав. Спочатку робив лісного робітника у Кырконошах. Нескорше ся усадив у Выходных Чехах в хемічнім заводі, де вырабляли умелы гноїва. Поправді повісти, зато і добрі заробляли. Він ся роботы не бояв, ту платили як ся патрить, бо были приплаткы за шкодливы хемікалії, з котрыма приходили до контакту. На зачатку того вшытко впливало на Петра депресивно, бо у горах, одкы він походив ся дыхало добрі. Поступні собі звык, жывот го принутив.

Петро ся оженив молодой. Нігда ся не поносовав. Взяв собі дівку із сусіднёго села, яку долятыж выгнала до світа заробляти. Із женов жыли в родинній злагоді. Мали велё сполочного – рідный край, споминаня на нёго, еднакы обычаї.

– Ты мі Наташко припоминаш нашы Карпаты. Легше мі ту із тобов привыкати, – часто ей гварив Петро.

Досправды, Наташа была як русалка з Буківця, так інтімні знамого Петрови, - мала повны груди, чорноока, з ямками на лічках. Лем в ей очах ся таїв смуток. Наташа была сиротов. Може і зато ся залюбила до Петра, оперла ся о ёго великы плечі. Він був статный паробок і поступні ся із нёго формовав добрый чоловік. Быв білой твари, із густым волосём. До роботы – як вгень. І сердце мав добре, як горський потічок. Бывдобрый натуры.

У чужім світї ся Петро в першім ряді усиловав выбоёвати собі місце в колектіві добров роботов. Робота із хемікаліями бы не мала аж так впливати на ёго молоде, міцне тіло. Він стояв певні, як карпатьскый дуб, што го не зломить жадна буря. Робив так, як го учили дома, жебы собі, ани другому не шкодив. Нихто над ним не стояв, не підштыховав го. Петро часто оставав по роботі, жебы зробив порядок на своїм працюнім місті. Усвідомлёвав сі едно: Кідь есь пришов до чужого світа, мусиш двараз веце знати і двараз веце робити, кідь ся хочеш рівнати із остатніма, кідь хочеш жебы на тебе не указовали палцём і не посмівали ся: Сегінь, не годен робити...

– Занедбаваш родину. Нихто ся так не жене як ты. Ту не такы моресы. Ту інакшый світ., – догваряла му Наташа.

– Ты розумиш, Наташко, може ся ті то буде здати смішне, але я хочу вшыткым доказати што зможе хлоп із Карпат, – жартом ей одповів Петро, стискаючи жену. Він ей любив іщі ай за то, же была інакша як ту

містны жены, же сі утримала свою дітиньску душу, боязливость. Справовала ся скромні, а так ся ай облїкала.

– Коли ты конечї порозумиш тому світу? – просив ся часом Петро. – Як не будеш смїлша, та тя ту придупкають.

Теперь надышов час, жебы Наташа повіла свої аргументы. Попозерала боком, на свого мілого і просторїкоз нїй вышло:

– А чом бы мене придупкали? Тадь мам тебе...

Петро ей був вдячний за такы слова, они вливали до нїго нову силу, жебы міг іти дале допереду.

Наташа, котра ся не знать сперечати, вывжыла присловя:

– Хто високо лїтат, тот низко падат!

– Я високо не лїтам. Я просто честно роблю свою роботу. Кїбы так робили вшыткы.

Кїбы вшыткы так...

Петро був твердо пересвідченый о своїй правді. Упрїмна натура. Вытырвалый у роботї, причім мав і обычайну людьскурадїсть зо жывота... Тым був Петро інакшый як єго колегове. Жыв стереотїпнї, без проблемів. Робив лем того што належало до єго повинностей. Петро вшыткым хотїв вказати, який він робїтнїй і жывотаспособнїй. Вело го вроджене позїтивне одношїня ку роботї, практика, а немалов міров ай то, же закінчїв учнївску середню школу. Просто фахман. Знав зробити хоцьяку роботу, часто подавав злїпшовакы, што мало позїтивнїй одзв. На такого чоловіка ся не дало не обернути зо жадостїв робити ведучого заводу. Уможнили му поступнї штудовати на хемїчно-технологїчній факултї. Наперед ся став ведучїм цеху ч.1. Топозад того, як єго колишнїй ведучїй Тонда Павоук пішов до пензїї.

Як ся дочув, же му в заводї вірять, іщі завзятіше ся пустив до роботы. Не бояв ся настолити новы порядкы на своїм цеху. Сам приходжав до заводу о годину скорше, позерав на робїтнїкїв, жебы міг розознати добрых, од тых, котры ся лем „везуть“. Вшытко тото многым людєм кололо очї, бо правї він був тот, котрый помїняв про многых выгоды, уж „забігнуты коляї“. Зато потїшуючі были выслїдки на кінцю рока, што не забыв підкреслити директор заводу Томаш Рзоунок, выраховлюючі успїхы на сполочных кінцїрїчных зборах.

– Значїть, же сьте ня нескламали. А як скушкы? – обернув ся на Петра почас перервы. – Вшытко в порядку?

– Та не евшыткоаж в такїм порядку, – одповїв Петро. Учїво не все іде до головы. Ліпше робити на цеху. Роки уже не тоты, уж і дость часу перешло од скїнчїня середнїй...

– Але ты і закінчїв. І тогды єсь ся бояв, же не скїнчїш, правда? Теперь ся мусиш учїти. Увидиш, вшытко буде в порядку. Молодым світїть зеле-

на, так ся тримай, – камаратьскы поплескав по плечах Петра директор.

Петра то потїшыло. Він сі усвідомлївав, же єго работа не была марна. Крок за кроком досяговав успїхы, о яких ся му, як молодому, ани не сніло. Підпоровали го вшыткы тоты, котры вітали змїны, охоту робити. Але не ішло вшытко так, як собі представлївав і желав Петро, не вшыткы го підпоровали, нашов ся і такый, што ішов неприятельскы протїв нїму. Таким був і Вацлав Бергер, який вірив, же функціоведучогоцеху дістане якраз він. Бергера драждила докінця ай весела налада, яку і наперек змыслу про одповїдність Петро приношав із собов до роботы. Бергер тьж штудовав на бакалара, нонелюдькїсть того чоловіка го вытїсла з кандїдатуры на тот пост, хоць він був добрым шпекїалїстом. Ведучїм цеху ся але не став. Найвекшов прїчїнов був єго неприяемнїй характер.

х х х

Надышов день, коли Петро дістав дїплом інжїнїра – хемїка. При тїй нагодї зазвав сполуробїтнїкїв до рештаврацїї „У білого Пава“. Пришов і Вацлав Бергер. Ани му на розум не пришло попусити радїсть Петро-ви, але як вшыткы підняли погары, жебы поздравили новопеченого інжїнїра з успїшным закінчїнїем штудїя, Вацлав не вытримав, пришов ку нїму і засычав му до уха:

– Слухай, ты ся ту барз не розтїгуй. Ты сі їдь робити порядкы там, одкы єсь пришов – на выход... Мы ся ту без тебе обыїдеме, привандровалець єден...

Петро ся заразив. Ліпше бы было, кїбы го Вацлав вдарив, як выслыв такы слова. Кров ся му тискала до твари, але стримав ся, бо околности не дозволяли зачати словну перестрїлку. Самодїсцїплїнов, якулем доказав в тїй неприяемнїй сїтуацїї устояти, спокїйно повїв Вацлаво-ви: – Дїм чоловіка там, де робить, де єго родина, де ся чує щастливым. Но, а ты? – додав по павзї. – Што тобі ту хыбїть?! Чом ты не зїстав на Шумавї, одкы єсь родом?

Вацлав попозерав на Петра злосныма очами, обернув ся і пішов ку выходу.

Петро не міг порозумити тому чоловікови. Же ся не ганьбїв таке повїсти? Не стотожнївало ся то з основныма правилами справованя, не бїсїдуючі о тактї. Петро знав і тото, же Вацлав ся хотїв стати ведучїм цеху. Правї зато ся Петро в єго очах провинив? Хоць як ся снажив быти покойным, што ся тыкать той пригоды, покоя веце не мав. А як ся із своїма старостями подїлив із Наташов, она зареаговала по свому:

– І справды, што мы ту робїме? Цї не ліпше бы нам было дома, мїджі своїма? Свого слова ту не чуєш. І нашы діти як кїбы были Чехы, хоць я з

нима бісідую лем по нашому, не дарить ся мі їх виховлєвати так, як бы я хотїла, жебы не забывали, кым они суть. Давай, Петре, йдеме мы домів. Там теперь тыж мож робити у заводї, то уж не то, што было колись...

– Но, што ты, жено? – одповів Петро, котрого ся така реакція од найбільшого чоловіка дотулила, померзила го. Чекав, жего Наташа потримать, повзбудить, а она, позерай, вивжыла сітуацію...

– Теперь, коли я ся поставив на властны ноги? Забудь, же ся вернеме. Мы вже ту дома. Ты мі предці розумиш, правда? Як бы не было того заводу, та мы бы ся ани не стрїтили. Видиш, судьба нас споїла не дома, але тісяч кілометрів од дому – в далеких Чехах. Будьме вдячны тому смердячому місту, яке не можу стерпіти, але ани од якого ся не можу одорвати. Як кібы якыйсь зачарований круг. Мене тыж тягать домів, як магнет, ты знаш. Не думай собі, же ні. Але теперь, на стары колїна зачїнати од зачатку? Вже не мам силы...

– То не так, Петре, тадь ты такый хлописко! Я все тобі вірвала, же ты міцный. Ты сам мав можность пересвідчїти ся о тім, як єсь штудовав. Але признай ся, же ты нігда не подумав вернути ся, правда?

– По правді, ани ні, – одповів Петро. – А ку кому ся там верну? Родічів уже не є...

– Праві зато. Хыжа стоїть опущена. Мы бы ей оправили. Ты бы ся заместнав у заводї, у котрім бы єсь лем хотїв. Мі бы ся тыж нашла робота, пошт є дость. Мы бы жыли ліпше, вірь мі, – спокушала го Наташа.

– А главні, жебы діти не забыли свій рід, жебы дыхали наш свіжый воздух, воздух бескідьских гор.

– Што ті мам на тото повісти? Ты порозумій, же я мам охабити вшитко, што єм ту так тяжко роздобыв? Думам – у заводї... Обидвоє на час затихли.

– Наташко, подьме уже спати, завтра мі треба іти до работы, – скінчів Петро бісїду звичайным способом.

х х х

Правду повісти, Петро справды не часто споминав домовину. Ай кідь ся даколи так ставало, но на то мусила быти важна причїна. Найчастїше споминав тогды, кідь ся ближыв Святый вечур. Тоды ся му хотїло плакати, або наспак, співати, як малій дїтинї. Тод вечур він вечеряв із родинов за щедровечернім столом, што ся огыбав під вагов вшелїякого їдла. Не хыбовала на нїм ани страва традична, страва рідных – пироги, фасоля, голубкы, часнок і інакшы просты, але зато смачны їдла, котры він колис із своїма родічами вечеряв дома. Як загасили свїчку, діти із женов сїдали ку телевизору, а Петро выходжав на балкон. В такый час хотїв быти сам. Позераючи на нічну тму, потїгуючі із цїгаретлі, Петро міцно

чув тужбу за домовинов. В такы моменты докінця фізичноодчував скриплїня білого снігу під ногами, чув сверблїня носа од чїстого морозноговоздуху. Тихо... Таке тихо было лем в єго роднім селї. Тихе тихо, котре час од часу перерушовало слабе дзеленчаня дзвінка бетлегемцїв, што ішли за прометенов стежков горї селом. В такых моментах Петра цалком опановав смуток за минулостєв.

х х х

На Святый вечор по вечери Петрова мати сїдала із дїтми на солому і співали колядки: „Коли божа мати по земли ходила“, „Дивная новина“, „Коли ясна звїзда з неба вылетїла“... Мати співала потихы. Было чути, як кібы чїсте стрїбро звонило, переливало ся в ей голосї, котрый потїшав і вливав жывотодаїну силу.

Петро дуже любив слухати материн спів. Він все сидїв коло матери на солемі, тулив ся до ей ніг, і так заспавав, аж покы не заспав. Наперед ся перемїтовав і робив ся, же спить, бо ся му не хотїло лучїти із материньским ласкавым дотыком і теплом, котре выходило з ей лагідного голосу...

– Мамо, заврта ня не будьте, я буду довго спати, – говорив.

– Спий сыну, поспий собі, тадь завтра Руство. Колядници прийдуть аж пообідї. Поспий, сынку, поспий...

І він бесстаростно, солодко заспавав у материных перинах...

х х х

– Петре, уже давно по півночі. Уж іде гімна, – вырвала го з роздумованя Наташа.

– Завтра тобі треба іти до работы.

– Справды, – схопив ся Петро, – семей януар, то звичайні робітний день...

Смого януаря, так як каждый день, крачав Петро по заболоченім ходнику, на котрім сніг так як і у цілім тім смердячїм містї, нігда ся не затримав. Хемічний одпад не доволив природї вказати ся в повній красї. Місто сніг скоро ани не памятало. Ай кідь нападав, та одразу пропав, охабляв за собов чорны, брыдкы флекы. Петро обходив млачкы, кашлав, чкало ся му, задыховав ся од той вонюгы... Уже добры двї десяткы років. Конечні увышов до бранызаводу, на свій облюблений цех, де смерділо не менше. Лем што ся за ним заперла брана, як кібы з нєго опали вшиткы спомины, як кібы їх ани не было, як кібы николи не ествовала домовина, ани рідна мати, ани ей колядки, ніч... Ту в заводї Петро ся понурав не до споминаня, але до каждоденых повиностей.

І так ішов день за днём. Роки за роками втікали, як сполошаны коні – там дома, на няньковій луці, кідь везли сіно долов берегом.

З ранішнёго кашлю ніч не робив, – най ся організм очістить. Не напустила го ани часта смерть ёго ровесників.

– Маха уже богу душу дав, – давали му знати в заводі.

– Та іщі ани пятьдесятку не мав...

– Што там Маха, але Травнічек – тридцятьпять річний, а уже пішов гнити. Інфаркт. То панове, на вині тот воздух, тото смердяче місто нас подусить вшиткых зарядом. Дітина лем што ся народить, уже дыхать тоту вонюгю.

Справи о смертіёго колегів на нёготяжко впливали. Жывот приношав новы дні, а з нима і новы старости. Наташа му помагала, як лем знала, як могла. Може зато ся му і в роботі дарило, а може якраз з нёв му не было аж так укрутні смутно за домовинов. Так ці інакше, успіх здоганяв успіх, аж до того памятного дня, кідь му Бергер зашепотів до уха:

– Привандровалець!

Петро не був із тых, кого мож застрашити. Він добрі знав, кільки силы і поту, кільки розуму він жертвовав у заводі. Знав і того, же взаводі сі го за то цінять, внимав, же і вдяка ёго уму завод просперуе. Знав і того, же як інжінір – хемік, він ту на справнім місці. Чув, же нелем він потрібный заводу, але і завод потрібный ёму. Но все му у мысли зарезоновали слова Бергера, котры різали сердце як востра костура: – Што ты ту робиш? Роб собі порядки у себе дома, на выході...

Може у словах Бергера є дакус правды... Ці справды бы не было ліпше тото ту зохабити і зачати на другім місці? Петро ся не бояв такой зміны. Він бы сі скоро нашов місце. Наташа мать правду, же можности в їх роднім краю же не такы, як были даколи. Змінило ся і там роздумованя людей, їх ставляня ся ку роботі – една, ку єдній. Конець кінців, яквсяды. Чоловік ся мінить під впливом різних условий, а они теперь і там дома овелё ліпшы, як были колись. Теперь бы уже не мусив іти глядати роботу до Чех...

Ніт, Петровине тяжко за тым,якый є ёго жывот. Треба жыти дале, не скаржыти ся на свою долю. Петро ся ани не рихтуе дакому скаржыти. Він не є із тых. Лем думкы му бесперестанноходять по розумі: А што кібы? Може бы-м дома нашов покій. І Наташа бы ся успокоіла. Она одколи ся побрала, желала собі, жебы ся раз вернули домів. Ёй ту все тягало, не знати за чім. Може тыж за спокоём, за тихом? Ці нашли бы они дома тот, про обидвох так желаний покій? Петро ся часто вертав ку тій думкы, хоць добрі знав, же люде суть всяды, а де люде, там і непокій. Міджітым роки ішли і приближыла ся пятьдесятка.

Петро Гримнак ся розгоднув ославити свою пятьдесятку в роднім селі. Зрік ся вшиткого, што про нёго рихтовали в заводі.

Порожня хыжа, як кібы ожыла. Наташа ся чула барз добрі, а діти як кібы хтось выпустив із клітки. Не могли ся набігати, надыхати ся свіжого воздуху... Перепозерали каждый кутик в хыжи і на дворі...

На просьбу мамы вынесли на двір деревяный стіл, котрый Наташа прикрыла святочным обрусом, поставила на нёго букету полёвых квіток і вшеліякы солодкости, котры притягвали восы. Двір ожив людським теплом, як за часів Петрового нянька, старого Гримнака.

Люде ся витали: – На здоровя, пане інжініре!

– На здоровя!...

Оле, ту про вас свіжы домашні яїчка – блиснули ся в шурцу сусідкы великы білы яйця, якы Петро у обході нігда не відів.

– А мы того року забили троё пацят. Я приніс кус солонины. Ану, покоштуйте... Она, правда не груба, зато смачна, поперерастана мясом, – усміхнув ся найблизшый сусід з лівого боку – Тимко.

Добросердечность людей з ёго села Петра несподівала. Він трясучіми руками приймав не філософічны, мудрыгратулації, але про нёго дорогоценны дарункы, бо они были дарованы із щірого сердца тых простых, валальських людей.

Было чути черьканя погариків, і прозвучали слова гратулацій і желань. Як забава была в повнім пруді, хтось приніс гармонію. Коли зазвучали співанкы Петровой молодости, він невытримав. Потихонькы одышов споза стола. Пішов горі селом і заставив ся аж на цінтерю, на місцю спокою, де одпочівали ёго родічі.

На цінтерю Петро ледва нашов гробы рідных, так они позарастали травом, буряном.

– Така наша історія, так ся ставляме ку предкам. Таке бы ся не могло стати в Чехах, – гірко сконштатовав Петро, лрм так, сам про себе... Велё нехыбовало, жебы ся не расплакав. Розгорнув хаща і перечітав: Ту одпочивать Василь і Влена Гримнаковы. Пустив ся до прятаня гробу. Клякнув собі на коліна і зачав рвати траву, бурян і вычіщати гробы. Палці собі подрапав до кровли, но болість не чув. Болём ся розрывало ёго сердце: Хто за сто років буде знати, де одпочивать порох моіх родічів? Хто несе одповідность за жалостный став того цінтеря?

Петро ся пообзерав навколо. Всяды пановав спокій. Никого не вырушовало ёго побуріня. Бісідовав лем сам із собов. Із селабыло чути співанку: Коли тоту команіцю сіяли... Спів ся мішав із шелестом травы, із шумом берез і остро ся врїзовав до Петровой душы.

Быв доджаный день, як одходили з родного обыстя. Брану заперли на колодку. Потім ключі од хыжи однесли сусідам: – Дайте позір, кібы ся дашто стало.

Авто одышло. Смутна хыжа ся понурила до світа своёй самоты. Безхосенна, нікому не потрібна стара хыжа. Час уже позначів ей долю, записав до списку, де уже были записаны і другы хыжы, котры остали без газдів у вымераючіх карпатських селах.

Як одходив з родного дому, Петро ся намагав одповісти на вопрос: Де ся властно чує пришелцём, привандровалцём – у хыжи, яку охабив, але де він знать каждый камінь, каждую закутинку, або там, де на нёго чекать містькый квартал, робота? Одповідь не приходила...

(З українського оригіналу переложыла Ленка Сопірякова.)

Пята Божа заповідь

В хыжи де лежала мертва ся насходило много людей. Небыло ся чім надыхнути. Свічки горіли з вбидвох боків головы помешой. Їх полоніні ся нахыляли раз допереду, раз дозаду – залежно од того ці ся двері отворили, або заперли. Пановала жалостива атмосфера, котру зміцнёвали монотонны голосы плачок:

*Аньцо, Аньцо біла,
Што ты поробила,
Же ты мені вмерла,
Мене так лишила.*

*Анцько моя, Анцько біла,
Та ці тя не давить
Чорна могыла...*

Доспіваючі навчени стишки ся жены збігли в кутику і дашто зашептали. Хто стояв ближе, тот чув:

– Як бідна пошумніла, – повіла схуднута Вірлиха, суваючі ся на лавці коло помершой.

– За жывота така не была, – додала Цибаня, котра сі вытерала очі кінчіком хустяты. На твари ся ей на момент зробив жалостный выраз.

– Інакше ся то не могло скінчіти, не могло – категорічным тоном повіла свій погляд стара Коряня, котра знала вшиткы плёткы в селі.

– Хто має міліон грошей, не може їх сам проісти, не може. Ёму не пішли тоты грошы на хосен, ой, не пішли, не пішли...

Шепот жен перервав піп своїм „Со духами праведныма“. Жены покорно зложыли руки на брісі, запозерали ся на попа, но їх заінтересованым што ся дїє навколо, ся не меншало. Ніч не выпадовало з їх зорного поля. Відїло ся, же трагедія, котра ся мала завершыти погробом Анці, жены міцно не дояла. Веце їх интересовали околности, за яких ся трагедія одограла. Анця, хоць была уже небіжков, покоя їм не давала.

– Могли ей красшу труну купити. Было за што купити докінця дубо-

ву із взорками. Молода іщі была. Надерло ся, сегінятко, а тепер піде на послідну путь в туній ладі. Тфуй! – не зістала тихо Вірлиха.

То послужыло як сігнал про жены, котры зась перестали позерати на попа.

– Чудуєш ся? Спросила ся знаюча вшиткы „подробности“ живота небіжкы Кораня.

– Як бы ты не знала Бідного Богача. Скупый, аж стах. І в склепі собі все жычав коруну на малиновку. Жычав, но нігда никому не вернув. Хто буде назад коруну просити? Так робив до того часу, погы му невытер ніс старый Диндіч. Він ся в корчмі ставив із Бідным Богачом. Ныкымець чудом Диндіч выграв і принутив го заплатити вшиткым хлопам палінкы. Так то вно... А ты ся чудуєш...

– Я ніч. Я лем так. Знаю свой... Памяташ, як даровав молодій на свадьбі грошы? Была єсь там за свашку, – остро повідала Вірлиха.

– Тадь штось памятам.

– Бідный, як фурт, не мав грошей, жебы подаровав на танірь. Пожычів грошы од свадьбяного нянька. Як їх клав до таніра, так і взяв назад цілу жменю грошей і скоро сховав до кешені. Нихто му ніч не гварив, но я добрі віділа, як то было...

– Не на хосен му тоты грошы пішли, не на хосен... Бог высоко, але видить далеко, – мусила наскоро згорнути Кораня, бо зась ся озвав піп із своєв „Смерте моя, смерте...“

Немілосердно загучали удары. То підпитый Янко Валальский заби- вав гвоздами ладу. Ёго ліця почервеніли од палінкы. Жены ся од нёго одтігали. „Якбы сам нечистый був“, – шептали. Бо хто другый бы ся та- кой страшной роботы імив?

Конечні спозорнів і сам Бідный Богач, котрый доты стояв міджі людми так, же никого не відів, никого не чув. Як кібы на вічний світ одышов хтось другый, не ёго жена. Він ся уже на свою Анцю позерав і передтым, но віділа ся му якась незнама, смішна. Підбородя ся ей про- довжыло, ці што? „Ту лежыть якась чужа жена“ – подумав сі. А він ту што робить? Ёго ту нихто не кликав. Треба іти гет! Кілько народа ся назберало. Як ся вшиткы на нёго позерають! Што ім од нёго треба? Чом вшиткы на нёго палцями вказують?.. Высмівають ся з нёго? Чом? Зато, бо він найбівший богач в селі. Він ім іщі укаже! У кого з них є дванад- цять коров і четверо волів? Голодранці... Вшитко властныма модзоля- ми здобыв. Іншы в корчмі высиджовали, а він корчовав землю, палив пасікы, сьяв... А тепер вшиткы на нёго палцями вказують?.. „Вни іщі увідять! Я зо своєв Анцєв вшиткых перебігну. Вна міцна, жылава, як хлоп. Молода іщі, потягне. Вовну попродаме. І скоро дорога з овець. Вшитко дороге, што зродить ся на селі. Містьскы платяты золотом. А

вни будуть на мене палцєм вказовати? Голота! Были голотов, і голотов зістануть. Не мам правду? – закрічав одразу і їмавчі ся підышов ближе ку труні.

– Ільку! Обернув ся ід сынови. – Хто в тій ладі? Кого то там затовка- ють?

– Маму! – одповів плаксиво хлопчік.

– Маму? – просить ся нянько. Не може быти. Де мама? Вна ту спить? Ганьба таке робити, люде ся позерають, – обмацковав росчепереныма палцями ладу Бідный Богач.

– Люде бісідують, же вна вмерла, – повіло хлопча через слызы і при- тулило ся ку своему нянєви.

– Вмерла? – Што спліташ? Чом бы мала вмерати, така молода? Штось ей боліло? – звідав ся нянько.

– Сердце ей боліло, – розумно одповів сын.

Аж позад тых слов малого Ілька Бідный Богач якбы провідів. Побзе- рав ся ненавістным оком на людей, поодштуховав вшиткых од лады, впав на ню цілым тілом і сердито зарічав:

– Анцько, Анцько! Жено моя... Кому ня лишаш? Бідного Богача ледва одорвали од труны. Зачала панахіда за померщов.

х х х

Старости якбы Бідного Богача обходили десятов дорогов. Ёго орач- ский верцайг, одпочіваючий в зимі, стояв так і тепер. Плуг, бороны, мотыкы – вшитко як кібы стратило своє значіня. Осиротіло, як і ціле обдытя. Фундуш помалы заростав травов, ходила по нїм хыбаль лем го- лодна мачка.

Бідный Богач тепер часто сидів на кобіці, підпертый паліцєв і не- притомным поглядом позерав, не знати де. Мозог ся му затемнів, од- коли зістав сам із своєв пустынєв, із своім двойштоковым „каштелєм“. Сын лежав в шпыталю хворый.

Часом ся му прояснєвало в голові. Тогды Бідный Богач споминав на свою жену. Зъявляла ся му в ёго фантазіі, і ей очі, все повны покоры, женьской одданости, тепер тьж позерали на нёго з нїмов доброжыч- ливостєв.

– Анцько, Анцько, не втїкай... Побудь зо мнов, – шептав Бідный Бо- гач. – Подь, запряжеме волы, підеме наше поле орати. Позерай, як на дворі красно. Сонце світить, добрый час, лем орати. Сядь, посидь коло мене. Што, не хочеш быти зо мнов?... Брыджу ся ті?.. А памяташ, як ем тя переніс через поточіну, коли єсь пасла коровы?.. Ты не хотіла спочатку, але я тя взяв насилу і переніс... Потім єсь ся так сміяла...

Бідный Богач, сидячі на дворі, часто вів такы монологи. Жуйдав,

розмаховав руками, выгрожовав комусь п'яст'єв, свистав. Даколи ся спущав з бережка, на якім стояла єго хыжа, і йшов до склепу, жебы шось купити, ці може людей увідіти. Як і в тот день...

– Слава Ісусу Хрісту, – вклонив ся роззерав ся навколо, як кібы ту завитав першый раз в животї... Притомны ся од нєго одступили і мовчкы як все го минули.

– Добрый час на ораня, – спробовав надв'язати контакт із селянами. Ой добрый. А мої волики поповніли. В зимі єм їх выкормив, вырихтовав. Влено, – обернув ся на продавачку, – дай даку добру кобасу і шовдры, – а зась єго погляд упнув ся ку притомным. І высвітлять ім: – Знайте, моя Анцька похворіла та ей несучу, – і вказав свій накуп, – ачей дакус прийде ід собі. Треба йти робити а вна лем лежыть, та лежыть. Кумшт то великий.

Селяне ся му не стопарчили, хоць уже вшыткы давно поорали і посьяли, а воли і коровы Бідного Богача дочасно стояли в дружественных стайнях – перестав їх култівовати. Жены, котры уже накупы зробили мали во звыку зістати в склепі лем так, жебы іщі куцок погутонили, покывали головами, смутно позбыхали, скаржачі ся на тяжку долю, тай пішли гет. Хлопи продовжовали пити – дахто мінералку, дахто пиво, но нашли ся і такы што пили „боровічку“. Быв якраз час обіда – люде вертаючі ся з поля, заходили ту освіжыти ся.

Бідный Богач, поставуючі в склепі, штось не зрозуміле зажуїдав, конечні пішов гет, і вшыткы ся за ним обзерали, вырівнали ся і злегка сі выдыхли, як кібы ся збавили великой тяжобы. А тотя тяжоба певно лежала на плечах Бідного Богача, бо він ішов, тяжко операючі ся о паліцію, згорблено, склюбачено, устарощено. Высушений, як пень. Ішов, а за ним ішла єго тїнь. Вітор му надував до твари порох, а тот порох ся якось нараз приліпляв на скору, также тварь ся зачінала подобати на грудку глины.

Здолаваючі берег, Бідный Богач ледва хватав дых і тяжко стонав. Домів му зіставало уж лем дакілько метрів. Хыжу уж відів, здадо ся – уж-уж же ся нєй руков дотулить. Іщі єден крок зробити! Але ногы го не слухали. Выняв ключ з правой кешені, натяг руки, но двері і замок были іщі далеко, недосягнутелно про нєго. У Бідного Богача ся підломили коліна. Зробило ся му неописателно смутно, болестно. „Досправды ся не доберу до свого дому?“. Потім го хопила їдь: „Што теперь? Вмру, а люде вшытко покрадут. Они лем чекають на мою смерть, жебы вшытко розобрали. Ніт, того не буде! Не дочекають ся моєй смерти. Мам вшытко. Мам вкладну книжку сховану за комином. Она ня охраниць од смерти. – Моя книжочка“, – любо обертать очі ку коминому Бідный Богач.

Думка о грошах му додала силы, ногы назад стали слухати єго

волю, нарівнав ся і помаленькы дішов до своєй хыжы. Сїв на лавку, спокійно збыхнув. Вытяг дуган „Тарас Бульба“, котрый одпрадавна курив, трясучіма, чорныма од курїня палцями скурутив з новинкового паперя цігаретлю, запалив шваблик, но донести го до рота уже не бировав. Перед очіма ся затемніло, запекло в грудях. Хотїв натягути руки, як кібы просив о спасу, но рука немогучо впала долов, язык ся зачав кадысь мотати, дусити. Бідный Богач іщі стигнув увідіти выбліднутым оком небесну сїнь. Нігда перед тым ся му не віділа така прекрасна, чїста і велика, як в тоту послїдну хвілю. Нараз ся небо зачало затїгати хмарами і затемніло – про нєго навсе.

х х х

Село горїло в поломіню людської звездавости і догадів. Шепотало і лопотїло. Языкы молоты – перемелєвали події звязаны із Бідным Богачом. Згорїв єго „каштель“ а з ним і він.

– Я так повім – сам ся спалив. Себе і свою хыжу спалив. Не хотїв, жебы єго богатство ся ку комусь із нас дістало.

– Ніт, не том. Не вытримав. Мучило го сумлїня. Анця пішла зо світа єго руками. То вже днеська каждый повість. Підплатив доктора, жебы то інакше написав...

– Што повідаш? Тадь за то бы Бідный Богач сидїв.

– Та де де! Грошы вшытко зарядили. Хто знає кїлько мусив дати. Штось му нашли в голові таке, же як кібы він незодповідав за свої чїны.

– І мені бы ся такый мозог зышов. На мого старого, што лем в корчмі сидить.

– Заваруй Боже! Не хотїла бы-м ани єго грошы, ани єго мозог.

– Повіджте людкове, нашто му то вшытко было? І так пропав як сіль у воді, а з ним і єго масток.

– Тадь так, так, але за жывота ся не мав зле. По земли ходив богатый, а каждый го слухав і решпектовав. Бо хто має грошы, того решпектують – ці уже добровольно, або насилу.

– Та хто лем єго решпектовав? Який то богач, што на малиновку жычать?

– Лем єдному не можу порозуміти, як ся могло стати, же умер во Великоднім тыждню. Бісїдують, же такы люде підуть рівно до царства небесного. Така справедливость: кому суджене, та і на земли, і на небі рай! Хто знає чога ся мы з вами дожыйме, – зажуїдала Вірлиха.

– Не завідь, не завідь му. Єго вже червакы коштують, а ты собі ходиш по селі, як молодїця. Дїстанеш пензію, на дружстві коруну заробиш, купиш сі, што лем хочеш. А вісем хрестиків уже на плечах – драждив ей Петро Штрофа.

– Я ніч не мам – одбивать ся од нёго Вірлиха. Заваруй Боже, жебы-м му завіділа. Не мам што. Я лем зато гварю, бо не дотримав п'яту божу заповідь, а умер во Великодній тыждень. То ід другим не є справодливе.

– Што ты можеш знати? Ты там была, як ся то стало? Віділа? – насту- пав на ню Петро, котрому ся брыдили такы пусты бісіды.

– Я ніт, але люде віділи, як ей бив не раз.

– Якы люде? Нихто ніч не гварив, як было треба – плюнув вбік Пе- тро.

– Та ніт, – скрутила ся жена, ховаючі руки в кешени шурца, бо не знала де їх задіти.

– Бив, то правда. Хто бы не бив жену! Єй мусиш набити – то як поле погноїти. Жена – не церьков, а люде не ангелы.

– Же ті, Петре, язук не одпаде! – засягла Паланя Цимбанина. – Позе- рай на нёго! Жену треба бити! Єй треба сановати! Так. Бо жена три куты в хыжи тримле, а хлоп лем єден, тай і тот падать. Без жен бы вы позды- хали. Што бы був Бідный Богач без Анці? Ніч. Нігда бы свого богатства не мав. То она тримала ціле газдівство на плечох. Вна волы запрігала, сіно сушыла, клала до востроговок, зберала уроджай. Кідь треба было, та і дрыва возила. Недарьмо ей назвав „своім хлопом“. А іщі ей бив. То я! Я бы му в ночі голову выкрутила, як бы ся лем приближыв ку мойй постели, – уже досправды ся сердила Паланя.

Паланя жыла сама. Хлоп, рік тому, як ей умер. Час од часу ей імав жаль за небіжчиком Василём, бо добрый хлоп то був, нігда ей злого слова не повів. Лемже був незграбный, зато скоро вшытка работа на газдівстві лежала на ній. Як умер, Цибаня ся не могла спокоїти, не мала з кым слова перешмарити. Діти ся розыйшли по світі. Не зіставало ніч інше, як вести бісиду із курками, ці зацями. Так і жыла, привыкала на са- моту. Скоро ся упокоїла. Вмер, тай вмер. Жыти треба дале. Не скаржий ся, – повіла сі. – Такых жен, як ты, много у валалі.“ І налічила тридцять вдовиць. У других іщі векшый жаль. А ей што! Має ся кому радовати. Діти пишуть, час од часу внучата привезуть, до себе до міста клічуть. Не піде. Своє обыстя не зохабить. Не піде містьску смердюгю дыхати, в довжених шорах стояти. Єй ту добрі, не вымінить за ніч на світі свою хыжку, свій двір, ани курочки. А хлопів ся вна не боїть, повість ім прав- ду до очей. Таков была все – прямов, аж барз. Теперь, ся як упокоїли проблеми у Бідного Богача, повіла што ей лежало на серцю. Старого вна нігда не любила, но Анцю сі важила за ей скромність. Была то ей ом- ного молодша приятелька. Ведно колись пасли коровы, ділили радість і жаль, дівчили, звірєвали єдна другій найбівшы таємства. Та яке там дівчїня у Анці! Єй іщі шістнадцять не было, як выслали ку ній сватів од Ілька Вороны. Анця на другый день довго плакала у Палані на грудех.

Што ей могла Паланя порадити? Правда, Ілько старшый од нёй, зато буде розумнішый, тай газда з нёго добрый. В корчмі не высиджує, коло обыстя ся обертать. Анцю він буде любити, бо вна добра дівка, валов- шна до роботы, хоць тварєв не найкрасша. Така обычайна, як вшытки.

Паланя Цибанина споминать, же по свадьбі пришла Анця до церь- кви вболочена як царіця. Канторови ани служба не йшла, як треба, бо вшытки позерали в ей бік і шептали. Ворона аж десь до Пряшова йшов, а там про Анцю накупив всякого шатства, жебы му каждый завідів...

Што было дале, нихто не знать, бо каждый жыє своім жывотом, ро- бить, як го ден. Ворона ся вказав тогды, як село вступляло до дружства. Нияка сила го не принутила підписати ся. Все був зановитым, а таким і зістав.

– Не вступлю, не вступлю, – выголосив тогды. – Радше вмру.

– Не роб дурніці, вже вшытки підписали, лем ті ніт. Будеш чорнов вівцєв.

– Най буду, што буду, ай так не підпишу. Не оддам свою землю таким голодранцям.

– Не оддаш, та не оддаш, лем жебы єсь іщі не бановав.

– Є там того! Увидиме, чїя буде выше, – одвыркнув Ворона. Нако- нець, рада еменве вирішила, же гектары му зохабить, але дале од друж- стевных. Так ся і стало. Ку Ількови ся дістала земля не найкрасша, але зато была покопі. Пустив ся до роботы, запряг і свою молоду жену. Зем- ля была камениста, не хотіла ся піддати єго рукам. Довго му требало з нєв боєвати покы дала уроджай.

Окрем роботы Анця ніч не знала. Люфтом ся стратили обіцянкы, же ей Ілько буде на руках носити, розышли ся, як ранішня молга, рос- съяла ся, як на полю жыто. Ани з нёй молода дівка, ани жена. Анця ся цілком піддала мужовому деспотізму. З німов покоров терпіла єго наси- ленства. В ей роднім домі зістали іщі штири сестры, лем зато пристала на свадьбу. Ілько ся ей спочатку відів добрый, ласкавый! А теперь? Він того тільки хотів: жебы єго жена робила, але і послушно была. Робота їх обивох цілком од себе одлучіла. Лем роб та роб, не знай ни дня, ни ночі.

– Ты іщі спиш? – крічав, як лем зачало світати. – Час коровы доїти і выгнати на пашу. То ті не ганьба, мій хліб задарьмо їсти!

Якось Анця спробовала го утишыти.

– Йду вже, йду. Сам знаєш, вчера сьме до ночі на полю были. Заспала ем, - повідала лагодно, - та што там такого, што люде будиш?

Але тоты ей слова лем ліпше задули до вогня.

– Пришла-сь до мене гола! Ту вшытко маєш – і їсти, і шматя маєш, а ты мі іщі пыскуєш? – тогды ей Ілько так штухнув до грудей, же лем-

лем, же не впала. В мене треба робити. Никому печены голубы з неба не будуть падати!

Перед Анцёв тогды по першыраз досправды ся одкрыла груба нарура ей хлопа. Зазнала ёго крутость, зроджену з ненасытной хамтivity. Уже сі і нову хыжку поставили. І повно худобы мали, а ёму ся все мало віділо. Як ся побзерала до вкладной книжки і увіділа там – сохрани Боже – тоту ціфру – сто тисяч корун, та ся аж напудила. Анця нігда тілько грошей не віділа. Окрем того, подумала сі, же то не їх грошы, властно не Льковы, бо не так давно мужа попросила:

– Треба штось до хыжы купити. Даякий бутор. Бо хыжа нова, а бутор старый, розпадае ся, червак го грызе. Треба, як у людей, жебы было.

– Бутор, говориш? – одповів Ілько. – Я не мам грошей на такы дурачіны. Ой, треба купити коня, жебы было з чім землю обрабляти, а волів треба годувати на продай. Кінь стоїть грошы, як малый мотор. Хыжу маме? Маме. Што нам веце треба? Ніч.

– Ільку, але вна порожня, тота хыжа, – осмілила ся выповісти Анця своє тайне желаня. – Не чути в ній сміх дїтей.

– О! О! – посміхнув під коротко підстриженима баюсами Ілько. – Што назначуеш? Же я не здоровый хлоп? Ты мі не доганяй! Та то твоя вина, же не майме діти, жебы ты знала. Йди і ліч ся, а мені дай покій.

– Лічіти ся йти? – повіла Анця. Мене не треба до доктора. Мені треба спочіти. Ём дуже зморена.

І тяжко сі подумала: „Може куцок ласкы од тебе, куцок тепла, што бы ня зогріло. Немам ніч. Вшытко пропало. Зістала лем гонитба з грошами. Вшытко друге вмерло. Ох, Ільку, Ільку, скуточно я за тебе зато пішла, жебы ты з ня зробив служніцю?“

Анця то не повіла наголос, одвернула свою білу тварь од мужа і сховала ей в кінчіку хусткы, котра прикрывала ей гаштанове волося, звязане до контяти.

– Ну, ну, чом ёс ся набасурманила? Мы іщі молоды, – спробовав засліпити ей Ілько. – Заты нам треба ід коруні прийти, потім увидиме.

Та жадного „потім“ не было. Не было ніжности, не было ласкы, не было теплых слов. Была лем біганіця навколо волів, коров і овець. Анця ся надіяла... А чей помяхшать Ілько, чей найде путь до ей сердца. Тадь він не одповів. Затвердло му седце, як камінь, повитніцёв заросло. Анця хляла, сохла перед очіма, пустіла... Не находила сі місце. Не успокоїв ей ани новый бутор, кідь го уже конечно поволив Ілько купити, не упокоїв ей ани телевизор, куплений десь міджі тунішым товаром. Не было часу позерати програмы. Не тїшыла веце Анцю худоба, яку каждый день треба было обыйти. Вечур, тісно по роботі, зморена Анця сідала на ганок і цілком ся оддавала своїм невтїшным думкам.

– Дай Боже, Анцё! Чей з ті роботы вышло? – вырвав ей якось з думок едноокый Павел Стречко, котрый був слободным парібком. Іщі як був малым хлопцём, та му камарат почас гры ненароком выбив палцём око. Зато Павел зістав сам. Бо хто піде за „сліпого“, як сам себе называв. Анцю знав, іщі як мале дівча, коли пасла коровы і коло них так красно співала.

– Тадь вышло, вышло, як видиш. Худоба обряджена. Сиджу і дакус вышывам, закы ся видно.

– А Ілько де?

– Ілько? – опросила ся Анця. – Десь на полю. Там ся і ночувати зберать, бо дикы свині до тропаків ходять.

– То правда. І дружественне треба од них бранити. Як стражник то добрі знам.

– Так то, так, – притакла му Анця і стихла над вышыванём.

Павел ся попозерав на ню своїм єдным оком і она ся му не знати чом здала цілком немогучов. Хотіло ся му повісти ей штось ласкаве, но не осмілив ся.

– А я уже йду з поля домів. Матірь мам хвору. Треба штось дома зробити...

Але Павел не йшов, стояв на єднім місті і упято позерав на Анцю.

Двигла на нёго очі і ціла ся розклепала.

– Треба, та йди. Не стій коло чужого обыстя. Анцины слова прозвучали строго, а Павел ей не хотів вередити. Помалы пішов. Позераючи за ним ей штось стисло в грудех. Заболіло коло сердца. Тот погляд синёго ока! Што в нім было? Чом ся Павел приставив? Приставив ся, жебы постояв? Чом ся люде приставляють коло чужіх дворів? Жебы побісідувати – зо звездавости. Ани не, Павел не є з тых, што много балакають. То скромный чоловік. Каждый го так знае. І хоць з нёго ровесници сміха робили, значна часть валалу сі го цінила за ёго скромность, тиху натуру... Чом ся на ню так шумно позерав? Хыбаль штось выслушав? Што він може знати о ей животі? Тадь споза того желізного плота, котрый недавно Ілько поставив ништо не чуе тихый Анцин плач, кідь на ню падать мужова тяжка, повна твердых модзолів рука, ништо не чуе ани то, як він ріже зубами по ночах, кідь не годен заспати, бо роздумуе як бы іщі намножыв свій масток.

Анцина неконечна самота. Вна навікы похована во высокых холодных стїнах властной хыжы, де не видно лучі сонця і не чути красу жывота. А вна є дїтина сонця! Колись так любила бігати за кониками по луці, за лоптов, лем так ся мотати по селі з камаратами. Досправды уже не є захраны?..

x x x

– Як ся маєш? – просить ся на другый день Паланя Цибанина. – Даяк есь помарніла. Што з тобов?

– Ніч, жыю сі. Повно роботы. Дома і на полю. Не все стигам.

– Правда, правда. Ты собі хомут на шыю наділа. Я бы на твоім місті вшытку заплювала. Теперь то уже не тоты часы. Я віджу, же з тобов не е вшытко в порядку. Думаш, же не віджу, же я сліпа?

– Што ты знаш? – надганула Анця.

– Та ніч. Я лем так. Орем іншого, ты памяташ Влену Кузьмову, што лишила свого хлопа? Мала семеро дітей. А лишила го. Четверо меншых забрала із собов, а трой векшых лишила ёму. А што думаш? Нашла свое щастя. А ты?... Роб як знаеш. Но жаль мі тя.

Анця мовчыка выслухала раду, але ніч не повіла. Впали ей на думку материны слова: „Хто не хоче вытерпіти мало, тот вытерпить много“. Не такой аж злый ей Ілько. Може ся іщі змінити?

Тай справды, ід вечеру ей хлоп повів:

– Як дотягнеме, жено моя, до сто тісяч, будеме сі жыти, як панове.

– Нашто нам будуть тоты грошы, Ільку? Про кого? – опросила ся із страхом.

– Про кого, про кого! Жебы сьме мали і баста фідлі! – перерушив ей і одышов зась стражити тропкамы.

Анця обрядила худобу – подоіла, покормила, выкыдала гній, постелила. Потім внесла воды, дров. Наклала в шпаргеті, жебы сі приготовила вечеру. Богзна-што ся ей не хотіло варити, кідь сама їсти буде. Ілько сі взяв фалаток солонины, цибулю і невеликого хліба, котрый рано спекла. Гварив, же хліб зо склепу несмачный, няй пече дома. Анця зварила тропкамы і заправила їх із квасным молоком. Таке їдло змірнёвало жар по цілоденній роботі. Кушчок попоіла, кідь ту хтось задуркав. Хто бы то міг быти? В таку пізну годину? До них і вдень мало хто приходить. Із страхом позерала на двері. Злегша выдыхла, кідь через поріг перешов Павел Стречко, мняючі шапку в руках і зістав так стояти.

– Добрый вечур! – поклонив ся несміло.

– Добрый, добрый, – одповіла Анця. Што тя до нас привело?

– Ілько дома?

– Ты го не відів? Теперь вышов, – зачудовала ся Анця.

– Не відів ем якомсь. Я пришов здолы, а він може горі пішов.

– Правду маєш, він пішов вгору. На бережок, як фурт до тропчачанкы.

– Я пришов, жебы... – загугняв Павел. – Я не знав же го не є дома. Та я піду.

– Што ты? Повідж, конечні чом есь пришов? – підшупла го Анця. Не хотіло ся ей зась самій цілый вечур зіставати.

– Я... я тя хотів відіти, – выповів єдным дыхом Павел. – Не можу... Роб зо мнов, што хочеш. Мусив ем тя відіти. Не можу без тебе... – загакнув ся.

– Чіт! – зачыткала го Анця. Такой ся выдты берь! Штось сі здумав, нещастник...

– Анько, хоць як ем думав, передумовав, но ніч ем не выдумав. Не можу через тебе спати. Мучить ня, же есь нещастна.

– Нещастна, гвариш?, – просить ся посміваючі Анця. – Што мі хыбуе? Вшытко мам. І горы, і доли. А ты гвариш – нещастна!

– Бісідують, же тя бє. Я... я то не доволю... – затяв пясти Павел, а Анці ся здав таким смішным, розтомылым, аж ся щіро розосміяла. Іщі по ній нігда ніхто так не тужыв. Аж Павел.

– А ты што мі?, – озвала ся в ній одразу женьска гордость. – Брат, ці сват, ці хто? Ты про ня чуждй чоловік. Што тобі до мене? Геле-го, який мі ту герой. Заставати ся за ня хоче. А сам за себе застати не годен, – одразу ся ей захотіло позбытковати ся з нёго, а тым ся помстити за вшытку болість, котру зазнавала од свого мужа. – Хоче ня охроневати, – продовжовала іронічно. А што іщі? Выспати ся зо мнов, а потім ся посмівати? Гей? Того ся ті хоче? Молоды дівкы тя не хотят, та на одда-ту пристанеш? Дай позор, жебы-м Ількови не повіла. Він сі з тобов дасть рады. Хочеш, повім? – Провоковала го немілосердно.

Павел без слова терпів, спочатку ей ніч не гварив. Чекав погы ся выбісідує, выллїє вшытку злость і жаль. Має можность комусь вшытко повісти. Няй і вершить ся на нїм. Він ей розуміє.

– Анько, я тя люблю, – повів одразу потихы, підышов ку ній, взяв за малы, іщі такы молоды руки.

Анця ся зачудудовано позерала на Павла. Як лем чекала тоты слова, як їх хотіла чути! Ах Боже, як шалено хотіла чути тоты слова. А што теперь? Што має робити? Кідь ей повіджене, же вна веце не служніцёв, не отрокинёв, вна – любена жена! Анця зістала німо стояти серед хыжы, безмоцно ся піддаючі Павловому пешціню, яке ся про ню стало балзамом. Є то може, жебы чула таку потіху з дотыків чуждих рук? Што ся з нёв робить? „Зраджую свого мужа“, – усвідомила сі із страхом. Хотіла ся выманити з Павлового обятя, выгнати го з хыжы, замкнути ся, но в тім моменті ей нароблены руки, цілком, помнякли, вхляли од слабости і обвили ся Павлови коло шыї так, же вже ніхто бы їх не знав расплести.

Павел ся топив в ей поцілунках. Такой наруживой ласкы ся му в ёго жывоті іщі не пощастило зазнати. Анця го цілком распалила. Оддав ся ей цілостёв, як ся лем може люблячій чоловік оддати.

– Павле, – застонала Анця. – Што сьме наробили? – плакала од щастя, цілюючи го.

– Анько моя, я тя нікому не дам. Буду тя хранити, – зашептав Павел.

– Чом сьме ся скорше не любили?

– Вшытко буде добрі, Павлику, вшытко буде добрі, – зась і зась без змыслів повторёвала Анця.

Паланя віділа, як од Анці вышов Павел. Потім згасло світло. То є вшытко. Сама Анця ся о тім, што пережыла ани словом не выгварла. А Паланя не вызвідовала. Не была з тях. Віділа, же Анця перед очіма розцвівать, радість было на ню поппозерати. Но і Павел ся лем посміковав,

тихо, радуючі ся своёму щастю, і нікому ніч не вказуючі. Лем Паланя віділа, як ся му бліщало ёго сине око рефлектуюче зміну, котра ся стала в цілім ёго быттю. А Ілько? Він може не збачів Анциного щястя. Яким був, таким і зістав, цілком, окрем богатства, летаргічний. Лем раз, кідь ся Анці недобрї зробило, помняк:

– Анцько, досправды?..

– Гей. Буду мати дїтину, – одповіла строго. – Прошу тя дай мі покій.

– Розумлю, розумлю. Я дуже рад, – выповів і тішыв ся як мала дїтина.

Хлопець ся народив міцный, крічачій. Домагав ся материних грудей. Просвітило во великій хыжи Ілька, котрого уже в тот час называли Бідным Богачом. Коли в ночі хлопчік плакав, перед виглядом ходили поставы – то гев, то там.

То Павел покрадмець приходив, жебы чув тот солодонькый про нёго плач. Сто раз зберав ся войти до хыжи, розбити фалошне щастя, взяти сі із собов сердцю мілы особы і втікати. Но не хотів Анцю престрашыти. Охабив ей, ний сама рішить, як знає. Як зачав хлопчік бісїдовати і называти го вуйком, Павел терпів.

Анця мовчала. Была щастливов матірєв і мовчала. Не хотїла стратити ани сына, ани доброты, на яку ся тілько наробила. Мучіла ся з того. Ці бы то справедливе было? „Моє потятко. Моє зернятко. Моє дробінятко“, – обертала ся Анця к сынови і в думках му обіцяла, же го зробить богатим. Доста ся натерпіла про тото богатство, ний ходем сынови на хосен піде.

х х х

Хлопчік ріс, як з воды. На свого тата не був подобный ани кушок. То каждому было ясне. Але довго ся ніхто не одважив ани слова Ількови повісти. Знали ёго натуру. Хыбаль, яке таємство в селі вічно затаїш? Раз в корчмі...

– Ільку, як ся має сын? – просять ся го в корчмі.

– Росте? Росте? Вже великый, правда?

– Великый, хвала Богу. Сім років буде мати. Вже піде до школы.

– А што му до той школы купиш? – вызвідовав посміховавчі без-

дїтный Фецько.

– Што му куплю? Тадь так, як вшыткы. Ташку і блайвас.

– Куп, куп, жебы намалёвав Жіжку з Троцнова. З єдным воком. Ха-ха-ха, – розреготів ся на цілу корчму.

Ілько одразу позорумів. Він і сам чув, но не доволив сі наслуховати внутрішнёму голосу, не хотів ся перегрібати в чутях. Нігда ім не давав вагу. Важніший розум, а не чутя. Было і таке: якась жена, вже і забыв котра, му назначовала, жебы ся ліпше побзерав на єдноокого Павла, але Ілько лем махнув руков. Ёго Анця така не є. Вна так до роботы, а не до даякых дурніць. Ани бы ся не осмілила! А ту, в корчмі, позерай, виходить вшытко на світло...

– Ніт! – рыкнув Ілько не своїм голосом і одразу ся заганьбив, же вказав свої чутя. Помаленькы підышов ку барі.

– Палінкы! – обернув ся ід корчмарєви. – Дай півлітра, – і выпив ей як чїсту воду, докінця ся ани не скривив. Нескорше, їмавчіся, одышов домів. Провадив го зломyselный погляд Фецька.

Ніт, ніхто не чув ёйканя, ніхто не чув плач. Была тиха ніч. Лем маленьке хлопча сховане на грудєх сусїдки Палані скучало: – Мама впала і не може веце встати. Лежыть і лежыть, а нянько коло нєй плаче і плаче.

Паланя напоїла хлопча молоком, положила спати і сама ся побрала до сусїдів. Там Бідный Богач плакав над своєв Анцєв. Паланя ся дотулила ей плеча. Было студене, вже без жывота. Пустила ся до роботы. Треба было умыти мерву. Ілька выпровадила на двір а сама налляла воды до ваны, розболікала мертву. Увіділа на ей тілі много сінцїв. Умыла, вблокла і вирішыла закликати доктора...

х х х

Дзвонив дзвін. Четверо чужїх хлопів несло Анцю селом на місце ей послїдного одпочїнку.

Загребли грїб. Впала послїдня грудка землі.

Потім каждый, по пути назад сполокав руки в ріцї, жебы не принесли домів нещастя. Выпили, штось зїли за покій мертвой на комашнях, і розышли ся.

– Тихо, вже йдуть, зашомрала селяне.

– Хто? Хто? – озвали ся вопросы.

– Павел із своїм Ільком. Малы захворів позад того вшыткого, Павло з ним був в шпыталю.

– Чом го называли Ільком?...

– А де ся вни подїють? Павел має стару хыжу...

– А ці в тїй хыжи не може жыти?

– Няй ідуть до нас. У нас міста доста.
– І в нас ся помістять. Моя Влена ся з міста не верне. Хыжа порожня...
Паланя збачіла, же малый Ілька тягне Павла на місце, де стояла їх хыжа. Підышла ку ним.
– Ану, зайдийте до мене. Наварила єм чаю. Зоґрієте ся куцок.
Хлопець ся притисковав ід Павлови і бгынькав:
– Я хочу ку мамі, ку мамі...
– Підеш, сыну, підеш, лем што ся напеме чаю.
Павел ся ани не зачув, як назвав Ілька сыном. Раз назвав, так то тепер і буде.

Згорениско дотлівало. Над ним стояв нянько із сыном. Тримали ся за руки. Міцно. Позерали на тополю, цвіт якої зачав вже опадовати.

(З українського языка перетлумачіла Зденка Цітрякова.)

Кресало

Лавка в парку під стародавнов липов была про них якимесь тихым місцём, оазов спокою. Посідали сі вшыткы три коло себе – баба, мама, внучка – і стихли. Кідь вмер нянько, стара жена продала хыжу в селі і перешла жыти ку дівці до міста. Не є дня, жебы дівку не тягала на двір, десь там, де сонце гріє найліпше, де панує тихо і спокій. Днесь дівка послухала матір і ведно вышли на прогульку до парку. Тепер ей была вдячна за то, же ю принутила охабити стіны панелаку, – тоту шкатулю, де помаленькы вшытко западаць порохом. Довколо было тихо. Стара жена то чула як дашто неприродне в бурливім містськым світї. Тихо вдарило до грудей і наповняло ціле тіло. Тихо, спокій, тихо... Чуєш, як росте перша зелена травічка, як ся пробивать через землю. Їй выгонкы вливають до тебе новий живот. Дівка ся уж давно не чула таков пробуженов. Тот день ся ї відів цалком інакшым, одлишным од многих попередніх – похмурных і смутных. Бабка стареньков руков выбрала гребінь, жебы росчесала волося. Її руки, як і тварь были пописаны зморщками, в яких ся одбивав образ живота. Волося праскало під гребінём, закрывало тварь і бліщало ся як стрібро. Через жмыт волося проникав выгаснутый погляд бланкітных очей, в яких не было ани слїду по синій, таёмній глибині, што фасціновала неедного парібка в селі. Воргы даяк потихы шепотїли. Голосу не было, він ся десь дїв. Де лем ся подїв голос колись першой співачкы в селі... Голос, яким она выпівовала свою тужбу, радість, смуток і свої жалі...

– Голосе, голосе, де тя вітор несе...

Задудрала сі попід ніс бабка. Може підлягла впливу ярнёй природы. Але уста не выдали ани голоска, лем якыйсь неясный звук. Зась штось задудрала:

*– Жалі мої, жалі,
то сьте ня зувяли.
Не з єдного бочку,
Але з каждой страны...*

Співанка ся тяжко продерала з высушеного горла, і бабка змовкла. Дівка ся боком попозерала на свою матір. Буде і она так даколи вызерати? Буде сама зо собов бісидовати? А потім їй час зотре з твари тот, здать ся, вічний живот?... Она нияк не могла похопити тоту закономірность. Доколи буде молодов, доколи буде чути силу в грудях і стегнах... Стегнах, іщі все повных тужбы, все іщі зводливых і чекаючіх на мужскы дотыкы. Выбрала з кабелкы глядило і попозерала ся до нёго. Чекала, же там увидить потверджіня своїх думок. Напудила ся. На коріню носа ся зъявили зморщкы. Тварь ся нараз віділа повянута, начісто спрїта. Занурила палці до густого чорного волося. Ці досправды?.. Не вірила. В тій густій чорній хмарі было видно файный жмыт сивого волося. Уж зачинать?... позерала на ся в зеркалі.

– Ніч, бесстаростно махла руков. В тім моменті вирішила зробити вшытко про то, жебы была красшов і молодшов. То лем дочасне, то унава... Який ту проблем? Сивину зафарблю, зморщкы припудрую...

– Не будь наївнов, – шептав і внутрішній голос, – час не заставиш... Позерай – ты копія матери. Постарієш так істо, як постаріла вна. З роздумованя їй вырвав зослабнутый голос матери:

– Заплеть мі волося. Даяк ем сама не годна, – і мати подала дівці гребінь. Дівка ся спамятала. Заплела матери косу, тісно ю звязала до вузлика, закрыла їй голову пестрофаребнов квіткованов хустков. Мати на ню вдячно попозерала. В тім моменті ся дівці віділо, же мати ся подобать на її штирирічну дівочку. Дівчатко міджітым сиділо на лавочці, на подив аж барз тихо, спокійно погомбовало ніжками, з часу на час ся тулило своєв гарджавов головков ку бабці. Дівочку тыж фасціновала ярь. Ту і пташкы было чути, і квіточкы мож было зберати, і на зелену травічку было радість позерати. Вшытко того наводило необычайный спокій і мір. Мала хотіла злізти з лавочки. Свою позорность упрямила на камінча, што лежало в траві. Одразу ся заблискало і з неба ся озвав лопіт. Дівча зістало сидіти, і чекало што буде дале.

– Бабо, а то хто фотографує? – попросила ся.

– Хто там горі бухать?

– То Бог, дівочко моя, пече колачі, – одповіла бабка. – Буде додж, будуть колачі.

Видно, дітині ся полюбила бабина одповідь, бо она ю зачала засыповати фурт новыма і новыма вопросами.

Як то, же є світло? Одкаль ся там зъявило? Хотіла ся веце дізнати о таємствах живота.

Бабка ся дотуляла того маленького пахнячого сотворіня, жебы холем на момент помолоділа, жебы чула, як ся до ній вливать новий пруд живота...

Ні, она не буде рішыти законы фізікы. Де ся о них дізнала? Она мать свої властны законы. Законы жывота. Поступно зачала расповідати тоты законы дітині, котру тримала за тучненюку ручку у своїх жылавых, высушеных палцях.

– У нас даколи не было електрикы, як тепер, – повіла. З часу на час притримовала руков хустку, жебы тримала неслухняны короткы волосы, котры ї все падали на чело.

– Та чім съте вы світили, бабо?...

Бабка ся потаёмкы усміхла. Роздумовала, як одкрыє іщі єдно таємство з давного жывота. Про внучку ся то може буде відіти як приповідка, но про ню то був спосіб ествованя. Она гордо і выразно спустила: – Мы собі світло выкресали.

Дівчатко вытріщіло оченята і покрутило головков. Не вірило і не розуміло.

– Выкресали? Бабко, а як выкресали? – просило ся, стискаючі бабины коліна.

– То было тогды, як я была іщі дівков. Тогды не было швабликів, не было лапмы. Быв такый камінь, што ся звав кресало. На тім кресалі выкрешовали іскеркы. А як ся выкреше іскерка, то од ній ся розгорять яловы тріскы. Они горіли на пецу і світили цілый вечур. Колись на пецу, дівочко моя, ся пекло і варило.

– Та-а-а-к?! – притакла внучка, як кібы ей вшытко было ясне, і змовкла. На їй твари ся зъявили хмуры. Іщі ніжніше ся притулила ку бабі, хотіла ся пестити як маленьке мачатко. Бабка ніжно погласкала червенкасте, як полемінь волося і зачала заколысовати свою єдину радість – свою внучку. Молода жена слідовала матір і дівча. Позерать, як внучка заспавать коло бабки на колінах, як щастливо ся усмівать. Нараз скаменіла. Аж тепер собі усвідомила, же ід ній ся дівочка нігда так не тулила, як ку бабі. Але то її дітина! Она ї породила. Лем її она належить, нікому веце. Нихто на ню не має право. Хотіла дівочку збудити, і силов-моцов взяти з материных колін. Блаженный усмів сплячой дітинкы ей принутив безмоцно одтягнути руки. То зато, же-м жарлива? На властну матір? Жена трясучіма палцями закурила цїгаретлю і сильно потягла...

х х х

Кавярня, як фурт, пулзовала звычайным студентським жывотом. Вино спід стола хлопців текло неконечным прудом. Она тыж пила. Перший душок здав ся приемным еліксіром і розтік ся по найтаємнішых кутиках її молодого, непорочного тіла. Зась ся напила. І зась... Зачервеніла ся, обколесило ю якась приемне обчекованя, котре мало надыйти.

У кавярні была по першыраз і барз ся ей ту любило. Грала приемна, помала музыка. Як ся распозерала доўкола, ей очі ся стрэіли з очіма на погляд приемнаго хлопця із світлыма бавусікамі під носом. В ёго очах было дашто дырзе, але і дашто ніжне. Притягавалі і, як магнет. Ні, она не вірила на ласку на першы погляд. Але не могла одорвати очі од парібка. Зачалі грати танго. Зістала заскочена, як ку ній приступив:

– Доволіте? – запросив ю слушно до танцю. Поставіла ся зо стіліця і., як осиковый лист, затрясла ся в ёго обятю... як бы в сні піддавала ся ёго дотыкам. Кров пулзовала в жылах і сердце выскаковало з грудей. Ёго дотыкы ю спалёвали і она хотіла чути іх так доўго, як лем буде можлие. Ох, лем най танець не кінчіть... Він повольно гладив її крегонькы плечі, устами ся дотыкав її чорнаго волася. Она зась і зась трясла ся в ёго обятях. Быв тихо, з часу на час скрываваў усмішку під світлыма бавусікамі. Потім ю попросив, жебы перешла ку ёго столу.

х х х

Збудило і черканя ключів. Выкатуліла вочі. Над нёв стояла даяка чужа жена.

– Дівочко, што ты ту робиш? Хто тя пустив до готела?..

Здавало ся, же то сон. В тём моменті не могла похопіти, што тота жена од нёй хоче. Кідь ій ся так солодко спало.

– Же ся не ганьбіш, ту гола вылежовати. Але уж вставай. Я мушу попрятати ізбу! Паров ей стопило од ганьбы. Механічна прыкрыла голы груди. Перешла руков по постелі. Была порожня. Ані сліду по молодім парібкови. Біль, зрада і ганьба пеклі як вуглікы молоде тіло, кідь ся наскоро облікала, прыкрываючі скырвавлене простерадло декоў, скрываючі очі перед упрятывачков...

Думала, же свое перше велике скламаня залічіть вином. Піла і вірила в надій: буде вшытко так, як передтым, ніч ся не стало. Та стало ся. Через три місяці сі усвідомила круту правду ей омылу: буде преспанков. Опановаў ей аж смертєльный страх. Не было помочі, докінця і знамы докторе одмітали поміч. Што мала робіти? Перед судьбов ся нигде не сховаў. Признати ся матери? Роздумовала. Нагніваў ся, буде догваряти. Но мати напачудованя бісідовала спокійным, выривнанным голосом:

– Не муч ся. Даяк то буде. Ты не перша, ані не послідня. Знаш, діти ся родять в небі. До нашой порожнёй хыжы дїтинкы треба. Бо прійде час, перед кінцём світа, коли ся діти перестануть родіти. Бог не буде потребавати дїтей. Лем най ся здраве народіть. Мати ю заспокоёвала,

як найліпше знала, бо хто, як не мати поможе своі дїтині в найтяжшій хвілі? Матеріны слова ю досправды успокоёвали, і она ся розгодла, же возьме на себе вшыток тягар матерства. Тото рїшіня ю не опустило до першого плачу дїтинкы, котра голосіла свій приход на світ...

Як ся народило дівча, жена вірила, же буде способна воёвати з бо-лём, но самота боліла все веце, і веце, выр жывота ю тягав, як кібы до глубокой студні, з котрой не мала силы ходем на момент выплавати і хопіти дых. Нудны пеленкы, стереотіпна робота. Не тїшыв ю ані усмів красной, як святый вобразік дїтины, котра натяговала рученята ку своі матери, глядаючі в ній опору. Мама ся одвертала і втерала слызы.

– Чом праві мені ся тото мусило стати? – не раз роздумовала, кідь сі лігала вечур до постелі. – Чом праві я мушу зношовати іронічны по-гляды знамых? І што чекать мою дїтину? Яка буде ій судьба без нанька, што пропав, як кібы ся у воді затопив, не охабив за собов ниякого сліду?

Кібы она знала, як з нёв судьба пожартуе, нігда бы не перекрочіла поріг той кавярні, не дала бы ся обаламутіти. Мало то даякый вызнам?

Час робив свое. Ці досправды промарніть своі найліпшы рокы коло шпаргета і пеленок? Вшытко і зачало лізти на нервы, чім дале веце ся хотіло слободы, мужского пріятељства. Стачіло раз перекрочіти помыселну граніцю, і... Зачало ся... Уж не могла, не находіла сил упокоіти ся... Ночны бары, вино, хлопи ся стали змыслом іі жывота. Зачала ся задумовати, што є про ню добре, што інакше быти не може, але і што досягла веце, як може досягнути выдата жена.

Каждый день надраном трафляла ключом до замкы, отваряла двері, кываючі ся од выпитого вина, выззуваючі ся перед дверями. Голоў тріщала, як кібы была в желізнім вобручу. На ніч не думала, лем бы лячі чім скорше спати тай забыти на вшытко...

х х х

– Пофрыштыкуеш? – з кухні зазерала старенька мати, котра стояла коло пліняка, загрываючі вечерю.

– Дайте мі покій! – грубо одрїзала матери. – Я така зморена, спати ся мі хоче. Спати! Чуєте?! – вызвірила ся на стареньку, жебы ю не зачала кортати за ей грїхы.

Даремно. Стара, сива жена, роками згорблена, тяжко ся операюча выробленов руков о паліцю, нігда ані словом не назначіла ей хыбы, лем в очах і світыв неконечный біль. Матеріны очі, іі мовчанлівость страшно розыдали ей дівку – молоду, повну жывота жену. Спокійный тон матеріной бісіды выкліковаў злосьць. То і іщі веце провоковало мстити ся за забраный жывот тому, кому могла – найблізшій особе –

матери. Не приносило їй то полеготу, наспак, викликувало то у неї іщі крутішы думкы, як были ей слова: – Як я терпіла, най терпить і она...

– Чом ся на мене так позераєте? – просила ся гнівачо, покладавши ноги на стіл і выфукуючи з цїгаретлі густый дым просто в тот бік, де стояла мама. Мати сі несміло сідала коло неї. Наперед сі оперла паліцю о операдло стільця, потім ся ей внавлене боляче тіло звезло долов на столець. Тяжко выдыхла і обернула погляд до вигляда коло леднічкы:

– Мала спала спокійно, – повіла так, як то звыкла все говорити. – Лем раз ся збудила, бо ся бояла тмы.

– Но, і яка ей робота? Спала, та спала! – злотно бісїдовала дівка. – Што мать робити, як не спати? Тільки її роботы! – і, бухла стільцём. Швыдко пішла до купелні, жебы змыла зо себе бруд і унаву з непере-спатой ночі.

Старенька мати сиділа як прикована до стільця, мовчкы ся позерала на образ Святой Богородічкы і тихо сі шептала попід ніс:

– Одпусть мі, пресвята, то што ю так караш?.. Або ці мала дїтина, не знати чом, винна?

х х х

Мала ся помалы пробуджала. Луч теплогo сонця ї ніжно кыцкав, гладив лічко, червене од сна. Єден луч ї сїв на носик. Кыхла і конечні ся пробудила. Выслободила ся з бабиного обьятя, протераючи заспаты очі. Прамїнь гарджавогo густогo волося піддув легонькый вітрик... Мала му іщі долонькы підставила. Молода жена зачудовано, як кібы першый раз провіділа, обзерала свою дїтину. Кілько то было годин, як ту ведно вшыткы три пришли? Час ю вырвав в парку під стареньков липов із забытя. Нараз ся прояснило... Настало усвідомлїня того, же лем дівочка їй може помочі выблукати ся з блудного лабірінту, до якогo ся так легко-важно дістала. Дівоччин блажений усмів, ямки на личках, мнягоньке волося притяговали, як нігда. Жені ся хотіло попестити свою дїтинку, обьяти ю, поціловати...

Мала ся грала з камінчатми, співала сі притім свою співанку, што ї навчіла бабка. Мати ся наклонила ку дівочці і наставила воргы.

Дівчатко прекваплено джмурькло очіма на маму. Што тота жена од неї хоче? Обернуло погляд на бабку, глядаючи в ній поміч. Потім ся запозерало на бабины очі, такы мілы про ню, одвернуло головку од матери і так, як жалостне мачатко, положило головку бабці на колїна.

Мати нервозно вхопила дівчатко до свогo обьятя і стисла так, же мала аж зьейкла од болести

– Дай мі пусу, – повторила, вкладаючи у свої слова вшытку ніжность,

яку лем была способна проявити. Мала ся бранила, кываючи головков на вшыткы боки. Тота жена была про ню брыдков, все закуренов од дыму, смердячов за цїгаретлями.

– Не хочу, – повіла через слызы.

– Чом? – попросила ся ей мама і не могла порозуміти справованя дівчкы.

– Чом ня не хочеш поціловати?

Дівчатко ся зась расплакало. Ёго оченята і тварь прозраджовали беспомічность. Мати в міцнім обьятю дале стискала свою дїтину. Нараз ся дівчати подарило вырвати і – давай втікати. Плянтаючи ніжками, толочіла дрібну травічку. Захранов ся їй віділа быти ліска, котра не знати яким чудом, пережыла у містьскім парку. Мала ся розбігла ку лісці, сховала ся під нїв як дике звірятко, втераючи слызы рукавом. Была розгоднута там остати навікы, лем жебы ю не обїмала її матір, лем жебы не чула її слова, не пахала смердюгу і не дусила ся дымом од запаленой цїгаретлі. Сердечко ї порадило, як выграти над матірєв...

х х х

Молода жена стояла коло лавкы, позерала ся за дівчатєм і не могла ся гнути. Вшытко у ній якбы завмерло. Поступно ся зачала рушати. Віділо ся їй в тот момент, же вшытко буде залежати од дїтського поцілунка. Ёго смак уж давно не чула. І ці чула она солодкость поцілунка даколи в недавній минулости? Выкрадала ся ночами з дому, жебы нашла дакого, жебы потупила свою самоту і неспокійне прыгнутия фурт мати коло себе хлопа. Не уникала она сама стрїтнутю з дїтинов? В світлі того моменту нараз віділа того, што ей довго уникало. Ці уж давно не чула, же ей мала дівочка переставать з нїв комуніковати, бочить од ей ласканя, од-вертать од неї очі? Вшытко того якбы в острім світлі ярьнєго сонїчка стояло перед нїв. Страчать властну кров... Што ту охабить?... Сивину... зморщкы... Затягує ся вузел коло шыї і... давить, давить... Нараз ї охопив страх. Де ся поділа її горда віра в себе саму. Думать веце о своїй красі, як о животи, котрый жыє? Або... Чекають на красну молодость по боці чаровного прінца? Дочекать ся?

Проник ей холод страшной пропасти, над котров уж тримала єдну ногу. Ні, іщі ся дасть вернути, іщі є час, жебы ся спамятати, жебы ся одхылити дале од пропасти... Як шалена розбігла ся ку своїй дїтині, клякла перед нїв на колїна.

Дівчатко іщі фурт сиділо під кряком. Попозерало ся на матір, котра ся якось дивно, неприродно зогнула, склюбачіла. Дівча ся захмурено позерало зо своєї скрышы, помаленькы зо страхом ся зачало прибли-

жовати ід матери.

– Пробач мі, дітино моя, пробач... – спуцяючі очі до землі, шептала мати.

– Мам., – выповіло дівчатко і присунуло ся ближе ку матери.

– Што, сердце мое?...

В тужобнім очекованю двигла на свою дітину очі, повны слыз.

– Подаруєш мі кресало? Як в ночі підеш гет, я собі выкрешу світло і буду світити, покы ся не вернеш. Я ся бою тмы. А іщі ся бою Бабы-Ягы, котра бере діти до міха і мече їх до ямы, – выливало поступно свої жалі дівчатко.

Мати слухала свою дітинку і ей голос ся ї здав як музика, котра різала сердце.

– Подаруєш мі кресало? – повторило дівча.

– Правда, же ті подарую... І., задушавши ся од нечekanого прилилу емоцій, щастливо зашепотіла: – І выкрешу тобі світла тільки, кільки лем хочеш... Што там світло!.. Я выкрешу сонце, таке велике ясножовте колесо, котре ті буде навсе світити. Бабка нам поможе, правда? Молода жена ся попозерала в тот бік де сиділа бабка. Стара сива жена на лавчати тихо слідовала тоту сценку. Так довго на ню чекала. Мати Божа, дякую ті!..

х х х

Коли маленькы, тучненькы рученята стискали свою маму коло шыї, молодій жені ся здавало, же

она сама ся теперь родить до нового, незнамого жывота. Ніжно тримаючі в обятях свій найціннійшыи поклад – свою дітину – вертала ся назад на лавку. І ку розповідям о Бабі-Ядзі, о коцурикови і когутикови, о лишці і кізлятах і о інших чудесах дітьського світа, котрым не было кінця...

Зась ся заблискало... Загырміло... Зачав падати теплий ярній доджік.

Нараз заграла своїма пестрыма фарбами дуга, яка приспіла ку злагоді цілого пообідя. Опоены од озону, наставуючі тварь ласкавым лучам сонця, выходили з парку три особы, три людьскы судьбы. Тримаючі ся за руки, они весело перескаковали, ці помалым кроком обходили млякы...

(З українського оригіналу переложыла Бц. Петра Семанцёва.)

Манна і оскомина

Марец

Писав ся 1979 рік. Быв марец. Ближыла ся ярь, але сніг іщі великыма фалатками лежав неростоплений на земли, як мертвый. Чекав на свою кончину, яка уж-уж мала надыйти. Село спало, як прибите. Десь-ту ся озвав спів із корчмы, але заглухнув у п'яній наладі.

Я зажыла тот образ, кедь ем выступила з автобуса у своїм селі, што ня привіз із Пряшова. Сніг мі весело поскриповав під ногами. Небо было посяне маленькыма і великыма зіздочками, які джмурькали, вітаючі ня дома.

Кедь ем ся ближыла ід свому обыстю, де-м ся народила, стисло мі горло. А то все так, кедь ем ся вертала домів. Думала ем, ці найду в порядку свого нянька, який терпів на ангіну пекторіс, фурт ем мала чутя, же го найду мертвого десь там на земли лежати. Не буде го кому ани спорядити на послідню путь.

Думала-м на матірь, котра выроблена і вырождена жена ледва ногами по обыстю переберать, бо не годна собі дати рады з роботов. Фурт ся мі привиджала їх кончіна. Тото мі стискало сердце і теперь.

Приросла ем ід родичам, як може ништо із моіх пятёх сестер і брата. Была ем наймолодша в родині, а думала-м сі, же моёв повинностёв є ся постарати о своїх родичів – і в добрых і в злых часах. Я была без мужа і без родини, слободна, также чутя той повинности тым было іщі веце зосилнене.

Несла ем нянькови чуколаду, всякы вітаміны, помаранчі, бананы, які він любив, як і вшытко солодке. Про матірь ем несла темну, теплу хустку і гумовы чіжмы, які все было треба на заболоченім дворі.

Несла ем тоты маленькы світські дарункы, а моя душа ся трепотала од страху, ці своїх родичів найду живых і здоровых.

Я в тім часі ем наступила до работы як редакторка в єдних новинках. І кедь работа была барз нарочіта, пірвати контакт із своїма родичами ем не хотіла ани на короткый час, главно нянько був про ня моралнов і творчов опоров. З ним ем часто конзултовала, як треба писати, о лю-

дёх, што найрадше читали. Часто ем му носила нашы новинкы і давала читати статі, котры были насычены буйнов молодов фантазіёв. З них аж пырскала любов ку чоловікови.

Ружовы то были рокры! “Телячі», як гварив єден мій колега. Вшытко было красне, каждый був добрый, і тот найвекшый неприятель чоловіка ся мі здавав доброй души і хосенный.

Нянько ся час од часу усміхнув попід баюсы, кідь читав тоты мої зла-танины.

– А чомже, дівко, пишеш так, же ті ніч не розумлю?..

– Як не розумієте? – обурёвала ем ся. Тадь ту так красно вшыткой полопаті написаной!..

– Але якось незрозуміло. Много слов не знав. Так твердо по українськы.

Я му высвітлёвала, як ем могла і знала, же наш язык, то є слабый язык, же го треба повышыти на высшу уровень. А тот, український, то є наш найблизший язык. Зато ним пишу, зато ем го любила і не вымінила бы ем го ани за цілый світ.

Нянько ся лем посмівковав попід коротко застрижены баюсы і думав сі свое. По короткій павзі пригладив свое рідке волося, пошкрябав ся під носом і рік:

– Ты – шалена, хоць есь школована. Я бы написав ліпше. Каждый бы мі порозумів. Кебы я написав, як ем на фронті боёвав, то не так бы ся читали ваши новинкы!

– Но, а ці написали съте? Ніч съте не написали, – не здавала ем ся. – А такой гварите!..

– Ши не пришов час. Днеська ани не мож вшыткой гварти. Як прийде час, повім, шо ем пережыв, а ты то напишеш. Дав ем тя на то вышколовати, жебы есь то написала. Бідно я тя школовав, але ся то подарило, – повів нянько і зглубока сі вздыхнув.

В тім вздыху ем чула вшытко: і то, як ходив до Микулы жычати мені грошы на путь, і на прожыты в Пряшові, і на моє облечіня, і всякы іншы мої прожыткы.

Ішла ем ід свому обыстю, несла ем тоты бідны дарункы, які были іщі за біднішы няньковы грошы, і страховала ем ся, ці найду своїх родичів живых.

У сусідів ся уж не світило. То був двір, через котрый требало перейти до нашой хыжы. Позерам, а у нас ся світить. Чекають ня. Было мі красно коло сердца. Пришла ем ближе ід дверям. Были замкнуты. Лем вонкашне світло світило. Подуркала ем. Нич!..

– Няньк, гов няньк! – загойкла ем.

– То ты, Марь? – озвав ся нянько з переднёй хыжы, де спали з матірём,

бо там было тепліше.

– То я ту, Маря, втваряйте!

– Йду вже, йду, вычекай кушѣк, – зась ся озвав нянько вже ближе коло дверей.

Чекала ем спокійно коло вонкашніх дверей. Было мі добрі, як ем чула няньків голос. Уж мі ани зима не была. Почливо ем тримала замок в руках і чекала ем, поky нянько одмонтує ключку на дверях і впустиць ня до хыж.

Світло ся засвітило. Нянько отворив двері. Стояв передомнов простоволосый, заспаний, в довгих синіх гачах. Боже, який то про мене був святый образ! Спустила ем ташку на землю, незграбно ем го обяла, поціловала на лица і на рот. Ёго баюсы ня дакус покололи.

– Ту ем вам дашо принесла, – повыкладовала-м на стіл містьскы доброты.

– А вам, мамо, ем принесла теплоу хустя, жебы сьте ту не мерзли. Вже спите? – загойкла ем до другой хыжы, бо ем не виділа матір выйти.

– Тадь сплю, сплю, якось ем не гона днеська встати, кашель ня зморив, – одповіла мі мати з другой хыжы.

– Зашла ем там. Мати лежала глубоко під перинов, коло нѣй были пішкоты, котры закусовала од кашлю. Выціловала ем ей змарніте, старече лице.

– Там маш фасоплю з капустов заправляну на шпаргеті, та сі возми, – повіла і іщі глубше ся вопхала під перину, під котров глядала і тепло свого жывота. – Ніч йиншов ем неська не варила. Пусный день, пятніця. Я ніч днеська не їла, лем аж як сонце зашло, та ем сі тромпаку спекла на шпаргеті, і з кваснов соровов капустов ем зіла.

– Дашо вас болить, мам?

– Голов, дівко моя, голов мі розмітує. Ніч мі не помагать. Ани боровічка, ани чеснок. Гварять, же мав высокый тлак. Недавно ня серед двора кров залляла. Гварли люде, же то ші добрі, же з ня вышла тота кров, шо недобра. Бо кебы ся так не стало, та не знав, ці бе-сь ня нашла жыву.

– А ці были сьте у дохтора? – позвідовала ем ся, і стерьпла ем страхом за матір, яка ся мі нияк не любила, же так лем в постели лежала.

– Быв ту дохтор. Але шо зробив? Ани інекцію юй не дав. Ші гварив, же мати молодіца, а же юй ніч не є. Лем бы ім стовкы давати, та бы были добрі ід людём. Але выдкы їх тулько з доходку наберу?..

– Та де такой гварите? Чого бы стовкы хотіли? – запохыбовала ем о злій моралці наших докторів.

– Ты не жыєш на валалі, та не можеш знати. Недавно і я був у дохто-

ра, а знаєш, шо мі повів влыцькый дохтор, кедь ем му давав двадцятку?

– Та шо такой? – попросила ем ся нянька.

– Но, же вун детвы не курить. Я ем добрі порозумів, же двадцятка, то суть про нѣго детвы, бо вун хотів стовку. Але, повідж мі, дітино моя, де я їх наберу тоты стовкы? За каждым, кедь ту даякый дохтор прийде, дай стовку, йиншак ани з тобов бісидовати не буде.

– Жебы то так было? – кручу головов, бо сама ем іщі на властній скорі таку брыдоту не зажыла.

– Так є, так. Але шо маєме робити, кедь ші хочеме дакус пожыти. А аде дали сьме дашо, а матери не помуг. Позерай, і неська ся чує зле, а вун гварить, же іщі молодіца і потлепкує ей по плечох. Шо бе-сь на то повіла?

Зістала ем тихо. Приготовила ем матери чай і однесла до постелі.

Нянько сі ліг на другу постіль, а мені ся іщі не хотіло спати. Хотіла ем іщі дакус з няньком і матірѣв побісидовати. Ай нянько мав дяку, бо сьме ся довго не віділи і не чули єден другого. Приложыла ем дрыв до кальгы, а сама ем сі лягла на диван під выгляд.

Дерево файно попрасковало в кальзі котра ся поступно распалила дочервена. В хыжчині было приємно, тепло. Атмосфера была о то ліпша, же ем была ведно із своїма родіями. Тото чутя істоты тяжко з дачім іншым порівнати.

– Шо нового у валалі? Хто вмер? Хто ся народив? – попросила ем ся.

– Та ніч такой, лем Павел згоры ся зависив.

– Та шо са му стало?

– Пяный був, та тото. Шось із женов ся не полагодив, – одповів нянько. – Не мав такой робити. Хоць бы як было, не мав сі брати жывот... Але шо то палінка докаже! Вна не єдного зо світа звела, не єдному голов закрутила. Геле, кулько хлопу у валалі повмерало кулі палінці! Самі слободні. Лем бы ім жыти – молоді паробці. А вже їх червакы їдять. Кебы я мав тото здоровя, шо вни, за ніч на світі бы ем ся не дав, – нянько глубоко вздыхнув, як кебы сі представив цтый свій дотеперішній жывот. – Але шо зробиш? Днеська, кебы ем іщі міг пожыти, тяжко ся мі дыхат, не годен ем робити. На шо са мі на тум світі трапити?

– Та де такой гварите, няньку! Вы ші пожыте! Не можете вмерати, бо сьте мі не поповідали о своєм жывоті.

– Шо такой бе-м ті мав гварти? Жыв ем, як каждый. Мучів ем са на фалатку землі. Зазнав ем много біды, недостатків. Стояло то за то. Теперь не могу дыхнути. Сердце мі выперать з грудей...

Заразило ня, же нянько так смутно бісидовав. А який то був красный, жывотаспособный чоловік!

Памятам, раз, кедь уж мав проблемы із сердцём, хотів ся помоцова-

ти, же то він годен двинути віз. І захопив го за задню часть, же то він го перенесе на інше місто. Але што ся стало? Не міг то зробити, бо не мав силу. Тогда був страшно нещастный і порозумів, же ёго жывот ся скінчів, тот фізичный, же уж не може жыти, але лем екзистовати. Де ся поділи тоты часы, кедь був з нёго косець першой класы? Кедь покосив луку, вызерала, як выбрытвена! А тот порядок на луці! Чістота! Нигде ани фалатча прутика, ани лем листочок даякый збыточный ся ту не валяв! А як робив копіцу, то бавив ся коло нёй, як коло даякой парадной дівкы. “Знаеш, – гварив мі, – треба копіцу нелем добрі накласти, але і почесати, пригладити, жебы даяк вызерала».

Я часто стояла на верьшку копіці, тримала ем ся за паруцентіметрову востровочку, яка стерчала зо сіна і іщі ем ходила довкола. Я сі тогда думала, же кедь натягну руку, та ся дотулю неба. Оно было високо, было синє, а мені ся крутила голова...

– Даву галузу! – загойкав нянько. – Єднов ногов ступ на ню, а другов са спущай долов!

Я ся зачала спущати. Спустила ем єдну ногу, захпала до сіна, і помаленькы, із штирїметровой выšky ем ся зачала спущати. Летіло то зо мнов. Мала ем заголене черево, а кедь ем ся спустила, здерла-м го до кровли. Рубці были червены, а ту-там кровоточили.

– Няньк, але за толочіня копіці мі дашо дасте? – попросила ем ся нянька, кедь ем напыцяла землю.

– Обіцав ем ті коруну за каждую копіцу. Будеш ей мати.

– Няньк, але то вже, як так ряхуєме – двадцять пять.

– Добрі знаеш ряховати, – похвалив ня нянько. – Шо ем вбіцав, то будеш мати.

А так і было. Нянько, як ся вернув кінцём зимы з Чех, де ходив робити до ліса, на Шумаву, выраховав мі 25 корун за літню роботу. Што то было за радости! Колись то были коруны! Што ем сі купила? Тромпачаный цукерь. Были то першы мої заробены грошы. За толочіня копіць. Нянько був справедливый – тілом і душов. Дуже ня любив. Лем Маруськов ня кликав. А не было того вечора, як ем была маленька, жебы ня не взяв на коліна і не покормив чиром або печеныма бандурками із кваснов сметанков. “іч“, – так мі гварив. “Бо не выростеш. Як будеш їсти тромпаки з кваснов сметанков, будеш мати червені ліца“.

Я ся позерала на нянька і охотно ем приїмала ёго ласку, давала ем ся кормити в представі, же досправы мі лица почервеніють. Як ем ся наїла, та-м нянька тягала за баюсы, за ніс. Нянько то терпезливо зношав і приносило му то свого роду успокоїня. Дарьмо, стрітила ся розквітаюча молодость і осінь жывота. Нянько і ёго наймолодша дїтина, “пошкребя», як він звык говорити.

А того ёго пошкребя теперь ся з ёго помочов вышкрябало меджі людей, а зась ся вертатъ до гнізда, скады вылетало. Вертатъ ся, жебы погладило зморьшкы на твари свого нянька, жебы притисло до грудей свою маленьку матір, од котрой нігда не вчуло злого слова, лем “ты – моя рыбка, голубку мій“. То був ей словник ку мойї особі. А кедь так з няньком сьме бісїдовали о вшыткім, што ся у валалі творило, покы ем там десь місяць не была, мати спід перины на нас позерала, час од часу закашлала і перешмарила слово-дві.

– Так, вера, так, – і ніч веце.

Найчастішов темов мого нянька была война. Друга світова. Тоту сам на властній скорі пережыв, она му насякла до тіла, і не было той силы, жебы ся ей збавив. І в тот вечур так было. З новин властного села сьме перешли на войну. Як ем чула, же нянько ся збератъ о ній говорити, выскочіла ем з постели, выбрала ем з ташкы магнетофон, котрый мі за туній пінязь продала єдна артїстка, і запла ем, жебы записати штонайавтентічніше няньковы слова.

– Взяли ня, як ем з матірєв на Липках тромпаки садив. Не было коли са ани вболочи.

– Няньк, а як са то стало, же не масте тот палець? Но, тот указовак, – попросила ем ся, бо тот палець ня уж одмаленька дражнив на няньковій руці. Не знала ем сі высвітлити, чом то другы хлопи мають цтый палець, а мій нянько лем такый маленький кыптик. Дуже мі то хоць-коли припадало смішно, бо нянько з ним знав і закымкати. Кедь ем ся го тогда на палець звїдовала, нянько мі одповів, же ся то дізнам, як выросту велика. Также теперь ем тоту шансу схосновала.

– Гей, тот палець.., – задумав ся нянько. – Якбач, я ті мушу о нюм повісти, бо мі не даш покоя. То было так: кедь ня взяли Мадяре, а было треба стріляти до Русів. Я до никого не хотїв стріляти, був ем сам рад, же жыю. Также, кедь зьме были транспортованы, я собі у влаку припер палець меджі двері. Лемже потому в немоцніці, кедь са палець загоїв, мі повіли, же стріляти можу і з середнім. Мусив ем іти до боя, ці ем хотїв, або ни. Всякой ем пережыв. Было нераз так, же кулі цупкали коло мене, як доч, але хвалабогу, ани єдна до мене не трафіла.

Молив ем са, жебы са так не стало, бо шо бы дома жена вчінила із чотырьма дїтми?

– Ой, вера, так было, так, – як кебы ся зо сна пробаторила мати і придала ся ку дебаті. – Я зустала сама дома, не было шо їсти. Німець пришов, а я Влену на руках тримала маленьку. Хотїв взяти корову, а я не давала, а вун мі пушков до грудей таку штулагнув, же, кедь са не їмлю двери, шо были на стайни, та й бе-м са з дїтваком перевернула. Наміряв на ня пушку, та шо ем мала робити? І так зьме зустали без нашої годовалніці.

Без молока. Діти лупки з тропаку їли, дику лободу, а вун по фронтах, а я дома сама, – вздыхла сі мати. – Ани не хочу такой споминати.

– А ты думаш, же мені там добрі было? – взвав ся нянько. – Же я там ішов добровольно? Проклынав тоту войну, вна ня здоровья збыла. Та ці я днеська бы був такый жебрак? Мало шо чув, бо тоты выбухы зробили свой, недуспані ночі. Нераз зьме шли – вояци, а сьме постоячкы спали. Ой, нелегко мені было, нелегко. Ты холем в даякум теплі ту была, а я в студені і в голоді нераз. Кешервешный то був муй живот на туй проклятуй войні!

– А я ту была сама, з громадков дітей, – не здавала ся мати. І она хотіла выповісти свій жаль, свій біль. Бо хто і коли ся нёй звідовав, як ей было без нянька? Як было самотній жені із штирьма дітми. А де молоды рокы? Як перешли? Самотны ночі... О них мамка не говорить, лем тяжко вздыхне і іщі глубше ся сховат під перину. Лемже довго не годна полегати в єдній мірі. Мучіть ей кашель. Лігатъ то на правый, то на лівый бік, то горізнач. Наконець находитъ, прецінь, свое місто на постели і заператъ очі, бо є змордована по цілоденній роботі на обыстю.

Нянько уж тыж похавкуе, а я ся не зберам го довго мучіти своіма вопросами, реку, і завтра день, гашу сорокволтову жаровку, выпинам магнетофон, зоблікам ся і шупну ся під материну перину. Є мі під нёв красно. Є ту чутя слободы і повной спокойности, ку вшиткому ся придавать чутя істоты меджі своіма...

Нянько скоро заспаватъ і вже чути, як наголос хропить.

Мати спить тихо, ани ей не чути.

А я ся позерам до ночной тмы, котру прорізуе світло місяця. Здає ся мі, же місяць лем на мене світить, як кебы ся ня хотів дашто позвідовати. Може і тото: “А тобі ся самій спить добрі? Не є ті смутно?» Хотіла ем з ним надвязати діалог, але материна перина ня цалком нагріла і я ся оддала ей ласканю, покы ня не зморив сон. Сон о моїх прийдешніх снах, о моім далшім «животі» котрый ня іщі лем чекав...

Апрілёвы ремінісценціі

Каждый місяць в році є неповторный. І апріль. Хоць збівша бывать мокрый, слотавый, але має свое чаро. Бо земля ся тогды пробуджатъ із зимушнёго сна. Хрістіан ся чує, як зась народжений. Приходить ярь, а то є знамено регенерації тіла і духа.

Я ся тыж пробуджам до апрілёвого дня. Пробуджам ся тяжко, бо вночі ня морили неприємны сны. Снило ся мі о матери і нянькови, же стояли на высокім березі, а тот берег же ся чім дале, тым веце зосував долов. Я стояла на рівнині і нияк раз ем їм не могла помочи. Мати была вбрана в білім, таку красну ем ей іщі нігда не виділа. Была весела, сміяла ся, штоська мі все вказовала і тулила ся ід нянькови. Нянько – выскокый, красний хлоп ей обяв коло плечей і так двоє стояли, а берег ся зосував і зосував. Збачіла ем наньковы білы, рівны зубы, яки ся при усміві указали. Я їм кричу здолы, махам на них, заламую руками, а они ніч – лем ся зосувають і зосувають. Кедь глина ся під їх ногами цалком мала зосунути, пробудила-м ся ціла мокра. Чей ани єдної ниткы не было на мі сухой.

Была десь пята година, ани порядно надворі не сиріло, але я спаня уж не мала. Встала-м, засвітила-м ночну лампу і освіттила-м свою хыжчину на слободарьці. “Іщі щастя, же бывам сама», – подумала-м в тім моменті, бо хто знає, ці ем не кричала вночі зо сна.

Таке бываня ся мі впало на слободарьці, як сліпій курці зерно. Спочатку в єдній хыжчині, правда, з окремым заходом і спрхов, сьме бывали три дівкы. Але, кедь ся мої камараткы пооддавали, зістала ем сама на трёх постелях. Быв то час, кедь ем сі такый способ екзистенції похвалёвала, бо вшиткы три сьме были, як ся гварить, в роках, а каждая з нас мала свої маніры. Быв то вік, кедь ся чоловікови уж бажыло спокою, кедь самота была найблизшым другом і порадником. Гей, гей, був такый час, кедь я любила быти сама. Із своіма думками, радостями і болями. Робота в редакції мі одбрала много енергії, а кедь я ся вечур вертала на слободарьку, тішыла-м ся на самоту, як на штось, што ня мало розвеселити і заспокоїти... Самота і приятель? Дивна комбінація. Але была така, а я не могла нигде перед нёв втечі, холем в тім чаї ні. Зато мої

думки ся часто обертали ід моім родічам. З нима ем медітовала, радила ся, провадила свій вольный час.

Але тот сон! Тот сон! Нияк раз ем ся не могла з нёго спамятати. Жебы то было даяке знамено чогось, што ня чекало, што ем іщі не знала? В тім моменті ем не знала прийти тому сну на корінь. Заты-м ся снажыла обернути ток думок на цалком інакшый бік і зачала ем сі представляти, як уж онедовго буду меджі своїма.

Ближыв ся Великдень, а тоты святкы я дуже любила. Роздумовала ем, што вшыткы зроблю, як буду матери асітовати коло паскы, місити тісто, класти огонь до великого мурованого пеца, який буде ним бовчати уж од рана в четверь. У нас ся паскы пекли уж в Жовный четверь, у Святу пятніньку ништо не хотів робити таку роботу. Як тісто, може, не на єдну, але на дві паскы выкысне у великих тепшах, як ся огонь втихомирить, а лем углики будуть поблисковати в пецу, мати з них здойме верьбове прутя, перехрестить тісто, покладе тепшы на деревяну лопату – і шупс з нима до пеца! Потім возьме кочирьгу і шумно-красно одгорне вуглики дале од тепш, жебы тісто не згоріло. І так пасочки ся можуть печі. Мати час од часу попозерать на спідні дверьці, яка сітуація в пецу, зась поправить углики і – чекаме. Од пасок не мож одходити, як не мож ани двері отваряти, жебы тісто не дістало цуг. І наконець мати отварять дверьці пеца і кочирьгов присувать єдну паску на край, бере до рук дві цундры, выберать тепшу, кладе на бляху перед пец. Так зробить ай з другов тепшов. Охабить їх так начас, поky застынуть, потім їх кладе на стіл, кропить верх пасок водов, жебы помякли, і помалы, нашторцголови їх выберать на білый парток. Паскы ся вдали! Ани єдна не попраскала! Мати ся усмівають, тішить ся, як малый дїтвак з даякой облюбеной бавкы. А я стою на тым пахнячім чудом, слинкы ся мі збігають і дораз бы-м закусила до білого хліба.

– Не руш! – вгадне мої думкы мати і кывком руки мі назначить, абы-м одышла од стола. – Ші не є посвячена!..

Покорно одыйду од стола і мій погляд смутно ся розлучить з двома бтыма кралёвнами, які будуть пановати над нами цілый Великодный тыждень.

Пятніця збігне, як вода. Коло порядків у хыжи і на дворі. Каждый свое. Нянько коло худобы, мати коло шпаргета. Пече бандуркы, мучить квасну капусту. Бо страва лем така была в пятніцю, і про нас, про дїтей. Кедь сьме были маленькы, сідали сьме на пец, мати нам до мискы насыпала квасной капусты, поцукрила жменёв цукрю, дала тепшу печеных бандурок і – їдьте на здоровя! Мы ся пустили до тых лакотинок з руками. Мож ся было наїсти. І мати ся в тот день, як правило, постила. Нич не їла, лем час од часу ся напилa перевареной воды. Кедь сонце зашло, і

она сі розломила печену бандурку надвое, посолила і намочіла до квасной, уж без цукрю, капусты. Потім ся напилa студеной воды з відра, котра ся носила із сусідовой студні. Подля прикладу матері і я брала горня, зачерала ем до відра і пила ем тот божский напой. Вода ся сама лягла долов горлом, была мягка, студена, як лед і пожыток ей было пити, главное тогды, кедь ем ся вліті набігала через день за коровами. Даколи не было часу брати до рук фінджу, лем такой ем прилякла перед відро, занурила до нёго голову і тягала ем воду з нёго, як то робила і наша телічка Квітоля. Доднесь люблю тоту воду. Не може ня одрадити ани факт, же в тій воді спід Бескида є мало їду, а з той причіны, якбач, людём колись давно росло воле (звекшена щітна жляза).

Зашла ем в думках далеко до дїтства, але Великдень в мі зістав як божество, на котре не мож забути. Зато є про мене опорнов точков, ку котрій ся все вертам, тов жывов водов, з котрой мож пити донеконечна. Нігда ся не припе, нігда ся не приїсть, як тот хліб.

І уж мі дефілує перед очіма субота, повна приправ на святу Великодну недільку. Уж сі представляю, як нянько буде замітати двір, як мати возьме з плота прутяный кошаричок, котрый купила в Гуменнім на базарі і день передтым го файно вымыла в поточіні, а теперь го несе до хыжы, пахнячій чістотов, і роздумує, як бы то найліпше до нёго зложыти Божы дары. І так на спід покладе варены яїчка, дакотры з них суть пофарбены в цібулёвім лупіню (они підуть на верх). Далє покладе солонину, файну, грубу, переростану – в єден бік, в другый бік – маленьке, гі мадзілник, фляшча з медом, погарча соли, а коло того білу грудку сыра і горнятко з маслом. На самім верху ся буде крутити чімгрубша кобаса. А тото вшыткы ся припарадить чесноком із зеленыма перами і хріном, котрый нянько выкопле в загородці. Не сміє ту хыбовати і няньків ножик, котрый ся тыж має посвятити. Як тото вшыткы є поскладоване до кошаричка, мати го прикрые вышываным на хрещікы партятём і покладе на честне місто на стіл. Паскы звяже до вышываной плахты, в котрій ся святили і минулого року. І так мине вечур. Мати ся не спамятать, як приходить десята або єденадцята година. Є спокійна, вшыткы є пририхтоване на завтрашній день. Час спати, бо піп прийде святити паскы коло пятой години ранной, та треба скоро рано вставати.

Я, як фурт, буду обдивляти свою маленьку, але шыковну, як огонь, матір, яка чей нігда не є трудна, все лем на ногах і на ногах. Як ляже до постели, та, якбы куря стяв, заспить твердым сном в єдній мірі аж до рана.

Бываєе близко коло церькви. Видно ей через выглед. В тот день, як все, мати ся перша схопить з постели.

– Ёй, та котра вже година? Ші не клепали до церькви? – буде будити нянька, котрый на ей слова тыж встане з постели.

– Та ші не клепали, – повість. – Але мы са гет ріхтуйме, жебы зме не были послідні. Бо Ковалі, шо бывавуть на Нижнюм кунци, нас фурт перебігнуть. Холем раз будьме перші!

Я іщі собі буду вылежовати під теплов перинов, а вставати ани не думам, бо є мі так красно, солодко під материнов перинов, а хто го ден так швидко ся розлучіти з тым, што му є наймиліше! Зо мнов суть фурт проблемы із вставанём. Може, мі то зістало іщі з дітинства, кедь ем мусила скоро рано, як малый дїтвак, з коровами ходити. Нянько ся зо мнов не паньков. Кедь ем не встала до той пів пятой, выбрав собі простый спосіб, як ня пробаторити. Вылляв мі горня студеной воды за галірь ночной сорочки. Такой ем выскочта.

– Тадь вставай, бо дораз ту пуп буде! – буде стояти надомнов нянько уж выпарадженый – в білій сорочці, в кавеёвых ногавіцях і такой фарбы сведрі. На ногах ся му будуть блискати півтопанки, котры сі іщі вчера, так, як і материны, вычїстив, выгланцовав, же ся світили, як воглядило.

Рад не рад встану. Облечу ся, почешу злегка волося і роспущу го долов плечіма. Волося мі сягать аж по пас, а блищїть ся од чїстой, мягкой руськопотоцькой воды.

– А не же тя нападе сі малёвати воргы? – повість нянько скоро із сміхом, скоро прїсно. – Не пуйдеш коло церькви, як чудо. Не роб то, будуть гварти, же са паниш.

Мені ся буде хотїти нянькови зробити на згерк і холем злегка сі потягну малёватком по воргах, але крадом, жебы нянько не видїв.

– Но, можеме йти, – повім.

Нянько возьме на плечі плахту з пасками, мати кошарик, а я лем так, напорожнє, як на параду, буду йти за нима.

Ту зачнуть клепати, то значіть, же ся люде уж зачінають сходжати. З вышнєго і нижнєго кінця. З Циганьского боку, з Токарні... Хто з меншов пасочков, хто з векшов, але каждый, хто го ден на ноги встати, йде святити – од малого до великого.

Конечно перекрочіме церьковны дверьці і будеме глядати своє місто. Коло церькви платить певный регламент, каждый має выареноване своє місто. Наше є на протів церьковных дверей.

Поставиме ся, а од поточїны, што тече коло церькви, нас порядно продує, покы прийде священник. Жебы скоротити час, буду ся позерати довокола себе і обдивляти красу вышываных партят, плахет, різнобарвну красу малёваных яйчок. Буде то паства про мої очі! Як каждого року, і теперь буду обдивляти выпараджены невісты, молоды дівчата, буду позерати на валальских хлопів, котры почливо будуть стояти коло церь-

кви без шапок, без калапів. Тоты завісять, як все, на клинці на підстїнці деревяной церьковкы з року 1600. А іщі буду раховати людеј. Ці ся не зменшыв півкруг коло церькви, бо подля довжкы того півкругу буду знати, хто у валалі вмер, хто уж нігда не прийде паску святити. Буду ся тїшыти, кедь там увиджу каждого єдного, як ай минулого року. Буду нещастлива, кедь дахто буде хыбити.

А ту задзвонять дзвоны.

– Христос воскрес! – озве ся священник сытым голосом.

– Воїстинну воскрес! – одповідать му валалчане і побожно ся перехрестять. Довкола церькви піде процесія, святы образы будуть нести найкрасшы дівчата з валалу, в твари, як ягоды. Казаня буде красне, задушевне. Буде ся нести в дуї Воскресенія Христового. Стары бабкы сі будуть од радости втерати слызы, а я бду єдна з них. Не знати кілько сторічны липы ся будуть німо призерати на жывот коло них і славити Господа за то, же жывот ся ту не заставив, але наберать нову дінаміку...

Опамятам ся з роздумів, кедь учую:

– Христос постреди нас! – то священник святить сыр, масло, яйця, паску. Брысне вода і на мене. Не буду ся втерати. Цяпкы свяченой воды понесу на собі аж домів. А од церькви увиджу орігінальний театар. Каждый втікать домів, як лем може. Абы быти першы, як і першы в роботі. Передомнов будуть дефіловати люде, кошарикы, різной фарбы облечїня, а я буду йти з ноги на ногу і тото вшытко вкладати до своєї памяти. Нянько ся буде злостити і стишеним голосом шептати:

– Та шо не йдеш? Шо са тягаш, як слемінь! Не видиш, же сьме послідні?

– Тадь іду, іду, – одповім му і сама ся буду позерать на поточїну, яка собі буде течі спокійно, як і перед тісяч роками, а валяти ся в ній буде всяке смітя: бляшанкы, горьці, фляшкы...

Нянько собі повтерать на брылі ноги до цундры, войде до хыжы і поздравить: – Христос воскрес!

– Воїстинну воскрес! – одповіме му з матірєв.

Нянько покладе на стіл паскы, мати кошарик. Нянько выйме з кошарика посвяченый ножик, єдно яйчко і розкрїють го на три части. Перехрестить паску і вкрїють пару фалатків. Налліє до трєх погаричків боровічкы. Выпеме на здоровя, на велике свято – Воскресеніє Христове. Нянько подякує за вшыткы дары, котры нам Бог того року дав і высловить надїй, же так буде і в будучности. Можеме зачати столовати. Яйця з хріном, паска з маслом, сыр, кобаса, солонина. Найвеце нам смакують яйця з хріном. Кедь ся покріпиме на тілі, не стримлю ся, жебы ем ся нянька не попросила на пригоду із свячїнєм паскы, яка ся стала єдному чоловікови з нашого валала в минулости.

– Было то так, – буде говорити нянько. – Быв такой чоловік, шо

йшов на Велегдень паску сятити (добрі знаме, хто то був, але нянько нароком не назве ёго мено, бо то поважує за неетічне). Но, як са паска посятила, каждый шатовав дому. І наш чоловік так хотів зробити. Тай почав втїкати з пасками на плечох, а в руках з кошариком, бо жена в тот день была дуже хвора, та не могла йти з ним коло церкви. Як так біжыть долов берегом, плахтинка, в котруй нюс паску, са розвязала, паска са выхопила і – давай са карбуляти долов берегом! Чоловік са, як кебы напудив, пустив з рук кошарик, а з кошарика – яйца вон – і втїкы за пасков, аж до самої поточіны. Чоловік сплюнув через зубы і так повів:

– Но, не чудув са, же стара чортиха са пофыркала, але же і малі чортята за нёв повтїкали?..

Нянько ся зачне сміяти весело, роскошно, а я ся буду радовати, же є веселый, же не мать смутны очі, же го не болить сердце.

Уж єм виділа, як тото вшытко у своїм роднім селі пережыю, наберу силы і духа про свій далшы жывот у місті, котре ся мі виділо, як осине гніздо. Тот неприятный сон ся зачав помалы роспльвати... Была-м щастна. В такім штадію блажености єм пришла до работы. Лем што єм сіла за редакторський стіл, як грім з ясного неба, ня овалила новина.

– Маш іти скоро домів, до села. З матірєв є зле. Є в шпыталю в Снині, – повів котрыйсь з колегів. – Недавно телефонували з Руського Потока. Якбач, нянько.

Застовпіла-м на місті, а сон ся мі вернув у цілій своїй, тепер уж в змыселній подобі.

Де йти? Кого ратовати? Матїрь? Нянька? Врїшыла єм піти за няньком, бо єм ся надіяла, же мати є в добрых докторських руках, а нянько потребує вночі подати нітрогліцерін. Лечу на влак. Пять годить путованя. Ціла вічність. Конечно – дома!

– Няньк, та шо са стало? – звідам ся такой на порозі.

– Зле є, недобрї, мати уже може не буде жыти. Приправме ся найгуршой...

– Але онедовго Велегдень...

– Кебы холем на Велегдень умерла. Пушла бы до царства небесного...

– Як такой можете гварити? Ачей дасть Бог, же са так не стане.

– Раз каждому свічка догорить. Ты ей не виділа. Страх было на ню позерати. Ни, не дожыє до завтра...

Завтра є тот день, кедь ся можу ід матери дістати, бо пришла єм домів вечур, а з валалу ниякый автобус в тот час не йшов до Снины. Надышло рано, я ся везу до Снины, а чорны думкы мі лііають довкола головы, як вороны. Автобус ся волоче помалы, аж конечно сьме вошли до села Старина, яке помалы ся збавує жывота. Люде ся дізнали, же ся мусять выстяговати, бо ту буде гать на питну воду. Село пустіє, але я не

виджу чудже нещастя, бо мам своє. Колюшу ся надієв, же мати ся находит в добрых руках. Снина! Вылітам з автобуса, втїкам на поліклініку, не чую сходы під ногами, рівно іду за прімаром.

– Зле є з нёв, недобрї, – тільки чую.

– Де є?

– Там, – вказує руков на котрусь цімру.

Біжу, як змыслів збавена. Отварям двері, а передомнов ся вказав страшный образ! Моя мати, моя красна маленька мати, яка нігда никому ани зле слово не повіла, лежыть в якійсь клітці, а тварь має червену, як поломінь.

– Хотіла выскочіти з выгляда! – чую голос сестрічкы.

– А вы не знали на то прийти, же то був высокый тлак, котрый ей розбивав голову?

Руку мі охляли, я ся расплакала.

– Завтра має йти до Гуменного, жебы ся знало, што і як дале. Кедь хочете, можете ту коло нёй зістати наніч. Ту, в тій цімрі ся выпите.

Беру столець і сідам коло матери. А так до білого рана сиджу коло нёй, не спущам з нёй очі, буджу ей, але де там! Она спить твердым, непробудным сном. Дістала седатіва. Жебы іх Бог скарав! Тых докторів!

Веземе ся в санітці. Тримлю материну голову на колінах, гладжу ей, пригварям ся: – Мамчо, мамко моя! Чуєте ня?

Мати тяжко отварять очі, хоче мі штось повісти, але виджу, же не може обернути языком, лем: “а-а-а”. То є вшытко, што годна повісти. Призерам ся ближе. Она не може лівов ногів і лівов руков ани кинути. Поражка! Обсяг того слова іщі єм порядно не познала.

Сьме в Гуменнім на неврології. Матїрь складають на лежатку і кладуть на ходбу. Мати выдавать незрозумілы звуки. Сердце мі праскаты од жалю. Конечно ся діставаме на ряд ку докторці Файчаківій. Она перезерать материн хворобопис і крутить головов:

– Мы ей не можеме прияти. То є збыточне... Довго не пожыє...

Прошу, молю, на коліна перед нёв стаю, ніч не помагать. Втїкам з ординації до найблизшой телефонной будкы і глядам чісло директора шпыталю. Тот ня выслунав і поступив по людьскы. Мати бы мала быти прыята до шпыталю. Втїкам назад ід матери. Дохторка уж змінила тактику, видно, же директор ей телефонував. Матїрь перевозять на білу постіль. Душа ся мі як-так втихомирила. Охаблям матїрь в надії, же, предці, ей докторе даяк поможуть. Мое чувство хоче быти посылене тым, же шупну єдному з докторів пятьстовку і думам сі, же дасть на ню позор. Послїдній влак з Гуменного мі одходить десь коло десятой вечур.

Привезла-м ся до Пряшова ани жыва, ани мертва. На штаціоні, уж десь по півночі, беру таксік, котрый ня везе на слободарьку.

Холодны теплы місяці

Є ту май... Сонце заливаеть теплым промінём землю. Она, цалком пробаторена із зимушнёго сна, приймає того тепло з ласков. Почливо ся ей одвдячує. Видно то на молочнорозвинутых стромах, чути то по потячїм співі. Благодать тепла і красы наладжує на теплу струну, вливає силу до людського організму, будить чувсто гармонії.

Руки сі гладять залюбенці. В їх дотулянях є туга по продовжїню жывота, по зазнанню чогось неповторного, такого, што іщі не пережыли.

Снажу ся і я зазнати маёву красу. Але она, як кебы мі уникала крізь пальці. Моментално мам таке чувство, же мі не належить того людське щастя. Довкола мене, якбач, ся заставив живот. Находжу ся на стыку розуму і чувства. Як в горячці ходжу, думам, пересувам ся з міста на місто. Лем една точка на землі ня інтересує. То є моя мати... З выгаснутым поглядом. З мертвым лівым боком. Мертвець зажива...

Мати іщі фурт лежить на неврології в Гуменнім. Лежить рівно, сама ся не оберне, лем ей перекладають. Не говорить, лем выдавать незрозумны звуки.

Без моци стою коло ей постели. Мої смішны компоты, што єм ей принесла, стоять в столику неотворены. Така доля постигла і помаранчі, бананы. Сіла на них пліснява, счорніли. Сплісніла і шунка. Помалы вышмарюю вшиткы тоты лакотинкы, што ся до шпыталю носять і слызы ся мі крутять в очах.

– Не плачте, слечна, бо матери буде гірше, – пригварять ся ку мі една стара, із зморьщених тварёв жена, што лежить коло выгляда.

– Гелете, я вже ту лежу два місяці. Давають ня до старобінця. Ай діти так. Што мам робити? Чей мі там буде ліпше. Ходем не буду людям на оказію. Подьте, попозерайте! – кличе ня ку собі бабка. – Перед місяцём мі одрізали ногу. Якбач, хотять і другу. Хто бы ся з таким жобраком хотїв трапити? – і одхылять паплан.

Позерам на тот кыпеть ноги, хочу ей даяк заспокоїти, але не находжам слов.

– Сестрічко, мису! – озвало ся з другого боку цімры.

Втікам по сестрічку. Тота приходить, двигать немічне тіло, кладе на

мису. Одвертам погляд. Він зась падать на мою матір.

Входить докторка. Видить ся мі бліда. То шпытальський воздух робить, – подумала єм сі. Докторка была висока, худа, плащ на ній висів, як на дереві. Белингать ей помеджі ноги, кедь ходила коло пацєнтів. Заставила ся і коло матери.

Мене ани скоро не зареєстровала. Роблю крок ід ній ближе, бо ся мі здає, же докторка ся понаглять, же ани ся не хоче зо мнов в бісіді стрігити.

– То ся дало чекати, – лем так зничого нич выповість.

– Пані докторко, што мате на думці? – зможу ся, може, на збыточный вопрос, бо розумлю ей словам, котры означают, же хворота прогресує. Горло мі стискать якийсь камінь, а ні, а ні го пролыгнути. Тот камінь мі боронить наголос говорити. Слова з ня вышли, як єдно тихе шептаня.

– Так то є... Мозгова пригода. Гм-м-м... Ніч ся ей не зліпшує. Ніч.

– Думала єм сі, же ся тому дасть даяк помочи... Є в шпыталю.

– То є релатівне. Дахто ся з того, як ся гварить, вылиже. У вашой матери суть слабы, скоро ниякы діспозіції. Нападнута печунка, слабе сердце, высокый тлак. Моторіка лівого боку – нулова. Є дуже апатічна, – додала докторка. – Ніч ся не снажить.

– Не є нияка надій? – скоро єм выкрикла, як выповта.

– Тяжко повісти. Здавати ся не треба. Як ся гварить, надій умерать послідня.

– Але як? Як ся мож з такой хвороты дістати?

– Мы уж вычерпали вшиткы можности. Сама видите, місяць ту лежить... Буде треба ей пересунути на Підскалку, – уж на порозі дверей повіла докторка і помалы заперла двері. Охабила ня з отвореным вопросом, на котрый, може, сама не знала дати одповідь...

Мати йде на Підскалку – на одділіня плюцных і рестрачных хворт. Уж ей кладуть до носиток, як фалаток дерева, і пхають до саніткы. Сідам з правого боку. Мати на ня позерать. Іщі ня спознавать, бо в ей погляді виджу близкост, котру ід до мні чує, але чітам в ній і смертєльний страх, о котрім мі сама не може поповідати, бо дотеперь не выповта ани слово. Гладжу материну хвору руку і слызы мі на ню цяпкають... Мати двигать праву здорову руку і хоче ня погладити, але, якбач, з той правой руки ся десь сила вытрачат. Падать долов, попри тілі.

Сьме на місті. Матір несуть через ходьбу на носитках. Йду за нёв. Як спід землі чую голос сестрічки:

– Привезли далшого мерця. Но, нашто тото ту везуть? Лем біду будеме мати. Ай так з того ніч.

Чую ся, як в злім сні. Не хочу вірити тым страшным пророцтвам злой сестрічки, видно, без сердца чоловіка. Йду, як без тіла. Ледва ня ноги

несуть. Мати вздохла, хоче мі щось повісти, але язык, як кебы мала з олова, не годна з ним покрянути.

– Мамко, мамко, повіджете мі дашо!.. Шо вас болить?.., – ставам перед постїлєв, до котрой єй вложили, на колїна.

Мати слабо махне руков, што, може, значїло, жебы єм ішла гет, же єй уж ніч не поможу. Стою коло нєй, як закопана до землі... Материн здогад не потвердив, ани не вывернув доктор, з котрым єм говорила, также єм зїстала так висїти у своїх знанях. Не знала єм, на чїм є моя мати. Страшна хворота тота поражка... Як видно, досправды ту нїт помочї...

– Но, як там мати? – зазвідав ся ня нянько, кедь єм з выплаканыма очїма пришла домів.

– Ёй, няньку...

– Буде вмерати?

– Так вызерать...

– Така єй смертонька, – нянько, як кебы ся заспокоїв з таков реалностєв, додав: – Треба ся нам буде приправити на погрїб. Приправити мїсто на ладу, попораїти передню хыжу...

Пораїме. Выношуєме непотребны річі. Треба вынести і єдну скриню. То є моя дївоцька скриня.. Є в нїй повно книжок, вшеляких теєк із школы, література, романы, котры єм любила чїтати, часописы Ревї світової л^атературы, Всесвіт – є них ту повны громады. Руку мі спочїнули на якїсь копертці. Была іщі неотворена. На мене серьєзно позерав тогдышній президент Чеськословенської соціалїстїчної републїш Др. Густав Гусак через свої діоптрїчны окулярї. Попозерала єм на печатку Канада. Што то може быти за писмо? – подумала єм. Было адресоване мї. Хто то лем мї міг написати?.. Начас єм забыла на свої проблемы і поспїхом руку єм роздерла копертку. Писав мї даякый Юрко із Стащїна. Боже, што то за єден? А по такім довгїм часї?.. Аж тепер ся дїзнавам? Писмо было адресоване на мою домашню адресу. Тадь з того часу минуло пару років! Наїсто, нянько мї забыв повїст о тїм писмї.

По хвїльці роздумованя єм сі спомянула на забаву в Стащїні і на жовтоволосого хлопця, котрый мї говорив, же мать іти на войну, але, реку, же там не піде, але втече за гранїці.

– Марько, я ся уже не верну до Чеськословенська. Пуйду за море, як колись муй дїдо зробив, повідав тогды і єго світле волося ня при танцю лоскотало коло вуха.

– Нашо тото хочеш зробити? – позвідовала єм ся і хоць, правда, мї было єдно, што зробить тот, про мене малознамый хлопець.

– Як нашо? Люде там інакше жыють. Думає, кебы са мї подарило, за час са і я на дашо зможу. Куплю сі авто, дашо вшетрю.., – розвивав свою фантазію Юрко.

– Думає, же там лїпше, як дома?

– Гей, лїпше. Інакше бы там люде не втікали. І муй дїдо гварив, же кедь чоловік там робить, та му шумно заплачуть. А окрем того, сам собі буду паном. Може мї спочатку буде тяжко, але не бою са. Мав там стрыка, котрый там пушов іщі в 1968 році, чей мї даяк поможе, найде мї роботу. Недавно мї писав, жебы єм са зачав вчїти по англїцькы. Вже-м сі ай книжку купив. Шо ты на то? – Юрко був все зведавый на мою думку.

– Шо я? То є твоє діло. Менї добрі і в Потоці. Стачїть мї то, шо мав. Ту суть родїчі. Наш воздух, дебрї... Такого там не є.

– Але я са з тым не можу заспокоїти, – повїв Юрко і стис ня до своїх обятя, як до клїщів. Потїм уволнив обятя, одступив од мене на крок і повїв:

– Я там пуйду. Найду мїсто і про тебе. Га?

– Ньї, Юрку, ани не думай! Натулько са не знаєме, – одповіла єм і стрясла-м з плечей єго руки, котры на мене зась положыв.

– Чом так гвариш? Шо на тум, же са довго не знаєме? Увидиш, буде нам добрі. Не сьме перші...

– Повїла єм!

Мої слова заникли в рамусї бігбітовой музыкы. Крутила єм ся, вертіла ся бездумно. Мої короткы кастоновы ружовы шаты підкреслєвали лінію молодого тіла, а Юрко наставляв руки, їмав ня до них і терпїв. Менї было десь єго терпїня. Чула єм рітм танцю в цілїм тілі. Ёму єм ся оддала на повну силу.

Юрко був в моїм жывотї єднов маленьков епізодов, на котру єм такой на другый день забыла...

Тепер, кедь єм была причетна до болю матери, і чуджїй бїль, старости, ся ставали про мене близкыма. Зато єм сі подумала, же єм, може, не мала так одбити Юрка... Мала єм му холем дати надїй. Зачала єм чїтати писмо:

– Марько! Жыю в Торонтї. Подарило са мї ту дустати. Сповнив са мї сон. Зозачатку то было тяжко. Робив єм ліфтбоя, мыв єм мискы, замїтає вулицї, а притум єм не забывав на стрыкову раду – вчив єм са по англїцькы. А тото ня вырятовало. Повїм ті, же наш чоловік у світї, як нїмый і дуже є пудцїнений, кедь не знає реч тої країны, де жыє. І зо мнов так было. Як єм са як-так навчїв по англїцькы, стрыко мї аж тогды помуг. Днеська роблю чашника в єднуй із торонтських рештаврацій. Вже мав нашетреной на авто. Лем такый старший мерседес сі хочу купити. Як преїдеш, так тя на нюм повожу...

Дале были вызнаня ласкы, скрыта туга за домовом, але і гоньба за лїпшым жывотом, котрый му, подля єго слов, могла дати лем Канада... Попозерала єм на датум писаного писма. 7. мая, 1977 рік... Хто знає, што

ся з Юрком стало? Ці нашов він щастя за морём? – блисло мі в голові, але такої єм забула на Юрка, бо єм мала свої клопоти. Писмо, як і іншы непотребны р'чі, єм вышмарила до коша.

Хыжа была выпрятана, бо з няньком сьме ся досправды рихтовали на то найгірше, на материну смерть. Нянько ся мовчкы крутив по хыжи, погымковав, шкрябав ся за ухом, по часі выходив на двір – там ся але довго не стримовав. Не мав помістя нигде. Нараз з нічого ніч повів:

– Пуйдеме тропакы покопати, шо єм посадив на Глинищах.

– Та теперь?

– Гей, теперь. А коли? Вже повыходили красно, – обернув бісїду цалком гет од матери.

– Хаба, няньку, лем завтра дуполудня, бо пополудню хочу йти зась за матїрєв.

Так ся і стало. Зась єм міряла тоту ходбу, повну неприємных шпытальських пахів, зась єм ся стрїтила з материнов страшнох хворотов і з ей, без фарбы поглядом, котрый мі краев сердце.

Зашла єм за прїмаром. Стрїтив ня высокый, чорнявый хлоп із спокійным голосом. Як видно, хворота моєй матери ся го не дотыкала, як мене, што є самозрозуміло. На тот проблем він ся позерав скорїше з медіцинського боку, а я з кровного. Вылляла єм му свою душу, як мі на тім залежить, абы матери обжыла, жебы іщі ся поставила на властны ноги.

– Вы ся лем заспокойте, – втихомирєвав ня. – На вшытко треба час.

Хотїла єм вірити єго словам, але єго назераня на материну хвороту ся мі не барз любило. Здало ся мі дость легковажnym, бо матери все лежала негыбно, як кебы была з дерева. Ногы в колїнах ся ей зачали згынати, ай обидві руки были якось неприродно зогнуты (были то контрактуры). Зьявили ся ай перележанины, на хырбетї, на пятах. Блудила єм поглядом по матери і не зміщала ся мі до головы ей хворота. Што то, властно, за немїч, страчать ся бісїда? Зажыва вытїкать живот... Не знала єм сі то высв^лити. Мої знаня не сягали аж так далеко до медицины. Тото, што мі докторе повідали, ня не могло заспокоїти.

Єден: – Ніт помочи...

Другый: – Є то релатївне у каждого.

Третїй стискав плечїма.

А я сі мала з того vybrати.

Была там ай єдна докторка, родом з Ублї, Сїркова. Она зо вшыткых ся мі здала найсерьєзніша. Накілько в родинї мала такый припад, знала з особой скусености, як треба поступати при такїй страшнїй хворотї.

– Мати мусить цвічіти, – радила мі. – З руков і ногов. Мусите ей помагати. І я так робила із своїм няньком.

Рада была добра, але як ся дасть цвічіти, кедь тіло мертве, виджу, як з нєго выходить живот? Мати ся десь страчать, ани ніч не може їсти, а, нетонь, жебы могла выявити охоту до якогось рушаня. Мати не говорить, лем ей очі благално-преблагално позерають, як кебы говорили: “Помож мі даяк“. Поступно уж ани тоту просьбу в них не виджу, бо суть застерты апатїєв, забытєм. Мати, чїм дале, тым веце ся од мене оддалує. Находить ся на осамоченїм березї, як у тім сні, а я натягую руки і не можу ей нияк помочи. За тот час, покы была на Підскалці, ей очі лем раз ожыли, як єм принесла польны квіткы. Тогды материны уста ся маленько ростягли до усміху, кедь єм їх клала до склянки з водов. Але то была лем може секунда, бо тот усміх такой згаснув, затяг ся непросвітнов молгов.

Мати дуже любила вшытко красно, а, главно, квіткы. Споминам сі, як не раз, кедь была з коровами, несла домів під светром пукету квіток. Сховала їх, жебы люде не відїли, бо на валалї то было незвычайно, кедь дакто зберав польны квіткы. Нашто же до ліса дрыва носити. Квіткы росли на каждїм кроці. Село і єго хотарь влїтї – то была єдна загорода. А матери з той загорода приношала на стїл холем кус той красы, котра по хыжи пахла чїстотов і зогрївала нас своєв теплотов. Мати і в молодости мала близко до красы. Нігда єм не знала, же складала стванкы – слова і мелодїю.

– Мам, як то было із вашым складованєм співанок? – раз єм ся ей попросила, кедь єм ся од Євкы Парасковой (Полькы) дізнала о материных складательських способностях.

– Та як то было? – матери ся просто позвідовала. – Было то так, дївко моя, же я была дванадцятьраз за дружку по свадьбах. А там треба было співати, а фурт новї стванкы. Тых співанок тулько не было і не было де ся їх навчіти. В книжках прочїтати. Лем на мні было, жебы єм з даяков співанков пришла. Но, я лягла вечур, а вночі ся мі співанка наснила, даколи ай двї. Рано єм са вболокла і йшла з готовыма співанками на свадьбу.

– Оле, даяку заспївайте.

– Та котру? – матери, як кебы ся дакус заганьбила, же то она даколи знала співати. Знітила ся, поправила квітковане хустя на голові, котре прикрывало сиве волося і з котрым ся не розлучала як водне, так вночі, і затягла чїстым нефалшованым гортаным голосом:

Субота, недїля,

Жебы двыч у тыжни была,

Жебы моя мила Тяжко не робила...

– Мамо, а дале? – підпоровала-м ей, кедь єм збачїла, же стихла.

– Позабывала я, дївко моя, позабывала. Моя голов уже не тота, шо

даколи была. Тіфус мі знічів голов і памятку...

– А, може, ші сі на даяку спомянете?

– Може тоту, – повіла мати і затыгла:

*Гріе сонце на Букувцю,
Мам фрайра в нижнюм кунцю.
Хоць бы гріло по Настасі,
Не хочу го, бо мам красшый.*

– А ші таку знав – за палінку.

– Оле, котра?

*Палінка го-я,
Скламала шугая.
А шугай дівчатко,
Плаче, небожатко...*

Мати має заперты очі. Не знати, ці спить, а мені ся в голові крутять ей співанкы, вдаряють мі до мозгу, озывають ся розлічныма тонами. Позерам на матір і думам сі: “Мамко, моя любя, ці будете ші даколи співати, квітш по полю зберати?”. Ні, не знам одповісти на тот вопрос. Стою безмічно при постели, рушам матірєв: “Мам, гов мам, втворьте очі! Дакус собі сядьме.” Мати ся напів пробаторює. Імам ей попід пазуху, хочу двигнути, жебы дакус посиділа, але тіло ся мі не хоче піддати. Є без влады і тяжке, як глина. Фурт ся мі выслизує з рук. Конечно ся мі подарило ей начас потримати. Під плечі ем ей настелила заголовок, паплан і так мати в такій неприродній позі посиділа. Лемже очі ся ей фурт заперали, як кебы іх дахто склеєвав. Кпіпайкы были тяжкы, як з олова, не могли стояти д-горі. Тіло ся цалком клягало. Лем долов і долов, до постелі.

Під материнов тягов і мені ся зачало змерькати перед очіма. І хоць ем была молода, повна силы, материна хворота і на мені ся позначіла. Выснажена роботов, біганём то ку нянькови, то ку матери, сама ем зачала страчати фізічну силу. Не смаковало мі нич їсти, мало-што ем вночі спала... А мати мі на очах вмерала. Як найти выход з такой сітуації? Де ся оперти, о яку точку?.. Екзистовала така точка на цілій планеті, котра бы ня холем на даякый час збавила страху о материне здоровя?..

Вказала ся така точка. Ити на час одпочінути коло моря. Спочатку ем ся зострашыла такой думкы. Якже вхаблю матір, на кого? А што, як за тот час умре? Як спокуюту свій гріх? Одганяла ем тоту можность, як лем ем могла, але ем приходила на то, же силы мі не прибывало, лем з ня одходила. Мала чутя, же кров ся мі перемінила на воду, ледва ем ноги за собов волокля. Як інакше, зашла ем за радов ід материному докторови.

– Лем вы спокійно ідьте одпочінути, бо ся цалком знічіте. Іщі сьте молода. Мати є в шпыталю. Мы ся о ню постараме.

Хотіла ем чути тоты слова, што буду циганити, і такой ем ім повірила. Пішла ем до того Булгарьска. Двадцять штири години вनावуючой дорогы автобусом ем даяк пережыла. Тішыла ем ся на море, на ёго спокійне хлюпотаня, на волны, якы вливають до чоловіка покій, помагають му навернути рівновагу. І досправды, перше, што было, як ем была на місті, сіла ем собі до жовтого піску, занурила ем ноги до соленой воды і забыла ем на цілый світ. Сонце, вода, вогкый воздух... то была моя пожива, то была моя сила. І хоць ем в думках все была коло матери, два тыждні коло моря зробили своє. Незалежно од мене, вертала ся мі сила, думкы прозрівали. Ходило ся мі легше, думало ся мі красно. Нияк ня не трапила совість. Наповно ем схосновала дар моря.

Вертала ем ся домів, як зась народжена. Одпочінута, свіжа, до чуколадова опалена. Лем до ня загрызнути!.. Ах, тотя молодость! Легковажна молодость!..

Чім веце ем ся бжыла ку нашым граніцям, тым веце ем переставала мати помістя. Мала ем право таке зробити? Охабити матір вмерати, сама йти на опдчінок коло моря? Ани найгірша дїтина бы то не зробила із своёв матірєв. Не могла ем ся дочекати, кедь буду дома. На тішыв ня світ, ани моє красно опалене тіло, ани зажиткы коло моря. Перед собов ем виділа лем свою матір, яка натягує руку за мнов, а мене не є. Годины до Пряшова ся мі здали вічностєв. Были позначены великов провинов, а несла-м ю, як найтяжшу скалу на своїх плечах.

Перше, што было, як ем пришла до Пряшова, зателефоновала ем на Підскалку до Гуменного. На другім кінцю телефону ем учула:

– Жыє, іші, жыє. Але велику надій ей не даваме...

Тотя новина зо мнов порядно затрясла. Не біровала ем ани телефонну трубку зложыти. Так, прецінь, ся сповнить то, чого ем ся найвеце бояла. Мати занедовго... Коліна ся мі рострясли, слызы здавили, тоту минуту ем прокльнала тот день, кедь ем вирішыла, же піду до Булгарьска. Але уж ся не дало ніч робити. Реальность є реальность, а треба было ей решпектвати. В тім моменті ей одшмарила вшыткы чутя, а перетворила ем ся на прагматічну особу, котра глядять выход із сітуації. Змобілізовала ем вшыткы свої силы, мала ем на думці лем едно: іщі жыє, мати іщі жыє. Треба вшытко зробити про то, жебы ем ей захранила. В тім моменті ем ся перемінила на еден строй. В першім ряді ем зашла за прімаром неврології в Пряшові, паном Фарбакім.

Привя ня старшый, солідный, сивоволосый, уж скоро лысый пан в окулярах. Быв дуже приємный, терпезливо выслунав моє трапіня. Нігда не забуду на ёго порозуміня (кедь пишу тоты рядкы, тот чоловік уж є на правді Божій, спочівать під землєв. Умер на раковину в Братіславі). Нігда ем ся не стрітила з таким почливым доктором, якый бы так хотів

помочі ближньому. Як видно, пересвідчила їм го, же хочу помочі матери і захранити їй жывот.

– Знате, – повів мі тогды, – притомность близкого чоловіка коло такой хворой особы значить дуже много. А часто ся ставать, же в такій ситуації доходить до великого обрату хвороты.

Я лем того хотіла чути. Веце мі не было треба. Ёго слова мі лем силу і одвагу додали.

– Также мож ей привезти з Гуменного, з той Підскалки? Ай кедь ей там не давають велику надій?

– Можете, правдаже. Попозераме ся на ню, зачнеме лічіти.

Уж ня ніч не могло заставити. Договорила їм ся із своєв сестров Генленков Шматлаковов, котра жыла в северных Чехах, в місті Ловосіце, а в найтяжшых хвільках жывота все была коло мене, ці бы мі не помогла з матірєв. Погодила ся. Вшытко было выбавлене, санітка і приятя в Пряшові. Сестра ся привезла ведно з матірєв у санітці до Пряшова.

Кедь сьме ей складали на постіль, слызы нас заливали. Не могли сьме спозати нашу колись красну матірє. На плечах, на ногах – сама перележанина, з котрых ся шырив запах гнилости. Руку і ноги скручены до неприродной пологы. Попозерала їм на сестру. Ёй кавиєвы очі ся блискали слызами. В них была безнадій. Сестра ніч не повіла, але з ей погляду їм порозуміла, же не вкладать скоро ніч до материного выздоровлїня.

– Сестрічко моя! Дякую ті красно, же єсь мі помогла з маті рєв. Я ся уж буду о ню старати. То уж буде моя робота...

Бой о жывот ся міг зачати...

Материна свічка

Мати... Єдно простое слово... В нїм – цілый мій світ... В нїм жывот деревяной, соломов покрытой хыжки, в котрій я ся народила як сема дітина своєї матери...

Мати, мамка, мамочка... Што я, властно, о ній знам? Скоро ніч. Была мати, жыла, як каждая інша жена на валалі. Не зазнала-м ей нияк, лем при роботі. Все мам перед собов ей шыковны ноги, котры ся метали на вшыткы боку, ей дрібны руки, котры нігда не спочінули. Мати хотіла встигати за няньком, бо то був акуратный хлоп, выжадовав од нєй порядну роботу. Зато собі мати нігда не поспала лем так через день. Поле, робота дома, біганя коло громадкы дітей... Як могла знести таку тяжобу, таку скалу на своїх крегонькых плечках, тота маленька поставов, жіночка? Доднесь не знаю, што ей тримало при жывоті? Може, тоты діточкы, котрых аж сім породила? А, може, тота завзятость руснацька? Была то моя мати, котра і мені дала жывот в тяжкых болях...

У тім часі уж были на світї Анця, Янко, Юрко, Влена, Йила, уж мої дороги родічі переживали войну, сестры з братами великий голод (донесь сестра Анця споминать, як з братом Янком їли лупкы з бандурок, уж в земли гнила моя старша сестра Маря, мати чудом пережыла тіфус. Перед смертєв ей захранила найстарша сестра Анця, парурічне дівча, котре не знати одкы, знало, же треба давати пити переварену воду. Є знамо, же много людей померло на тіфус, бо пили студену воду. Нашы уж бывали на материнім, Калиничовім місті, в старій деревяній хыжи, котра ся мі врыла до памяти із своїм великим деревяным столом, за котрым сьме вшыткы доведна їли з єдноу мискы, із старым глиняным пецом, на котрім сьме ся вшыткы гріли, із вічно закуреныма сінями, із маленьков коморков, де ся складовали всякы річі – мука, цукерь, зерно і інше.

До такой хыжи я ся народила 5. мая 1951 року. На світ їм приходила тяжко. Мати ня мала як сорокрічна і не могла ся нияк зо мнов росстати. Із росповідей знам, же як ся так довго трапила в болях і не могла злячі, пришла, як кебы з неба впала, порада од кумы Симканї, котра повіла, же треба нагріти воды і насыпати до бочки, в котрій ся взимі капуста квасила і в ній ся мочіти. Так было і зроблено. Бочку однесли до коморы,

гет од людських очей, наповнили ей водов, а мати ся в ній мочіла доты, покы мадра не поволила і я з великим криком выпала до воды (мати з усміхом нераз повідала, же ня скоренько выхопила з воды, бо ся дуже бояла, жебы ем ся не захлысла). Потім перегрызла пупочну шнуру зубами, як то робила при інших дітєх, аж на припад найстаршой сестры

Анці, котру ей помогла привести на світ ей мати, моя бабка, властно ей повказовала, як то треба із тов шнуров робити. Потім уж мати сама собі давала рады. І тогды, як перегрызла пупочну шнуру, завязала пупочок, выполокала ня у воді і могла з ня рости дівка.

Кедь ня мати внесла до хыжи на руках, дуже щастлива, же вшытко добрьї допало, же дітина є впорядку і она обстала, хотїла ня дати братови Юркови на руки, жебы ня потримав і порадовав ся з новов сестрічков. Але де там! Тот ся одвернув од мене, а, же так повів із смутным голосом:

– Зась не буде на книжки.

Брат Юрко був дуже способный до учіня. Такый красный білявый хлопец із синїма очіма. Любив декламовати стишки, співав, грав театр, красописно писав. Лемже што з того? Як міг росшырєвати свій талант, кедь не были грошы на обув, на тейкы, книжки, а, нетонь, жебы іщі іти дале до школы! Лем Юрко був з тых, што ся не здавали. Як го взяли на военчину, стады ся записав до Остравы до бані Долу глубіна, скады была потім можность іти ся учіти.

Чом о Юркови говорю? Мы з братом ся дуже любили. Грав ся зомнов, носив ня на руках і давно забыв на то, же ня даколи не хотїв, як ем ся народила. Теперь ем была ёго мілачіком, всягды ем за ним ходила, як хвостик.

Пасли сьме раз з Йилов коровы на Серстянціі. Было дуже зимно, дув осінній вітор, падав додж, залітовав ся сніжок, а я дуже хотїла іти домів, жебы ся нагрїти на теплім пецу. Од студени сьме обидві з Йилов плакали.

– Юрку! Юрку! – кричала ем. – Подь ід нам, бо нам дуже студїнь.

– Братику! – озывав ся по полю мій голос.

Не міг же ня чути Юрко, бо сьме ся находили далеко од нашого дому. Але в тот день, в тот студений, слотавый день ся Юрко якимесь чудом зьявив коло нас. Якбы з неба впав! Боже, яка то была радость! Выскочїла ем на нєго і завїсила ем ся му на шыю, як клюфатик грозна. Стискала ем го, ціловала, кады попала. Не могла ем ся од свого старшого брата одорвати.

Юрко... уж давно не є меджі нами. Прикрыла го пісна потоцька земліця... Як пішов мій братик до той Остравы, жебы міг і штудувати, чекала там ёго смертонька на купалиску. Затопив ся. Нихто не знає до-

днесь, як то было, ці ся вдарив, як скакав до воды, або мав даякого неприятеля, што го потримав під водов... Вшытко зобрав час, ниhto ся теперь уж ніч не дізнать. Лем простый Юрків грїб із памятником є нїмым свідком, же колись у Руськім Потоці ся народив і виростає Юрко Параска. А мати... Бідна моя мати, як ся дознала тоту страшну новину, потрепала вшыткы святы образы, што висїли на стїні, а од Юрковой смерти посивїла, як голуб. Нянько бив головов до грушкы, што росла выше хыжы, бо, може быти штось страшнішого, як кедь родічі пережыють свого властного сына, свою властну кров?! Хто заповнить порожне місто, што зістало в їх сердцю, хто вылічїть тоту глубокоу рану? Не є такого доктора на світї.

Жылот ішов дале, а мати пережывала за каждую свою дітину, за ей долю, за дівкы – як з газдами жыють, ці ся мають добрі, як там внучата і грабіжила ся дале, хотїла йти кроком, як каждая жена на валалї. Не давала на собі знати свої болї, не прозраджовала свої проблемы.

І надышов час, кедь родічі самы зістали дома, бо мы ся знимали на властны крыла... Я, тото “пошкреба”, і я їх вхабляла, бо ем ся дала на школы (сестра Анця, Влена і Йїла нашли свій домов у найсмердячішим чеськім краю, северочеськім, де пішли свого часу за роботов і там зостали нафурт. Брат Янко ся оженив і пішов з дому, збудовав ся в селї Войчіце, коло Требішова, а там донесь пережывать).

А я? Я была наймолодша і родічі мі были найпершы. Лемже так ся стало, же заслугов моїх сестер і брата Юрка, котры ня одмаленька засвятили до тайны книжок, не розлучала ем ся з нима скоро нігда. Было то чаро, котре ня цалком опановало. А, може, зато ем ся так упяла до світа книжок, бо в них ем ся дочїтала о цалком іншїм жывоті, який ем пережывала коло своєї родины. Книжка ся стала моїм супутником. Донесь люде у валалї говорять, же фурт ем ся з книжками волочїла, не одходила-м од них, главно, як ем пасла коровы.

Споминам собі, же день з коровами на полю мі збігав, як ніч. Раз-два був вечур. Наганяли ня подїї в книжці. Все ем хотїла, жебы ся штось в тїй книжці скінчіло, хотїла ем знати конєць той ці іншой судьбы. Коровы ся найліпше пасли, кедь сонце впочїло, а я сидїла на траві, покы ня не зачали кусати бомбарї, покы роса на ня не зачала сїдати. Были то найкрасшы дні мого жывота. Повны романтикы, фантазії, як змінити світ, як ся стати добров, Краснов, а може і славно... Так то было аж до моїх трицять трєх років, покы ем ся не выдала, не привела на світ властны діти... До Тогды ем была звязана із своїм селом, же ем сі думала, же ня з ним ниhto не роздвоїть. Ту належали мої родічі, котры часом похляли, цалком посивїли і помалы ся зачали гнути ку земли. Нутно потребовали поміч молодой руки. Робила ем, што ем могла, навщївляла

ем їх часто, обперала, варила їсти, кликала докторів. Думала ем сі, же їх захряню, же їх одментую од смерти.

Суть то вшытко слова, але правда є така, же ем Досправды робила вшытко про то, абы мої родічі чім довше жыли. Найвеце ня трапив нянько із своєв ісхемічнов хворотов, котра го тлоїла уж не єден, не два roky. Боже, кілько раз ем го захранила у послідню минуту, кедь ем приходжала з Пряшова уж Тогды із моїм парумісячным сыночком Володьком, а нянькови ем подала в нічних годинах нітрогліцерін! Кедь не было помочі, кликала ем санітку і до шпыталю ем го шыковала. Лем у пряшівскім шпыталю був нянько сім раз. ёго живот висів на волоску, а все ся го подарило захранити.

Раз, памятам, докторка на інтернім гварить:

– На волоску є ёго сердце. Уж не сміє іти до берега.

А нянько іщі пожив пять років. Пожив бы іщі може веце, кебы не материна хворота, кебы не ёго завзяты до роботы. Умер у Пряшові. Ніч перед смертєв ем терла ёго холодны, уж задубты ноги. Не знала ем, же нянько уж конать од ніг. Тайно ем перебыла з ним на ёго цімрі аж до рана, але помочі уж не было. Восьмый раз ся го уж не подарило захранити...

Як матірь привезли до Пряшова, стала ся про мене ей захрана вшыткым на світі. Але як захранити чоловіка, котрый не говорить, не ходить, а зажива гние?.. Може, якась Боже прозріння до ня дыхло, Божа сила освітила, кедь ем ся прислуховала ку радам, яки походили од простых людей, котры мали когось в шпыталю. Матірь привезли, а на мене страшным смертелным оком позерали отворены раны на хрыбті, на ногах, на пятах. Были то декубты. В першім ряді ем принесла засып, або попросила од сестрічкі, засыпала ем раны і охабила-м одкрыте тіло, жебы высыхало. Поступно, як ся раны гоїли, ем матірь перевертала з бока на бік. Лемже ноги были скртлы, стягвали ся до клубяты. Ту ем сі не знала з нима дати рады.

Єдна пані, котрой мама тыж лежала на постели і терпіла тов самов хворотов, гварить:

– Купте оливового олію і натерайте ей тіло.

Так ем і зробила. Ноги і руки зачали поволєвати. Матери то робило добрі. А іщі ня напало, же даколи люде на валалі потерали хворых людей віцтом. Подумала ем сі, же, може, даяку ліпшу водичку мають в апатыці. Мали. Бензиналкогол. І так я зачала наперед натерати матірь бензиналкоголом, а потім оливовым олієм, што ем го куповала в пряшівскім Тузексі. Як я виділа, же ся то дакус зліпшує, же раны ся погоїли, ніч ня уж не могло заставити.

Мій час коло матери був такий: рано, од шестой до семой уж ем

была коло нєй. Підставила ем під маму мису, жебы ся вымочіла. Потім ем зачала з процедурами на властну пясть (дашто ем поїмала ай од регабілітачных сестрічок, котры тых пару минут матери присвячовали). Натерла-м ей ціле тіло бензиналкоголом, потім олієм, забалила ем до плахты і охабила десь десять-дванадцять минут. Помалы ем зачала з нєв цвічіти. По кус, по кус. Двигала-м ей руки, поступно ноги, згынала пальці... Приношали фрыштик, кормила-м ей помалы з ложочков. Час втїкав, а я мусила іти до роботы. На обід ем зась прибігла, повторила процедуру, накормила. Кедь ся мі скінчів робочій час – десь коло четвертой години пообіді, сідала ем на дванадцятку і тотя ня зась везла ку матери. О пів пятой ем зась была коло нєй. Час ем продовжовала аж до девятой години, покы не одходив послідній автобус із чїслом пятнадцять. А так то ішло каждый день доокола...

Боже, кілько было таких днів!.. Місяців?.. Не знала ем дня, ночі, не чула ем, як час утїкать. Вшытка мої мыслі были коло матери, вшытка моя молода фізічна сила переходила до ей хворого тіла. Не раз при цвічіню ем ся мусила розболочі до тілка, бо з ня цяпкало. Лемже ем ся не здавала. Мати терпіла, бо цвічіня было про ню дуже тяжке. Тіло скріпнуте, не піддавало ся, але не плакала, бо я ей то заказала. Была послушнов і робила вшытко, што ем од нєй жадала.

Окрем того ем ей учіла говорити. Наперед слово “миса”, “хочу на потребу”, “пити”. Зозачатку то были лем звуки, але поступно ся матери выдерало з уст і речіня. Боже, яка то была радость!

Свою псіхотерапію ем робила так, же ем ся все матери просила, як ся пише, кілько має дітей, ці памятають сі іщі на Отче наш, ці не забыла на свої сусідкы у Руськім Потоці.

Днеська ся о тім легко говорить і пише, як уж є по вшыткім, кедь уж неврологія в Пряшові зіставать як скоро выліднутый спомин, як штось, на што ся снажیمе з матірьєв чімскорше забыти, як на найстрашніший сон. Лемже тот сон-реальность нам дав порядно забрати. В тых днях, в тых тяжкых, неконечных місяцях, ся одділіня неврології стало неодділнов частєв мого живота. Быв то, своїм способом, і екзамен моєй молодости, ці штось досягну, як превкажу свою почливість ку матери, ку тій, котра ня у великих болях привела на світ.

Другы дівчата ся в моїм віці забавляли, закладали сі родины, тїшыли ся з каждоденного живота, а я бівшость свого вольного часу проводила у шпыталю. Ні, не жаловала ем ся никому, але ани ем ся не сановала. Была ем тверда ку собі, як нігда в животі. Не знати, ці днесь бы ем была того вшыткого способна. Не знати... Тогды ем о тім не думала, ці тото мале геройство ся позначить на моїм животі, ці можу даяку нагороду од нєго чекати. Ани ня не напало, жебы мі мав быти дахто зато вдячний,

а нетонь, моя люба мати. Я ся повиновала ей. Она была моєв совістєв, молодостєв і жывотом...

Прімар Фарбакі лем ся тихо призерав, што я роблю і снажив ся ня не відіти, кедь єм была в шпыталью мімо доволеного часу. Не знати, ці мі вірив, же дашто з того буде, же мати колись іщі буде ходити і говорити. Я ся го ани на то не просила. Сполігала я ся лем на себе, а од нєго єм хотіла, жебы ня на одділїню не відів. Він так і робив. Быв меджі нами такый тихый, написаний договор. Не руш мене, і я тебе не буду рушати. Тадь він добрі знав, же не мам де взяти маму на слободарьку. Честь і слава такому чоловікови, котрый в мені чоловіка перекрочовав становлены законы! Робив то лем зась в мені чоловіка, як доктор, як гуманіста, котрый мав добре одношіня нелем ку докторині, але і к умењу (не забуду, як уж было по вшыткім, стрітили сьме ся в місті, а я з вдячности єм му подаровала першу свою книжку Юлчіна тайна, а він ня взяв до книжного склепу і купив мі ілустрації Ернеста Зметака). Не міг же тот, доброго сердця чоловік, не видіти, як ся трясу над матірєв, як ей хочу помочі. Зато то вхабив на мене, бо мі вірив. А я повныма пригорщами решпектоала єго довіру. Были сьме в шпыталью, як два тайны агенты, котры о собі вшытко знають, але ся роблять, же ся нігда не виділи. А вшытко ся то робило в мені моєй матери, в мені ей крегонького жывота...

Тямлю, же раз підвечур був запертый шпыталь на вшыткы ключі. Нихто мі не хотів отворити, кедь єм дзвонила, бо то уж было по предписаных годинах. Што мам робити? Як ся дістати ку матери? А дістати єм ся мусила, бо ани єден день єм не могла матір лем так охабити. Знала єм, же ня чекать, кедь зачнуть тоты муку із цвічінєм. А я беспомічно стояла перед будинком неврології і переступовала з ногы на ногу. Жебы з того не був даякый выход? Жебы я досправды днеська не была коло матери? То не може быти! Я ся ку ній мушу дістати! Ту мій погляд упав на дакус отворене окно. Стала єм на пальці, одхылила-м го іщі веце. Так ся видить, же упрятовачка го забыла заперти. Дав бы ей Бог здоровья! Довго єм не роздумовала – і давай ся шкрябати на тото окно, і перелізати через нєго. Подарило ся! Была єм спокійна, кедь єм чула під ногами шпытальску ходбу. Ішла єм тихо, як мачка, ставала на пальці, ани єм не дыхала. Што, кедь ня дахто увидить? Нащастя єм не виділа никого, лем кедь єм хотіла іти на одділїня, мігла ся передо мнов тїнь доктора Фарбакіго. Лемже він ня не відів, або не хотів. Сестрічкы тьж ту ани єдною не было. Може, по трудній шыхты конечно зашли до своєй цімры, жебы выпити каву. Тадь уж было по вечері. Мене в тім моменті ніч не интересовало, лем як ся дістати ку матери.

І так єм ся тихонько, як слиж, зьявила коло матери. Там было тихо,

лем єдна жена-Мадярка крекнала на мисі, нияк ся ей не дарило досягнути то, што хотіла. Бодай бы ей! Полежачкы... Кедь ня збачіла, выкрикла:

– Сестрічко, не годна єм ся...

Тото “сестрічко” належало мені. Пришла єм ку жені, надвигла єм ей тяжке, змертвіле тіло, посадила ліпше на мису, і – онедовго было вшытко впорядку. Стара бабка з фіглями выповіла:

– Была бурька...

– Добрі, же так, бабко, – повіла-м ей і погладила по сивім волосою, почістила, што было треба, і однесла мису.

За тот час ся пробудила і моя мати. Кедь ня збачіла, очі ей засвітили радостєв.

– Мамо, мамочко, шо бы сьте хотіли? – позвідола я ся голосно, бо єм виділа, же мі хоче дашто повісти.

– М-и-и-су... – конечно мати выповіла слово, котре єм ей так довго учіла.

– Хотите сикати? – выкрикла єм радостно. – То найменше... Такой то буде. Але, знаєте, шо, мамко? – позвідовала єм ся по павзі. – Я вас поведу сама на бударь. Не буде така слухна жена вшыткой робити до миски. Вже час вставати. Попробуєме?

Мати сугласно кывла а по ей очах єм віділа, же ніт векшой радости, як пережывать сесю минуту.

Зложила-м матери ногы на землю і взяла-м ей попід пазухы зозаду і ногы єм посувала своіма ногами. Раз єдну, раз другу. Аж ся нам конечно подарило перейти через ходбу до заходу. Посадила-м матір на миску і заперла двері.

– Ма-а-арь! – чую, як мати кричїть.

– Шо там такой? – прошу ся, бо єм думала, же матери пришло, не-дайбоже, плано.

Отворям двері, а мати мі вказує, же реку, бы єм ся попозерала до заходовой мисы. Помалы-м ей двигла і попозерала ся днука. Чудо! Збачіла єм копку піску... Што то таке? В першім моменті-м я ся зострашыла, а потім ня напало, же мати вымочіла пісок. І ту єм сі усвідомила, же непрямо єм вылічіла мамину далшу хвороту, кедь єм ей давала пити кезде рано малу ложочку оливового, ці посунчікового (сонячничового) олію, бо як єм знала, од олію ся росшырєвали мозговы жылкы, а теперь, выходить, же ся од нєго роспустило і каміня.

В терапії я продовжовала. Лем тота материна бісіда ся мі не любила і ей лівый бік. Рука і нога і надале зоставали мертвы, студены, без жывота... Уж пару місяців єм з нєв нарабляла, а то холем раз до дня, кедь не трираз, а резултат ся мі не вказовав ниякый. Або був мінімальный. Мати

ту-там wypowiedіла даяке слово, але то было вшытко. Не могла рушыти руков, ногов. “Болить, болить,» – лем тілько знала повісти. Прімар повідав, же моторіка тісно звязана з речовым центром в мозгу. А кедь ся зліпшыть едно, так і друге ся буде зліпшовати. Была-м терпезлива, як Хрістос.

Вшелиякы способы ем вжывала, лем жебы-м досягла свою мету. Може, даколи были аж драстичны... Сердце ся мі краяло, кедь ем з матірєв цвічіла а од кінчіків пальців і навспак, кедь матери слызы болести текли долов лицями, але я не переставала. Тямлю, же мати ся при тых слызах усмівала.

Моя дорога мамка... І она хотіла ту саму перемогу, як я, перемогу над смертєв...

– Мамко, вы ши будете на моїй свадьбі танцєвати, лем ся снажете, – так ем ей гварила.

Мати лем скліпкала з очіма і нич мі на то не знала одповісти, бо то залежало од ей організму, ці то вытримать, ці ся стане даяке чудо. Раз за нєв пришов нянько до шпыталю. Вошов до цімры, зняв калап, як у церькви, і попозерав ся на матірє.

– Жено, вставай! – гварить ей. – Тадь бандуркы треба копати, а ты ту фурт лежыш. – Зьів бы-м даякый кнедлик, а не є мі хто наварити, і приступив ку ній ближе.

Мали сьте відіти того єго гласканя! Може нігда так свою жену не погласкав, як на шпытальській постели. Было в нїм вшытко – і ласка, і просьба о одпушїня, кедь ей даколи ублизыв...

Боже, а як брат Янко з Войчіць пришов ку ній. Я якраз цвічіла. Гварю: – Брате, оле, мі помозь! Двигни ей! Поведеме матірє на заход.

Янко ей терпезливо повів. Кедь сьме ся вернули, я го попросила, абы ей дакус помасіровав, бо, гварю, од того масірованя залежить ей выздоровлїня.

Янко, якый бы не був хлоп, гварить:

– Не годен ем. Лем ты з нєв цвіч. Я ті дам за то, шо будеш хотіти. Лем ты ей дай до порядку.

Так і было. Брат Янко на знак вдякы, же-м ся старала о матірє, мі подаровав леднічку. Чув ся виноватый, же не годен быти коло матери каждый день, як я. Ні, нігда ем му то не верьгала на очі, лем кедь ем му хотіла дати грошы за леднічку, не взяв.

– Тота леднічка ніч не значить проті тому, шо ты ешь про матірє зробила, – так мі Тогды одповів мій старшый брат Янко, котрый у своїм животі ніч не зазнав, лем тяжку роботу коло стайні, котрого вироблены руки, як лопаты, нігда ся не мочили в Чорнім ці Ядраньскім морі. Мій дорогой братик! Як ся подав прісно на матірє!

Не wypowiedіла ем вшыткы свої зажытки в материнім шпыталю, може ем не оцінила каждого і вшытко, што мі пришло до дорогы при ослободжїню матери од смерти. Час стерать деталі і мої слызы, котры ем пролляла коло материной постели, мій пот, котрый мі змочів тіло, кедь ем з нєв цвічіла, але найкрасшу пригоду не можу забыти, як не могу ей не описати...

Близыв ся конаць рока, надходжали нашы руськы святкы. Было то шестого януара. На одділїню пановало тихо. Нихто ня не заставляв. В ташці я несла дарункы – білы підколінкы, синю квітковану нічну сорочку, всякы лакотинкы – помаранчі, бананы, а чудом ся мі подарило зогнати грозна і пару сачків цурелкиків Бонпарі. В ташці ем несла мисочку з пирогами, голубками, сливчанков. Ходем дашто із щедрове-чернєй вечері. Під пазухов ся мі гомбала мала умела ялічка, котру ем хотіла аж ма місті припарадити. З тыма вшыткыма дарами я вступила до материной цімры.

– Мам, днесь Святяй вечур, – гварю ей.

Мати лежала в мірі, ани ся не кывала. Лем кедь ем зачала розбалєвати дарункы, парадити ялічку, котру ем поставила до склянкы од компоту, мати ся пробаторила і зачала принимати світ коло себе.

Посадила-м ей на постіль.

– А теперь ся будеме молити, – повіла-м. – Днесь є Святый вечур. Отче наш, і же есі., – зачала-м і позерала-м на матірє. Віділа-м, як ся ей уста намагають, і наконець прогварила:

– На небесі, да святить ся імя твоє...

І продовжовала цілу молитву.

Я не дыхала. Чутя мі залляло мозог і сердце. Мати красно высловлєвала слова...

На то зачала співати: “Коли ясна звїзда з неба выходила...

– ... тогды Пречістая Дїва Сына породила, – придала-м ся ку матери, як і вшыткы жены на цімрі.

Ні, на тот момент не можу нігда забыти, як і на то, кедь ся матери позвідовала, як і стораз передтым, як ся пише, мати з грозьбов в голосі одповіла чїсто, красно, зрозуміло:

– Та шо ешь, шалена? Ты не знаєш, як са твоя мати пише? Тадь Анастазія Параскова, а мала-м сім дїтей. Єдною мі вмерло в часі войны, а Юрко ся затопив в Остраві на купалиску. А мої сусідкы – Маря, Наця, Анця...

– Мамко! – лем тілько ем выкрикла і зачала ей обнимати. – Та вы уже бісїдуєте, як са патрить! Мамко, золотенька моя!

Така была наша красна стріча на Святый вечур з матірєв. В тім моменті, кебы ня мати набила, та бы ем то прияла, як найвекшый про-

яв ласкы. Вшытко бы ем ей одпустила. Могла ня бити, гнівати ся на мене, ображати ня, вшытко было доволене. Лем кедь говорила, лем кедь говорила... Лем кедь ся ей навернула бісіда, о котру сьме обидві довгы місяці боёвали.

На другый день ся чудо продовжовало. Мати говорила і двигала ся з постели. Моя радість ся не дасть описати, бо не дасть ся описати перемога над смертём, котру ем зажыла, кедь мати двигла свою неъ-владну ногу. Вшыткы сестрічкі ся ішли позерати на тото чудо. Мати нелемже покывала лівов ногов, але сама ся двигла з кресла, до котрого сьме ей посадили. Стояла там, як кралёвна...

В тім моменті я сі усвідомила, же ся оплатило матери мене породити, же ся мі оплатило ей жертвовати довгы місяці. Тішыла ем ся з той перемоги, а в тім моменті ани ем собі не усвщомлєвала, што-м зробила. Найважніше было, же матери ожыла нога, і кедь руку ся мі не подарило захранити. Іщі ем мала надій і на руку, кедь мамку брали до санітки і везли ей до северных Чех, до уставу Мілешов, де ся о ню мали старати мої три сестры – Анця, Влена і Йила і прімар Вайденгофер, але уж на тот час мої силы были вшыткы вычерьпаны. Зробила-м вшытко, што ем могла.

Мати пожыла в Чехах пів рока. Ёй став ся зліпшовав. Там зачала ходити за помочи палічкы, говорити. Розуміли ей лем найблизшы, але то стачіло. Главно, же жыла, же была коло нас...

Час втікав, мати зась жыла з няньком в Руськім Потоці, зась ем бігала то гев, то там, але тішыло ня, же маю з кым поговорити, попарадити ся із сыном, мужом (меджічасом ем ся выдала), коло ся повторєвало – обпераня, варія, кликаня докторів, аж покы не вмер нянько. Намучів ся, неборак, і коло матери...

Мати на погробі сиділа коло няньковой труны спокійно, іщі мене втихомирєвала, жебы-м не плакала. Вернула ся ей сила, котру ей мож было позавідіти. А то сі гварю, же люде народжены в знаміню Ваг, таку силу мають – є то спокій, скромность і розвага.

Тото вшытко у собі має моя мати, котра днеська жыю зо мнов в панелаку в Пряшові. Уж ем тогды мала сына Володька, але живот ей продовжыла моя дівочка Наталка, яка ся народила аж по няньковій смерти. Мали бы сьте відіти, як тота жена обжыла, як ся застарала, кедь ем пришла із шпыталю із Наталков! Но чім же бы мі могла помочи моя любя мати? Были то ей красны сині очі, котры ня втихомирєвали, кедь ем плакала по породных болестях, была то ей права рука, котра колысала Наталку в постільці і складовала білы пеленочки, був то ей красны голос, котрый співав колысанкы моїй маленькій дівочці Наталці. Якраз тото стараня о мою дівочку

Наталку ей і продовжыло жылот. Не могла же она ся позерати на мале сотворіня, а не співати му, бо колись так робила при своїх семох дїтєх, не могла же тота, красна душов жена, не кормити, часто крадом (бо я – мати, ся тримала предписів) пішкотами тримісячну дїтину, котра ся на ню зачала усмівати. Постілька была росчїнена од колысаня, стїна од нєй пошкрябана, але бабка сі повнила свої повинности акуратно. Што день – то був ей живот, што минута – то продовжовало ей силу, помагало жыти... Я ся тішыла і часто ем матери гварила:

– Мамко, вы ши мусите Володька до школы поблагословити.

Поблагословила і другу мою дїтину – Наталку...

Материну вісемдесятку сьме ославили в Руськім Потоці в колі цілой родини, знамых, кум і так дале. Вытримала сидіти із гостями до єдної години по півночі. І красно з нима співала, главно із Євков Ковалєвов-Ковшовов, своєв сестров по нянькови, кумами Анастазієв Янковов-Гафічков, Марієв Парасковов-Сімканєв і Марієв Парасковов-Микулянєв, нашов стрынов, женами, якы собі іщі памятали співанкы, котры она складовала. Щастя і здоровя ей повінчовав і тогдышній православный священник села Микола Русич. Вшыткы сьме ся чули прекрасно. Зато каждая днина, котра мине, є про цілу нашу родину великым щастєм. Мати хворіє. Але є ту. Сива, красна...

Наша мати вже забываеть мена своїх дїтей, внуков і правнуков, але є меджі нами. Якраз она звязує цілу нашу родину з краєм, з котрого сьме вышли. Є світлов нитков, прядивом, котре ся никому іщі дотеперь не подарило росторгнути...

Покы світить ей свічка, поты сьме ведно, і хоць так далеко єден од другого... Бодай бы світила холем до сто літ...

Пукнута струна

Было чути таке тихо, же аж уха боліли. Село спало мертвым сном. Всягда темнота в хыжах, лем у Бендиковых пробивало ся слабе світло через білу плахту. Двері были замкнуты на ключ, выгяды позачинёваны плахтами, через які ся продерало сліпе світло, занурюючі хыжку до таємного, чужого світа.

В шпаргеті бовчав огонь, який ся онедовго распалив до червена. Коло нёго стояла група хлопців-соплёшів. Посеред хыжы стояв Терко. Быв смутный-пресмутный. ёго чорны очі дивно ся блискали. Терка судили.

– Признай ся, же єсь вкрав гуслі, – наполягав на нёго Штефан Жало, найагресівніший із группы, якбач, воджатай.

– Я ніч не вкрав! Верабоже, хлопці! Ніч єм таке не зробив.

– Не вкрав, гвариш? – із грозьбов в голосі попросив ся Жало. – Мы з тебе вытягнеме правду! Повідай, де гуслі, бо твої пальці ся нігда не дотулять ку струнам, ты, злодію!

– Бійте ся Бога, хлопці, я не злодій... Я.., – пробовав ся бранити Терко.

А суд був немилосердный. Инквізитори поставали довкола Терка і дугали му до очей руками. Найбрыдшы руки мав Жало.

– Та ты ся не признаш добровольно? – засычав. – Ніч не повіш? Ани слово? Єсь тихо? Но, уж ня то не бавить... Хлопці, імте го за руки.

– Што хочеш робити? – озвав ся несміло Терко.

– Хлопці, притисните му пальці на шпаргет. Не бійте ся. Я з нёго выбю музику.

Терковы пальці ся дотулили распеченого шпаргета. Він засычав од страшного болю, але такой стих.

– Будеш говорити! Де єсь задів гуслі, што єсь вкрав од Янка? Зась єсь тихо? Хлопці, робте сі свою роботу!

І зась пекли ёго довгы, ніжны пальці. Огень му пік нелем пальці, але ай душу. Кедь третіраз му пальці притисли на шпаргет, вырвали з Терка сердце. Ні, він не плакав, лем очі ся му сухо блищали. Быв у в тых очах і страх, але і світло перемоги.

– Пустьте го! Не могу ся на то позерати! – скричав Бендиків Янко і

быв барз скламаний з того, же пожычів хыжу на таке свинство. – Вон! Вшыткы вон! – закричав.

– Єсь боягуз, Янку, боягуз... Тадь то твої гуслі. Кому сьме хотіли добрі? Тобі, – не здавав ся пастрековатый Жало. – Але мы то так не вхабиме. Піде сидіти, аж счорніе. Буде знати, як має гуслі красти.

Ніч вшытко прикрыла. І хлопців-смолошів, і молодого Терка. Цалком знищений, з попеченыма руками в кишнях він ішов за путёв домів, жебы ся сховати до своёй коморкы, дале од людських очей.

х х х

Терезко Сливовіч був старым фронтовіком. З войны ся вернув уж немолодой, а ку тому іщі ай скалічений. Одмерзли му пальці в руськім лагрі. Зато ся ай женив доста пізно, кедь му родічі померли, і кедь ся зміг на яку-таку хыжку. Жена была слабковита, але, предці, му породила хлопчіка, котрого назвали по нянькови скорочено – Терко. Было то необычайне мено, але поступно ся у селі прияло.

– Нашто было жебракам дітны? – говорили о них люде. – Хто бщный, тот ай дурный.

Терезко був досправды бщный. Жыв і з своёв женов і хлопчіком в едній хыжці, до якої ся неперестанно курило із сіней. В хыжи був все дым. Домашні і ходили скоро наспамять, але їм то не перешкоджовало. Думали сі, же інакше не може быти. Як ай того, же до сіней вічно дув вітор, а дїрава стріха затїкала.

Малый Терко, і наперек недобрым условіям, виріс, як треба. Гварили, же то го дым выудив. Бігав в білій сорочці по дворї, лем ся курило.

Кедь му пришло іти до школы, хлопець заплакав:

– Та як я піду до школы в сорочці?

– Не бій ся, сыну! Ты не підеш в сорочці до школы. Мати ті ногавіці вшыє з домашнёго полотна. Увидиш, який будеш парадный.

Лемже в школі Терка высміяли. Хто таке відів іти до школы в ногавчатёх!

– Голодранець! – выхопило ся комусь із уст. А тота назывка му ай присхла.

Терко ся замкнув у своім животі.

х х х

– А днесь намалюеме трубку, – повів учитель. – Кедь зотреме тоты палічкы, то буде “У”. На такой трубці, кедь выроснете, будете грати.

– Я вже намалёвав, – підскочів радостно із стільця Терко.

– Так? – зачудовав ся учитель. – Досправды... Яка шумна трубка. Видите? – учитель указав дітём вытвір Терка.

– Пан учитель, а в тій книжці, што съте мі послїдній раз дали, там ся писало, же звїзды нелем свїтять, але і грають... Як то є?

– Раз ся будеме учїти і о тїм, – повїв учитель і погладив малого Терка по пухкенькім волосїчку.

Терко чув грати гуслі на свадьбі. Тогда на них грав старый Трелё. Што там грав! Гуслі в ёго руках то співали, то плакали. Теркови ся так хотїло дотулити того чародїльного інштрумента! Добра газдыня, кедь увїдїла Терка, погостила го.

– Бїднятко моє, – повіла і положила мяжку мясисту руку на ёго плече. Терко ся не рушив з міста.

– Можу йти дале? – попросив несміло.

– Бог з тобов! Правда, же можеш. Днесь каждый може. Оддаєме Дівку.

Терко із стиснутыма жменями, неїстым кроком ближыв ся ку старому Трелёви. Кедь ся з ним vyrівнав, прудкым рухом вхопив од днёго гуслі.

– Што ты? – опросив ся Трелё. – Знаєш грати?

– Знаю, – одповїв Терко і запалив ся од ганьбы, як ружа.

– Но, та вкаж, який є з тебе музикант? – Кедь увїдїв, же хлопець вагать, Трелё му помїг: – Но, так, полож пальчікы на струны. Я буду переберати твоїма пальцями, а ты тягай смыком. Ідеме?

І хлопець попотягнув смычком. Было чути дикый, скрипливый звук.

– Красно грає! – озвали ся гостї. Їмали хлопця за плечї, щїпкали го за лице.

Терко стояв рівно і міцно стискав гуслі. А смычок ходив то горї, то долов.

– Та вже єсь ся дость награв, – повїв ласкаво Трелё і выпровадив хлопця вон.

Терко пішов домів. Він вже знав, што треба робити, жебы співали звїзды... Треба ся му дотулити струн...

х х х

Терко крачав, сховавши попечены пальці до кишень. Звїзды му свїтили на путь, лемже він не вїїв їх свїтло, не чув їх музику.

За ним втїкав Янко Бендиків.

– Терку, Терку! Почекай!

– Што хочеш? – озвав ся Терко.

– Хочеш, я ті тоты гуслі подарую...

– Теперь? Нії не хочу, – повїв Терко, і ани ся не попозерав у бїк Янка.

– Я ті дам задарьмо. Нич мі не мусиш платити.

– Я їх не хочу, – повїв через схованы слызы Терко. – З такыма руками?

– Терко двигнув руки. З них цяпкала кров.

– Перебач, же ся так стало! Та чом єсь ся не признав?

– Та зато, бо такы гуслі не до ваших рук.

– Но, та сі їх охаб.

– Її, они ня уж веце не будуть слухати. Я уж на них не знам грати. Там суть, під тыма дрывами...

Янко выняв гуслі спїд дрыв. Єдна струна была на них пукнута...

х х х

Минали роки, перешли лїта... Терко, предці, сі охабив гуслі Янка Бендиковаго. Суть ёго вічным сопутником. Заробляють му на хлїб. Часто сидить коло корчмы. По земли ся валять порожне пуздро, а пукнута струна слызить...

Розквітнута планка

Мартина ішла чекати Любу на заставку. Ступала по міських ходнику і було їй файно на душі. Лічко їй горіло ружовостів, якимесь іщі про ню незрозумілим огнём. Груді сі глядали своє місце в пазусі, пробивали ся на світ через тоненьку крайковану білу блузочку. Бородавочки ся вказовали через просвітну подпырсенку, котру їй мама іщі лем недавно на пятнадцятку купила.

– Мам, а то мам носити? – попросила ся матери.

– Гей, дівко моя, уж єсь доста велика. Вшиткы дівчата у твоім віці уж носять.

Мартина сі пішла облечі подпырсенку до другой хыжы. Поставила ся перед глядило, росчесала сі довге, чорне, волося, котре сягало аж по пас, нашпулила уста, звужыла сині, дакус монголоїдны очі, і зачала стругати вшеліякы грімасы.

– Мам подпырсенку! Мам подпырсенку! – покриковала в якімесь захваті і вертіла ся перед глядилом, як гадина.

Нараз приліпила чело на глядило і зачала сі обзерати деталі твари. Як кебы іщі їй нігда не віділа. До ока їй впали пырщі, што ся блискали на бороді і коло носа. І ніс ся їй здав якийсь довгый, обервы дуже шыроky, і уста дакус пригрубоваты. Закрыла долонів тварь і якусь хвільку так постояла в забытю. Як кебы то уж не была она... Хотіла сі припомянути вчерашню Мартину, але нияк ся їй то не дарило... Перед нів у глядилі стояла уж якась інша Мартина, з новым виразом у твари, повным чеканя...

– Мам, можу йти днесла на забаву? – шмарила ся Мартина матери коло шыї, набита новым чутём.

– Ой, дівко моя! Перша школа, а потім забава, – одповіла мати.

– Мам, але то недалеко, лем ту, до Дрічняка. У бабки пересплю. Ай Любка Гарайдічова іде зо мнов. Пустите ня? – благала матір.

– Но, добрі, але не до рана, – погрозила мати палцём. – Жебы ем не мусила за тобов іти з прутом.

– Мам, та чей ем не маленька, – розкошно ся засміяла Мартина і зась обвила матери коло шыї.

– Давай позор на себе. Не же ся буду за тебе ганьбити!..

– Мамо, мамо, – лем тільки выповіла на материны слова Мартина і ціла нарадощена ся зачала рихтовати на забаву.

Мартина уж пару раз была на дискотеці в місті, де з родічами бывала, але хотіла попробувати, як то є на селі. Люба, їй камаратка, яка ся тыж учіть за шывкыню, то она выдумала, же підуть на забаву до Дрічняка. Мартина сугласила, бо при тій нагоді піде попозерати на бабку, у котрой уж давно не была, а правду повісти, ся їй за нів цло. А окрім того, тішыла ся на зміну. Днеська мала на то причіну. Чула ся якось доспіліше. Хотіло ся їй шкоська доказати. Тото „штось“ їй перенаслідовало, не могла ся го збавити. Єдним словом, на тоту забаву мусила іти...

Кідь выбавила з матірїв „формаліты“, облекла сі тісны джінсы, поправила крайковану блюзку – і уж їй не было. Вылетіла з бітовкы, як куля, лем-лем, же стачіла матери, яка стояла за фірганков, закывати.

Конечно ся стрітила з Любов на автобусовій заставці.

– Агой!

– Агой!

– Ідеме? – попросила ся Люба.

– Ідеме! – сугласно прикывла Мартина.

Забава в култураку уж была в повнім розпалі, кідь там пришла Мартина з камаратков. Плагат на стіні ознамовав, же грать група МІКС. Днука властного слова не было чути, бо вшитко ся одбывало в єдній містности, де акустика не была найліпша. Але молодым людём то не барз вадило. Они танцёвали, перекриковали ся і часто ся розуміли без слов.

Люба з Мартинов собі глядали місце, де бы собі могли сісти. Уж ніч не было вольне, лем при самых дверях був якийсь столик, а за ним якраз два стільці. Там сі дівчата і посідали.

– Што будеме пити? – попросила ся Люба.

– Но, пепсі, – одповіла Мартина.

– Пепсі? – засміяла ся Люба. – Што єсь впала з грушкы? Даме сі вино!..

– Но, та сі даме, – повіла Мартина, жебы не была гірша.

– Але я заплачу, бо недавно ем мала народенины.

– Гей? Но, тото! – скрикла Люба. – Я цалком забыла! – Люба обьяла Мартину коло шыї і голосно їй цмукла на ліве ліце. – Но, кідь так, та я заплачу. Як дарунок!

Мартині ся любила Любина прямость. Дякуючі їй, ся ту чула добрі. Люба ся їй здала така природна, без заборон, што Мартина о собі не могла повісти. Она ся все ліпше чула на самоті. Глучны забавы приімала з резервов так, якбы ся їй не дотыкали, так, якбы не належала до сучасного світу. Може, днешній вечур дашто з нів зробіть...

Як заграли, по Любу пришов танцёвати якийсь хлопець од сусіднього стола. Мартину сі обзрав довговолосый, патлатый довгань.

– А ты нам ту кого привела? – позвідовав ся Любы, з яков ся, якбач, знав.

– То – Мартина. – Ходить зо мнов до школы, – одповіла Люба, тримаючи свого партнера за руку.

– А-а-а! Мартина! – скривив ся тот іронічно. – А знать нашы моресы?

– Оле, Вожатаю, будь тихо! – одповіла такой Люба. – Мартина є ту першыраз на забаві.

– Я лем, ці знать, як то у нас ходить. Піде з нами до каналу? – нахылив ся над Мартину Вожатаю, од котрого несло алкоголом і цїгаретлями.

Мартина ся автоматічно одтягла од Вожатая, як од чогось нечистого, брыдкого, од чого треба втїкати. Притисла ся ку стїні і чекала, што буде даде. Як чула о каналах, аж ся ціла затрясла. Чула штось о тїм, же молоды люде ночують в каналах, але жебы ся то уж дістало і на село? Тепер ся на властны уха пересвідчила, же на валалі молоды так роздумують і жыють, як в містї, лем з тым розділом, же в містї ся маш де сховати – меджі панеловы стїны бітовкы, а на валалі тя каждый знать і видить. Сховати ся хыбаль мож до ліса або до копы сіна, але і так ся вшытко на другый день вкаже.

– Підеш танцёвати? – сразу ся пригварив Мартині нижшый поставов хлопець із світлым волосём і понад стіл наставив ку ній руки.

Мартина ся їх хопила і вышла споза стола. Была вдячна тому незнамому хлопцёви, котрый ей выслободив од неприємного Вожатая, з очей котрого ніч доброго не позерало.

– Я єм Петё, – представив ся Мартині хлопець в танцю.

– Я – Мартина, – одповіла она.

– Не віділи сьме ся уж дагде? – опросив ся.

– Може. Я єм ту ходила ку бабці на вакації.

– Ах, так!..

Музика грала. Мартині ся легко танцёвало з Петём в ритмі брейку. Кідь заграли помалы, учула тугы Петёвы свалы на руках і ставало ей млінно. Не боронила ся ёго обятям, але ся їм піддавала, як квітка ранній росі.

– Я ту роблю на дружстві. Ходжу з трактором, – повів Петё тихым голосом.

– А я ся учу за шывкыню, – зашептала.

– Як ті красно пахне волося, – озвав ся по павзі Петё і погладив ей по голові. – Чім собі го мыєшь? Вошинговом? – і щі ближе сі ей притяг ку собі.

– Лем так, обычайным березовым шампоном, а змывам сі го румен-

цём. Од тых, модерных, волося выпадує, – стиха одповідала Мартина і якесь млостне незнаме чутя ей стяговало горло. Од ёго слова штось тепле ся ей розливалось по грудях.

– Но, кочка єсь. Красно ся облїкаш, – зась повів Петё.

– Але... – хотїла Петёві штось одповісти Мартина, як ся коло них зась зявив Вожатаю і злегка вдарив Петя по плечу.

– А тепер я йду з нёв танцёвати! – повів і розкрочів ся нашыроко.

– Но, так, не зачінай, Вожатаю, – повів змирливым тоном Петё.

– Дай мі потанцёвати з тов містьсков фіфленов. Любить ся мі.

– Но, кідь з тобов піде?

– Зо мнов піде каждая! – одповів тот. – Я ставляв забаву! Є то штось як право першой ночі, – засміяв ся Вожатаю і прудко хопив Мартину за руку.

– Я уж мам партнера, – одтягла боязливо руку Мартина.

– Што? Ты уж маш партнера? Она мать партнера!.. Ха-ха-ха!.. – засміяв ся іронічно Вожатаю. – Так, ты не підеш зо мнов танцёвати! – уж з грозьбов в голосі ся попросив Вожатаю.

– Ні! – певно одповіла Мартина і цалком ігнорувала пьяного Вожатая.

Мартина сі думала, же тым ся то скінчить, же Вожатаю є дасть покій. Та де там! Іщі не знала, што ся може зробити з паробком, котрый дістав кошом, а іщі з таким, як був Вожатаю, котрый не хыбовав коло ниякой биткы на валалі. Зато сі не хотїв з ним ніхто ніч зачінати. Але што знала Мартина! На забаві ту была першыраз, а такой ся ту стрїтила з Вожатаём.

– То ся увидить! – скрічав Вожатаю, а іщі нашырше ся розкрочів, як кебы хотїв утримати вагу пьяного тіла на ногах.

– Гей, музиканты! – скрічав. – Я плачу! – і вытяг з кешені стовку. – А тепер тоту мою!..

Мартина ся певно тримала Петя. Перед нима стояв Вожатаю, высокый, тонкый, як конопля. Волося мав довге, розпущене по плечах, котре ся од броду аж блискало... Вожатаю упер очі на Мартину і зачав ся ку ній приближовати. Чім веце чула цїгаретлёвый дых Вожатая, тым певніше ся тримала Петёвой руки.

– Так што? Підеш?! – позвідовав ся тоном, котрый не зніс стопарчіня.

– Ні... – одповіла стиха Мартина і зострашеним поглядом ся пообзєрала доокола, глядаючи у громаді захрану. Глядала поглядом і Любу, але тота, як кебы ся під землю провалила, не было ей нігде. Молоды люде ся стиха призерали, а старшы бабы, што сидїли на лавках довокола, сі штоська шептали. Як видно, ніхто ся не хотїв мішати до чужого спору.

Вожатаю потемнів, як хмара, очі му счервенїли.

– Та ты з кым хочеш фіглёвати? Ты, єдна, пырцава!.. – засічав через зубы.

Вожатай з прудкым гестом двигнув руку, жебы вдарити Мартину, але ёго правіцю у воздусі вхопив Петё.

– Не рушай! – скрічав.

– Ты сі хочеш зо мною зачінати? – Вожатай счервенів в твари, як рак. – Но, подь! Сам есь сі о то колядовав. Або ся боіш?

Люде ся розступили. Вожатай ся поставив до середини салы. Наперед высукав рукавы на сорочці, але потім сі штоська роздумав, злупив едным шмагом із себе сорочку і роздер ей на половину. Было чути як гомбічкы цупкають по землі.

– Но, подь! Подь! – крічав, як в шаленстві Вожатай на Петя. – Ты ся мі хочеш рівнати, мі, балгаздови? Тобі іщі по бороді молоко текло, кідь я ту ставляв забаву. Подь, тракторику, подь, – кымкав у бік Петя.

Тот зробив крок допереду.

Мартина не чекала, што буде дале... Выбігла із салы, і пустила ся навтікы темнов ночов аж на вышній кінець ку бабці. Боже, як ей одлягло, кідь увіділа, же у бабки ся іщі світить. Задуркала на двері.

Бабка лем сплесла руками.

– Та што ся стало, дівч? Де есь ся ту взяла? Вночі?..

В Мартининых очах ся трепотали слызы.

– Ёй, баб,.. там... ся бють... на забаві... Ледва ем втекла...

– Хто, хто? Гварь голосніше, бо я уж не дочувам.

– Там Вожатай і Петё... Я не хотіла йти з Вожатаём танцёвати, а він... він і мене хотів вдарити, - накінець выдавила із себе через слызы цілу правду Мартина.

Бабка ей притулила ку собі і погладила по голові.

– Не плач. То ніч, дівче моє, то ні. Добре, же ся уж на тобі бють... А теперь подь спати. До рана вшытко помине... Ой, мене ся вшытко, мене...

Мартина послушно пішла ку постели і зачала ся зоблікати. Лемже, покы заспала, миңув даякый час, бо днесь пережыте ей начісто змогло, ціла ся трясла і довго ся не могла запокоїти. Рівновагу тіла і души зачала наберати, кідь ся попозерала на бабку, яка сі на ніч розчесовала густе, як грива, із стріберным блиском, волося. Была така красна, як з приповідкы. Тварь мала гладоньку, без едной зморьшкы, а очі ей світили невысловнов добротов і простотов, кідь сі сіла на край постели, прикрывала Мартину і приповідала:

– Ой, мене ся вшытко, мене...

Мартину бабкины слова заспокоєвали, од ей дотыків їй ставало легко. Зась ся чула малым дівчатком, котре не раз слухало бабкины приповідкы і заспавало твердым сном під ей теплым боком. Лем што ся Мартина зачала переносити до своїх дїтських років, кліпайкы ей отяжіли і молоде тіло опановав солодкый сон...

– Боже неділька. Скоро до церкви будуть дзвонити, а ты, спахтошко, доколи будеш спати? – учула рано Мартина над собов ніжный бабкин голос.

Мартина ся солодко понатыговала, як мачка, і ліниво отворила очі.

– Повідай, што ся ті сніло? – озвала ся бабка уж од пеца, на котрім штоська пригрівала в горці.

– Ніч таке, баб, лем ся мі здало, же вы сьте бабка з приповідкы.

– Таке повіш... – засміяла ся тихо бабка. – Я, а з приповідкы? Што тя таке напало? Радше нмі повідж, ці ся ті не снів тот, як го звуть, Вожатай?..

– Дайте покій, бабко. Ани у сні бы ем го не хотіла відіти. Іщі теперь ся трясу, кідь сі на то вшытко подумам.

– Так, так. З хлопцями ся не треба загравати, а іщі з такыма як тот Вожатай. Дашто ем о нім чула, але велё того не знам, бо уж даяк меджі людей не ходжу. Уж ани ем до церкви не годна піти. Іщі так дома... Лем тільки знам, же родічів мать фест богатых. Сама Америка, авта аж дві, якбач, мають. Лемже до гробу ништо ніч не возьме. А на тім світі ся псы з розкошу бісять. Ой, так то є, дівче моє, так...

Мартина ся дале ліниво натяговала під бабкинов перинов і слухала ей спокійный голос, котрый на ню впливав як балзам. Бабку затямила іщі з дїточства. Мати, жебы ся з наймолодшов Мартинов ей братове не надерали, на вакаціі ей все „одложила“ ку бабці. Дівча сі на ню звыкло, як на властну матір.

Теперь рано, у бабки, де вшытко пахло тов необычайнов недільнов атмосферов, кідь в ей хыжчині панувала чістота і покій, Мартина сі аж теперь усвідомила, як є добрі мати таку бабку, котра поглядить, заспокоїть і не прозрадить нікому ей таёмства, ани матери. В тім моменті была рада, же забава ся так скінчіла, як ся скінчіла. Што бы зробила, кебы ей Вожатай ударив? Може, бы ся, не так, може, од болюсти, як од ганьбы, пропала під землю. „Пырщавал!“ – спомянула сі на Вожатаёвы слова, котры ей шмарив без чутя до твари, і якы іщі ей і теперь колють коло серця.

– Бабко! – закрічала Мартина нараз.

– Што, дівче моє? – двигла очі стара Поточнякова од горця, в якім пригрівала поливку з когута іщі одвчера, бо в недільку нігда не варила. Їла страву з минулого дня.

– Мам такый проблем, – приближила ся Мартина ку бабці. – Позерайте, на твари мам повно пырщів. Чім їх веце душу, тым їх є веце. Што мам робити?

– То ніч, дівче моє, то ніч, – бабка ся слабо усміхла. – То кров треба змішати.

– Бабко, не фіглюйте... Ай вы мали даколи, кідь съте были молоды, такы пырщі? – цалком серёзно ся попросила Мартина.

– А ці я, Боже, сі памятам? Я ся з тым нігда не старіла. Чом ся ня таке просиш?

– Бо мате таку красну тварь. Другы стары бабки маюць зморьшкы, а вы ні. Чом съте така все красна? – опросила ся бабки просто Мартина.

Бабка ся зачудовано попозерала на свою внучку. Уж сі ани не споминать, жебы ей колись хтось повів такы слова.

– Просиш ся ня таке... Не красна ем, то лем ся ті така віджу, бо ем твоя бабка.

– Але, бабко, факт, попозерайте ся до глядила, – хотіла силоміць доказати свою правду Мартина.

– Не буду я ся до глядила позерати, бо ем ся до нёго нігда не позерала. То лем Ганка, твоя мама, го ту недавно завісила, жебы было на параду.

Стара Поточнякова ся сперла на столець коло стола, скрижыла руки на грудях, двигла очі ку святым образам, котры густо висіли еден при другім на стіні, і глубоко сі вздыхла.

– Не мала ем солодкый жывот, ой, не мала, дівче моє... Быв час, кідь в моім жывоті лем слыза слызу доганяла. Было всяко, лемже я ся не здавала. Моле, скоро стовку доганям, а іщі ани у дохтора ем нігда не была. Так, веру, жывот мі перешов, як една минута. Не мала ем часу на ніч інше думати, лем на роботу. А правду повісти, ани теперь ся мі іщі не хоче умерати і хоць бы ся уж патрило, – бабка ся усміхла. – Ні, не думам на смерть. Кідь прийде, та буде ту... Мартин, віділа есь тоты квіткы в загородці коло плота?

Мартина прикывла.

– Квіткам ся найвеце радую. Они гріють моє серце. На поле уж ем не годна ходити, та ходем ту, в загородці минать мій час. Моле, а тота планка коло хыжы... каждый божый рік квітла, родила. Не мала одпочінку, як і я... Того року ся мі якось не любить, зачала схнути. Уж на ній тілько планок не буде, як по минулы роки.

І вы, бабко, як тота планка, квітнете фурт, – доберала сі бабку внучка, котрій ся віділи бабкины слова, як з якогось філму.

– А ты ся не смій. Тота планка не є обычайна...

– Не є обычайна? – скоро підскочіла Мартина і досправды сі подумала, же бабка сі лем выдумує, а же она, Мартина, як фурт в дїтстві, ей повірить. – А то як думате, же є чаровна?

– Она, тота планка, жебы есь знала, раз розквітла взимі...

– В зимі? – скрикла Мартина зачудовано. – То не може быти правда? Вы фіглюєте, як все...

– А што є правда, дівче моє? – позвідала ся спокійно бабка. – Лем того, што видиш на властны очі і чуєш на властны уха. Ой, віджу, же твоя мати не мать на тебе велё часу, лем в тій рещтаврації ся з людми заїдаць, а дівча не знать ніч о жывоті. А кебы вас мала тілько, як я своїх? Сім сынів ем мала, а накінець ся народила твоя мама. Сама не знам, як ем того вшытко встигала. І на полю, і дома. А теперь ем сама зістала. Там прийде картка з Прагы од Івана, там з Гуменного од Василя, ани сама не знам кілько і од кого їх приходить. Але то лем карткы... – повтерала сі заслызены очі до чорного фартуха бабка.

– Теперь, бабко, такый світ. Люде по цілім світі робллять і уйкове так, – хотіла якось заспокоїти бабку Мартина.

– Веру, так, дівче моє. Сама ем хотіла, жебы дома тяжко не робили. Мої хлопці шыковны, нашли сі місце, але тяжко мі за нима, тяжко. Не знам, ці іщі їх даколи увіджу... – бабка ся запозерала десь далеко через окно і стихла.

– Бабі, гов, баб! – озвала ся Мартина, бо ся ей здало, же бабка, хоче уснути. – Штоська съте хотіли говорити о планці...

– Ага, планка... – о жыла бабка. – Мушу ті о ній повісти, бо моя добра година, котра мине. І хоць на ня смертонька забыла, може каждую хвілю заклёпати на двері і попросити ся: „Ганё, стара, Ганё, ці готова есь іти зо мнов?“ Мушу быти приправена... Подь ку мі ближе, дівче, подь. О планці будеме знати лем мы дві. Буде то наше таёмство...

Бабка сі протерла очі, взяла Мартину за руку і повіла, як кебы з книжки прочітала:

– І квітнув квіт із той дикой планкы, котрый мі приніс радость, велику радость... Хочеш, віруй, не хочеш, не мусиш...

x x x

Кідь ся раз вечур нянько вернув з поля, повів:

– Ганё, будеш ся оддавати. Оддаме тя за Николая Вербаниного. Маме поле в сусідстві. Буде то добра партія.

Так ся і стало. Протестовати не мало змыслу. Такый був закон. Ганя была найстарша. Была на ряді. Ледва ей минуло іщістнадцять.

Кідь пришла шлюбна ніч, Ганя ся заперла до скрині. Николай задуркав. Не выходила. Бояла ся.

– Гань, подь вон, – было чути ёго голос. – Подь...

Ганя ся здало, же в ёго голосі не був розказ, але якась покора. Кус одхылила двері на скрині. Через маленькый спар віділа свого мужа, котрый сидів на постели – лем так у спідніх гачах. Чім веце на нёго позерала, тым менше ся ей видів страшный. Скорше ей го стало шкода. Сидів там так покорно, із зогнутов головов. Ганя веце отворила двері.

Двері заскрипіли і цалком ся розбахли. Ганя стояла в скрини ціла бліда і боязливо позерала синім поглядом на свого мужа.

Николай, як зачув рипаня дверей, обернув ся і стрітив ся з Ганиним поглядом. Він му прозрадив, же може встати. Без слова ішов ку ній і на-тяг руку.

– А тепер ся будеме любити, – повів просто. – Подь.

Ганя покорно наслідувала свого мужа. Лягла собі, а Николай ей помалы зачав зоблікати. Ёго руки ся не понагляли. Гладили ей од ніг до голы. Николайёве ласканя – то був світ, котрый Ганя дотепер не познала. Быв то світ незнамой розкощі, пробуджованя молодого тіла. Мозольнаты Николайовы руки ей дряпкали, але болю не чула. Тіло ей помякло в Николайовых обятях і она повольно розтягла ноги. Штось тепле ся помалы до ній дістало, штось таке, што ей приводило до шаленства. В тоту минуту хотіла зшаліти... І зшаліла... Оддала ся властному мужобі без заборон.

– Єсь моя, лем моя, – шептав Николай і ёго тіло ся двигало і падало, выбуховало, як гейзір, в певных інтервалах – аж до білого рана.

І так за єдну-єдину ніч Николай зробив з Гані жену і своєв ласков сі ей завязав аж по гріб.

Настало рано, як każde друге. Лемже не про Николая і не про Ганю. Про них рано значіло неконечне лучіня. Пришов розказ. Николай мусить іти на войну...

Кідь Ганя паковала Николайовы річі до цаністры, іщі чула ёго вчерашні дотыкы, іщі тіло горіло од ёго ласкы, од недокінченого гладжіня. Лемже Николай пішов. Як кебы нияк в ей животі не був, якбы ей не любив у тоту шлюбну ніч. Ёго дотыкы ей палили довго, довго їх іщі чула в розкроку, в кінчіках палців, палили ей на грудях, выпалёвали мозок. Ходила, як у сні. Вставала і лігала з думков, як пережити розлуку, як ся дочекати дня, кідь зась увидить Николая і шаленство шлюбной ночі ся повторить. Лем думка на Николая ей помагала жыти і чекати.

В єдну ніч, як і сто передтым, Ганя не могла стулити очі. Сон якбы з руков зняло. Довго ся перевертала на постели, позерала до ночной тмы, аж накінець встала, розсвітила швабликом лампу, вышла надвір і босыма ногами ступила на холодну брылу з каміня. Было тихо, лем звідны мерехтіли по небі. А до того тиха – запищав, заплакав кувик. Ганю стрясло зимов і хоць був літній вечур. Тісно ся закрутила до рябой плахты, котру собі принесла од матери як застря. Довго стояла на камяній брылі, лем так в поділчати, з плахтов переверженов через плечі. Плач, кувиканя кувика іщі нігда никому не віщовав ніч доброго. Із смутным передчутём Ганя лягла назад до постели, але ока не зад-

жмурила. До рана ся ей причувало кувиканя і ёго злоновинове лопотаня крыл.

Ненадарьмо кувик піщав, недарьмо літав понад хыжу. На другый день поштарь приніс Гані злу новину: ей муж Николай Вербанин загынув.

В тім моменті ся в Гани вшытко зломило, змерькнув ся перед нёв світ, а кебы ся земля отваряла, Ганя была бы до ній такой скочіла.

Од того дня ся Ганя стала вдовіцёв. Єдну ніч із своїм мужем жыла. Пробудив ей і вхабив. Чом ей охабив, сам зістав десь там, в Росії? Яка то про ню потіха, же є вдова, яка радість? Яка розкош? Без Николая? Без ёго ласкы? Який мать змысел про ню живот? Без нёго сонце не світить, потята не співають, вода не тече... Світло звідн не тішить...

Ходить Ганя то по хыжи, то по полю, ходить і роздумує, што дале робити із своїм молодым жытоом, як з ним скінчіти, бо без Николая не находить сі місця, покою. Лемже як то зробити? Завісити ся? Зісти отрову? Затопити ся? Ганя вірить у Бога, а знать, же живот ей дав Бог і не мать нияке право сі го насилным способом взяти. Кідь умерти, так природнов смертёв, як каждый хрістіан.

Жебы ся ліпше упрямити на свою кончіну, одышла бывати до єдної старой хыжчіны аж на третій валал, в котрій ніхто уж ся не стримовав. Вымерли стары люде, а хыжчіна хыріла хворотов самотности. Дах ся світив дірами, бо гычкы із соломы уж были стары і дождь з нима зробив своє діло. Двері были отворены. Днука вітор танцёвав. Ани лавкы, ани стола, лем на старім, облупенім пецу мож было відіти глиняный дзбанок, в котрім ся колись стримовало молоко, і єдно жыдлича на воду.

Яку долю жыли люде в тій хыжці?.. Як ся трудили?.. Як повмерали? Лем голы стіны бы знали о тім повідати. Але они были тихо. Властно, кому была потрібна доля незнамых людей, гробы котрых уж давно заросли травов?.. Просто, были ту і нїт їх. Як кебы їх ани ту не было. Днеська до той хыжчіны пришла нова доля... Жебы ей освітити?..

Кідь Ганя вошла до того старого чуда, перше, што зробила, настелила сі соломы посеред хыжы і хотіла ся розлучіти зо світом. Лягла собі на солону і двигла очі ку голым стінам... Вечур давно прикрыв ей нове обыстя, але Ганя не заджмурила око. Млоїла ей думка на властну кончіну... Не находила спокою, і хоць ей зморене серце то жадало. Лемже што є спокій? Думкы на Николая?.. То готова смерть про ню... Бо який живот без нёго? Ниякий... Не мать то ціну. Ганя в тім моменті мала таку думу, же нігда, нігде уж не найде щастя про свою зболену душу. А який живот в самотині, без людського погласканя, без чоловічого дыху? Єдно порозуміла Ганя, кідь так короткый час была з Николаем, же жена без мужа не може екзистовати, же то суть двері без хыжы. А мать змысел

быти дверьми до котрых, хто хоче та войде?.. Радше одыйти за своїм любленим. Лем там може найти спокій. Вічний спокій...

Кідь когуты заспівали свої ранны співанкы, з котрыма будили людей до работы, і Ганя встала. Не треба было ся ей намагати, бо і так очі до рана не стулила.

Пустила ся до поля, лем так – без знання дороги, але з певным цілём. Ішла поточінами, луками, дряпала ся дебрями. Не чула спів потят, ани холод ранной росы, котра ей змывала ноги. Ішла сліпа, глуха ку жывоту, а приязна ку смерти, яку сі іщі не знала представити. З обрубаним серцём, з отупленов душов...

Ноги ей занесли до великой гушавы. Там собі зморена сіла на єден ломик з ріджя. Нараз ся ей причуло хлюпотаня воды. Было то десь цалком бизко. Выдерла ся з гушавы і побрала ся за тым звуком, як зачарована, аж ся дістала ку єдній великій поточіні. Не была то обычайна поточіна, были то водоспады. Вода ту была спід Бескида, як кебы мала вшаліти. Не єдным, але нараз трёма прудами. Била остро, яке кебы ся мала на дакім вывершыти.

Ганя іщі не віділа таке чудо природы. Стояла, як закопана до земли. Не могла ся рушыти з місця. Нараз ей в думці блисло. „То є моє місце. Ту є моя смерточка“.

Ганя ся доткла воды. Тота была студена, пекла ледовым огнём. В тоту минуту Ганя уж была пересвідчена о тім, же ту найде спокій своїй душі, же якраз ту, у воді спід Бескида, ся стрітить з вічным блаженством...

Утвердив ей в тім і сон, котрый ся їй недавно снів і в яким ся ей зявив Николай. У тім сні Николай стояв у воді по шыю, натяговав ку ній руки і шептав: „Подь ку мі, подь... Єсь моя жена. Уж нас ніхто не розділить...“

Ганя ся помалы зачала зоблікати. Наперед розкапчала опліча, зняла го, потім зсунула із себе кабата з домотканого полотна. Шматя впадо на ранну росу і нараз Ганя стояла під небом гола, як Єва, і красна, як лісна віла. Розплела сі косы. Волося ся буйно розсыпало аж пониже паса. Груди ся двигли до неба. Бородавкы од студени ся зморщіли, а кідь їх занурила до ледовой воды, ствердли, як камінь. Під впливом воды ся не здавали, просили ласкы, погладжіня, од котрого бы змякли і стали піддайныма. Лемже Ганя їх вирішыла у водіі захолодити, замертвити, жебы уж нігда не были способны прияти ласканя, жебы уж нігда ся з них не напив дітський ружовый ротик.

Занурила ціле тіло у водоспадах. Спекло ей ледом, але і жывотом...

І так ішов день за днём. Ганю, іщі до сходу сонця, кідь роса брыскала на ноги, мож было відіти, як іде їх плахтинков і серьпом (рекомацькы, же то она йде траву жати), про свою „природну“ смерть під водоспады.

Люде, што ей віділи, лем покывовали головов. „Якась чудачка“, – гва-

рили. „То не мать доста травы про свою єдну козу?“

Лемже чім веце ходила Ганя на місце своїй уявной смерти, де ся у воді хотіла захолодити і умерти „природнов“ смертёв, тым ся вертала крашша із своёв зайдинков на плечах.

Ні, не захолодила ся, не вмерла, але зачала жыти. В твари покрасніла, тіло ей спевніло, іщі веце помолоділо, дарьмо жадала ёго кончіну, дарьмо просила Бога о смерть... Вода спід Бескида ся не стала про ню смертельнов, але цілющов...

Морозя зачало попрасковати. Хылило ся ку зимі, але Ганя дале ходила під водоспады, як вліті. Може бы ся ей подарило затаіти свої стрічі з водоспадом, кебы не бывав у валалі Осиф Поточняк.

Быв то чудный самотарь. Ходив по лісі і бісїдовав із стромами. Недавно ся вернув домів, не міг ся насытити природы, лем ходив та ходив, як дурный по лісі і не міг сі рады дати...

Раз, кідь ся так блукав по полю, зажив чудо. Уж ся хотів спущати до валалу, як ту вчув, же ту десь близко тече вода. А іщі ся му здало, же там хтось бісїдує. Ішов ку тому місцю. А там, добрі му очі з ямок не выпали, увідів голу жену, яка ся купала у воді. Заставив ся і не міг одорвати свій погляд. Сховав ся за найближшым корчом і ёго очі ся не могли напозерати на тоту красу, на тоту пружность тіла, котре раз выскаковало з воды, а раз ся до ній занурёвало, на бородавкы, што стырчали до неба...

Осиф уж сто раз ся хотів выкрасти споза корча і приголосити ся, але што лем зробив крок, такой ся заставив. Якась незнама сила го нутила стояти на місцю і німо слїдовати концерт Ганиного тіла і бескидської воды.

– Боже, помож мі вмерти, – шептала Ганя. – Не хочу уж без свого Николая жыти... – Ганя ся склюбачіла у воді, але ей погляд був двигнутый до неба. Нараз ся ей здало, якбы пукнуло галузя десь наблизку. Ганя ся зострашено попозерала докола і ту збачіла Осифа, котрый ся ку ній приближовав.

– Не руш ня! – скрикла Ганя і натягла руки з воды. – Не руш ня, бо ты забю! – выповіла єдным дыхом Ганя, высочіла з воды, вхопила шматя, што лежало на землі і щезла в гушаві.

Осиф лем заклїпкак очіма. Што то было? Сон?.. Не міг ся спамятати. Постояв якусь хвільку і побрав ся домів, крутячі головою. Уж по дорозі домів був пересвідченый, же на тоту місце ся зась верне.

Так і было. Осиф за даякый час зась ту пришов, а на властны очі ся пересвідчив, же то не був сон, а же у воді ся досправды купле жена з мяса і крові. І не вытримав. Пришов ближе ку купаючий ся Гани.

Ганя двигла очі ку нёму і сховала ся під водов. – Не бій ся, не бій ся... – зачав ся ку ній тихым голосом пригваряти. – Я ті ніч не зроблю.

Ганя не одповідала і Осиф то прияв як суглас... Нараз стояв коло нѣй у воді, вхопив ей за руку і притяг ку своїм устам. Не одтягла ся. Дала ся зогріти хлопским теплом.

– Уж зачне сніг падати, – повів і зачав терти ей ледовы палці...

Кідь нападав сніг, вигнала Ганя свою козу і два малы кізлята на поле, жебы ся наїли терня, рясы. Зявив ся так і Осиф Поточняк.

– Огня ті накладу, – повів.

– Накладь, – одповіла Ганя.

Поки ся огонь розгорів, Осиф ся приближыв ку Гани, яка ся операла о дику планку. Там ей притис, зогрів своїм дыхом.

Козы давно пообгрызали терня догола, пішли глядати обжыву на інше місце, а Ганя з Осифом іщі фурт стояли коло той дикой планки і тримали ся за руки. Ногы їм мерзли, не чули холод, вітор дув, не чули ёго силу. Стояли там, як кебы навікы і коло планкы зробили свою стежку, таку силну стежку, же і сніг ся розтопив, вказала ся трава. Вхабили там свій памятник ласкы...

Онедовго Осиф зашов до Ганиной хыжы і так їй повів:

– Што ту будеш сама, як палець. Я сі тя возьму. Хочеш ня?

– Хочу, – одповіла просто Ганя і зась ся їй закрутив світ.

– Приніс ем тоту нашу планку з поля. Ту посаджу коло обыстя, – повів раз по свадьбі Осиф.

Час взяв своє...

– Осифе! Осифе! – кричїть в єден день Ганя. – Позерай, што ся стало! Наша планка квітне...

– Та квітне, но і што?

– Та теперь іщі зима!

– Зима, но і што? Пришло на ню квітнутя, та квітне, – одповів Осиф і пішов до дрыварні рубати дрыва.

Кідь наскіпав повну гору, вернув ся до хыж.

Ганя го уж чекала.

– Тота планка, то якась чудо! Сам ем відів, же квітне, – повів Осиф і завісив калап на клинець коло дверей.

– Ні, Осифку, то не чудо, то знамено, – тремтіла Ганя. – Будеме мати мале...

– Заквітла так, як ты... Будеме мати двоякый урожай, – і притис сі ей ку собі з таков силов, же Ганя аж зейкла.

х х х

І так ем, дівче моє, родила, як тота планка – каждый рік. Вісемраз. Ганка, твоя мамка – наймолодша. Зазнала нянька лем два місяці. Вмер в майнах в Белгії. А зась пришла чорна карта. Лемже той другой ем ся так

уж не бояла. Мала ем діти..., – бабка зморена повіданём поомалы склеїла очі.

– Бабко! Баб! – потормозила нѣв Мартина.

– Не спите?

– Не сплю, не сплю, лем ем так заперла очі, бо ня болять.

– Хотїла ем ся вас дашто позвідовати.

– Што таке?

– Та, може, зато съте нїгда не мали зморышки, же съте ся купали під водоспадами?

Бабка ся пробаторила. Двигла голову, як учула штось о водоспадах. Ёй погляд уж не був такой синїй, як передтым. Руки іщі фурт тримала на грудях і ей выблїднуты очі впали на внучку.

– Може... Кто знатъ?... Але іщі ті таке хочу повісти. Твій дїдо мі нїгда криве слово не повів. Мала ем з ним красный жывот. А коло доброго мужа, жена, як ружа, а коло злого врага – о рік, о два – баба. Так то є, дівче моє. То сі запамятай...

Мартина ся не стримала. Пришла ку бабці ближе і поціловала ей красне, старече ліце.

– Чав, бабко, я уж мушу іти, – повіла, бо ся ей здало, же коло капуркы стоїть Петё.

– Зогни ся, дівче...

Бабка наслинила три палці і зробила Мартинї хрестик на челі.

– Най тя бог благословить...

х х х

Ганка Прейсова ся дізнала, же мама кликала священика на сповіданя, десь коло обїду. Уж знала, же з мамов є зле. Мала што робити, жебы дала знати братам. Написала коротко: „Мати вмерать. Придьте. Ганка Прейсова, Ваша сестра“.

Пришли вшыткы – з Прагы, Остравы, Америки, Канады, Лабірця, Гуменного, Братїславы. Іщі нїгда не было тїлько людей в бабкиній хыжи. Здавало ся, же праскне.

Кідь бабка Поточнякова увїділа вшыткых своїх сынїв і дівку, ожыла.

– Уж ня ніч не болить, – повіла. – Подьте, діти, ку мі, най вас поблагословлю. Уж давно съте ся так вшыткы доведна не посходили. Жыйте в злагодї, в ласці...

– А ты, Ганко, выберай із скринї лахы, што ем сі порихтовала на смерть.

Ганка встала з колїн і трясучім кроком ся одобрила до маминой скринї, в котрій нашла красно поскладованы – чорну сукню, чорну блюзку, чорне хустя, топанкы і чорны штримфлі. Была там і біла линяна плахта.

– Тепер ня заведь на постіль. Хоче ся мі спати, – повіла цалком свіжым голосом стара Поточнякова, кідь ей дівка облекла.

Ганка вела маму, а братове ішли за матірєв, каждый із схыленов говов, без слов... А кільки того сі хотіли з мамов повісти!..

– Тепер ня почеш, – повіла стара Поточнякова, кідь ся заставили коло постели.

Ганка без слова выконала материну просьбу. Взяла гребінь і зачала чесати густе, як грива, стріберне волося.

– Тепер ня полож на постіль, – повіла.

Ганка одстелила пухку білу перину. Стара Поточнякова сі помалы сіла, схылила голову на дівчину руку – і вмерла.

– Мам, гов, мам! – закрічала Ганка і потормозила матірєв. Дарьмо. Мати ся не кывала. Одышла тихо, як і жыла...

В кутику хыжы стояла Мартина і схлиповала до носовкы. Час од часу двигла очі на бабку, яка з камяным выразом, повным спокою, лежала выстерта на своїй постели і зась занурила ніс до носовкы. Звонка, через одхылене окно, запахло ярєв... Мартинин погляд впав на бабкину планку. Знала ей тайну... Знала і то, же планка родить каждый рік. Зародить і того року? Або дожыє, як бабка Поточнякова? На то Мартина не знала іщі одповісти, як і на велє вопросів, котры стелив перед нєв живот. Просвітляти ся їй зачало, як збачіла на бабкиній планці першы ярны пучікы. Так, прецінь... Смерть і живот ся черяють...

Палага

Петро Пырій не був днешнім чоловіком односно жен у валалі. Ачей не было дівкы, молодой жены, котра бы за ним не позерала. І дівкы, і молоды невісты – каждая бы сі з ним радо зашпасовала.

Петро, правда, того много не набісїдовав, але кідь ся зявив десь на свадьбі або на балі, в містности то зашуміло. Знав войти тихо, але ніс ся, як даякый краль. Высоко. Гордо. Женство собі ішло очі на нім охабити. Каждая бы хотіла, жебы ей присвятив холем погляд, кідь уж ей не бере до танцю. Він але був стриманий. Постояв, посидів годину-дві покы сі здумав дакотру закликати до танцю.

В посліднім часі фурт якось єго коцка падала на Палагу Дзендзелєву.

Скоро уж вшыткы люде у валалі знали, же він дашто мать з нєв. А то не лем зато, же з нєв на балах танцєвав, але не было скоро того вечора, жебы за нєв не пришов до ей хыжы.

Дакотрым ся то здало чудне, бо Палага ся раховала меджі найбрыдшы жены у валалі. Была висока, худа, як тріска. Волося нігда не мала заплетене до запліткы, лем так ей по плечах висіло – рідке, розпелехане. Кідь сі го і знала заплести, то не были запліткы, але мышачі хвостики. А кідь ся засміяла, што робила часто і без причіны, як кебы таким способом хотіла на себе обернути увагу, зубы ей стерчали допереду, як вовчі клы. Лемже коло Петра ся знала обертати, мастити му медом попід ніс. Дарьмо, была на нєго, як ся гварить, майстер.

– Петре, оле мі подай веретено. Што сидиш, як друк! Позерай, де ся аж зафыркало, – вергла му до оч, кідь сидів коло нєй на прядках.

Петро выскаковав, як чорт з пекла, звивав ся по хыжи, докладно глядав веретено. Палага го нароком далеко ногов закопла, няй дівкы позерають, як Петро ся коло нєй мать. Петро навкрячкы толочів землю по хыжи, вымів вшыткы закутины, покы накінець ся му подарило веретено найти. Знав, же за веретено го одміна не мине. Як го нашов, подав го Палазі. Она єднов руков брала веретено, а другов хапала єго руку і клала собі на коліна. Не была з тых, жебы ся ганьбила. Єй было аж там десь, же на ню вшыткы позерають. То, же Петро ей гладив по коліні, то, властно, была ей публічна перемога над шкаредостєв. Она за каждую

ціну хотіла вказати, же ей хоче у валалі тот найкрашый хлопчіско. Вызерало то так, же ся їй то і дарило.

Раз так по вечурках, кідь ся дівкы розышли домів, а хлопці за нима, кідь ся двері заперли, а стары уж собі полігали. Палага была іщі сміліша ку Петрові.

– Та коли посвадьбуеме? – попросила ся го з моста допроста.

– Посвадьбуеме? – перепросив ся Петро, як кебы не добрі чув, што Палага гварила.

– Тадь, гей, коли посвадьбуеме? – повторила суверенно Палага свій вопрос і обвила ся Петрові довкола шыї руками, сіла му на коліна і притисла ся ку нёму цілым своїм тілом.

– Іщі нас ту хтось найде, – попробовав ся Петро выманити з ей обяць.

– Оле, задуї лампу, – повіла потихы Палага, але кідь віділа, же ся не чинить, сама скрутила долов гнот і зась ся ближыла ку Петрові – висока, худа, як смерть.

Кідь ся зачала зоблікати, знимати із себе наперед опліча, потім кабатя, лампа іщі не была цалком задута, якась маленьке світелко ся од нёй шырило, а то натілько, жебы Петро збачів Палажины зубы. Мала отворены уста і тяжко наголос дыхала.

Петро ся скрутив на лавці, як кебы ся зострашыв того скелету, што ся ку нёму ненасытно приближовав. Чим веце ся ку нёму Палага ближыла, тым веце ся Петро корчів на лавці. А уж хыбовали лем сантиметры, жебы го мала, як ту Петро нараз встав, як кебы го вышмарила якась незнама сила і скрижыв руки поперед себе. Уж-уж Палага натягла руки. А Петро не відів ніч інше, лем тоты страшны, допереду выставлены зубы, лем тот скелет, як дзеленькотав костями. І здало ся му нараз, же то не Палага ся ку нёму ближыть, але смерть пришла по нёго. Уж чув, як го гартунить, як му стинать голову, четвертує тіло. Уж чув свою кончіну...

– Уж ся ніч не бій, Петрику. Ніч ся не бій... Уж ся мі не може ніч стати, – шептала Палага, перерываючі слова тяжкым кректанём.

Петро лем на едно думав, як ся з обяць смерти дістати, як порятовати свій голый жывот. Лемже тота уж была коло нёго. Єдна кість, тверда, але розпалена, як огонь.

– Я, Петре, буду мати од тебе маленьку дїтину. Чуеш? Єм груба од тебе. Мусиме ся взяти...

Аж на тоты слова Петро ся пробаторив. Почав приіматн світ реално. Смерть іщі перед ним стояла, дотыкала ся го, але уж в ній відів Палажины рисы. Тот кістяк ай говорив, белькотав таке, чому Петро не розумів і не хотів розуміти. Лемже, кідь конечно дішли ку нёму Палажины слова, їх значіня, Петро ся стряс. Він жебы мав взяти собі за жену тоты дзеленькаючі кости, тот скелет? Нігда? Правда, пошпасовав з нёв.

Котрый хлоп бы сі із женов не зачав, кідь ся сама нукать! Палага была брыдка, то правда, але в постели была, як огонь. Много го того навчіла... То вшытко правда, але жебы з нёв мав жыти денно-денно? То сі ани представити не знав. Тадь, Палага, бы го зіла ай з печунками.

– Што з тобов, Петрику? Не одповів есь мі, – озвала ся по павзі Палага.

– Ніч ті одповідати не буду, – через уста потихы, але певно прорік Петро.

– То мам так розуміти, же ня не хочеш? – засміяла ся нараз Палага.

Од того ей сміху Петрові мороз пішов по тілі. Не був то сміх чоловіка, але якогось звіряти. Палага на нёго позерала з шыроко отвореныма очіма, з кутиків уст їй зачала течі слина.

– Я ся іщі женити не зберам. Мам часу, – зась німо прогварив Петро і сидів на лавці, як камінь. Не міг ся рушыти. Дарьмо го Палага зась ціловала, притискала ку собі, шептала ласкавы слова, був, як зо скалы.

Лемже Палага ся не здавала.

– Не вірю, жебы есь забыв на ночі, што сьме доведна были. Памяташ сі, там, за нашов хыжов, на горбку? Быв есь тогды такый несмілій... Але, гейже, нам было добрі, гейже?..

– Што было, ся минуло, – одрізав Петро. – А хто знать, ці то од мене...

– Та ты так? – врыла ся пальцями Петрові до волося на голові, як гадина. – Вночі єм ті была добра? – то сміяла ся, то ціла ся трясла од злобы і безпомічности.

– Вночі каждая мачка чорна, – одрізав іщі раз Петро і стряс Палагу із своїх колін, як штось непотрібне, брыдке.

Кідь ся за Петром заперли двері, Палага не плакала. Як была гола, вдарла собов на постіль, і як дрывно пролежала на ній до рана, не стуляючі очей...

Дні втікали за днями. Сонце і надале выходило і заходило. Слота ся черяла з добров хвілєв. А як тот жывот ішов, помалы ся призабыло на Петра і Палагу. Петро ся десь нагло стратив, гварили, же пішов до Чех, на зарібкы.

А Палага? Малохто ей відів. Якбы не жыла, не екзистовала.

Што там по єдній Палазі! Ці каждый не мать своёй морокы дость? Так бы ся і цалком призабыло на Палагу, жывот бы ся дістав на валалі до нормальной коляї, якбы не Дзендзелів пес Бобій.

І хоць ся уж кінчів апріль, помалы ся зачінав май, в Чорнім Валові іщі мож было найти сніг. Велё ся го уж розтопило і потекло до поточіны, котра од нёго стала велика і шырока, повновода, але ту-там іщі даякый білый фалаток на землі лежав.

Дзендзелів пес іщі лем доростав до пса. Мож было повісти, же то іщі

лем було щеня, але помалы уж ся справовав, як великий пес. Брехав, кады ходив, вшитко довкола себе грїб.

А раз над раном стара Дзендзелиха ся пробудила на велике Бобієве дзявканя. Не могла выслухати, як тот фурт бреше, а то на єднім місцю. Помалы ся зосунула із постели, шмарила на себе якусь там цундрину, вопхала ноги до чіжем і почмовхтала на двір.

– Яка з тя хмара так бреше? – грозила Бобієви, кідь ся ку нёму ближыла.

Пес був при стайни, крутив хвостом і брехав, як збіснїтый.

Дзендзелиха ся причмовхтала аж ку нёму. Бобій стояв над яковсь громадков і аж завивав. Стара Дзендзелиха протерла заспаны очі і увіділа таке, яке іщі у своїм жывоті нігда не віділа. На землі была якась плахтина, а з плахтины стырчало штось подобне на ручку малой дїтины. Стара розвернула паличков плахтину.

– Тадь, то дїтина! Господи! – сплеснула руками. – Хто міг знічіти таке мале, невинне створїня? – зачала ламентовати. – Тадь, то був хлопчїк! Боже мій! – впяла свій погляд до неба, якбы одтам чекала одповідь.

Лемже одповідь не приходила. Бог був вшиткого свідком, а теперь ніч ей не прозрадить. В похватї сі Дзендзелиха спомянула на свою Палагу, котра цілу зиму якась чудна сиділа за кроснами. Одколи перестав Петро до них ходити, не было з нёв бісїды. Жебы то ей Палага?..

– Боже милосердний! Захрानь од напасти! – зогнула ся, же сховать десь тот стршний злочїн, як ту ся над нёв озвав голос бірова Ковалья, якый не знати якым чудом ся ту скоро рано взяв.

– Та што то маш? Оле, най ся попозерам.

– Тадь, ніч, ніч, аде пес выгрїб якась смітя і бреше і бреше, як збіснїтый.

– Дай, най ся попозерам, – не дав ся одбити Коваль і нахылив ся над плахтинов.

По павзі зняв очі на Дзендзелиху.

– Михайле, прошу тя... – выдавила із себе Дзендзелиха.

– Я ніч не гварю, – одповів тот. – Але шандарів мушу закликати.

Онедовго пришли шандарі. Выслуховали скоро вшиткы жены у валалї. Цільый валал був горї ногами. Лемже каждый стискав плечіма. Нихто ся не хотїв до того чорного дїла мішати. Палагу выслуховали аж на самый кінець. Тота ся не одперала.

– А што, же я змарнила тото ту? Но, стало ся мі, стало? А ці я перша, ці послїдня, што ся мі таке стало? Але я го не забила, дїтвак сам одышов. Я той зимы велё ткала. То мі може Геленка Копчаєва досвідчіти.

– Правда, Геленко, же Палага той зимы велё ткала? – спросив ся шандарь вісемрїчного дївчати, котре часто ходило до Дзендзелёвых, бо з

матірєв в сусїдстві бывало.

– Но, Геленко, повідж панам, ці я не ткала.

– Ткала, пане, ткала, – повіло по правдї дївчатко і знітило ся перед хлопами в уніформі.

Од шандарів ся Палазі ішло легко. Ани кус ей не мучило сумлїня. Не нашили доказы. Про ню то было головне, а што там остатне?.. З біды ся вылизала, як мачка і кула новы планы...

У Менделя была свадьба. Оддавав найстаршу дївку Рут. На плещінах музыканты грали, же было їх чути на ціле село. Вшитко молоде ся горнуло за музыков. Не хыбовала там ани Палага. Мало хто з нёв бісїдовав, одхыляв ся од нёй, як од чогось нечістого, але она на то ніч не дбала. Была зась вольна і навчіла ся не бановати за минулым. Брала жывот так, як ішов. Ёй постава за тот час іщі веце схудла. Стала ся яковсь просвітнов. Ямы на твари іщі ей веце запали, зубы, якбы ся продовжыли і брыдко фурт стырчали допереду. Была худа, як смерть, біла, як крейда, але ся не здавала... Была, як зо желїза...

Кідь вошла до Менделёвой хыжы, поставила ся до кута, худа, як куделя без клоча і зачала метати очіма на вшиткы боки. Ёй погляд був неспокийный, якбы ся десь хотїв заставити, але не міг. Але нараз ся заставив.

Отворили ся двері, і якбы з неба впав, зявив ся з нічого ніч Петро. Мав на собі красный новый анцуг і білу сорочку. Ай машлю. Быв, як пан пооблїканий.

Палага застовпіла. Позерала на Петра, якбы го нігда в жывоті не віділа. Такый ся ей відів красный! Ямка на бороді, запушены баюсы, котры го робили хлопом. А тот анцуг! Такый не мав ачей ништо на світї. Палага розтавала, як віск. Хотїла ся му помстити, кідь був гет, не могла забыти на свою ганьбку, на свій біль. Довго, довго не могла забути... Але теперь, кідь го увіділа, ей помсту, якбы з руков зняло. Десь ся задїла, якбы ей нияк не было.

Цигане заграли чардаш.

Палага рушыла з місця. Ногы ся ей підламовали, колїна ся трясли од взрушіня, але уж ся не могла заставити. Приблизыла ся ку Петрови.

– Што хочеш? – одбив ей тот із словами і позерав ся а ню, як на просвітный папірь.

– Возьми ня до танцю, бо інакше вшитко ту выкричу, – зашептала му до уха. – Чув есь, што ся стало...

Петро ся знітив і натяг руки.

Хыжчина, де ся танцёвало, зашуміла.

– Оле, вхаб го, – выхопила ся Євка Кертесова. – Ты, брыдє една!..

– Я же го мам вхабити? А то чом? Ты го хочеш? Лемже тебе Петро не

хоче. Правда, Петре?

– Вхаб го! Вхаб го! – оzywало ся з ушыткых кутів.

– А ні! – дупла ногов Палага. – Ніт того бірова, жебы мі заказав з Петром танцёвати!..

Цигане грали. В хыжчині ся крутила єдна пара. Петро з Палагов.

То був послідній Палажин тріумф над Петром.

Кавеёва свадьба

Петро чаварговав дале. Скушеность з Палагов го ани кус не заставила, жебы ся спамятав. Навспак, іщі го поганяла допереду. Чім дале, тым веце, ріс ёго апетіт доказовати свою мужность перед дівками. Хоць каждый знав, што ся му з Палагов стало, ниhto якось не то не дбав і не мав му то за зле. Скорше го хвалили за то, же ся ей стряс.

– Была бы на тобі ходила, як кобыла. Іщі частя, же єсь ся од нёй вымотав, – заставав ся Петра уж давно женатый хлоп, Юрко Липчак, кідь пришла бісіда на Петра і Палагу.

– Што хотіла, то мала, – посмівковав ся сам Петро коло хлопів. – А ці я ей дашто винен? – пошкрывав ся за ухом і выпрямив ся, як когут. Уж-уж лем закірікати. З ёго тонкых уст му не сходил іронічний усмів. Было в нім велё – і хлопска зверхность, і богапуста надуманость, але і якась звіряча перемога над слабшым.

Ні, Петра сумліня не мучіло. Стряс із себе хоцьякий проблем з вчора до рана. Кідь ся вернув з Чех, тотя ёго властность іщі набыла выпуклішого характеру.

В Чехах привбрів даякы грошы і такой зачав ставляти муровану хыжу. А то уж дашто у валалі значіло! Ставляти муровану хыжу з великыма окнами! Не міг ся му в тім ниhto вырівнати, ани сам біров Коваль, котрый іщі дотеперь жив під соломяныма кычками. Зо зачатку тому ани ниhto не хотів вірити. Та де там! Таку хыжу! На тотя треба мати копу грошей, але і розум, бо то не так просто муровану хыжу выставити. Але як Петро зачав возити каміня на фундамент, каждый порозумів, же то з тов хыжов думать досправды. А тым Петро зачав йти вгору на ціні перед людми.

Што там така Палага! Епізода! Якбы ей і не было. Каждый на ню забыв. Тымвеце, же так зробив сам Петро. Він мав теперь інший объект інтересу. Зачала ся му любити Зужя Білікова...

Зужя мала довге, чорне кучеряве волося. Тварь мала красну, червену. Повненька, округла. Як грудка сыра. Была тиха, скромна. Така, сама своя. Фурт ходила із спущеным поглядом до земли, якбы ся бояла, жебы при ходжіню не впала.

Петра якраз тота Зужіна скромность фасціновала. Може зато, же была Палажиным протиполом. А того ся Петрови любило. Ёго філософія была така, же хлоп мать быти паном над женов. Жена мать лем того приімати, што їй хлоп дасть. На ніч інше не мать право. Властно, того, што їй хлоп давать, їй мать стачіти. Бо жені того велё не треба. Як курці. Лем жебы жыла і старала ся о хлопа, заходжовала коло нёго, была газдынёв коло шпаргета. Ніч інше ей не мать што інтересовати. Так своїм розумом кумштовав Петро.

Раз, кідь із зайдов травы ся Зужя вертала з поля, Петро ей на пути пристрїтив.

– Та де-сь ходила, Зужько? – приварив ся їй любезно. – Може, маш тяжку зайду... Не треба ті помочі?

– Ні, не треба, – підняла голову спід зайды Зужя і перемінила руку, котра тримала тверды рапшаны узлы, якы гартунили білу, як з молока, Зужіну шыю. – Не є тяжка. Дакус ем нажала свіжой травы про корову. Треба ей напрудне дати.

– Тадь, так, так. Видно, же з тебе добра газдыня, – заваджав Петро бісїду і призерав ся ближе на Зужю. Ёго погляд ся запалёвав новым огнём хотїня.

Зужя стояла серед пути із зайдов на плечах. В руці – серьп. Переступовала з ноги на ногу. Тварь ей заливала червень. Не знала, де ся мать задїти. Не была звькнута так серед білого дня бісїдовати з хлопом на улїці.

Петро ся ку нїй приближыв.

– А ты ся мене не ганьб, – додав лем так легко. – І я мам много работы коло хыжы. Мати лем напוליгать і напוליгать, жебы сьме гет хыжу нову выставили, покы іщі жыє. А я коруны мам, та чом бы-м не ставляв?... Але што там по роботї. Робота не заць, не втече, – снажыв ся быти якнай-веще неформалный. – Чув ем, же в пятніцю буде бал. Же уж ай циганїв поїднали хлопці. Прийдеш і ты там? – Петро взяв Зужю за бороду і попрызно ся їй попозерав до очей.

Зужя, якбы воды набрала до рота, не могла го отворити. Тримала деревняну ручку серьпа, а зайда ей уж-уж мала задусити. Як кебы заніміла і тримала, і тримала тоту ношу на плечах, думаючи, же ся ей уж нігда не збавить. Ніч не повіла Петрови, лем зась ся запалила, як ружічка.

– Но, добрі, не мусиш мі одповідати, – озвав ся Петро. – Але знаш што? Хоць мі ніч не гвариш, або сяк, або так, я тя буду на балї чекати.

Конечно Зужя рушыла з місця. Зайда якбы полегшала і ноги ей зачали ліпше слухати. Кідь ся ближыла ку свому обыстю, на думці мала лем едно: што собі облече на бал.

Онедовго в церквы были оглашкы, же ся будуть брати Петро Пырїй

із Зузаннов Біліковов. Свадьба мать быти за тыждень.

У Біліковых ся зачали рихтовати. Як-не-як, найстарша дївка ся оддавала. Іщі в хыжи было пять молодшых. Але, главно, же Зужя буде напорядку, бо так ся може легше найде спросотарь про тоты далшы.

Такый був порядок. Перша ся мала оддавати найстарша. Бо кебы ся так не стало, хлопці бы заневрїли на хыжу, а до немилости бы впади і тоты молодшы дївкы. Зато у Біліковых так шуміло. Зарїзали теля, палїнкы наварили, напекли повно пирогів, котры склали до папірёвых міхів, жебы їх было достаток про вшыткых, хто прийде на свадьбу. Молода сі наскоро шыла білу складовану сукню, блищачу блюзку, сестры пораїли, білили землю глинов, вытяговали вышываны партята і стелили їх, де ся дало в хыжи.

Мати лем дозерала на того вшытко і радостно ся усмівала. Жычіла своїй дївці, бо вже была акурат на оддаджу, а каждая мати хоче, жебы ей дїтина была напорядку.

А Зужя? Тота тыж горїла в очекваню, яка доля ей чекать. Шыла сі сама своє біле свадьбяне облечїня і думала над тым, як ся вкаже у нїм перед Петром.

Была зогнута над старов зінгерков, кідь хтось вошов до жых. Двигла голову. Петро. Счервенїла. А він як вошов, так з нічого ніч ей гварить:

– Зужько, я одскочу до Чех сі купити кавіёвый анцуг.

– Тадь, іди, іди, – Зужя на то одповіла і зачала сі шыковно закапчовати гомбічкы на блюзці.

І ніч веце. Бояла ся на Петра і попозерати.

А Петро? Одышов.

В пятніцю настали плещїны. Гостї ся зачали сходити, цигане ся вхопили своїй работы. Выгравали, аж ся голос ніс по цілім валалї.

Біліковы бывали на бережку, также стады было файно всягды чути. Молоды танцёвали, а старшы постойковали в кутї або сидїли на деревяных лавках, што были понакладованы за столами і красно поприкрываны домашніма покровцями.

Молода ся мотала коло сокачок. Была біла, як папірь. Біліша, як хоцьколи другый раз. Фурт позерала через воблача. Выходила вонка на дорогу, вызерала молодого. Але з ним, якбы ся земля злягла. Не было го. Якбы лем єдну путь знав. Там. А назад уж ні.

– Зужько, якбач, Петро уж не прийде, – приварила ся дївці мати, кідь відїла, же тота сі не може дати рады, же не може стримати слызы, якы ся ей качали долов білыма лицями.

– Гварив, же прийде, же сі принесе кавіёвый анцуг., – скрутила ся Зужя і повтерала червены од плачу очі.

– Ой, якбач, то буде кавіёва свадьба, дївко моя...

Зужя заломила руки і бліда, як стіна, без слова ся побрала назад до хыжы.

Дарьмо вызерала Зужя свого выволеного в тот вечур.

Не пришов...

Біліковы свадьбу розпустили, мясо пороздавали, жебы ся не попсуло, палінку сховали на гіршы часы.

Білікова хыжа ся занурила до жалю і ганьбы.

Петро ся вернув за три роки. Якбы ся ніч не стало. Зачав доставлєвати хыжу, котру на тот час завхабив, кідь був у Чехах. Наяв мурників, тесарів і робота горіла в Пырієвім обыстю. Валькы ішли з руки до руки, стіны росли, як з воды.

Ці спомянув сі Петро на Зужю? Гей, спомянув. Вечур, крадом, кідь уж каждый спав, як злодій, поточінов ся ближыв до Біліковой хыжы. Кідь уж збачив знаме обыстя і хотів задуркати на облача, зачав брехати пес. Петро хвілку постояв, жебы втихомирить пса. Нараз ся отворили двері. На порозі стояла Зужя із малым хлопчіком на руках. Кідь збачіла Петра, ноги ся їй в колінах підломили. Змогла ся лем на тілько:

– Што ту хочеш?

– Но, знаш, Зужько... – пробелькотав Петро. – Я ся там, в Чехах стридав... Нашов єм сі в лісі добру роботу. Не гнівай ся...

– Я же ся не мам гнівати? – прогварла стиха Зужя. – Ты не чоловік. Ты – пес. Лем тілько ті можу повісти.

– Но, но, не гварь таке. Стало ся, уж ся не одстане. А то што за хлопчіще? – додав по павзі і вказав на хлопця, котрый ся тулив до материных грудей і поплаковав, бо вже в спаню го мати вхопила на двір.

З хлопчіком ся Зужя нігда не розлучала. Одколи пришов на світ, ціла ся му присвятила, як кебы му хотіла вынагородити і страту нянька. І в тот вечур, як вчула, же пес бреше, заспате хлопя взяла на руки і вышла з ним на двір. Знала, же Петро ся уж вернув, але ся їй не вказовав на очі, зато сі думала, же уж нігда з ним не прогварить слово, же на ню забыв і не хоче ей відіти. А нараз перед нєв стоїть в цілій своїй параді і просить ся на хлопчіка. Довго не находила слов, але накінець прорекла:

– Хочеш знати, што то за хлопчіще? – спросила ся Зужя і жаль їй стиснув горло. – Прийде день, увидиш... Якбы ті з ока выпав. Увидиш і тоты свої ямки, і свої сині очі.

– Што ты ту бісїдуеш?.. Я ту не був, – зачав ся оганяти порожніма словами Петро і переступовати з ноги на ногу, як кебы го штоськы свербіло.

Зужя погладила Іванка по голові і зложыла го з рук.

– Ідь, сынку, спати, ідь...

– Мам, а то хто? – просило ся хлопя, котре ся уж цалком пробатори-

ло і з інтересом зіркало на незнамого чоловіка, котрый з ёго мамов бісїдовав.

– Лем ідь спати, завтра ті повім. Моле, як ся темно. Уж і звїздочки вышли на небо, вычеряли місяць, котрый пішов уж спати. Ідь... Ідь...

Хлопець послухав матір і онедовго зникнув за дверями.

Петро приступив ближе ку Зужі. Запахло му женов. Вхопив ей до своїх рук і стиснув, як кліщами.

– Ёй, – зейкла Зужя і скрижыла руки на грудях. – Што то робиш?

– Ты хочеш повісти, же то мій дїтвак?

– Так є. А чій бы мав быти? Тадь, я з никым іншым не была. Ты о тім добрі знаш. Не єм з тых. Знаш, як то было... не я за тобов ходила, але ты за мнов. Або уж не памяташ?

– Добрі, добрі, я ніч не гварю, – забурмотів Петро і хотів взяти Зужю такой ту, під стінов, бо ся му здала якось повніша, розквітліша. Ёй тіло го чім дале, тым веце розпалєвало. Кров му вдарила до слых, кідь сі спомянув на то, як ей першый раз брав. Тогды Зужя плакала і просила го, жебы ей не охабив у ганьбі. Плакала, але ся не сперала. Была солодка, як мед, котрый тік, з ей дотогды іщі непчатого тіла, і тепер ся трясла в ёго руках, але не хотіла попустити, оддати ся му. Сперала ся.

– Не руш ня! – снажыла ся выманити Зужя з Петрового обятя.

– Но, не будь така... Знаш, я давно не мав... Я... Я... тя люблю. Не забыв єм на тя... Чуеш? Хотів бы-м, жебы сьме так, як колись.

Зужя ся конечно вырвала з ёго рук.

– Але наперед сі нас возьми з Іванком, – выповіла тоты слова, котры їй уж давно стояли в горлі, а тепер суть вонка і она сі буде за нима стояти і ниякы силны руки і ниякій солодкый голос ей не може пересвідчити в тім, жебы ся справовала інакше.

Зужя в тім моменті была рада, же обстояла сама перед собов, же ся не піддала тым знамым, і хоць уж призабытым дотыкам, котры уж зачали мати над нєв міць, як тогды першый раз. Мала што робити, жебы ся так не стало. Коліна ся їй підламовали, голос ся тряс, але уж тоты слова были на світї, а она была горда сама на себе.

– Так, так наперед сі нас возьми з Іванком. Інакше з того ніч не буде, – подупловала своє пересвідчїня і мала таке чутя, же Петро з нєв сугласить, же іншый варіант ту ани не є можный. Зато твердо стояла за своє правдов і бранила ей зубами-ніхтями. Правдов пониженной жены, правдов матери, котра у великих болях дала живот ёго і ей сынови. Ні, не буде му припоминати, яку ганьбу зажыла у валалі, кідь одышов, як з нєй каждый збытковав. „Копылка, копылка“, тотя назывка їй доньськы зістала. А была рада, же лем при назывці то скінчіло, бо добрі знать в розповіді своїй матери, же колись за ей дівчїня, таку, што породила

дїтину без свадьбы, што ся скопылила, выганяли люде із села камінєм. Ні, не буде му ніч припоминати. Свою ганьбу і правду буде носити сама і нікого з нїв не буде обтяжовати. Также днеська ту стоїть перед Петром і готова му перебачіти, лем жебы був чоловіком, хрїстіаном. Іщі днеська го любить. Бо, як одышов, стораз го на день проклянала, але часом ся ей біль притупив. А кідь ся народив хлопчік, усвідомила сі, же Петро ей подаровав дїтину, котру бы не дала ани за цілый світ. Зато ся в думках частїше вертала ку Петрови і ей злость розставала чім дале, тым веце. Што ся дасть робити, не перша, што ся їй таке стало. І хоць, правда, „кавієва свадьба“ ся стала лем їй. У валалї ніхто таке не памятав.

Днеська, кідь Петро стоїть перед нїв і дожадує ся ей тіла, вытягла тоту свою єдину збрань, жебы забезпечіла і будучность своїй дїтині. Бо што там она! Всяко ся зайде, але хлопець потребує мати нянька, жебы ся над ним люде не вкарjali, не вказовали на нєго пальцєм, же то копылець. Дїтина потребує мати істоту, когось, о кого ся може тісно оперти, хто бы ей міг хранити і помагати.

Кідь ся Іванко просив, де є єго нянько (нашли ся такы, котры го уж стигли інформовати), одповідь фурт одкладала на завтра. А тото „завтра“ уж є ту. Уж може сынови повісти, же то є тот нянько, што ту вечур був. Же сі їх возьме, же підуть бывати до єго хыжы, а як ся доставать нова, же будуть жыти в красній хыжы з великыма облаками, не з такыма, як ту, дома, у бабкы, де суть воблачата маленькы, зато ся у хыжы так темно.

Таку мала представу Зужя і чекала, што на то Петро теперь повість.

Тот, як кебы штось роздумовав. Ніч довго не гварив, лем непритомно позерав до тмы. Тяжко было вникнути до єго думок, до єго мозку. Вшелиякы думкы в нім танцєвали. Новина о сынови го як кебы прибила. Правду повісти, не чув ниякой радости з того. Зужя ся му любила, то є правда, але што з хлопчіщом? Відїв ся му чуджій. Не мав нияке одношіня ку нєму. А кідь не чув ніч ку нєму, чом бы ся мав з ним трапити, годовати го?.. Не любив быти ку дачому привязаный. Чув ся, як пес на ланцку. Любив слободу, вітор, природу, шыроке поле. А лісы... То была єго основна ласка. І там, в Чехах, в лісах робив, і дома го обколесовали лісы. Лем взяти пушку на плечі, застрілити доброго оліня, то був єго живот... Або лем так просто блудити по лісі, слухати, як під ногами листя храпустить, позоровати, як через густе конарівля ся продерать сонце. Гей, гей, Петро мав ся десь інде народити, жебы міг слободно вирішовати о тім, што хоче, який живот мать вести. Відїв такы приклады в Чехах. Там ся му віділо ліше, ніхто на нікого ся не вязав, ніхто нікого не принучовав, возьми ня або так. Ніхто до нікого ся не

старав. І бабы там были інакшы. Міг сі выберати. Мав тото щастя, же знав, як коло них треба. А што там така панїчка, много їй не было треба, стачіло ей закликати на єдно пиво – а уж была єго. Але ани єдна го там не нутила, жебы сі ей взяв. А тото ся му любило. Так хотїв і надале жыти. Быв бы в тых Чехах, на тім Мнишку зістав, але мати го бомбардовала письмами, прийди, бо хыжу треба доставляти. Я слаба, довго вже не пожую. Хочу ся дочекати хыжы. Што му зіставало робити? Кебы знав, што го ту чекать, був бы ани матери не дав знати, де ся находить. Якбы не было, але перед матірєв мав Петро великий респект. Зато ся і вернув. А ту тото... Того ся не сподївав, же Зужя мать од нєго мале, а іщі ся теперь од нєго одпекує. Тото Петро не міг знести. Што сі она о собі думать? Яка мі ту не кралєвна! Хоче, жебы сі їх обидвох взяв! Але тым ся скінчіть єго слобода... Правду повісти, не знав, як ся мать ку тому вшыткому однести, што їй мать на то одповісти.

Жага за Зужьов росла. Намацав, як ей волося попадало до пазух. Впихав там руку. Груди были тверды, як якісь два каменї, але были теплы, од теплоты котрых ся Петрови голова закрутила. Під єго руками груди, як кебы звонгли і піддавали ся єго рукам, як і сама Зужя. До мозку му зачала зась надходити горяча волна крові, засліплєвала му очі, як і Зужя, што стояла перед ним – на тот раз непіддайна, горда. Учув, як ся заперла до єго грудей і оддрилила го од себе цілов силов.

– Уж єм повіла! – што мало значіти, же твердо стоїть на своім і не зберать ся ніч мінити на своім рішіню.

Петро пішов на компроміс.

– Я бы тя взяв... – выповів, придавеным од чутя голосом.

– Але?! – збыстрила слух Зужя.

– Но, знаш, яка моя мати...

– Што з тым мать мати? – не дала ся одбити Зужя.

– Но, не мав бы-м дома марадашу.

– То што-сь мав на думці? – попросила ся Зужя, бо ей саму кортіло знати, який то Петро спосіб взятя думав.

– Взяв бы-м тя... Але без дїтвака... – конечно із себе выдавив Петро.

– Без дїтвака, – Зужя застовпіла.

– Гей, без дїтвака, – повторив Петро.

– А де го мам задїти?

– Но, збав ся го даяк... Дай го дагде...

Зужя од преквапіня отворила уста і не была схопна ани слово выповісти. Властно, ани не розуміла о чім Петро говорить.

– Як то думаш? Як ся го мам збавити?! – вже закрїчала.

– Но... Ты вже найдь спосіб, як то зробити, – одповів лаконїчно Петро.

Теперь Зужя порозуміла. Петро хоче, жебы она сына загубила! О,

Боже милосердний! Зузя ся ціла розстрясла.

– Властного сына? Не боїш ся Бога?! Ой, ні, тото ся не стане! Жебы есь знав. Хоць бы есь був послідній в моім животі! Ні, ні, я не Палага Дзэндзелёва! Гарій! – закрічала на пса. – Їмай го!

Не встиг ся Петро спам'ятати, як ся пес міцно і болячо врыв зубами до ёго ноги.

– Што то робиш? Брыдє! Пусть!

Зузя лем поцмунькала на пса. Тот іщі веце ся впав зубами до Петровых ногавіць, потормозив нима. Петро од болести аж закрічав, двигнув ногу і з цілов силов придусив пессю голову тяжков боканчов ку землі.

Пес заскавінчав і стихнув.

– Йди! Йди! – крічала Зузя. – Най тя ту уж не віджу! Най ті Бог заплатить за мене і за мого сына!.. – іщі по дорозі домів Петро чув Зужін голос.

Не обернув ся за ним, але йшов дале, поточінов, кривавчі, бо нога го страшно боліла. Не дбав на біль, лем ішов, але ёго крокы не вели ку ёго обыстю, але о хыжу ближе, де жыла Євка Перепічкова-Кертесова.

Заклєпав на облача. Вказала ся кудлата голова уж старшой жены. Кідь збачіла Петра, очі ся ей розосміяли до тмы.

– То ты, Петре? – зашептала. – Што бы есь хотів?

– Не прось ся, але втваряй двері! – повів тот.

– Йду, йду, почекай кус, – натішеним голосом одповіла Євка.

Петрові была рада. Впав ей, як з неба. Уж давно ся їй любив. А теперь сам за нєв пришов. Хлопа дома свого малоколи мала. Старый Кертес з кіньми гандлёвав аж у самій Польщі. А про Євку были довгы ночі. Теперь, як збачіла, же то Петро, воргы ся ей затрясли од взрушіня. Ани секунду не роздумвала. Понагляла ся му отворити комірчину, де проводила свої самотны ночі.

Петро вошов, як прибитый пес і впав перед нєв на коліна.

– Лем ты єдна мі зістала... Лем тебе люблю... – обвив ся руками коло поділчати.

Векше щастя сі Євка ани не знала представити...

Чеканя на Петра

Наця Пайдічова была, дасть ся повісти, уж старов дівков. Перекрочіла двадцятку. А кідь дівка на валалі перекрочіла тот рубікон, уж гварили, же ся їй коса сивіє. І Наця уж помалы належала до той сорты. Жыла лем з матірєв і двома молодшыма сестрами. Нянька їм забило такой по войні десь на полю, кідь натрафив на міну. Розметало го на марны кускы. Ледва го до труны поскладовали. Мати зістала сама з трєма дівчатами в старій, соломов крытій хыжчині. Наця з дівчат была найстарша. На ній і была вшытка старость за родину, як дакус підросла.

Дівчатиско робило вшыткы хлопскы роботы. Косило, готовило з матірєв дрыва, якы із жобрачов конячінов, котра ледва ногами переплїтала, возили домів з ліса. Час втїкав в роботі, а Наця ся ани не сподівала, як минула двадцятка.

У валалі малокотрый хлопець ся позерав на худеньку, темну в твари, Нацю Пайдичову. І худобна, і богзнать яка нешумна. На оддаджу ани не думала. Час втїкав, а Наця фурт лем загорнута роботов, зя

ани не подумала, жебы ся нашов про ню хлопець у валалі, котрый бы ей хотів взяти за жену. Ай ей коло серця закололо, кідь котрась ровеснічка, або іщі молодша, свадьбовала. Помалы ся змірила із своєї долєв.

Аж раз дівкы ся зберали на вожен, десь коло Требішова пшеніцю жати. Хлопи йшли косити, а жены одберати. Нукали і зерно, і даяку ко-руну. Наця зважыла сітуацію, перепозерала сусикы. Там не было ани крохотинкы зерна, лем голодны мышы по них бігали. Порадила ся з матірєв, і хоць як їй не было ладно, бо мати доста хворіла, а сестры іщі были маленькы, прецінь, лем вырішыла, же на тот вожен піде. Холем дакус ся споможе, дашто до газдівства привбріє. Кус ся побоєвала, бо іщі нигде з дому довше не была, але кінець-кінців не ішла сама. З валалу їх шло понад двадцять хлопів і дівков.

Дали їх бывати до єдного великого бараку. Хлопи спали в єднім, а жены в другім куті – на штокових желізных постелях.

Як в тот вечур поприходили, было же то веселости, всякого сміху і фіглієв. Найвеце вдерли сміху з маленького, кордупатого Янка

Бачовчінового, котрого якась жена, як твердо заспав і захропів на цілий барак, вночі зболокла.

Рано Янко хоче встати, а ту чує, якось ся му легко вставать. Позерать, та він голый. Та й з постелі... Деку здів на голову, што ся тягала по землі, і до дівок, бо знав, же то лем они могли з нёго такого збытка зробити.

– Де моє шматя? – скоро з плачом в голосі попросив ся Янко.

– Хто знать, де єсь вночі був, же-сь шматя стратив, – фіглёвали тоты смілішы.

– Оле, повідж, коло котрой єсь спав?

– Коло мене ні!

– Ани коло мене!

– Він собі може даяку панічку поглядав із намалёваныма воргами, – не переставали фіглёвати молоды невісты.

– Сміх – не сміх, але Янкови было до плачу. Ту рано, треба йти на поле, а шматя – нігде. Таким способом він ніч не заробить.

– Де съте дали шматя? – скавінчав Янко.

– Даме, кідь нам дашто вкажеш, – озвала ся, як фурт, невыстата Євка Перепічкова, уж тогды оддата жена.

– А што ті мам указати? – спросив ся Янко і злость з ним аж затрясла.

– Ты добрі знаш што, – не здавала ся Евка. – Хочеме знати, ці ся оже-ниш, – додала по павзі.

– Кідь лем того хочеш, – Янко одхылив деку спереду.

Барак ся аж затряс сміхом.

Кідь ся молоджава втихомирила властным театром, каждый шыковно ся поберав на поле. Дарьмо є, фіглі – фіглями, але робота є робота. З фіглів не выжыєш. А зато ту пришли, жебы дашто заробили і домов принесли.

Наця Пайдічова завязала хустя дозаду, жебы на ню сонце не пекло і рихтовала ся іти ку дакому одберати пшеніцю. Пшеніця была красна, колос повный, густый. Спомянула сі на свої пробы дома сіяти пшеніцю. Поорала фалатча землі, посіяла, поборонила і чекала. Штоська ся вродило, але то была лем подоба на пшеніцю. Фурт была зароснута куколём, всякым буряном. Кідь была помолочена, веру, мало з тых зерен намолола муки.

Аж ся ей серце радовало, же дагде така пшеніця росте, і хоць їй было з того смутно, же то не на ей полю дома. Дарьмо є, іншый край – іншый урожай. І хоць Требішов не так далеко од Чорного Валола, прецінь, є ту великий розділ в урожайности. Тадь, там, дома, дебрі, а ту – красна рівнина.

Наця ся запозерала до сонця, яке помалы зачало набывати свою справну силу. І хоць зрана іщі так барз не гріло, вже было видно, же буде

спарный, горячий день. Хоць была звыкнута дома по полю цілый день робити, бояла ся такого дня на рівнині. Дома під корчік лягла, студеной воды із студника ся напила, а ту ся ани не є де сховати, лем сонце і сонце. Іщі щастя, же чай на поле будуть носити, холем ся люде замочать.

– Та што єсь ся так застояла? – озвав ся над нёв хлопский голос. – Чом не йдеш одберати? Не видиш, же не мам одберачку?

Наця ся взрїла за голосом. Коло нёй стояв Петро Пырїй, високий, красный, молодой. Наця ся знїтила і не вірила, жебы Петро хотїв, абы она од нёго одберала. Тадь, же ту тільки дівок, жен! Чом сі якраз ю выбрав?

– Не бій ся, поможу ті повересло скрутити, кідь не будеш встигати, – обернув ей думкы Петро на цалком інакшу путь. – Ці, може, ся ня боїш?

– Чом бы-м ся тя мала бояти? Чей ня не зіж, – одповіла му такой Наця і нияк не дала на собі знати, же інтерес Петра о ей особу ю барз потїшыв. Няй позерають іншы дївки. Няй знають, же Петро сі якраз ю выбрав за одберачку. Такой інтерес з ёго боку лагодив ей серцю.

Сонце пражыло, а она одберала, не мала коли ани хрыбет вырівнати. Петро був косець добрый. Гнав допереду, а она, як перепілка, за ним. Снопы з пшеніцёв покрыли землю, же радость было позерати. Наця аж вечур конечно могла вырівнати порядно хрыбет. Тварь ей пекла, іщі веце счорніла на сонцю, же вызерала, як чорна головенка. Кідь лягла спати, то якбы ей до воды верг. Заспала в єдній мірі. Была бы так спала аж до рана, кебы тісно над раном ей не вырушыв якыйсь погыб. Хтось рушав за деку і шептав:

– Наць, оле, посунь ся. Наць, чуєш? Посунь ся дале... Пробовала протестовати, але Петро уж лежав коло нёй. Прияла го ку собі, як штоська самозрозуміле, што ся мало стати. Прияла ку собі свою долю. З першой минуты знала, же перед нёв нігде не втече. А Петро? Што го вело ку тому, жебы сі выбрав якраз Наць? Як ся гварить, уж не був днешній, мав за собов даякый живот, зато добрі знав, же Наця му буде рада і не буде собі класти даякы нарокы. Бо є рада, же ся за нёв він оберне. Буде му лем вдячна. А чом бы сі не скоротив даяку хвільку ту, на вожни? А Наця одберати знать, з нёв ся не заганьбить, о тим ся уж першый день пересвідчів. Робота ей лем так горіла в руках. Чей ведно найвеце снопів назбєрали і навязали. Также і заробок бы не мав быти планый, бо од снопів ся платило. А тото не міг збачіти Петро. На то мав око. Зато вночі і навщївив свою одберачку. Рано конштатовав в думці, же не была планна і хоць, правда, іщі хлопа не мала. Якраз може і зато ся на ню упяв і до кінця вожну лем она была ёго одберачков. Вшытко ся раз кінчїть. І вожен. Люде з валалу ся вернули домів, обогачены новыма скусеностями і сякым-такым зарібком. Наця, наповнена новым, до того часу непо-

знаним чутём, лем тихо носила своє щастя. З никим о нїм не говорила, жебы го не выполошати. Лем очі ся світили чїстым блиском. На них было видно, же ей внутро перевернуто горї ногами, же ся там діє таке, што іщі у своїм молодїм жывоті не зазнала, же ей серце розперать чутя, котре дотеперь не пережыла. Уж лем при думці на Петра ціла звонгла, розтопляла ся. Стачіло, же ся ей Петра дотулив, розтала, як віск і легко ся піддавала ёго хлопскій силі. Приїмала ёго тіло, як дар божый, як штось, што ся чоловікови давать лем раз, але нафурт. Од жывота того много не чекала, не сподівала ся, же ай ей раз засвітить звізда. Лемже каждый чоловік на планеті мать свою звізду і хоць не каждому світить еднако і не приходить в єден час. Наці засвітила тогды, кідь ся ей уж не сподівала. Наїсно, довго мусила блудити на небесах, покы нашла свою точку на землі. А тов маленьков, найменшов, яка може точка быти, тым мачным-мачіком ся стала Наця з Чорного Валова. Під впливом той звізды і Наця ся розсвітила, роззвучала ся струнами ласкы, як гарфа. На тій гарфі файно знав грати Петро. То він був тым музикантом, котрый ей вдыхнув жылот, дав крыла.

Наці ся досправды хотїло лїтати.

Як ся вернула з вожну, кады ходила, та сі оспівовала. Тїшыла ся з каждой дрібности. Вшытко ся ей віділо красне – і тяжка робота на ґаздївстві, і люде довкола нїй. Лемже, як то уж бывать, жадна тайна – невтайна. І донесло ся Націній матери, од кого Наця на вожни одберала, і як „ся сплела з Петром Пырїєвым“.

– Дівко моя, то суть про тебе высокы яслі, – озвала ся мати раз в неділю, кідь пришли з церкви. – Стара Пырїйка тя не припустить.

Наця на то ніч не одповіла. З ей твари не сходив щастливый усмів. Святу правду мала Націна мати. Потвердили ся ей слова до точки. Бо кідь Наця зашла до тяжи, Петро ани чути не хотїв, жебы сі ей взяв.

– Не можу йти проти материной волі, – повів Наці, кідь ся од нїй дізнав тоту новину.

Нї, Наця не протестовала. Успокоїла ся з таким ставом, взяла на свій крегенькый хрыбет і тоту правду. Тїшыла ся на дїтину. Буде то Петрова кров. Што іщі їй веце треба?.. Вродив ся хлопчік, красний, як попка. Наця ся наповно оддала повинностям матери. Хлопя росло, хоць як бідно ся мали. На материнім чирі, кізім молоці, даякій бандурчині – і так з дня на день. Лемже донеконечна ся так не дало. Раз ся десь Наця дізнала, же Петра може дати до суду, жебы ей платив на дїтину. Зозачатку сі таку думку ани ку серцю не брала. Гордость ей не доволєвала то зробити. Але чім веце дїтвак ріс, тым веце того потребовав. А ту не было з чого давати. Мати захляла, помалы не вставала з постели, Наця ся мусила сама старати і о своє мале, і о молодшы сестры. Ніч ей не приходило,

лем так зробити, як їй радили. Дати Петра до суду. А Петро? Тот брав жылот так, як штось самозрозумїле, не ламав сі голову над Націныма проблемами. Ту-там на хлопця попозерав, але ани го не напало, жебы Наї даяк поміг або дїтвакови.

– Позерай, який красний хлопець, – повіла му раз Наця, кідь віділа, же Петро ся попрызні позерать на свого сына. – На тебе ся вдав, што думаш? То я бы не мала приступку ку твому дому? Мам на то право, – несміло ся добивала свого.

– Уж єм ті повів, – одповів Петро. – Кебы то на мі залежало... Але покы мати жыє, то не є можлие! Знаш, яке бы то было пекло в хыжи?

На другый день Наця вирішыла. Взяла дїтину, завїла ей до плахтины, і уж стояла під дверями Петровой іщі старой хыжы. Нова іщі не была докінчена. Стояла під дверями, як з каміня. Бояла ся войти. А ту ся озвав хлопчік. Заплакав з голоду. Наця уж вызамїтала вшытку муку по сусиках, і так не было што дїтині до рота дати. До якогось часу іщі мука была, тот заробена, але ся скоро минула. Памятков на вожен був лем тот малый дїтвачок, котрый ся теперь крутив в голодных корчах на ей руках. Нараз Наця набрала силу і без заклєпканя перекрочїла поріг заказаной хыжы. Вошла, поставила ся коло дверей. Петро сидїв коло стола і шось там серьбав, стара Пырїйка лежала на пецу. Наця тихым, але певным голосом прорекла:

– Дайте нам їсти!

Стара Пырїйка, яка выгрівала свої стары кости, нараз ся посадила, якбы до нїй перун стрїлив. Вывалила очі на непрошених гостей.

– Ты? Што ту хочеш? – поправила хустя, котре їй впало на тімя. – Хто тя ту кликав?

– Пришла єм, жебы сьте дали їсти холем дїтвакови. Я ся обйїду...

– Одкы єсь пришла, там іди збогом. Ту ті ніхто ніч не дасть, – закрекнала старечім голосом, як даяка гінджі-баба.

– Петре, – обернула ся Наця ку Петрові. – Ани ты ніч не даш? – опросила ся го, а сама од ганьбы ся зачервенїла.

Петро був тихо. Ани слово не прогварив. Як тота скала. Лем ку землі очі спустив.

– Выжень тоту жобрачку, – стара зась закрїчала з пеца. – Што она од тебе хоче? Тадь, не сьте побраты...

– Но видиш, – конечно ся озвав Петро. – Што єсь хотїла, то маш. Не можу йти проти материной волі. То бы був грїх...

– А то не грїх вхабити вмерати од голоду свою дїтину? – Наця сама не знала, одкы ся в нїй набрала тота сила протестовати. – Кідь ты гвариш, же грїх іти проти материной волі, то і я ті дашто повім. Тыж єм сі думала, же то грїх, і людей єм не хотїла смїшыти, але теперь ті то повім. Ду-

мала єм собі, же єсь чоловік, христіан, але уж не буду тихо. Чуєш, не буду!

– Та што таке ты могла выдумати? – іронічно ся попросив Петро лем так, жебы бісіда не стояла.

– Я ті повім, што єм выдумала! Дам тя до суду! А на малого будеш платити. Теперь уж не тоты порядкы, жебы єсь міг робити, што хочеш. Так, бы-сь знав, выповіла Наця єдним дыхом і мала таке чутя, як кебы стрясла із себе найвекшу тяжобу. На то, притисла ку грудям мале і вышла, не заперяючі за собов двері. А што задумала, то і зробила...

Кідь пришло позваня на суд, Петро ся не на фіглі зострашыв. Іщі нїгда не мав діло із судом. Буде то ганьба. Выйде на збыток перед цілым валалом.

– Што мам робити? – спросив ся матери як послушный сын.

– Што там таке? – зашамкала беззубыма устами стара Пырїйка.

– Дала ня до суду...

– Хто? Хто? Хто тя дав до суду?

– Хто? Хто? Та Наця...

– Но, видиш, не мав єсь сі зачинати із жобрачков.

– Таке бісїдуєте... Але теперь порадыте, што мам робити, кідь сьте такы мудры...

Стара ся досправды задумала, штось помыготїла під носом і погодивше повіла:

- Знаш што? А ты йди за нєв, заклич ей до нас.

- Ай з малым?

– Ай, чей ся начас втихомирить. А тото із суду най стягне. Потім ся увидить, што і як дале.

Было якраз Рїздво. Кідь ся колядници розышли, Петро стрїтив Нацю на пути і гварить їй:

– Бы-сь днеська пришла. І з дїтваком.

Наця ся зрадовала і Петрові повірила. Дала ся перевести єго ласканєм, котре як фурт, мало над нєв велику миць.

Пришла вечур. Надворї морозя пращало.

Дуркать. Нихто не отварять, а ту мороз за ніхті заходить. Накінець вышла стара Пырїйка.

– Што ту хочеш? – попросила ся, якбы о нічим не знала.

– Петро гварив, жебы єм пришла.

– Но, кідь єсь пришла, та подь дале. Там сі ляж на лавку, – стара їй подала якусь цундрину, а сама лягла на пец. Петро лежав на постели, а Наця до рана ся трасла на лавці з дїтваком, як осика.

– Што ся лем коло дїтины бавиш? – вколола ей стара такой на другый день. – Што не йдеш коло хыжы помагати, – а сама ся всїла за стїл, жебы смачно попоїсти сыра із сметанков.

– Тадь іду, іду, - Наця одскаковала од дїтины, яка конечно, насычена, заспала в колысці, котру Наця привязала аж під геренду.

Наця ся роботы не бояла. Метала ся на вшыткы боки, як пчола. Робила коло новой хыжы, втїкала до старой хыжїны, жебы дашто їсти зварила. Але стара ей не припускала ку шпаргетові.

Ты мі коло пеца не ходь. Їсти я сама наварю, – одбивала ей, гундраючі.

– Были бы ручки до чуждой мучкы. На тото бы тя было – із чуждого варити. Ой – ей, яка ся нашла мудра... Ты ту не маш ніч. Пришла єсь гола, так ся до горців не мішай! То не твоя робота, ідь, там на двір, хлопам помагати, – скінчила стара Пырїйка, послинила палці і зачала татарчаны пироги ліпити.

Наця лем схyliла голову. Очі ся їй заляли горячіма слызамы. Вышла надвір і пустила ся до мішана малты.

І так было каждый день. Не было той днины, жебы стара не нашла на Наці даяку хыбу. А тоты назывкы! Лем „жева“, „чорна головенка“, „жобрачка“ – такыма менами ей честовала. А кідь ся Наця пробовала озвати, стара ей зцыткала.

– Ты жоброгто єдна! Ты на мене пысок втваряш? Дораз ті очі кыпятком выпарю!

Што мала Наця робити? Помалы сі звыкала і на стару дудраву Пырїйку, бо сі подумала, же то вшытко робить про свого сына. А Наці терпіти было властне. Петра любила, а тото їй додавало силу перенести всякы незгоды із старов.

Конечно ся на Пырїєвій хыжы вісіла красно опараджена пантликыма застава. Стрїха была готова. Уж лем было треба етерником прикрити. Наця ся тішыла, бо сама ся на ній наробила. Руку сі не чула од відер. Долонї їй ствердли од мозолїв, як у хлопа. А ту вчула, же під серцєм зась носить Петрову дїтину. Тото ей потїшыло і засмутило. Тадь, не суть з Петром побраты, жыють лем так, навіро. Як будуть дале жыти? Петро ани думкы не мать ся женити. Наця не знала, што мать чїнити. Чей ся то даяк направить. Чей поступом часу вшытко стане на міру. Тото мусить порозуміти і Петро, і стара, же донеконечна так не можуть жыти. В тот вечур хотїла Петрові повісти, же зась чекать, кідь увідїла, же він не йде спати ку ній на постіль, але лігать коло матери. Тото нєв затрясло.

– Но, што позераш, як коза на терня! Є то мій сын. Може собі лячі коло мене, – загугніла стара, шкрябаючі ся в пазусі. Потім зняла із себе оплїча і зачала глядати блыхы, котры ся вергли в старій хыжы од нечїстоты. Як ся добила свого і запучїла меджі пальцями блыху, котра пукла, як лопта, облекла сі назад оплїча і через плече ку Наці повіла: – А ты ся завтра одты зберай! Дость єсь ся наїла даремного хлїба! Гей, гей, даремного... Прийти до новой хыжы, то ся ті захотїло? – стара ся здвиг-

ла з постели і ввалила на Нацю страшны, безбарвны очі, котры были уж як зо скла. – Дораз дістанеш з бігарём! Ужай ся пакуй, ай з тым своїм копылцём!

Таке Наця не чекала. Здвигла з болём свій погляд на Петра, од котрога чекала застаня. Але тот ани слово не прогварив. Робив ся, же спить. Наці охляля руки. Хотіла ку нёму прогварити слово, якось протестовати, але ся не змогла на ніч. Якбы ей хтось вдарив по голові. Здавало ся їй, же ціле тіло мать паралізоване. Вшытко ей боліло – тіло од роботы, душа – од скорботы. Ніч не чула, лем старой надавки, котры ку ній долітали аж звыдкысь, здалека, якбы споза моря. Вызнам тых слов уж не приімала, як вошли єдним ухом дну, так другим вон вылетіли, розтавали, як минулорічний сніг. Стара уж їй не могла веце пошкодити, понижыти. Односно ей надавок Наця ся стала імуннов. Звыкла сі на них за тых пару місяців і брала їх як часть способу жывота, як часть думаня старой Пырійкы. Але што віділа перед собов, то были Петровы плечі. Обернув ся ку стіні, жебы не мусив на ню позерати. Радше студена стіна, як она, Наця, котра му дала дітину, а теперь другу штоневидно бы мала привести на світ. Іщі му ани не встигла о тім повісти. А што хлоп! Ани то не збачів. Якій змысел мало му дашто гварти, оголёвати свою душу? Ниякій. Іщі бы може, од нёго вчула слова, котры бы ей ранили. А, може, бы їй повів: “Зістань?”

Наця іщі раз ся попозерала на Петра, але тот ани в думці не мав ся обертати од студеной стіны, прилип ку ній, як репій.

Із задумы ей выторгнув погыб у брісі. То мале уж копало. На тот погыб Наця не могла не зареаговати. Він ей выторгнув з летаргії і вернув до реальности. Треба ся зберати. Рады нового жывота. Што оно? Невинне.

Брати не было што. Взяла на руки заспатога Петрика і темна ніч прикрыла жалі Наці Пайдичовой.

Мати їй отворила.

– Та пришла-сь, дівко моя?

– Пришла-м, мамо.

– Подь дале. Нагрій ся коло пеца.

І зась Наця у старій, на впаднута хыжчині. Онедовго ся їй народив хлопчк, білявий, як гусятко. Лем сині очі ся світили блиском неба на худенькій твари. А Наця ся зась товкла жывотом дале. Ку голодным ротам прибыв іщі єден. „Як пережыти тот світ? Як перебыти холем день?“ – мучіли ей думкы. Не находила нігде помочі. Не раз думала, же покладе на ся руки, же скінчїть з тым мізерным жывотом. Але што бы то была за мати, кебы ту, на тім світї, охабила свої діти? Хто ей дав на то право брати сі жывот? Ні, тото она не зробить, хоць бы як мала

бідовати. Діти мать здоровы, хоць не мають білого хліба. Лем молитва їй помагала пережыти тяжку днину. Наця терпіла, але ся не здавала, была добра і терпезлива.

При колысці ей застигла новина, же стара Пырійка нагло вмерла. З нічого ніч. Пішла вечур спати, а рано ей нашов Петро скріплу. Ледва їй очі запер. Так гварили люде.

Наця прияла тоту новину спокійно. Не тішыла ся з того, ани за старов Пырійков не смутила. „Няй їй буде земля легка. Бог високо, а видить далеко. Не прийде никого бити паліцёв“, – лем тільки подумала і чекала, што буде дале.

Не мусила довго чекати. Такою по погробі пришов за нёв сам Петро.

Вошов, як фурт, выпрощений, на тот раз задуманый і так їй повів:

– Могли бы сьме ся уж повінчати. Што ты на то повіш, Нацё?

Наця на то ніч не повіла, лем обернула голову ку Святії Богородіці і за вшытко їй в думках подяковала. Конечно ся ей сповнив сон, на котрый так довго чекала.

Попозерала на Петра і білым рукавом блузкы повтерала слызу, што ся їй дерла з очей.

Наця плакала од радости. Конечно діти будуть мати нянька, а она законного мужа.

– Та што ніч не гвариш? – Петро над нёв стояв такый высокый, чей аж до самого неба. – А, може, ня уж не хочеш?

– Як таке можеш повісти? – змогла ся на слово Наця і іщі веце ся прикорчіла ку землі. Не могла повірити лем так свому сну. Рішіня Петра ей, правду повісти, заскочіло. Ай кідь Пырійка вмерла, не чекала, же так скоро за нёв Петро прийде і повість такы слова. Теперь, кідь ся то стало, як кебы ся зострашыла свого щастя. Пришло, як грім з ясного неба і Наця не знала, як ся мать в такій ситуації справовати. Ці ся тішыти, ці плакати. Зато робила обое. І тішыла ся, і плакала, і Господа благословила.

Як видно, нелем біда честовала Нацю, але теперь ся перед нёв отворили новы горизонты жывота. Може, досправды, ей тото щастя належыть, бо сі го в муках вытерпіла, у Бога вымолила.

В тоту минуту Петрови перебачіла вшытко, што лем знала. Забыла і про ёго мандры замолода. Теперь був перед нёв скоро уж ей Петро, котрый таким простым способом попросив ей руку.

Наця сі го докладно пообзерала, як кебы го віділа першыраз. Пішла поглядом од ніг до головы і заставила ся на ёго твари. А там збачіла коло очей дрібны зморьшкы. Єдна така глубша ся тягала серединов чела. „Постарів мій Петро“, – подумала і хотіло ся їй погладити Петра по густім чорнім волосу. Вже і натягла руку, же так зробить, але потім

ей ганьбливо спустила долов, як дівочка, а не жена, котра мать з тым чоловіком двоє дітей.

– Та коли бы сьме?.. – рекла тихо і запалила ся, як замолода.

– Можеме ай завтра, кідь есь готова, – одповів Петро лаконічно, як кебы мали йти завтра на поле орати, а не до шлюбу.

– Берь Петрика, а я возьму малого, – повіла Наця і то была ей розлука з родным обыстём. Лем на тоту хвілю чекала, была на ню приготована каждый день. Зато їй ся так легко одберало. Зато ей дых був наповнений чістым воздухом. Іщі нігда Наця так не выросла на ціні, як в тот день, іщі нігда Наця ся не чула таким повноправным чоловіком, іщі нігда ей так не заляло чутя ласкы і щастя, як в тоту минуту, кідь Петро їй дав таку довіру. Бо што до того часу? Была злодійков свого щастя. Лем фурт крала. Ці цілункы, ці погладжіня. Крала і пропадала ся під землю од ганьбы. Як могла Петрові зділити свої чутя? Ани не знала му о них повісти. Думала собі, же то мать так быти. же Петро є паном сітуації. А він і був – аж до днешнёго дня, кідь выповів: „Оддай ся за ня“.

Наці веце не было треба. Не потребовала, жебы Петро падав перед нёв на коліна, жебы їй квітки приніс. Їй стачіло пять простых слов: „Могли бы сьме ся повінчати“. Тоты слова ей двигли ку небесам. Векшого щастя Наця не зазнала ани передтым, ани потім у своїм жывоті.

Взяли ся тихо. Повінчали ся у попа на другім валалі, зробили маленьку гостину, і живот поступно пішов по своїй коляі.

Зозачатку сі Наця нияк не могла звыкнути, же не є панёв самой себе, же бывать в хыжи з чоловіком, з дітми, же родина фунгуе нормално. Фурт ся їй привиджовала стара Пырійка із своїм вічным дудранём, надавками і же фурт перед нёв ховать солонину. Віділа ей у вшыткім. У мисках, горцях, шматю. Даяке шматя іщі нашла в хыжи, што ся лем так валяло. Натрафила і на ґумовы чорны чіжмы, котры стара нігда з ніг не вызувала, ці взимі, ці вліті. Святочны топанкы, што носила до церкви, взяла із собов до гробу. Кажда річ Наці припоминала Пырійку, котра была камінём ей одлуки з Петром. І тот воздух в хыжи іщі довго бы насичений старов Пырійков.

Наця вирішила, же хыжу одзнова побілить і хоць уж жыли з Петром у новій. Ходем діти ся будуть мочи нагріти на старім педу. Як подумала, так зробила. Пovyношала з хыжи, што ся лем дало і выбілила холем там, де ся варило. Потім вшыткы лахы старой, обув зобрала і вопхала до єдної скрині, замкнула на ключ, жебы собі нияк не припоминати тоту стару, задудрану жену, котра їй тільки кров пила і робила вшытко, жебы сі ей Петро не взяв.

Забрыскана вапном, Наця сі спомянула, як Петро лігав з матірём на єдну постіль і стара ей серед ночі выгнала з малым Петриком. Наця, і

хоць як не хотіла споминати, само ся споминало, споминаня ся дерли до душы і розривали ей, боліли, лежали тяжкым камінём на серцю. Правда, сітуація ся теперь змінила, Петро добрі знав, же сам ся без газдынї не заобыйде, може, зато за нёв пришов. А, може, і любив ей? Наця на то не знала одповісти, але ся тїшыла, колысала ся таков надіём, же то може быти так. Бо, властно, досправды, чом бы ей кликав? У валалі было велё таких жен, на котрых бы лем кывнув пальцём, а уж бы пішли за нёго. Але він не пішов за другыма. Не зробив таке. Взяв сі лем ей. А то буде лем так...

Коло такой думкы, коло такой надії ся Наці легше робило, легше дыхало, легше ся ходило по світі. Ні, Наця в тім часі собі ани не припустила думку, же Петро ся злакомив не лем на ей ласку, одданость, але і на туню робочу силу. В тім часі она ани не знала порозуміти, чом Петро, наприклад, будить шістьрічного хлопця Петрика, жебы йшов з ним рано косити.

– Вхаб дїтвака, най спить, шо лем третя година.

– Што вхаб? Най вставать! А што? Я мам на нёго робити? Уж є доста великый, жебы мі поміг покосити луку!.. Што ся замала научіть, то якбы в старости нашов!..

Хлопя мусило рано вставати і йти з няньком косити. Розоспатый Петрик брав косу на плече, што му нянько зробив, ледва видячі на очі, плянтав ся за няньком на поле. Вертало ся хлопя так змордованге, же падало з ніг. Лігало через обід і спало, як забите. Наці ся сердце краяло, але не могла ніч зробити. Потім ся уж од сына дізнала, же фрыштик, што їм нарихтовала, Петрик скоро не покоштовав.

– Мамо, то нянько зів вшытку солонину. Мені дав лем кус чорного хліба і кавію, котрый сьте нам дали, жебы спрагу загнати. Білый кавій сам выпив. А іщі ня до роботы поганяв. Я вам ніч не хотів гварити... Але я бы го тогды...

– Не треба так, сыну. То є твій нянько... Добрі, же го маме, – тихала го Наця. – Видиш, перетерпіли сьме того доста. Добрі, же вас мам ту вшыткых погромаді...

– Так є, мамко, так. Але мі ся видить, же сьте нянькові фурт лем служніцю робила. А ці то ваша работа гній із стайні метати? А нянько сі лем на дворі покурює і баюсы выкручує. А вечур лем зась коло пива в корчмі высиджує...

– Я уж собі звыкла, сыну.

– Лемже так мож звыкнути і на шыбеніцю!

– Ей, та де так гвариш, сыну? – попозерала ся Наця на свого сына і была горда на нёго, же ся ей заставать і хоць не хотіла то перед ним признати.

Петрик скінчив школу і заступився в древарьскім учіліщу, вженився. Наця ся уж тішыть на свою першу внучку. Петрик быває в місті ай зо женов, а Наця рада, кідь даколи в суботу прийде на ню попозерати. Кідь сі з ним побісїдує, такой забуде на вшытко, што ей даколи трапило. Видить ся у сынові і жычїть му ліпшый жывот, як сама зажыла. Так, як у своїм другім сынові, Іванкові, котрый сі нашов жену у валалі і жыє недалеко од ній.

Якбы там не было, діти ся зняли на властны крыла. Зістав їй лем Петро, ей муж. Якбы она могла на нёго криве слово повісти? Тадь, жывот не є церьков, люде не суть ангелы, всяке ся ставає. А, прецінь, є добрі, кідь чоловік на старости літ не є сам. Є з кым слово переверсти, є ся з кым і хоць повадити. Теперь, як ту суть лем з Петром двоїчко, Наці, як кебы ся вернули молоды роки, кідь вічно чекала на свого Петра. Она, властно, фурт, на нёго чекать. Ці уж дагде выйде з хыжы, вызерать го споза капуркы, коли ся верне, або як зайде на пиво, до ночі не спить, не може ся го дочекати. Минуле був попозерати за Петриком. Стримав ся лем два дні, але Наця не мала покоя, не могла собі найти місця. Серце їй млоіло, душа ся краяла при думці, жебы ся му, не дайбоже, могло дашто стати. Як учула гуркотаня автобусу, бо бывали близко заставкы, такой выбігла на путь вызерати. Кідь збачіла, же выступує з автобусу, такой ся ей очі розсвітили, уста ся розтягли до усміву. Жебы ни хто не збачів тоту ей радість, закрывала сі руков уста і так, помеджі палці ся посміковала.

А Петро, кідь відів, же му йде Наця напроти, схмарнів, не любив, кідь жена за ним ходила, як підхвостина. Іщі ся з нёго люде будуть сміяти.

– Што дома не сидиш? Дома роботы повно, а ты ся по валалі блыш-каш! – так ей вітав.

– Я лем хотїла знати, ці єсь вышов, – пригваряла ся му Наця і такой крок за ним ся пустила ку свому домові...

Кідь Наця пригнала худобу з поля, шыковно зварила пирогы, горячі поклала до мискы, помастила кваснов сметанков, прикрыла ручником, поклала до сітёвкы і побрала ся за Петром на поле.

Уж здалека го спознала. Розмаховав косов порядно. Кідь пришла ближе, відїла, же уж докошує послїдній валок. Цїла лука была посїяна валками, пахла квітками.

– Уж єсь ты? – заставив ей Петро, жебы наострити косу.

Змочів косу в курчатку з водов і зачав острити.

Наці тот звук ся дуже любив і была бы го не знати докы слухала, але сі усвідомила, же пирогы застынуть. Зняла зайдинку, розвязала ей, выняла миску.

– Подь їсти, покы теплы... Я за тот час валкы розмечу...

– Та чом бы-сь такой розмітовала? Іщі роса є на них. І змордовала єсь ся, покы-сь вышла. Сядь собі, наїме ся ведно, – повів з нічого ніч Петро, завів косу на дику планку, што росла на меджі і повтерав сі пот, котрый му зросив густыма кропками чело.

Наця наострила уха. Якось ся їй голос Петра не любив. Нігда ся їй так мило не пригварив, нігда їй не понукав їсти. Аж їй было дивно, же так нараз з нёв мило говорить. Не є дакус хворый?

– Я дома їла. Лем ты їдж, – повіла Наця, як кебы ся заганьбила за Петровы слова.

– Якось мі днеська робота не йде, як другыраз. Чей уж єм постарів, – вчула Наця, як з повным ротом ся Петро ку ній пригварять.

Кому належали тоты слова? Наці? Або Петро їх сам собі гварив? Наця ся робила, же їх не чує і дале попряно розбивала валкы.

– Так, так, зістали сьме самы, – продовжовав дале Петро. – А уж сьме і старшы, і не такы міцны, як замолода...

На тоты слова Наця перестала розбивати валкы і тихо собі сіла коло Петра на плахтину.

– Та чом так бісїдуєш? – попросила ся го по павзі. Так є. Што буду таїти. Уж єм не годен так косити, як колись.

– Але то неправда, Петре! Позерай, кільки велё єсь накосив!

– Тото же є велё? Ей, Нацё, Нацё, не знала ты мене, кільки я міг колись покосити. Жаден косець ся мі не вырївнав. Я уж за росы мав цілу луку покошену... Так є. А днеська?.. Принесла єсь пирогы, а я іщі лем докошую...

– То правда, не відїла єм тя, як єсь косив замолода, бо сьме ся взяли, кідь сьме были старшы... – вздохнула Наця. – Але і так єсь добрый робітник...

Петро ся попозерав на Нацю синім поглядом і першыраз за цілый їй сполочный жывот ей погладив по голові.

Наця ся знітила і вперла очі на покошену луку.

– Была єсь мі добров женов, може, єм ті даколи ублизыв, но та ми уж перебач. Такой жывот скурвений, – сплюнув Петро і зачав сі наповнєвати цїгаретлю догамом. – Але уж їдь! – змінив зразу свій тон бісїды. – Што єсь ся ту засидїла? Дома повно роботы...

Наця, як кебы ей дахто вдарив по голові, пяна од Петровых слов, ємко взяла миску, звязала плахтину до узлика і дрібныма кроками ся пустила долов берегом.

Як так крачала, перед очіма їй фурт стояв Петро. Як кебы покореный, ніжний, незнамый. Фурт чула ёго голос, такой милый, незвычайный. Чула музику, котру у своїм жывоті нігда передтым не чула. То была про ню музика, яка наповнєвала ціле ей внутро. І долов берегом ся їй

йшло легко, потята співали, а Наця сі попід ніс зачала морундати знаму співанку Грабашкы, грабашкы...

Уж ся помалы стемнѣвало, як ся Наця вертала з пашы з коровами. Радо ся ближыла ку свому обыстю. Днеська мала красныи день. Душа йй співала новыма співанками, новым жывотом.

– Подь, Красулько, подь, – пригваряла ся корові, котра ся найліпше доїла. – Днеська єсь ся добрі напасла. Ніт ті хыбы, ніт... Подьте, мої, подьте, одпочінете сі, бо сьте ся дость находили.

Коровы помалым кроком, спокійно, з ногы на ногу ся сунули по дорозі. Были файно напашены, бо голоднявкы ім нияк не было видно. Вымячка ім скоро землю досігали. Лем їх здоїти.

Пару кроків перед хыжов ся Наця заставила. Збачіла на дворі повно людей. Єдны стояли, іншы ходили то гев, то там. Без шуму, тихо, як у німім філмі. Коровы автоматічно пішли до стайни, Наця зостала стояти на єднім місці. Люде з валалу ей обстали.

– Што ся стало? – змогла ся на слово.

– Петра привезли на возі, – хтось ся озвав з громады.

– Чом привезли? – зазвідала ся Наця тихо.

– Нашли го в лісі хлопці Копчовы, котры дрыва йшли готовити... Дерево го привалило. Старый бучок упав...

– А як? – побіліла Наця в твари. – Што ся му стало?.. Жыє?..

– Аде є, на лавці... Не было тя дома...

Наця ся ближыла ку лавці, на котру так любив сідати Петро і коліна ся йй зачали підламовати. Думала, же нігда ку ній не дійде. На лавціілежав ей Петро. Ногы мав долов звішены, бо лавка была замала про ёго цілу поставу. Наця поклякла ку нёму. Петро мав очі заперты. Наця ся дотулила ёго чела. Было студене, як лед. Погладила го по сқырвавеній голові. Ани в думці не хотіла припустити, же є кінець, думала собі, же Петро ся лем уложыв на лавці, же лем так одпочівать по цілоденній роботі, же дораз учує ёго бурмотливый голос, на котрый ся нігда не знала гнівати. Клячала коло свого мужа і чекала на чудо. Лемже чудо ся не стало. Петро був мертвый.

– Наць, тадь, отворяй хыжу, Петра треба на порядок дати, – вчула над собов голос.

– Я сама, – повіла певно Наця і пішла отворити хыжу.

Сама спорядила Петра на послідню дорогу. Сама го умыла, облекла до білой сорочки, котру так любив носити, до анцуґу, покляла коло нёго і ёго облюбеный доган Тарас Бульбу, з котрым ся цілый жывот не розлучав.

Як было вшытко готове, сіла коло труны, жебы ся з Петром в думках розлучіла.

– Чом єсь не обжыв? – зайкала нараз. – Была бы ем ся о тебе старала, хоць бы єсь не мав ногы, руки... Лем кебы ем тя віділа... Чом єсь мі таке зробив? – заламовала руками. – На кого ня вхабляш? Цілый жывот ем на тебе чекала, а теперь?..

Плач Наці приімали притомны вшелияко.

– Гет, гет, Наць, не плач, – втихомирѣвали ей. – Доста єсь ся з ним натерпіла.

– Не місце ту на таку бісїду, – озвав ся хтось з другого боку труны. – Быв то добрый чоловік.

Тоты слова Нацю потішыли в ей нещастю. Обзріла ся за повідженыма словами і стрітила ся з Палажиным поглядом. І она пришла ся розлучіти з Петром. Стояла ту худа, як смерть, зубы іщі веце йй стырчали, кідь отворила рот. Не оддавала ся, лем так цілый жывот перебыла, як ся гварить, засохла на корени. Стояла ту і Зужя Білікова, уж не червена, але бліда, як тїнь. Лем сині очі ей зістали, не змінили фарбу. І она перехрестила Петра...

– Най ті Бог одпустить, бо я ті одпущам, – прошептала і скрутила ся вбік, даючі простор іншым людем, якы ся пришли з Петром розлучіти.

Лучіла ся з Петром і Євка. Широко уста ся ей трясли, як і ціла голова. Не знати, што шептала над Петром, як му дяковала за години ласкы, котры йй він присвятив.

Были то вшыткы три – Палага, Зужя, Євка. Три жены, з котрыма був даяк звязаныи Петро. Вшыткы го пережыли, а теперь стояли над ним і каждая з них свою думу думала. Днеська Петро кождей належыть – і Палазі, і Зужі, і Євці. Каждая з них го мала. Кажду з них общастнив, або засмутив. Интересно, же ани єдна з них не мала тяжке серце на нёго. Мав в собі він за жывота такый маґнет, таку манту, котра одзброїла вшыткы три. Што то было? Ани єдна не знала на то одповісти. А, може, ани не было треба ся над тым задумовати, бо з той манты ся дістало кождей, і хоць неєднаков частков.

Наця тихо стояла над трунов, котру без жалю прибывали клинцями і уж не втерала слызы, што йй потічком безперестанно текли долов тварѣв.

– Быв то добрый чоловік – чула Наця, як спід землі, Палажин голос.

– Няй му буде земля легка, – доповнила ей Зужя.

– А яку хыжу выставив! – придала ся Євка.

Як упали послідні удары молотка, настало тихо, як у гробі. За хвільку было чути далшыи удар. То Наця впала на труну.

– Але був мій!.. Лем мій... Перед Богом і перед людьми!..

Єдиначок

*Мала мати сына,
Дуже го любила...*

(З народної співанки)

Субота... Была пообідня година, але в корчмі уж цалком рушно. Хлопи ся всіли за столы і попивали – хто што. Хто пиво, хто півдецо, а перед дакым в пивовім півлітровім погарі стояло чучо. Ту-там за столами было видно і жєны, котры смачно потягвали пінисте пиво. Молоджава сиділа в кутику корчмы і была приліплена на перегравач, скады ся озывали наймодернішы музичны гіты. На вывышенім столику свою роботу кінчів і телевизор. Корчма невелика, зато і шум в ній такый, же властного слова не чути.

– Ану, будьте дакус тихо, бо не можу раховати! – озвав ся ту-там корчмарь споза бары.

То было вшытко, на што ся зміг, бо ёго слова были перерушены голосами, співом, криком. Ніч на тім не было необычного, бо такый образ в корчмі був тіпічний через вікенд, кідь молоды люде ся повертали з міст, кідь домашні по тыжднёвім лопочіню на полю пришли ся посилнити до корчмы або і, просто, так посидіти міджі людей, бо де підеш на валалі, як не до корчмы. Дома ся самому не хоче позерати телевизор, а ту ся чоловік всякы новины дізнать. Та й час перейде. Субота пообіді – то досправды благодатный час на сходины людей, а іщі як на дворі доджано, кідь на полю не мож ніч робити, як то было і тот день.

І так до того корчмового шуму, до того рявготу, задыменого пекла і раю, нараз ся отворили двері. В них ся зявив Митрик, котрого Бобом называли, бо носив самы америцькы лахы.

Ай днеська мав Митрик лем так на голім тілі нашмарену скоряну бунду, таку до пасу, найновшый гіт моды.

– Зась мать нову бунду, – озвав ся хтось із ёго ровесників.

– Іщі єдну не зносив, а уж мать другу!

– А то не хоцьяку!

– Мусила порядно стояти!... – озывали ся дале голоса, з яких явно на

верьх ся пробивали тоны зависти.

– А што? Не можу мати?! – впав свій погляд Митрик на місце, скады ся озывали голоса і одверг з чєла лем так недбало мастне, довге волося, котре му фурт падало до оч.

Митрик був на погляд красный выроснутый паробок. Білявый, із синіма очіма, а своєв вышков в малій корчмі мало же не досігав плафон. Видно, же був добрі кормлений на материнім хлібі, бо іщі не военчів і так вышло, же і нигде не робив.

Кідь ся Митрик указав в корчмі, такой ся знало, же будуть даякы фіглі, же з нєго вшытко выстане, бо він ся барз любив превказовати, хвалити ся, што годен.

І теперь стояв коло бары, як даякый богатырь, і звысока ся позерав на вшыткых, як кібы їх не мав за ніч.

– Я? Же не можу мати таку бунду? – розкрочів ся Митрик. – Лем єдного ня мають! Доста уж было одкладаня до штримфлі. Настав час даваня! Ха-ха-ха! – розосміяв ся Митрик голосом, од якого ішов мороз по хребті і вдарив пястєв по барі, аж ся вшыткы погарикы застрясли. – Я вам дашо повім, – обернув ся цілым тілом до притомных і стішемым, дакус таємным голосом, з притиском выповів: – Я єм їх пострах... Од днешнєго дня ня будуть слухати. Так є... Ай стара, і старый...

– А теперь. Йожку, наллій моім камаратам по півдеца! Я днеська плачу! – повів Митрик і вытяг з кешені жмут стовок, положыв їх многозначно перед корчмаря на бару. – Гей, камаратя мої, пийте, бо ваш Боб не скупый. Погостить вас! Ці не правда? Вчєра єм програв в картах, але днесь вшытко вырівнам, вшытко ай з перцентами... Так є? – выжадовав сі Митрик позорность цілой публікы.

– Так є, так!

– Най жыє наш Боб! – озывали ся Митриковы камаратя, чім іщі вєце підсилєвали ёго самодовіру.

Корчмарь Йожко зачав наливати. Ішло му то од руки. Корчмарює уж тридцятый рік, але ани раз ся таке не стало, жебы розлляв з погарика палінку. На то він мав тверду і певну руку, а головно, теперь сі давать баха, жебы ся не окламав, одколи сі купив корчму. Правду повісти, люде ту люблять ходити, бо Йожко сі про каждого найде миле слово, пофіглює з женами, а кідь треба, та дасть і на бург. Звыкнув сі на людей, а люде на нєго. Знають ся і в добрім, і в злім. Йожко є мякына і на никого не дасть допустити. В часі якоїсь веселости нєлем же чапує фayne шарішке студене пиво, наливать щедро боровічку ці рум, але возьме і гармонію, а заграють тоту свою облюбєну: Ей, крочком, коні, крочком... А то є што слухати, бо голос мать красный, высокый. Йожко є єдинов културов на селі. А отворить корчму нєлем в урядных годинах, але коли

треба, і вночну годину. Няй ся люде веселять. Што мають з того жы-
вота? Лем лопота на полю, а годинка не стоїть. Втікать, як шалена, а
жывот з нёв. І теперь позерать на того Митрика, наливать боровічку до
погариків і шыковно рознашать поперед гостів.

– Ей, Боб, Боб, не мав бы-сь так о своїх родічах бісідовати, – гварить
Митрикови і ани не позерать до ёго очей. – Тадь, они бы ті ай потяче
молоко роздобыли. Не мав бы-сь, не мав бы-сь так бісідовати.

– Што, Пепо, што філософуєш? Ты лем наливай! То є твоя робота. А я
буду платити. Добрі? – вдарив го по плечу Митрик.

– Тадь, добрі, добрі. Я ніч не гварю, – одповів Йожко і скорым кроком
ся побрав назад ку барі, де на нёго чекав шор спраглых людей.

– На здорова, камаратя!

– На здорова, Бобе!

Погары дзенькнули, як на свадьбі. Звук був тупый, невыразный.
Надворі ся стемніло. Заблискало ся. Грымнув грім. Зачало лятти, як з
відра. Густы капкы ся градом посыпали, затемнили корчмовы окна.

– Но, Бобе, роздавай карты! Што есь ся запозерав до блба?

Митрик ся выпрямив, поплював до долоней, плеснув нима і зачав
роздавати. Але не встиг докінчіти діло.

Отворили ся корчмовы двері, запахло озоном. Нихто тот чістый воз-
дух якось незвычайно не приймав. Чом? Може зато, же го были сыты,
але і зато, же у дверях ся зявила стара Мохначка із здвигнутыма руками
і ламентовала на цілу околіцію.

– Люде добры!.. Люде добры.. Няй вас Бог хранить!.. Подьте, скоро
подьте.., – крічала, як розуму збавена.

– Де? Што ся діє? – озвав ся корчмарь споза бары. – Де маме йти?

– Та там.., – лем на тілько ся змогла Мохначка і заламовала руки
дале. Ту ей погляд впав на Митрика. Змінила ся в твари, здало ся, же
поблїдла. Кус постояла і помалым, як кебы пьяным кроком, ся ку нёму
приближовала. Із здвигнутыма руками, із выразом шаленства в твари.
Кідь конечно ся дістала ку Митрикови і мала в намірі го вхопити за до-
вге, розпелехане волося, руки ей здеревяніли і впали долов коло тіла,
як мертвы.

– Што есь наробив, хлопче?.. – лем на тілько ся зміг ей тихый голос.

– Я? Што? Де? – вывалив на ню сині, як небо, очі Митрик. – Кому?..

– Вже конають.. Я забігла за ческом, бо мі вышов, – обернула ся ку
громаді Мохначка. – Позерам, лежать на земли обидвое – Иля, Иван. А
сокровіця тече поточінов... Боже, сохрани... – заломила руки Мохначка і
зачала заводити не своїм голосом.

х х х

Иван Порубяк ся од першой жены не дочекав потомка. Довго хворіла,
і накінець умерла на туберу.

Иван ся не міг довго спамятати, але час, найліпший дохтор, зробив
своє і він по даякім часі зачав собі глядати нову газдыню до обыстя, бо
як сам гварив, не може хлоп без бабины жыти. І так впало ёго око на
Илю Требіщівску, тоту Илю, котру в ей шістнадцятёх роках, в розпуку
жывота, збезчестив валальскый злодій і поваляч Ферё Мурцків... Напав
ей, кідь пасла коровы, затыг до гущавы... Ани крикнути не могла, бо рян-
ду ей вопхав до рота... Лемже нашов ся і на нёго закон, Ферё сі одсидів
штири роки в басі, а то лем за добре справованя, бо інакше му грозило
сім років.

Иля зашла груба. Іщі щастя (яке то щастя!), же дітина ся народила
мертва. Тогды Иля скоро на розумі похыбила.

Роки перешли, а Иля іщі фурт не стратила свою красу, і хоць, де лем
могла, ся сторонила людей. Скоро ани з хыжы не выходила.

Своєв скромностёв, красов привернула Иванову увагу. Зачав за нёв
ходити. Помалы, лем так, як з малёваным яйчком надвязовав з нёв
бісіду, ласков, добротов ей перемагав. І Иля помалы піддавала ся ёго
ласканю. Так ся уж мало стати, же ся зышли двое людей, котрых гірка
доля дала догромады. І не было щастливішого чоловіка на земли, як
Иван, кідь Иля зволила стати ся ёго женов... А хто може выповісти ра-
дость, кідь зачала носити під серцём Иванову дітину? Лемже што Бог не
хотів, была то дівочка і при народжіню вмерла. І так іщі троє мертвых
дівчат Иля привела на світ. Аж потім ся народив сын. Митриком го на-
звали. Хыжа ся розсвітила великов радостёв...

Хлопя росло, як з воды, а мати з няньком го загорнули тов найвек-
шов ласков, яку могли дати довгочеканій дітині. Лем коло нёго, і коло
нёго. Не сходилв їм з рук.

Иван, жебы заробити даяку коруну наведе, бо з поля коруну не
привбрієш, пішов до Остравы, до бані робити, лем бы їх Митрик мав
вшытко, што му душа забажыть.

А Иля? Была тов найщастливішов матірёв на світі. Лем над колы-
сков свого Митрика. Співала му, приповідала, ціловала од ніг до головы.
Хлопя уж бігало в довгім сорочіняті, уж мало штири роки, а іщі фурт
просило ціцку од матери...

І так Митрик зачав ходити до школы і ледва основну скінчів. Ани
чути не хотів, жебы йти дале ся учіти

– Не буду го нутити йти дале до школы, – сповіла ся Иля сусідці Мох-
начці. – Хлопя не мать памятку.. Няй буде коло мене. Не каждый може
быти школований. А ту – доста работы.

Так з хлопяти скоро выріс паробок. В материнім молоці скупаний,

загорнутый ласков, якій не было пары далеко в околиці.

– Гейжете, мам красного сына, – при кожній нагоді хвалила Иля свого сына коло старой Мохначки і серце ся їй трепотало радостёв. – Нянько му купив радіо, телевізор. А мій Митрик іщі хоче таке радіо, што лем співанкы ся з нёго пуцають... Буде го мати, як знам свого Івана. Він му і тото купить. Бо кому, як не ёму? Маме го лем єдного. Няй мать, най ся порадує. Є то моя кров...

– Тадь, так, так, – прикывовала головов стара Мохначка. – Лем не знам, не знам, ці робиш добрі, жено божска. Як выросте, іщі тя годен з обыстя выгнати.

– Та де таке гварите? Мій Митрик? Моя кров? Та то така добра дїтина., – не дала допустити на сына Иля. – Подь ку мі, сыну! – заволала на Митрика, якый ся мотав по дворі. Копав, до чого ся дало – до старой гарджавой бляшанкы, до няньковой поплатаной чіжмы, до яблук, якы густо нападали із строму.

– Што хцете?

– Подь ку мі, най сі тя притулю.

– А што ём, маленький? – назлостив ся Митрик і, правду повісти, ся заганьбив перед сусідков Мохначков.

– Ты будеш мій малый хлопчік фурт, покы лем жыти буду.

– Знате што, мам?.. Лізете мі на нервы, – і зо злостёв так копнув до яблока, же тото ся розбрысло на сусідовім плоті.

– Де йдеш? – закрічала за сыном Иля, кідь віділа, як втікати зо двору.

– До корчмы!

Иля німо позерала на Мохначку, котра лем схылила голову і ніч не повіла...

Першыраз Митрик выпив, кідь мав десять років. Нянько ся якраз вернув з Чех, приніс Митрикови повно дарунків, нове вболочіня, але хотів і сусідів погостити. Положив фляшку на стіл і поналивав.

– Няньк, а мені? – попросив ся Митрик і з інтересом зіркнув на налєты погарикы.

– Но, сыну, іщі єсь маленький, – озвав ся нянько на Митриковы „хлопскы“ слова. – Іщі маш доста часу на тото.

– Тадь, няй лем покоштує, – застала ся мати сына і погладила Митрика по жовтій, кучерявій головці. – Од єдного му ніч не буде... То лем днешька, на твоє привіаня, же єсь ся ку нам із тых Чех нафурт вернув.

Тогда ся Митрик од палінкы стряс, але як ся указало пізніше, тот гіркый напій ся му цалком залюбив. І так зачав частіше позерати на дно погарика. Од матери потяговав грошы, рекомацькы, же то він на малиновку іде. А приходив домів молодюнокш піднапитый...

Нянько першый збачів, же сын перекрочів доволене і чім дале, тым

веще ся му выслизовав з рук. Быв бы му і даяку присолив, але тота Иля, тота Иля, ёго жена, горов стояла за свого милованого сына. „Чей з того выросте“, – подумав сі і зачав Митрика до роботы приучати. То до ліса го кличе дрыва готовити, то сіно везти з поля. Але Митрик – де там? Ани в думці не мать дашто дома припомочі. Вечур допізна в корчмі, а рано го ани колом не збудиш. Спить дополудня.

А Иля лем коло нёго, і сине з неба бы му принесла, лем кібы таке могла дістати.

– Поспий собі, сынку, поспи... Іщі ся доста наробиш... Де ті буде ліпше, як ту, коло нас?.. – і прикрывати го пухков перинов, гладить по пняій голові. Не хоче ніч злого знати о своїм сынови. І до сердця сі не припуцають, же то ёй сынок ся спустив, же ёго сердце і розум суть затуманены алкоголом. Сама му не раз потыкне грошы так, жебы нянько не відів.

Так іде день за днём... Митрикови уж минуло вісемнадцять, але свій спосіб жывота не мінить. Так му добрі...

І в тот день ся Митрик пробуджать десь коло обіда, сїдять в піжамі, невмытый, із закаправеныма очіма за стіл і з великым апетитом зїдять вшытко, што му мати кладе на стіл. Мати ся радує, же сын не выберать – ці то вже курятина, шунка або пирогы. Зачіщать вшытко дошкаменту. Як конечно обгрызе курячу лабку і вышмарить ей через окно псови, зачінають ся пригварёвати матери:

– Гейжете, мам, мі дасте грошы... Гейжете, мі дасте... Днешька барз потребую. Я вам верну...

Мати уж знать сынове вертаня. Рада бы му помочі, але уж вычерпала вшыткы свої можности. Не виходить ей му теперь дати.

– Сыну, але я уж не мам, – пробує высвітлити сітуацію. – Уж ём ті вшытко подавала. Дали сьме на фурманку, на дерево, та й жыти із чогось треба... Рада бы ём ті дала, але кідь віриш в Бога, вірь ай мені, же не мам.

– Та не дасте? – выскакує споза стола Митрик іщі порядно не вытерезвітый. Очі ся му червеніють, як псови. – Мусите мі дати! Вчера ём програв у картах грошы. Як ся днешька вкажу хлопцям на очі?!

– Митрику, як тя рада віджу, так бы ём ті рада дати, але ніт з чого... Може тато мать іщі дашто з той пензії...

– А де є? – закрічав нетерпезливо Митрик.

– Ту ём, – озвав ся Іван коло дверей, котрый німо выслунав бісїду сына з матірём і єдно порозумів, же уж дале сына не може підпоровати.

– Но?! – розкрочів ся Митрик. – Дасте мі? Чули сьте?

– Ні, сыну, – одповів нянє певно спокійным голосом. – Не дам. Доста сьме ся ті надавали. Уж не є з чого... Мусиш сі глядати роботу...

– А вы, мам, што на то повісте?

Иля помалы дwigла свій погляд на мужа. Віділа, же з ним на тот раз не погне. „Може так і треба“, – подумала і одповіла:

– Раз нянько повів...

Митрик ся заколысав. Перед очіма ся му зачало змерькати. Збачів желізну лавочку, на якій были у квітниках квіткы. Єдным шмагом їх здрыляв на землю... Потім было чути тупый удар... За ним другый... третій... не знати котрый...

– Я вас доламлю!.. Што вы собі думате?! – крічав у шаленім захваті Митрик і дwigав, і дwigав лавочку. Крічучі, прискочів ку креденцю, шмаграв ся в ёго шуфладках, глядав грошы. Нашов їх і ани ся не обернув назад, не попозерав ся на нянька з матірєв, лем страшно бухнув дверми і выбігнув, як розуму збавеный, на двір... Мав лем єдну путь. До корчмы...

х х х

Ярнья благодать... Стромы облляты білым молоком. Од молочного цвіту ся шырить пахота, морочіть голову. Сонце пригрівать. Воздух теплий-тепый... Аж ся трепоче чістотов... Потята ся всіли на стромах, цверинькають, кажде своє співають. Такый хор радує душу...

Митрик сидить на порозі родного дому, туго стискає голову в долонях, як кібы ей хотів роздавити. Не тїшыть го світ. Нараз чує материне погладжіня, од якого му ставать легше, вчувать ся му материна співанка:

– Люлю, же мі, люлю,

Шью ті кошулю...

З трёма дірочками,

Підеш з овечками...

Митрик ся стрепоче, отварять очі. Выскакує з порога. Образ матери зникать. Была то лем фатаморгана... Митрик дwigать очі ку небу, рве собі волося.

– Што єм наробив? – квілить. – Што єм то наробив?..

Тихо, як в гробі. Нихто му не одповідать. І потята стихли...

Капурку отворяють двома поліцайты...

Під русиньскым небом

Веце біды, як воды

*Чкода, Боже, чкода,
Же я не молода.
Так бы-м поспівала,
Слухати не чкода...*

(З народной співанкы)

Народила єм са 25. августа 1919 року, – зачала свою розповідь Марія Піптова, – але на скорой дїточство сі даяк не споминаву, лем на тоту пригоду, кідь у валалі горїло, я са материного кабата тримала. Мати тогды мала Янча, молодшого брата на руках, а йшли сьме по дебри і позерали, як горїло. Йиншой сі скоро на ніч не памятаву, хаба лем на бідноту. Муї нянько са кликав Ян Горват і був вояком у першуй світовуй войні, боївав у закопах, як повідали, де са дуже захоłodив і похворїв. Не было ниякой помочі, не было ліку, помалы зышов на ніч. Гварять, же як єм мала пув друга рока, та вмер. Та же я са на нянька не памятаву. Кідь мати породила Янча, в 1921 році, та я тогды мала рук а пув. А кідь нянько вмер, та я гварла, же то свадьба, бо єм заставы відїла, а то были крижы на погробі. А тогды Янчо шыи в череві був, як нянько вмер. Молодый умер, шыи ани 30 року не мав.

І так зустала моя мати вдовіця, Анна са кликала, з двома дїтми на вшыткой. То было много на єдну жену. Было треба тяжко робити, дрыва возити, газдовати, дїти дозерати, за вбыстя са старати. Не дало са так дале жыти, і так са мусила вдовіця оддати. Взяла собі за мужа Андрія Піпту, хлопа з валалу. Было треба ходити на вожен, вымолот, хліба заробляти, жебы сьме мали... Была велика робота коло домуства, на полю. Люде были дуже споені із землїв, были пудряджені законам природы, вшыткой са обертало ід земли, ід своєю добродительці-живительці. Бо лем тота їх тримала при животї. Пусна земліца была. Часто дика звірька нападавала на врожай, але дашто лем зустало, жебы дїти голодом не зашли.

Марія Піптова, чім веце бісїдує, тым веце йде до глубкы своєї памяти, замїрює свою мысль на то, што ся ей найвеце запамнятало. В

памнятці, як на фотці, перед нїв ожывать хыжчіна, в якій зажыла нелем бідноту, але ай красну, богату родинну атмосферу, де з єдным фалатком хліба ся знало подїлити ай сім людей, де пановав хрїстіянський дух і де ся в почливости тримала як своя молитва, так і своя співанка, слово.

– Бывали сьме в деревянуй хыжі, крытуй жупов, снопы были молочені з ціпами, вязали са до мандлю, а з нима са крыла хыжа. Наша хыжа мала три містности: хыжу, сіни і комору. В хыжі, на головнум місті была пец-кафлі. Дым ішов вонка цївков до сіни, а потому са розходив по подї, де люде знали вішати солонину. Шыи ай тенгеріца была кавієва од дыму, бо вісіла на подї. Хыжа служыла як кухня, спалня, ідалня і шпайз. Деревяный стул служыв про цілу родину, де са верхня дочка стола одсунула набук, а там мати одкладовала хліб, молоко. Навколо стола, вздовж стїны были лавкы. Напроти пеца, в другом кутї была шырока деревяна постіль, де са спало. Пуд тов постїлїв были трюпакы, шо са одкладовали на зиму. На стїнах в нашуй хыжі вісіли малєвані танїры і святї вобразы. В коморї была лада із шматєм, бочка з капустов. В сінєх – млинець, лазиво на пуд, а ш'и там были куркы. На подї, в сусїках, які были выплетені з прутя і вымащені з глинов, са тримало зерно. Над постїлїв, пуд повалов вісіла колыска, в яку са часто колысали і гомбали дїти. Жебы-м не забыла, в сінєх стояла ступка із товком, де са товкло зерно, бор, просо на кашу.

Хыжочкы нашы валальскы!.. Нашы колысочкы!.. Наш рай і пекло... Кілько в таких хыжчінах наших людей ся выгодовало? Кілько повмерало з недостатків, з біды, з хворот вшеліаких? Кілько з них вылетїло, як ластівкы з гнїзда, жебы своїма мозолями і потом кропили чужій світ? А тоты сегінята, што в них зістали, што ся не мали де дїти і біда їх принутила ся свого обыстя тримати, яка доля їх чекала? Што зазнали? Горазду ні!

„Там горазд – де не є нас...“

Як і нашой Марїї мати, яку сі дївочка запамнятала, як дуже выроблену і вытрапену животом жену. І хоць ей до співу нігда не было, даколи ся нашли цїнны минуты, кідь забывала на каждоденну лопоту, а як мочїла коноплі, знала сі заспівати лірічну, тужливу пісню вдовіці:

<i>Смутна то герлічка, Шо вна пары не мать. Ани на зелену Галузку не сїдать.</i>	<i>Лем вна собі сяде На сухого бучка, Та вна выплакує Свої чорні ючка.</i>
--	--

Марька спочатку лем слухала, як мати красно співають, та й саму ей потїм потягло до той „красной роботы“. Співанка материна ся легко за-

памнятатъ, бо є співана з ласков, од цілого сердца, з глубкы души, а є тым іщі красша, бо є присвячена своїй дїтинї, яка ей слухать з отвореным ротиком і вшиткы змыслы в тоту минуту суть обернуты лем на матір. В такой момент наставать неповторна сїмбіоза міджі матірєв і ей дїтваком.

Марька зятягла красным голосочком, засвітила чорныма очками, а мати з вдячностєв і гордостєв позерала на свою дївочку. Погладила ей по темнім волосічку, і так ся ей пригваряла:

– Лем співай, Марько, співай, бо так нам і робота пуйде легше.

А Марька, посмілена материным погладжінєм, іщі шумніше зятягла материны співанкы, як тот соловейко. Єй голос ся ніс поміджі корчі, бучкы і оббивав воловске поле духом молодости.

Марин голосочок – то было нїжне світелце до моря неутїшной біды, котре освітлєвало материну душу, розвеселєвало мысль і помагало ей пхати днину за днинов.

Так, так, співанка про нашого Русина была живов водов, яка лічила вшиткы смуткы і жалї. Нєв жив скоро каждый чоловік у валалї. Провадила го од колыскы аж по грїб. Та ці не в співах выпївали Русины свою долю? Цї не в них ожывала, твердо ся тримала і доднесь ся тримать своя народность?

Тоты люде мали і мають великий духовный капїтал, який є у них написаный, так бы повісти, на челї. Суть, як італїанський народ, што не може без співанкы жыти. Співанка є їх найважнішым ідентїфікачным знаком, правда, в поточїні іншой богатой фолклорной і словесной културы.

А якраз співанка прославила родину Піптову, дала Русинам і Словеньску Янка Піпту, што заложыв коморный ансамбель МУЗА ЛУДЕНС, який зїстав вірный великоморавским традиціям і выходному церьковнославянському обрядови.

А то є тота мати Янка Піпты, яка маленькым дївчатєм співала співанкы на полю, жебы потім тот дар од Бога подаровала і свому сынови, своїм дїтєм. Зато ей розповідь є про нас така важна, бо в нїй ожывать кус нашой історїї, културы...

Ожывать наша муза луденс...

Также вхабме бісїдовати Марїю Піптову, бо ей розповідь є солєв нелем ей живота. Може ся в нїй найде веце подобных долей з нашого бескїдського краю.

І так ся она зась вертатъ ід своїй матери, а мы ся ставаме свідком живота наших предків. В ей неприпараджены, але болячо правдивых словах, находиме зернины правды о тім, што было колись, кідь іщі нас на світї не было, кідь бідна вдовїця глядала змысел живота, глядала

свое місце на піснім фалаточку русиньской землі, і як она, Марія росла коло своєї матери і як ся поступно навчила пробивати животом.

– Моя мати са мусила оддати, бо йиншой помочї на валалї не было, кідь была робота, – оцінює з днешнєй точки віджїня материн живот ей дївка Маря. – Оддала са за Андрїя Піпту, котрый мене з братом взяв за своїх. З ним моя мати мала четверо дїточок, але двї дївочки вмерли. В тум часї маленькі дїти дуже вмерали, як мї повідали. До дохтора са йшло лем у дуже тяжкых припадох, также вмерало дуже много малых дїтей. Дохтор був аж у Великум Березнум. Грошы не было. Вмерло дїтвача, та вмерло, не дало са ніч робити. Бог дав, Бог взяв. О єден голодный рот менше. Так тогды люде думали. Йиншак ани не могли, бо живот був тяжкый. Не знали з тої біды як выйти, та так го брали, як ішов. Нихто са з никым не панькав, не пестив. Як і зо мнов ньи, кідь єм была маленька. Як я росла, было мї смутно, бо сьме были дуже худобні, а я са позерала, же не каждый є такой худобный, як мы. Треба было хыбарчити корунку ід корунці. Де яка робота ся явила, маленька-м ішла на паньске до ліса дражкы замїтати про пану, шо ходили на полєвачку, жебы мали ходникы впорядку. За єден одроблений день менї, 11-ручной дївочці дали 3 коруны, за котрыма было треба йти аж на Вльч. Были то маленькі, але зацні корункы. Тромпакы єм ходила садити Жыдови Срулєвічовї, ввес сєрьпом жати, а то вже за 5 корун. За заробленї корункы пак мали мати потум з чим іти на ярмарок до Великого Березного. Там са і на выдпуст ходило. Людкове ходили пішо. Як йиншак!

Тоты ярмаркы! Найвеце сьме са з того ярмарку тішыли на білый колач, шо са земник кликав. Не могли сьме са дочекати, як дїдо принїс тот земник. Повїшали сьме са на выгляд, як тернкы на терня і чекали сьме, і чекали, нераз довго до ночї, покы мати або дїдо са вказали на двор. Ой, ой, який тот земник був смачный! Раз і я была в Березнум як мала. Шо там было народа! Найвеце са мї запамятали шатры і медувникы з воглядилчатами. Але грошы не было на купованя. Мож са было лем позерати. Але ай з того сьме са мы, дїти, знали радовати... Ярмаркы – то была нелем радуть, але ай страх. Як на ярмарках, так і на выдпуст у Великум Березнум са насходило много жебраку. А ставало са так давно, же ай дїтей крали од родїчу. Знали руку одрубати. Закопали дїтвача до землі, жебы са кыпєть загоїв, а дїтвача їм потому жебрало. Дїти са дуже бояли. Я са муцно материного кабата тримала.

І такой са ставало. Наши людкове з каждого боку были битї, а шьи сї знали і самї чкодити. Біда была велика. А тота даколи не придасть чоловікові на почливости. Має ай свуй другый бук. То бы днеська нихто не повіровав, як то са даколи жыло.

В наших Буковских верьхах урожай був все слабшый. А кідь дашо

са вродило, та треба було йти вартовати перед диков звіринков. Я ходила каждую нуч з дідом стражыти тенгеріцу. Ходили сьме ай ід брови на пасіку. Каждой зернятко треба было варовати, бо то був наш хліб насущный. Восени сьме зась зберали грущата і планчата по полю, всягды было вшыткой красно вызбераной, був порядок. Потому тота садовина са сушыла, а мати із сушених грушок і планок варила вар. То были вітаміны на тот час. А іджіня? То не так як теперь, самой мяско! Тогды са варила проста страва – капуста, тромпаки, каша з бру, панцякы са намололи з ярцю, мука вмолола са на млинци, а лем чорна. Ріскаша была лем на велікі свята і на свадьбу, ай то было треба куповати за грошы, котрых нігда не было. Челядь вшыткой в хыжы зіла. Люде са годовали лем тым, шо выпестовали на полю, Кіло цукрю са купило у Жыда на Бережку, а тот служыв на цілый рук. Хосновав са лем тогды, кідь было треба посыпати колачі. Як єм гварла, грошы не было, бо не было де заробити, та люде найвече вымінёвали за яйця у Жыда, а то за швабликы, нафту, цукерь, суль. Народ в тум часі був неграмотный, часто люде брали на бург, а Жыд много раз приписав, а то вже був довг... Ани чоловік не знав, коли са то вчинило. З людми мож было нарабляти, шо Жыд дуже часто і вдячно робив. Палінку давав на бург, а тоты хлопи са дуже радо позерали на дно ромплика, нераз у туй своєю залюбі пришли і о поле, бо з Жыдом не была жадна бісида.

Од свого 14-го року я ходила із моім новым няньком на вужен до Капушан і йинде заробити собі хліба. Йшло са пішо в бочкорах, які са нераз пурвали, также треба было дуйти на місто з босыма ногами. Руки са мі розвили од роботы, вночі єм мочом побрызкала цундру, завила єм руки, а вдень зась єм зберала зерно. Не мож са было кевелити, бо робота была зьїднана. Вусямнадцять крижу са нажало, але аж тот послідній був наш. Страва была мізерна, заробок слабый, але шо са дало робити? Про бідноту, яка была у нас і то був екзистенчний заробок. Я в тум часі была на зрост доста маленька, але муцна-м была і мала єм велику дяку до роботы. Часто-м ходила на чорніці, малины, з якыма са йшло до Вублі. Заки са до Вублі пришло, відро са вьїло до ребер. Тяжкый був живот на нашум валалі. Попові каждый рук было треба роковину давати. Хто мав коні, та са дрывами одплатив. Мы были худобні, не мали сьме коня, та моя мати мусила одробити два дны попові. А жебы так тяжко не робила, та мене 10 - 11-ручну брала копати тенгеріцу, капусту, тромпаки. Не было шо їсти, нашто са яйце, однесло са до Жыда на Бережок, та дав цукрю, а з тыма пару коцками мы з матерёв были у попа цілый день. А ёго дівкы – кішасонькы мали дїтинство, як треба. Нераз єм са позерала, як са вни смівуть, веселять са, скачуть, як то малі дїти знавуть. Тяжко мі было на сердцю. У нас на валалі са никто з дїтми не

панькав. Родічі дїти нияк не сановали, будили їх дуже скоро рано за коровами. Шьи за росы. Нераз не было шо вбути, студїнь была на дворі, аж пращала, як то, наприклад, восени бывать. Мы, дїти, сьме ставали до коровянкы, шо коровы вхабили за собов на луці, жебы са нагрїти. А як тота коровянка файно грїла!.. І хоць не довго. Теперішні дїти тому не вірувуть, розповідь старых людей є про них, як даяка приказка. Хвалабогу, же є то так, бо шо бы свїт вчинив, кебы лем в бідноті жив!.. Як бы тоты дїточки повыростали?

– Окрем тяжкых часу, были і радустні хвількы, – повідать дале Марія Піптова. – Але тоты были лем в зимушній часох, кідь дны были найкуртші, а ночі найдовші, вшыткой в полю было поробленой, та было дашо треба напярсти, вышыти. Найчастїше то были вечуркы, де са сходжовала молоджава, а нераз са то скончіло ай свадьбов. Жены са походили прясти, каждая принесла, окрем куделі, веретена і пару полін до пеца. Дїти са позерали на тото вшыткой і був то про них заїмавый свїт, свїт вселякых співанок, пригод, приказок, повір...

Чаровный свїт вечурок! Хто бы їх на валалі не любив! Не позерало ся на то, же вонка мороз пырщїть, же малює квіткы на выгледах, кідь ся ближыла вечерня шеста година, цілый валал був на ногах. Стары, молоды, дїти – вшыткы са тїшыли на вечуркы. Нераз ся ставало, же тот, хто не мав што вбути, або сановав бочкоры, прибїг босый до хыж, де ся одбывав тот свойбытный валальскый театр. Вечуркы были окрасов довгих зимушніх вечорів. Ту ся нелем робило, але переберали ся вшыткы новины, што ся стали у валалі, ту ся співали найкрасшы співанкы, якы народ створив, завязовала ся любовь міджі молодыма людми, розоберали ся пригоды, на якы ся споминало цілый рік...

Наша Мері

Было то в 1936 році, як єм ішла до Чех. Йшли дівки, тай я йшла. Мала-м тогды 17 року, – повідать Марія Піптова і так нам помагать спознати далшый фалаток ей жывота.

Як ся властно дізнала о такій можности, як ся там дістала і який ей там нашов жывот?

– Веце нас писало пані Мигалчіковуй, яка зорганізовала тоту путь. Нігда не забуду, як єм там ішла. Сусіда Михайло Піпта ня вюз на біцігли до Березного на машину. Як єм сіла на тоту машину, та якось єм до Турчаньского Мартіна душла, а на далшу путь єм грошы не мала, но, на тот лісток. Нашли ся добрі люде, шо зателефонвали з Турчаньского Мартіна до тых людей, де єм мала прийти. Вни мі телеграфіцкы загнали грошы дале на путь. З Мартіна єм са дустала до міста Краловіце коло Раковника. Выдтам, з Краловіц, до села Кочіны єм ішла пішо... Кочіны – то было село, де єм мала йти робити. По довшум часі накунець єм нашла гляданий будинок.

І так я са дустала до хыжы, чісло 13, до родины Вацлава Габріха, яка ня прияла до службы. Была то дуже добра родина, почлива. Робила єм не легко, але ня прияли, як за свою. Фурт са просили на мой домуство, на мою родину. Роботы там было повно, але я са ей не бояла. Я любила робити. Шьї з дому єм была так навчена. Газда мав пятнадцять коров. Было треба гнуй метати, коровы доїти, кормити їх. Пан Габріх шьї мав дівку, шо са Мілушка кликала, і так мы вбидві робили ведно і часто сьме співали. Мілушка робила так, як я. Любило са мі, бо газда не робив розділы міджі мнов і своєв дівков. І вболікали нас єднако. (Выдтам єм сі повно шатя принесла, шьї ту доднеська стоїть). Нераз газда, кідь са дахто просив за мене, же шо то за дівчіна в нєго є, нігда са так не стало, жебы гварив, же то я в нєго службу, але знав здурити, же мы з Мілушков двійнята. Все додав, же то є „наша Марі“, бо так ня кликали тоты добры люде.

„Седлак“ Габріх був богатый, але не розмітовав, хабарчівый був. Мав, як єм споминала, пятнадцять коров, а пацята продавав. Аж по три поросачкы тримав. Газдовав, як са патрить. Зато роботы было повно цілый рук. Там не было таке, же десь, шось... Ніч таке, же тото я не буду

робити, або так... Розділы са в родині не робили. Там мав каждый роботу. А то каждый день од рана аж до вечера. І так ішов день за днєм. І хоць поле там было веце ровной, як у Воловуй, шо са мі любило, але спочівку не было. Не было волного часу, посидіти не было коли, хаба лем дакус, мало. Коровы было треба кормити. Ходили сьме ведно з Мілушков косити команіцу. Правду повісти, аж там єм са навчіла косити, зато мі не робило проблемы, кідь єм сама зустала, же єм сі дома покосила загороду.

А як пришли жнива...

Кідь са звезло жыто, та са із ціпами молотило, тото са потому вытрясовало, а пак у стайни са повересла робили цілу зиму, такі довгі, жебы мож было до них пшеницу вязати. Пшеница была куртша. Вна са косачков косила. Потому са вязала, а мы на машині сьме пак тоты снопы розвязовали. Повересла са не різали, але розвязовали, жебы са ушпорило. А до тых повересел, як са солома молотила, треба было дуже тискати. Я знала аж дві вотіпки доведна звязати, та єм мала велику радусть, кідь са мі так добрі подарили, бо такой дахто гварив: „Ага, то Марины Габріхової!“, же то мої вотіпки. А зась, кідь падало, жебы мож было одпочінути, та сьме міхы платали, або сьме собі взяли плащенкы, та сьме шли доврола будинку прогартати, жебы не затікало коло вбыстя. А за пелевнєв было такой, шо кунь ішов, мотора не было, та кунь поганяв січкарнєв. Єден водив коня, а другый подавав зеленой. То са мусило робити, то была нутность каждый день, бо худоба не могла чекати. Покры было зеленой, та было треба з тым робити...

Тай до ліса сьме ходили на вирізавку. Як єм шьї зачінала, та сьме ручно стромы різали, чухали сьме з пилков хвойкы, бо там був смерекый ліс. А тото вшыткой сьме дому возили. Якось то было у фебруарі 1936 році, шо снігу не было, та сьме серед валалу сікли тоты хвойкы і до повересел вязали, а везли дому, жебы было з чим пудпалєвати. Было то такой сухенькой, файной, місто трісок.

Была-м молода... Дуже єм хотіла робити. Міхы з тромпаками єм метала, як полінчата. А з Мілушков сьме часто співали, весело нам было двом. Мілушка ай дївадло бавила. Раз са стало, же Мілушка была шось хвора, та котрыйсь там юй так гварив: „Марі пуйде місто тебе, кідь ты єшь хвора“. Але зышло з того, бо Мілушка поздоровіла, та-м пак не шла грати дївадло. Але співати дуже єм любила вселякы співанкы чеськы. (Аде, кідь даколи знали грати такі співанкы в телевизорі, та ня ай пудмітовало.)

*На Кочіні стої выршек малі
Муй мілі там з інов стал,*

*Склопіла йсем своє модре очі
Шла йсем свої цестов далей дал...*

*Не спатржіш там свої мілоу віце
Ту уж кріє черна зем,
Там, где вітыр пржежалостне фоука
Там я дева опуштена йсем...*

„На Кочіні стої выршек малі...“ Вершочок кочіньскый бив дорогой Марії Горватовій, хоць бив наповнений роботом. Марія го оспівала своїм русиньскым голосом. То ей стачіло?.. Пережыла під вершочком сім своїх найкрасных років молодости. То нігда ей не тягало на забавкы, на світськы фіглі? Сім років перешло, як кідь заяць перебігне з єдного боку поля на другый. Жебы досправды Марія не тужыла за світськыма радыванкамы, за тым, што молодость нукать? За ласков, дайме тому?

Представме собі шумну, молоду дівку, в роспуці віку... Почорняву, барнасту, і з таким почорнявым, темным волосём і глыбокыма кавіёма очіма. Середнёго росту, але тугу, повну квітухой молодости і жывотодайной силы!.. Як ся гварить, была кров і молоко, лем загрызти до іщі не коштованого ябка, яке уж-уж дозривать. Не дістала ся під вплив чужого світа? Не тягало ей найти сі ласку? Не тужыла по обятах молодого Чеха?...

Обстояла...

Найвеце вірила своїм двом робітным рукам, які ей нігда не скламали. А чужій світ, де ся одчула не так аж з властной волі, бив про ню скоріше средством, як цілём.

Памнятала на матір і все на ню думала, як і на своє домівство, де ся хотіла вернути. Ні, своїм найблизшым бы нігда ганьбу не зробила. Зато ся справовала, як вояк. Почливо сі свою роботу робила, а кідь уж даколи ся стало, же была на забаві і бив о ню проявленный інтерес, нашла спосіб, як „одбити“ од себе „нападників“. До глыбных односин з никым не заходила. Ёй захмурены оберыва, гордость, одогнали не єдного і не двох молодых Чехів. Не сміяла ся збыточно, не провоковала, як аде єдна ей знама з того же краю, кідь была на забаві і збачіла хлопців, та такой давала знати, же ся ей люблять. Лемже тій знамій ся то не выплатило. Зашла там груба і одходила з ганьбов до родного краю. Нянька народженой дітины не пустили родічі до русиньских гор, та пак лем даякы коруны загнав по Мари, жебы тоту жебы тоту нещастніцю холем так одшкоднити.

І таке ся ставать. Світ уж є такый. Повный свербегузкового цвіту. Комусь знає рядно подряпати скору і сердце. Такый уж є тот цвіт, же чоловік нігда не знає, на чім є.

Маря шестым чутём чула, же треба ся хранити од біды. Помогала ей в тім ей робітність, думка на родный край, а в непослдінім ряді Боже слово, молитва, церьковнославянський Отче наш..., котрый сі із дому в душі принесла і хранила го, як око в голові. Была силна характерном. Тадь нечудо, бо выхована была в бідноті і в скромности. Уж одмаленька зазнала, што то є ся здушыти при роботі. Выплекана бескідьскыма горами, выкупана в ледовій воді спід Кычары, чула силу, котрій знала ціну. Не хотіла ей росчінити у світській марноті. Чутя зодповідности было далеко силніше, як моменталны жывотны радыванкы.

Зістала вірна сама собі. Не знала в тім часі, же є вірна свому родови, може аж так до глыбки сі не усвідомлєвала свое мале „геройство“, свою перемогу над собов. Истина была цалком дагде інде. Была то доля, яка ей спроваджовала неутішным світом. І хоць ани єдно криве слово бы ся у нєй не нашло на адресу своїх заместнавателів, правда была така: Маря, як стовкы наших молодых дівчат і хлопців была чужинков, бо забытый край Богом і людми ей не давав можливість дома ся реалізовати, вказати свої schopности, йти дале до школы і досягнути в жывоті якась інше посланя. Мусила зохабити свій край, кідь хотіла пережыти. Ой, не єднов паліцёв, але трёма Маря была бита, кідь ся вернула назад до свого краю. Може Господь Бог бы ей поміг найти щастя і в чужім світі... Тадь што бы ей хыбило, кібы ся нагодов оддала в тых Чехах! Робітна была, справовати ся знала, швыдко бы сі роздобыла природню авторіту міджі гевтешніма людми, як може десяткы і стовкы інших наших молодых Русинів, які ся назад не вернули до свого краю і навсе сплели свою долю з Чехами. Пывыдавали ся, поженили, выховали дітей, але уж Чехів, а до свого краю прийдуть лем на рекреацію, подыхати свіжый люфт, поспівати свої співанкы, зыйти ся в корчмі з ровесниками і знамыма, выпити пару погариків, а по короткім часі, як успокоять свою жажду за родным краём, по доволенці їх зась тягне до теплового гніздечка, де і заробкы суть ліпшы, і „гоускы“ смачнішы. Не вадить їм, же будуть дыхати смердячій остравський або ловосіцькый воздух. Ніч їм не вадить. До родного краю бы ся уж не вернули. Принимають го як фолклор, а може і як рецесію, як вывентілованя своєю позначеной світом душы.

Йшли тоты людкове за ліпшым жывотом, то ніхто не заперечить. Кілько їх там є? Хтось сі дав намагу, жебы зробив зрахованя наших Русинів, які одышли до Чех і ся уж не вернули? При найменшых рахунках то бы могла быти така добра половина. Же много? Ани нагодов? Лем з єдной родины, што знаме, одходило і по трое-четверо людей. А притім, же нашы Руснаці знали мати скоро по сім дітей, так то не сьме далеки од правды. Чісла суть чіслами, а люде не суть чісла, то суть жывы сотворіня, які мають сердце і душу. Яка ся нам нукать „подівана“,

кідь сьме даколи свідками на валалі, главно в літніх вакацієвых місяцях, як „Чехы“ по западі сонця кладуть огники коло осироченых отцєвських хыжчін, опікають „буржті“! Попивають якесь там вино, а погодивше зачінають співати. Спочатку несміло, а пак все голосніше і голосніше, як кібы хотіли выпівати свій жаль, свою тугу за родным домівством. Сердце ся краять од їх голосів. Не є в них в конечнім выслідку веселости. Є то тужлива мелодія, повна носталгії і чогось невыповідженого, такого, што щіпкать коло сердца. Є то рапсодія свого краю, ода на потічки, лозины, верьбове прутя і на пішники, яки завхабили. Днеська заростають травов. Суть непокошены, осиротілы. Лем тото каміня, яке зістало по яругах, бы могло говорити. Вно є свідком історії, свідком вхабляня свого, а одходжання на чуже. Лемже каміня лежыть, як і лежало перед сто роками. Мовчіть. Не прогварить... Лем вода на нєго цяпкать і вхаблять свій слід...

Цї то є таке сердцю міле нашым людём тото чуже? Як на то мож одповісти?.. Дахто повість, же чоловік є дома там, де сі калап на вішак завісить. Але чом тота співанка, чом є така смутна-невесела, што ся дре з горла наших выстяговалців?...

Все їм буде дашто хыбити...

Чутя чогось порожнєго, ничім не выповненого їх буде спроваджовати цілым животом.

Як една фатаморґана... Жебы Маря Горватова уж тогды чула несмыселность фатаморґаны, кідь все частіше думала на свою матір, на свої родны бережки у Руській Воловій? Тяжко... Ай кідь, так даґде у підсвідомости...

Словом, не мала силы забыти на своє домівство. Тадь за сім років, яки одбыла в чужім краю, вже лем могла вирішовати, ці зістане там, або ся верне назад домів! То був час – не так довгый, абы мож было забыти, і не так куртый, жебы сі не мож было звикнути...

Час, час – найліпшы то доктор...

Так ся ходем гварить. А ці бы ся нашов такий доктор, який бы знав одвернути чоловіка од свого домівства, поміг бы му на нєго забыти? Легко і таке ся ставать, але ту треба фурт двох – того дотычного чоловіка, який хоче забыти і – час.

Як так роздумуєме, та нам виходить, же Маря ся сперала часови, боєвала проти нєму, і наконець выграла. Чом? Бо по семох роках вирішыла, же ся верне назад домів, на Словеньско, до свого села, до Руськой Воловой. Проста арифметика сердца.

Ай, яй, кібы сьме в тім часі читали думкы нашой главной протаґоністкы, легко бы сьме на вшытко шумно-красно одповіли. Лемже ништо никому в голові не сидить і точно не знає, што собі думать і што го веде

зробити такий або сякий поступок. З одступом часу мож ся лем додумовати, як то было і чом ся так стало.

Ніч не вчіниш... Стало ся так, бо ся мало так стати. Так хотів час, што був Маринов совістєв і який сі повів: доста Марю тримати в циганстві, она належить там, де вода студена, як лед тече, де квітки польны суть найкрасшов загородов світа, де спомины о розбійникови Головатім іщі доднеська жыють в Руській Воловій.

О розбійниках бы могла быти окрема капітола села, але то не є нашым цілєм. Зато спомяньме ходем основны моменты з даной проблематікы, абы сьме легше порозуміли людей, яки з того валалу походять.

Як доказують многы учены, Федор Головатый (Главата) походив з Руськой Воловой і із своєв пятьдесятьчленнов дружінов боєвав проти панам. Збой єго дружіны у 1492 році був выразом, як кібы кінця „братриків“ посліднєй облавы гусітьского войска. Федор Головатый богатым брав, а худобным давав. Так на нєго і днесь споминають у Руській Воловій.

Головатого дружина першыраз зачала збой у 1492 році на маетках пана Штефана Розгоня. Накраджене богатство розбійници сховали у Пчоліннім, Старині і в лісах Руськой Воловой, на Копыті. На тім місці ся і дотеперь находить камінь з датумом і знаком дружіны Федора Головатого, де подля легенды є схованый поклад.

В дружині Головатого были і єго брата Васько, Данко, дале Иван із Сташковець, Рин із Грабовця, Хмель із Строчіна, Клин із Свідника, Михал із Стащіна, Алексіус і Штофко з Руськой Воловой, Міхно і Яцко з Гостовіць, Иван з Красного Броду... Далшы членове Головатого дружіны походжали з Польска і з валалів Підкарпатя.

В бардієвскім архіві мож найти писмо (1493), в котрім розбійници выповіли кралєвскому місту Бардієву неприятельство за знічія своїх побратимів Васька і Тимка. Писмо было написане збойницьков пятьдесятьчленнов дружінов Федора Головатого. В нім ся пише: *„Вы, злы і несправодливы люде Бардеєвски, вы сте наших братів дали звішати яко мородере нецнотліви, ктори ани вам, ани жадному ніч не были винны. А прото, естлі нам приятелєм а родові не положіте четири ста золотих ве золоце до трох неделі в клашторе в Могілі у Кракова або у картушов в Лехниці, теді на ваших гордлех і на вашім іманію і на ваших поданих се будь длуго, будь кратко мстити будеме, покуд нашого роду става“.*

О тім, яким пострахом про панство была Головатого дружина, свідчїть і писмо, в яким ся пише, же на поміч місту Бардієву приходить велике множество жолднірів, міджі якими было і 400 Кошічан. Розбійници, абы ся выгли отвореній битці, стягли ся з граду Бреков, погрозили выпалінєм кралєвських маєтків, а пізніше одышли до Польска.

Такы суть історичны черепкы о розбійницькій дружині Федора Голватого, родака з Руської Воловой. Тых черепків ся босыма ногами в дїтинстві дотыкала і Марія. До того краю ся хотїла назад вернути з Чех.

Домів... Домів...

Тым собі єден час признав свою програу.

А тот другый?

Тот ся не мав з чім хвалити...

Бо був войновый, страшный, нелюдський...

Час януаровый, 1943-го року...

Край од Снины аж по Новоседліцю доднесь може давати свою референцію о героях і о жертвах другой світової войны. Референція то боляча, і не мож ей забыти нігда...

– Як нас Мадяре забрали, та сьме са в Чехах дуже ганьбили, – повідать Марія. – Тулько много нас в Чехах было, же сьме мусили йти на уряд до Краловіц, абы сьме са дустали на список чужинцю. Были сьме, як сірохманы... Люде без домуства... Як сироты... Было нас там много – молоді хлопці і дівчата з нашого краю, з виходу – з Міджілаборець, із Стриговця, Вублі, з Руської Быстрої. Бог знає выдкы... Много них там ай позуоставало... Хто якый мав осуд. Я якось не хотїла. Была бы-м там зустала в Чехах, але гварли, же то Словачка. Такой было поціненой...

Мілушка са міджитым оддала, а пані сестры дівка, вна тыж з мужем не жыла, шо была дакус худобніша, та вна пак зо мнов шыи дакус робила. А як пришов тот час, та-м сі потому выробила пас. Якусь єм дівочку чеську мала в Пылзню, принесла єм юй даякі планочки, та вна мі выкончіла пас, бо дочіста ня дому тягало... Материны слызы ня тягали... Люде мі повідали, же моя мати дуже плаче. Дуже юй жаль было, бо то были тріє хлопці, а я лем сама дівка была. Та мати хотїла, жебы єм была дома коло неї. Тадь сім року єм дома не была. То вже є шо повісти... Як єм сі выкончіла пас, та єм дому шла через Березный. У Вубли єм мала свого братранця, бо моя тютка са там оддала. Там єм переночовала, а пак ура-но, братранець запряг коня, та ня привюз дому. Мати плакала, кідь ня відїла. Дуже са радовала. Мати была хвора на сердце. Та як са тішыти, кідь хвороба? Мало было радованя, бо были недостаткы, тай робота каждоденна. То не было, як днеська. Кібы са нашов дохтор, та може бы матер і вылічив. Мати – небуцатко, вмерла, як мала 54 рокы... А шыи ід тому, шо єм юй принесла, які грошы? Шо-м заробила? Мізерных 12 000 корун, які са потому мінянков на пенгы знівочили. Сусідка знала гварти: „Тадь ты задарьмо робила, лем за ідїня!“

Так было... Але дома ани їсти не было шо... Добрї, же так, же было де холем яку-таку коруну заробити. Холем было де пережыти, світ переекзістовати...

Кідь собі подумам о своїм розкошу...

*Кідь собі подумам
О своїм розкошу,
Падають мі слызы,
Як трава на косу...*

(З народной співанкы)

І так я са вернула в януарї дому. Была война, біднота, а я сі довго не могла звыкнути. Быв великый розділ в нас дома і на Чехах. Ту не было де корункы заробити, а в Чехах не знала єм, як мі час зышов. Менї без работы было дуже тяжко, бо ту нияка не была, хыба лем до ліса з хлоп-пами йти робити.

Так, так каждый са вертатъ дому ід родині, ід своїм найблизшым лю-дём. І я так зробила, хоть єм нияк не знала, шо ня дома чекать... Яка доленька...

І посочили Мари в тій тріскучій зимі, кідь мороз малює квіткы на вы-глядях і цомпель під носом замерзатъ, кідь не мож на дворі дыхнути од великой студени, Михайла Піпту –вдовця, котрый мав двоє дїтей – 12-річну дівочку Марьку і 14-річного хлопця Дзуря. Молодого сестра гварла братови, жебы лем ей взяв, бо мали поле доведна...

Як роздумовала Маря в тім часї? Ці ся має оддати за вдовця, або ні? Всяко ей было. Правда, вже мала свої рокы, але все лем тота гордость стояла наверьху. „Ці я буду добров матерёв про тоты дїточкы? Ці я влагоджу чоловікові? Ці буде зо мнов спокуйный? Ці буде спокуйна зо мнов свекра? А як моя зовіця ня прийме, ці сі не буде думати, же єм юй нянькувціну присїла?“

Не было легко вирішовати, не было легко повісти своє „гей“. А іці ку тому сі спомнянула Маря на стишок, який колись чула в дїтинстві на прядках, што ся ей доднесь запамнятав:

*Зима буде...
Де са мати на старусть подїє.*

*А зять на пецу сидить,
Та са на ня криво дивить.*

*– Ой, пуйду я до сыночка,
На шырокі лавкы.*

*А невіста одповідать:
– Не треба нам мамкы!*

*– Жено моя любя,
Мати бы са здала.
Коровы бы подоїла,
Дітём їсти дала.*

*– Не треба нам много говорити,
Муй чоловічку..
Матер треба ошатити,
Ай ужывити.*

*– Ой, бодай ты, моя жунко,
Нігда не сконала,
Кідь ты мою мамку
Нігда не бопрала.*

*– А бодай са, чоловічку,
Сесе стало тобі,
Ходить моя по жобраню,
Та няй ходять обі...*

Маря была далека од того, жебы сі моментално знала предствити далшый жылот. Што мала робити? Подумала сі так: якось то уж лем буде, сітуація ся дасть до порядку, і хоць десь в кутику сердця ся озывала думка, же брати сі чужого чоловіка, то якбы падати до незнамой ямы. Як-не-як, треба буде цалком змінити свій способ жывота, войти до цалком іншой ролі. Ролі жены, газдыні, а поступно і матери... Дотеперь то быв про ню цалком незнамый світ. Буде треба поламати вшыткы свої дотеперішні звыкы, перевтілити ся до іншой, намного важнішой подобы.

Маря туго роздумовала над вирішінём своєї долі. Ай треба было думати, бо нелегко йти за вдовця і на двоє діточок. То з єдного боку, але кідь то взяти з боку другого і задумати ся над темов обычайным сільским розумом, выходить так, же каждая нормална, здорова, а іщі к тому красна дівка тужить піти під вінець, хоче ся оддати, мати свого

газду, жебы ей хранив і підпоровав, був коло нёй і в біді, і в горазді. Хочє мати свої діти, родину. То є властне нашым дівкам. Не оддасть ся хыбаль лем непотрїбна, а каждая іншака хоче ся залучіти до нормалного способу жывота і быти рівноправным членом такого сполоченства, якым є валал. Бо як інакше?! Ходити лем так – псы побивавчі?.. Доколи? Тадь чоловік ани ся не встигне обернути, а уж го старість їмать за плечі і хылить до землі. А потім при палічці, в глубокой старости, кідь не є хто чоловікови ани воды подати, надходять смутны думы, повны носталгії над промарненым порожнім жывотом, над невывжытов можностєв.

Ой, ні, Маря бы ся того не хотїла нияк раз дочекати, жебы была на промиховиско цілому валалови. Та ці она не така, як іншы, ці она не варта сі заложыти родину і постарати ся о ню, як ся патрить і слухить? Кідь была схопна одыйти до Чех і там ся постарати о себе і вхабити добрый слід своєв роботов, своїма шыковныма рукама, та чом бы дома не знала собі дати рады? А што, же вдовець, же має двоє дітей? Він за то не може, так хотїла доля, жебы ся так стало. А што ся стало, уж ся не одстане. Маря може выліпшити тот став, може своєв завзятостєв, робітностєв лем помочи тому чоловікови, який у валалі був триманий в почливости, бо знав всякы роботы робити – од малого до великого – каждый ся на нёго у Воловій закликывав. Никому не повів, же ні, радо поміг, а тым сі наклонив валалчанів, а поступно і Марю. Валал є як єдна родина, ніхто ту ніч не затаїть. Михайло мав поголоску хлопа чамняного, робітного. Што іщі ей веце треба? Чоловік ся ку ній справывав красно, ласкаво, притягывав ей своєв добротов, скромностєв, а главно, мудростєв і скушеностєв... Тадь до того часу газдівство тримав на порядку, а то предці не были фіглі при двох дітєх, і хоць ту іщі была мати, сестра і брат. Ой, ні, то не было мало...

Мари ся найвеце любило, же ей до нічого не силовав, не нутив йти до вінчання під ферганков якыгесь порожніх обіцянок. Нукав ей реаліту, але ай істоту хлопа, який знає, што є жылот, який добрі о тім знає, же вшытко треба лем своїма мозольнатыма рукама выробити і своїм мозгом выдумати. Нукав ей ай своє сердце, яке тужыло по ласці, по порозуміню близкой особы, яка бы ся стала про нёго добров женов, а про дітей добров матірєв. Много о тім не говорив, то не было у звыку. Як то уж нашы хлопи знають. Нашто говорити о дачім такім? Веце бісїдовали ёго очі і скромность, яка была написана на твари. Маря ся в ній відїла, як у воглядилі.

Лемже вирішити мала сама, сама ся мала на себе сполягнути, ці буде йти доведна з добротов, ласков, істотов, або зістане сама, як палець, як былінка в полю, завїсла навсе од своїх родічів, од своєї меджі поля, котрой скоро не было.

Поле, то було все жывительков наших людей. Кто го не мав, б'ыв бідняком, ходив по жобраню. Кто го мав, сокотив го, як око в голові, як найціннішу цінність. Кідь была даяка крохотинка поля, могло ся ай дакус газдовати, а хто го не мав, б'ыв барабом, як ся гварило... Зато меджі поля были і часто доднесь суть все частіше діскутабілны і нераз ся ставають центром гнівів міджі газдами, а часто і великой трагедії... Маря добрі знала сітуацію на валалі. Не было ся на што сполігати, же то колись може настануть ліпшы часы... О тых ся ей родині ани не сніло. Якесь там ваганя, або похыбности мусили іти боком. Не было о чім роздумовати. А час на роздумованя не б'ыв такий довгый з того моменту, як ся вернула з Чех. Але наісто стачів на то, абы ся зорьентовала справным напрямом.

І так ішла під вінець по восьмох місяцях...

Час – довгый або куртый? Як то взяти, бо спознаня чоловіка не все детермінує довжка часу. Молодыта ся даколи знають коротко, а жыють по цілый жылот, аж до гробовой дочкы, як потята, красно, в злагоді і мірі. Ставать ся і таке, же двое молодых людей „ходять“ довго, а наконець ся розыйдуть про якийсь там деталь, спрочінівши біль нелем собі, але і родічам, якы до них вкладали свою надій. Словом, про Марю то б'ыв час, за котрый дозріла до познаня, же є схопна вырешовати сама за себе, за свою далшу долю...

Было то в сектембрі, кідь осінь помалы, але істым кроком ся приближовала. Іщі сонічко знало файно гріти, але было уж зубате і великой моци не мало. Грело, абы грело, і так знало, же ёго сила ся помалы стратить і наступить жовтолиста осінь, а за нёв прийде студена, як лед, зима. Природа ся успокоёвала, готовила ся на одпочінок, а на протывагу тому гармонічному покою, (лем бы жыти, дыхати тот божественный воздух і радовати ся із дару найвысшого, який нам дав Бог, з дару жывота земли! Лем бы жыти і любити ся – на благо розквіту чоловічества... Але світ б'ыв імлений войновым шаленством. Друга світова война была в розпалі, повмерали за тот час тісячі людей, погыбли невинны жертвы узурпаторів, тоталітних „плюковників“ і „генералів“.

У валалі люде стерміли, як то з нима буде, яка доля їх чекать, ці ся іщі дожыють завтрашнёго дня, выходу раннёго сонця, ці ся дочекають красного спів потят... Пережывали, ці позберають уроджай, намелють в млинци холем чорной муку на хліб... Ці спечуть тот хліб? То не было ясне. Як не была ясна доля народу під Карпатами, што ціле тісячроча жыв в мірі і покою і таксамо мірно ся трудив на своїх неуроджайных земляках. Не мав з никым ніч планого, хоцьбы під якыма панами служыв, як тот слуга... Вшытко можне робив про тото, абы лем пережыти, абы сі захранити свое „я“. Не было чути, жебы Русины ся з дакым не

зношовали, або на дакого нападавали з цілём забрати поля, маетки. Скоріше все клёпкали на двері чуждих з даяков скромнов „просьбов“. Кідь ся побили, та лем самы міджі собов. Вшытко то зістало лем міджі нима. Як ся повадили, так ся і помірили. Як то уж бывать у справній родині. Лемже нещастя не ходить по горах, але по людёх. Зосыпало ся на них, як гром з ясного неба, як нечекана пошесть, як мор, найвекша погрома і холера. Што тоты людкове мали робити? Дагде втечі? Але де? До гор? До лісів? Міджі скаля-вертепя? Де ся заратовати од той пошести, што косила людей? Од войны, котру выдумали „властымущі“, абы набили свої кешені, абы роздобыли за ціну кровли богатство? Такого місця, де бы ся мож было зратовати, на тій земли не было. Не было ся де сховати, хыбаль під чорну землю.

Треба было чекати, што буде дале... Чекати до судного дня. Кто піде по правіці, а хто по лівіці, то лем Бог знав...

В такий неістый час, в тяжкых войновых условиях вырешила 24-річна Марія Горвагова повісти свое „гей“, ручку дати о 12 років старшому Михайлови Піптові і з ним до ставу манжельского вступити...

– Свадьбина была доста скромна (моя мати коруны не мала, нянько вмер, я другого нянька мала. Вун не б'ыв злый, але корун не было. Зато ня біда выгнала з дому і я пушла до Чех), ани гостину не было з чім зробити, лем єм мусила од своёй сестерніці пожычіти даякі коруны, та пак єм юй вернула, бо тоты, шо-м в Чехах заробила, шыи мі не душили. Та так єм допала із своїма зарібками, же не было з чого ани свадьбу зробити. А мати мі не дала грошы, бо сама не мала. Зато свадьба, яка была, така была...

Вболікала Маря білу спіднічку, кабатя, білу блузку, заплітала заплітки (были доста курты, бо Маря в Чехах волося підстригла, а іщі за тот час не встигло порядно вырости).

– Лемже я принесла волося дому, а мати – небужчатко, дай юй царство небесной, знала ня так заплести, же ани видно не было, же то я не мав довгой волося. Я са дуже любила парадити. І в Чехах єм носила ка-лап, а як єм са вернула дому, та б'ыв перероблений на турбан. Тот турбан єм дома лем раз взяла до церькви, шо са не дуже злюбило мою зовіці, та я вже потому тот турбан нігда шуга на свою голову не взяла. Дуже мі жаль за ним было... Вболікала Маря спіднічку, тай думу думала, яка то лем ей доленька чекать на газдівстві Мигаля, який мав много поля і аж дві стайні были повны з худобов. Як видно, на недостаток работы ся не буде мочі скаржыти. Радость ся чередовала із змішаныма чутами. Сердце ся ей наповнёвало благодатёв з того, же сі бере доброго чоловіка, зась ся бояла того, ці то она вшытко докаже, як ся призвычаіть і ці буде мочі вшытко встигати...

Гей, гей, думы-роздуми молодой... Жеболовча в руці, в очах слызы... То нелем обычайный ритуал, же ся то так патрять. То не суть лем чутя на вказію. Є то образ лучіня ся з молодостѣв. Зато того трясіня рук і ніг при облїканю, зато слызы в очах. А сердце трепотить і трепотить, хоче выскочіти з грудей од очекованой удалости, яка змінить дотеперішній спосіб ей жывота дошкаменту.

Ой, та вже час іти... Не є коли думу думати, одповідати на покладжені в мыслях вопросы...

Маря попозерала на мале выгядча на двір і увіділа там стояти запряжены три возы. Коні і возы были припаражены пантликама... Передній віз чекав, абы одвезти Марю з Михайлом до вінчаня до Кленовой. В остатніх сиділа родина. Маря ся іщі послідніраз пороззерала по старій хыжчині, перехрестила ся перед святыма образами, які в рядочку вісіли на стїні над деревяным столом – і перекрочіла материнський поріг...

На стрічу новому жывоту, новій долі...

Вопросы зістали вісіти у воздуху. Посідали на материну стару стріху і стали ся позерателями новой етапы жывота Марії Горватовой, яка ся з того дня зачала писати Піптовов.

Было радваня, была веселость, яку забезпечовали гудаци. Петро Смутків тягав на басі, Данко з Кленовой грав на гусях. Быв там і бубен, але хто на нїм бубновав, на того вже сі ани наша героїня книги не памнятать.

Была і гостина... Правда, скромненька, така скромна, як то нашы людкове в тім часі скромно жыли, але была. Были напечены пироги з сыром, а хто приходив на свадьбу, та такой сметанки ніс, абы было з чім побрыскати пироги, жебы не давили гартанку. Поливка была куряча. Ай ріскаша ся подавала з курячим мясом, кідь ся звышыло з поливки. З того мясця ся робила і омачка. А ід тому вшиткому був сливковый компот... А подля слов пані Піптовой ся на свадьбі, як повідав ей нянько, што ей годовав, давала даколи і свадьбова фасоля. То была така, што ся не підбила сметанков, лем ся запражила. („Муй Янко таку хоче, гварить, же то найздоровішой їдїня. Аде пришов, та сьме му дали стрясованину – варені тромпаки з капустов, та ніч не робив, лем ходив та їв, та їв, не муг са наїсти, якої то доброй“).

Пані Піптова рада споминать на тот день. Бодай бы нї, тадь сі в мыслях з одступом довгого часу припоминать свою молодость. А хто бы собі рад не поспоминав на свої молоды часы, на день, кідь ся чув найщастнішым. Маря такой день зажыла, кідь свою долю зьєдїнила з Михайлом Піптом. Вознавка ся ей дало, як Михайло шыковно хотїв выплатити музикантів, абы уж мали покій, абы уж мали по вшиткім і за-

чали жыти, як ся патрять. Не міг ся Михайло дочекати ночі, не міг ся дочекати рана, кідь із сходом сонця увидить у своїй хыжи жену, газдыню, матір ьго двох осиротілых дїтей...

В тім часі Марія іщі не знала, же ей чекать красный живот, повный гармонії по боці „первотрідного хлопа“, але і тяжкый, спрїчиненый условиями, тяжкыма военныма часами. На тоты „гурькі“ часы ся уж споминать з товкотом сердца, із здавленов душов...

- Кідь єм са оддала, то были тяжкі, войнові часы. В хыжи было семеро челяди. Была свекра шы, газдув брат, тай дївка, шо за мого брата пушла, тай вун, муй газда, шо мав двой дїтей. Я была сема. Ой, ой, было са треба звивати, жебы вшиткой стигнути. Треба было великий горчік тромпаку поставити варити вшасрано, жебы каждого накормити. Вставала єм дуже скоро. Шы ани першый когут не співав. Даколи были і дві години по пувночі, як єм са проснула. Ємко єм выскочіла з постели, бо было треба хліб печи. Знала єм спечи аж по пять хлібу. Наперед вечер была нутность муки намолоти на камяном млинци і такой тогды вправити. Рано, як єм скоро встала, тай пудмісила тісто. Пак єм наклала вгень в пецу, і так спекла пять хлібу, та сьме мали аж до суботы... Колись сьме мали, колись сьме не мали. Кідь челядь была, та такой, шо шы лем єм хлібины выбрала з пеця, тай са вшиткой рано ізіли. Дарьмо єм гварила, же свіжой чкодить, же са їм їмать жалудка. Ніч не помагало, чеметва зіла вшиток хліб... Як то дїти, кідь пахне, та такой ідуть за пахом, за свіжым. Не мож было повісти, же не берь, кідь были голодні, а їх дуже кортів свіжый хліб. Свіжой, пахнучой, то найліпшой, знаєте, як то є...

Была то доста велика робота, жебы ся вшиткой встигло до рана. Но, я была молода, муцна, не хочу са хвалити, але вшиткой єм якось встигала. Чей мі сам Бог з небес помагав...

Муку было треба і піклєвати. Раз, кідь сьме не мали дома піклєвану муку, мі моя свекра так гварила: „Йди до Грїчины, бо вни піклєвуть муку, та най ті палачку муки пожычать“. А я са доста ганьбила йти жычати, бо-м на такой не была звыкнута в Чехах, жеы са дагде дашо жычало. Там каждый був себестачный. Але наконець єм там ішла і пожычила-м. А як сьме мали свою муку, та зась єм потому вернула. Оддала єм пожыченой... Бо так має быти. Нігда єм не хотїла быти ніч довжна...

А як было дале? Як ішов муй живот? Вселяко было. Не хочу ани споминати... Лемже самой са споминать. Бо то не мож забыти на тоты тяжкі часы, як і на тых Мадяру, шо в нашум краї засїли.

Мадярьскі шандарї, называли їх „піркошы“, бо носили пірка за калапом, са розпинали по околиці, як кібы были наймудрїші і наймуцнїші. Были то тверді люде. З нима не были ниякі фіглі. Маленькі дїти валальскі са перед нима скрывали по закутинах. Раз, наприклад, копка малых

дітей са бавила на пути з прутом, а за прутом, як то бывать на крупній пути, са зняв порох. Діти са бавили, сміяли са, веселили са. При туй своій забавці не збачили мадярських „піркошу“. Были забрані самі до себе, до своєї забавки. Якой то діти, шьи са так не знавуть бояти. Їм лем бы забавка даяка была. А тоты, як гавраны, надлетіли ззаду, їмили дітей, набили їх з тым, шо мали в руках і де запопали. Не позерали на то, же то діти, не дбали, же то молодусть, але за таку дробность їх збили до кровли... Хто такой відів!.. Зато са діти все потому мали перед нима на позорі. Як збачіли „піркошу“, та са розлетіли на вшиткы боки, як тоты потята.

А в Вубли, кебы сьте знали, шо са стало! Як ем са вернула з Чех, та ем са дузала од людей. Аж тяжко такой переповісти. Было то 20. януара у 1940 році. На балі са шось хлопці їмили, як то уж даколи бывать міджі молодыма, шо мавуть прудку кров. Може дакус і выпили. Мадярські шандарі влетіли міджі них, причум єдному „піркошові“ впала шапка з головы на землю. Шандарі вытягли бодакы на людей. Люде зачали втїкати з містности, настала велика паніка. В туй хвілі першый упав Юрко Татіч, здів са на бодак. За ним пушла Анна Гамракова, молода жена. Шьи лем са оддала за Гелетіча, была в тум часі груба. Третья была Полдина Климикова. Вшиткы трой загынули од бодаку мадярських шандарю.

З того вшиткого была велика неприємность. Вублю окружили мадярські шандарі, шо пришли на посилу. На високих містах з того зрбили помалы збуру, же то люде хотіли са збурити проти гортієвскому режиму. Людей тягали на шандарську станіцу на луктах, били многих, жебы са признали. Возы, в котрых люде везли гнуй на поле, вшиткы контролєвали бодаками. Повідали, же кунець тому вшиткому зробив пуп Фірцяк, який пушов за єпископом до Мукачова, а тот просив за Вублю на вшиткых містах. І так помалы помуг выйти Вубли з біды. В околитых валалах пановав терор. „Піркошы“ за каждую дробность били, де захопили... Збытковали са над нашыма людми на чудо божой. А вни шо были винні?.. Тадь вни были дома, на своем, а тоты лем гев пришли, як са гварить, як окупанты. Та яка то была справодливість? Бодай са никому ани не снила...

В яри, на самый Великдень, кідь цілый валал сятив Паску господню, кідь природа са розпуковала до нового жывота, Мадяре брали родину Жыда Менделя з Бережка, шо мав дуже красных двоїчок-діточок. Люде з валалу їх барс сановали і поплакали сі. Брали тоты сиротины з тым, же то їм ніч не буде, же то вни шьи са вернуть назад, але тоты невинні людкове йшли там, де не было наврату... Бо і так было. Нігда веце са тоты люде до нашого валалу не вказали. Лем єдну путь мали. Там. З

тої другої са вже не вернули. Хто знає, де скончили, ці дагде в пліні, або пуд кульков. Ой, не порадовали са з Великодня, не потїшыли са веце з пахнучих квіток, з чістого воздуху!..

І такой было...

Потому пришли Німці, стояли у валалі по хыжах, ай у нас стояли. Никому са то не любило, але доба была войнова. Не дало са ніч робити, кідь чоловік хотів жыти і не хотів зазнати смерточку...

Я зашла груба з першым дїтваком, а в літї пришов розказ – цілый валал еваковати до Рыбниці, лемже то мало быти так, як із Жыдами, жебы сьме са вже не могли вернути дому. Нігда не забуду на тот день, кідь муй Михайло не знав, де са має задіти, як пришов розказ выстаговати цілый валал. Быв страшно нещастный. Лежав у пелевни з великыма болестями головы. А я напекла много тенгерічаного хліба на путь, жебы было шо їсти, абы сьме не загынули з голоду. Дуже ем са журила, як то я породжу свою першу дїтинку, де то я буду пеленкы сушыти... Тадь материнський плод са вже озывав пуд сердцєм... Гласив ся ід жывоту. А я стерміла, бо то мав быти першороджений дїтвак. Кажда мати са боїть, як то вшиткой допаде, ці вна обжые, ці дїтина са народить впорядку.

В тум часі у валалі была готова Содома і Гомора. Люде вшиткой нічіли по валалі – шо запопали. Рїзали стромы, планкы, грушкы, вшитку садовину, нічіли цілый урожай, жебы ту ніч не зустало. Ай худобу выгнали до ліса, шо было треба йти тайно коровы выдоїти. Быв то великий смуток, великий жаль про цілый валал. Лемже нащастя – пришов розказ – вшиткой заставити. Люде сі з полеготов выдыхли.

Было то так, же веце як 200 хлопу з Руської Волової, Кленової, Ладомирова, Калної Розтокы мало йти до працюных табору до Німецька. Вшиткы были в Кленовуй, в старуй школі, кідь ту зачали бомбардовати Руси, а при тум бомбардованю хлопи із школы са пошыковали і повтїкали – ратовали сі свуй голый жывот. І так са стало, же до табору са дустала лем третина хлопу.

10. септембра 1944 року ем мала першого дїтваку, мого Мигалька, - споминать на першородженого Марія Піптова і в очах ся ей світять слызы материнства. – Лем Бог знає, же ем не вмерла при тых злогах... Мигалька, мого першого сына Німці ослободили од мене. Як го выдавили з мене, ани не знав, як то было. Хлопець са родив задиком і я са з ним нияк не могла росстати. Я шьи в середу са ладила іти ід отаві, бо то са не мож было кевелити, же то груба жена, же буде мати дїтину, та не може ніч робити. Жадной пещеня... Такой ніч не было. (Як ем зашла груба, бор ем жала на пасіці. Не мож было позерати, же то война, же кулі літавуть, же гранаты са распорскувуть, треба было уроджай зберати. То

было преднішой, як сам жывот. Сила душу гнала. Я шла дале. Ой, вера, так...). І я са так зарядила. Хотіла ем іти отаву обертати ці вже грабати, ани сі не споминав... Лемже шо са стало? Надышли велікі болести. Я вже са не могла ани рушыти з міста. Пришли всякі бабки і породна бабичка з Вублі, але не мож было зо мнов нияк раз поради. Бабы ня вводжовали, обкурёвали, сякой-такой робили, ворожыли, як знали, але з дїтваком не могли рушыти, бо вшыткой было в кустю. І я така была слаба в пятніцу, же ліпше не было, лем ня выложыти на вуз жебы йти за дохтором аж до Великого Березного. Так са і стало. На возі зо мнов были: нянько, шовгор і муй газда.

Памнятав, же путь не была регулована, та так зо мнов дуже набивало, же ем сі од болю до кровли палці обіла. Дуже ем была слаба, як тота муха. Лем ем са до неба позерала і просила Господа, жебы мі даяк помуг са з тым дїтвачком ростати. Хотіли сьме у даякого дохтора заставити у Великум Березнум. До Снины бы было ближе, але по Сташьин був наш край пуд Мадярами, та сьме мусіли йти аж до Березного. Та сьме тогды глядали дакого дохтора. Лемже шо? Ниякого сьме не могли найти, нихто нигде не був, бо была фойна. Фрас знає, де хто був... І так мі хтось посочив, же там суть ай німецькі вояци. Мені была дуже велика біда, бо ня так боліло, шо ани не знав выповісти... Тай сьме пушли за тыма Німцями. Знаєте, же мі не був горазд, кідь ем мусіла йти за помочов до неприятеля!.. Кедь ня в Березнум положили на стул, мені вже было едно, най роблять зо мнов, шо хотять, лем жебы са росстати з дїтинов... Як дїтину выдавили, я шьи не была така, жебы ем цалком о божум світі не знала. Шьи ем збачила, же дїтна была така, як клубя. Вни пак того клубя дали пуд водовод, і так муй Мигалько заплакав... Шьи тоты люде были такі слушні, же моёму старому дали декы, жебы нас з Мигальком поприкрывав, абы нам не была студінь. Муй газда такой на другый день (хлоп то був порядный) вернув тоты декы. Одвіз їх на возі і красно їм подяковав за того, же мені і нашому сынови ментовали жывот...

Так, так, не быти тых добрых Німцу і міджі фашістами, може бы-м ту днеська не сиділа з вами і не споминала на тоты давні часы... Не было бы ани того мого клубяти, мого Михайла, з якого са поступно аж в Чехах, в Пылзни выкублав подплковник, - з ей властным гумором і не без гордости на свого першородженого, додавать тота жывотом скушана дрібна жіночка, яка ся геройскы знала сперати жывоту і день за днём переконовала тяжкости і проблемы, якыма ей судомив.

Ей цінный талант розповідати, позерати ся до минулости і выкреслєвати деталі з чістов мыслєв і розумом – вшытко то выкликує приемне зачудованя. Як і ей натура, што скрывать в собі прісность на самый перед к собі, а потім к другим, нам давать знати, же то жена, яку выховав

жывот, тверды условія каждоденного ествованя у „грубій“ атмосфері, міджі лісами і верьхами воловского хотаря. Поміняла чеськый „благобыт“ за тверду, скалисту земельку, вернула ся назад. Дала предность свому родному краёви і зъединила ся з ёго непорочнов, краснов природов, яку доднесь бы не вымінила за ниякы діаманты ці перлы.

Тадь ці она не є тов найкрасшов перлов у своїй природности? Перлов-матірєв, яка роздає ласку, порозуміня довкола себе. Як того сонце, што світить на небі і освітлює цілу землю. Мати має меншый простор, як сонце, але ей лучі ласкы не суть нияк слабшы...

Ласка к природі позначіла ей внутро, характер, ей каждоденне роздумованя і пасованя ся з жывотом. Дакому твердый жывот знає дуже тякнути. Не змірять ся з ним і ставать ся неприятелєм жывота, знає ся мстити і ненавідіти людей подля пословиці, кідь здохла коза мені, та най здохне і сусідови. Такой чоловік сам себе ненавидить. Ночами не спить, лем роздумує, де кому і як бы міг дашто злого вчинити. В злобі находить залюбу, а наконець сам ся в ній затопить. Бо нігда іщі злоба не приносила внутрішнє заспокоіня. Є то їдь в сердцю, яка розожерать жытеля той планеты зводну, од сердця. З таким втровеным сердцєм дуже тяжко жыти. Таких людей мож лем посановати і дале ся рядити Божов заповідєв: „Возлюб ближнёго своего, як самого себе“. Што желаш собі, желай ай каждому ближнёму свому. Доброта ся вертать, даколи аж по два раз. Лем треба мати терпезливость, мір в душі, а, главно в сердці – ласку, море ласкы...

Хрістіянка Марія Піптова з Руськой Воловой має море ласкы в сердцю, яку роздавала і роздавать повныма жменями. Все тот слабшый в ній выкликовав чутя ніжности. Має змысел про справедливость. Знає ся ей дуже дотулити біль, нещастя того другого, а притім о своїм болю говорить дуже стримано, бере жывот такой, як є, як кібы была змірена з тым, же то так має быти, же то така воля Божа. Притім ани сама сі не усвідомлює даколи, же якраз она была причінов, тов добров вілов, кідь многым людем спомогла, кідь сама вплинула на ход подій і своїм розумом, теплым одношінем к околитій атмосфері, ростопила біль і помогла перенести тяжку днину того або іншого чоловіка. Добрым словом, ласкавым погладжінєм ніжной руки. Ей характер чути в ей словах, видно на выразі твари. Нечудо. Тадь сама є стілеснінем доброты, ласкы і порозуміня. Така ся народила, так жыла, а тото духовне богатство вырїшила роздавати вшыткым, што суть того жадны. Ласкы є все мало. Та чом бы не роздавала, кідь ей має аж по саме горло!.. Ласка ся родить в болях. А Марія Піптова перешла тым процесом. Сама на властной скорі пережыла тормозы каждоденной пути чоловіческой, яка была встелена тернёвыма ружами. Зато знала і знає порозуміти того, хто є слабшый,

зато нігда не была рівнодушна к людській біді і знала сі цінити мозолі і ум других людей, а таким людём і давать простор у своїх споминах.

– Хочу ішыи спомянути на свою сестерніцу, на Марю Штенёву, роджену Горватову. Їі родічі дуже скоро померли. Нянько загынув у Першуй світовуй войні, а мати вмерла молода. Маря зустала сиротов, ани до школы не ходила, бо не був са о ню хто постарати. Потому ей взяла ід собі тютка, мого Михайла мати. Ту выростала у Піпты, на нашум місті. Мого Михайла нянько, муй свекор, був в Америці, де заробив грошы. Ай її нянько, кідь був молодый, та заробив даякі коруны. (І муй Михайло ходив за роботов до світа. Быв у Белгії. Робив у майні шыи за першой жены, але са мусив вернути дому, бо му вмер нянько. Люде одходжовали за роботов ай до Аргентіны. До Америки тогды, перед Першов світовов войнов могли йти ай на редію, же были худобні, главно, же там было разітко і мено газды. Дакотрым са там дарило, дакотрї са ани не вернули, заложыли сі там другу родину...). Мали сьме ведно поле і на нюм сьме посполу робили – вна із своїм газдом Штенём з Кленовой, а я із своїм Михайлом. Найвеце сьме са знали набісідовати, кідь сьме коноплі брали. Поспоминали сьме сі, поспівали, ай поплакали...

Маря мала із Штенём трой дїтей – єдну дівку і двох хлопцю. Была то неграмотна, обычайна жена, але добра од кости і робутна, як вгень. Як ай ей газда. Тоты прості люде доказали своєв роботов неможной. В такуй тяжкуй добі выховали свої дїти і дали вышколовати, як малохто. Кідь собі подумав, же вмерла молода і не дожыла са відіти своїх хлопцю... Михайло і Юрко са стали дохторами і суть узнаваныма капацітами у Братіславі. Михайло є ортопедом, а Юрко са став неврохіруром. Нераз їх віджу в телевизорї, тай сі поплачу. Кібы са так мати могла збудити і відіти своїх дохтору, то бы была найбулша радусть на світі про тоту просту, але дуже добру жену...

А з яким болём в голосі говорить о войновых часах, кідь смерть косила людей, як запопала! Невинных, молодых людей... Яким было лем жыти і розшырєвати свій род... Їм ся то але не судило... В ланцку ей споминань, як велике мemento, стоят жертвы, ей сердцю близкы люде з родины.

Сама са трапила із своїм выжытём, із своєв родинков, яка помалы, але істо клала певны фундаменты, а ту приходить удар іші з другого боку... Лем жебы нивочіти сердце, лем жебы спричинєвати жаль... Та кільки того чоловік годен перенести?..

Страшный вобразик із смерти того часу ся розвивать перед очіма, їмать за сердце, а іші днеська не дає спати каждому мірному чоловікови своїма наслідками...

Жывот з першокласным хлопом

Повойнова евфорія... Радость з ослободжїня... Кідь охляпли квіткы ослободителям, настає збожнєваня вшыткого руського. Закладать ся Український національний театр в Пряшові, засновником котрого є Іван Гриць-Дуда, родак з Рудлёва, Вороновского окресу. Театер грає по наших валалах гры по руськы, яки готовлять руськы емігранты, послїдовници рукопису Станіславского, што учать молодых хлопців і дівчат з русиньских валалів майстровству сценічного уменя. „Жанровы вечеры“, оперета, вносить до людей оптимізм, радость із ослободженого жывота. Чути веселу гармошку, руськы войновы співанкы не сходять із сцены... Нашы артїсты были вдячны за таку возможность і за такый малый фалаток хліба...

Лем бы жыти і радовати ся!.. Але в Чеськословенськїм штатї ся колотить. Ближить ся 1948 рік, кідь президентом републікы ся став комуністичный воджатай Клемент Готтвалд, а з ним ай події, яки позначіли цілу републіку на повных 40 років!.. Будовав ся соціалізм, який мав перейти до комунізму, што нукав всеобшу справодливость про вшытких людей. Каждый ся буде мати добрі, а настане так, же буде достаток вшыткого і каждый сі буде мочі і з сполочного колача брати тілько, кільки буде потребовати. Така была ідея...

Як ся змінив жывот по наших русиньских селах?.. Кламали бы сьме, кібы сьме твердили, же ся не змінив, і же многим соціалістичным формам жывота не суть нашы люде вдячны. Найліпше але буде, кідь про тоты часы росповість тот, хто їх пережыв, хто був їх участником.

В тім повойновім часі жыла і перебивала ся каждоденным жывотом наша добра знама Марія Піптова з Руськой Воловой. Вхабме ей дакус бісідовати, най она накреслить із свого погляду тогдышній жывот, тогдышні періпетії валальской русиньской екзистенції.

– По войні са ніч про нас не змінило. Ходем про обычайных людей ньи. Увалили на нас такі контігенты, же людкове са не могли спамнятати. До штату са мусило давати по 40 метру тромпаку, яйця, сіно, выкормленной паця і зо вшыткого, шо са вродило. Мы сьме мали сім гектару поля, але якої то поле в наших верьхах?.. Роботы было много, але

хосна ниякого. Были тяжкі 50-ті роки, земля не была уродна, не позерало са, де хто може робити, ці є хто робити. Ці то была вдовіця або хтось інший – план са мусив повнити. Свиня, корова са мусила давати каждый другый рук. Єдна вдовіця в нашум валалі, Анна Соломонова са кликала, роджена Піптова, не мала з чого заплатити контігент. Пришли і запечатовали юй півницю з тромпаками, бо веце ніч не мала што дати, а потому вшиткы тромпаки ей забрали. Не позерали, ци вна має дашо із своєв дівков взяти до рта. В далшум жывоті мала велікі тяжкості із своєв дівков, бо ей вымітовали із середній школы зато, же вна, як мати, не давала додавки.

А зась Анастазія Ковкова сховала свиню до переднёй хыжы, жебы ей не взяли. За трест ей екекутор волік аж на Містный народный выбор (МНВ), же не послухала і не дала, шо од неї просили. Дотеперь люде споминавуть на Нацю Ковкову, як ей екекутор Возар волік на выбор. Было то дашо страшной і дуже неприємной.

А я, як даколи выгодовала паця, та муй Михайло, а нелем вун, ай другі, ішов до ліса з пацятём за Воловець. Там го спорядив, обпалив, обрихтовав і нучнов годинов приніс тайно мнясо дому. То са так і зато робило, жебы діти не знали і жебы са дагде, не дайбоже, не похвалили. Якой то діти знавуть... Рот ім не запреш...

Зась шандарі по хыжах ходили, контролёвали, ці дахто дома палінку не варить. То была біда. Бо кідь наши, та вылляли до помый і шыи чоловік мусив покуту заплатити. Вни пили так, шо дай Боже... Нераз їх было видно пьяныма. А чоловік сі не муг спомочі, кідь потребовав, кідь мав робутнику, фурмана, або такой дашо... Обычайному чоловікові не было ніч доволеной. Нашы людкове нераз выбабрали із шандарями. Хто хотів, та нучнов годинов сі зварив палінку. А стало са ай такой на другум валалі, же єдна жена, кідь вдень дуже часто ходила до студні на воду, шо шандарюм было дуже подозривой, та са ей просили, нашо вна тулько тої воды потребує, ці пироги варить, або шо, фіглёвали. Жуночка са не напудила, але з моста до проста одповіла єдному з них: „Паночку, тадь палінку варю, жытнювку, та зато мі треба тулько воды.“ Шандарь са лем побзерав і і пошкрепав сі бороду. Ніч юй не повів і не пришов ей контролёвати. Тадь такой бы са жена не одважыла, подумав сі, і пушов своєв путёв, як ай пришов. А кібы лем вун знав, же вна на палінку воду носила, не минула бы ей покута. Ой, не минула, як тото сонце, шо каждой рано сходить...

Яйце дома не мож было зісти, не было з чого. Зерна, повен сусик був, але дома малошо зустало. Нераз єм з плачом руки заломила, як Михайло скоро вшиткой зерно вюз на выбор.

Кідь собі подумав, якый теперь жывот, а якый був, як єм мала мало-

го Мигалька, та са мі віровати не хоче. Пеленкы не было, лем даяка стара сорочка або подулок. До того са дітина закрутила, а шыи до покровця, шо Руси вхабили. То была ціла выбава дїтвача...

Цілый муй жывот був лем сама работа... Теперь вже, коли-м стара, нераз собі думав, як я то могла вшиткой поробити?! Як єм то могла встигнути? Сама єм не годна тому повіровати. Днеська знав, же Бог мі помуг. Ай муй газда Михайло мі був на великуй помочі. Быв то завзятый хлоп до работы...

Раз у лісі му впав стром на ногу, як дрыва готовив. Хлопи го привязали на гаргалы-санкы, а коні самі го привезли дому. До дохтора ани не подумав іти. А в яри, як ід нёму дохтор пришов, та так му гварив: „Піпта, вы дуже твердый чоловік, же вы мали розціпнуту кусть, а ани до дохтора сьте не йшли“. А дустав са з того, хвалабогу! Обжыв і робив дале, як тот кунь, шо не знає спочівку. Ани дня, ани ночі... Все лем в роботі і в работі.

Мигалько мав 4 роки, кідь єм породила у 1948 році Ганьку. У 1950 році са народив муй Янко. Йилка пришла на світ о рук нескорше, у 1951 році... Дітей было копка – шестеро, хвалабогу, ай з тыма, шо пришли з газдом. Світили сьме нафтовоу лампов, діля в хыжы не было, лем земля, як са мастила глинов і так са утримовала чістота, гігієна, як са гварить. Тромпаки вже не были пуд постілёв або в копках, як перед войнов, але вже были споряджені в півниці. Чістота была, яка была, але было треба жыти. Такой світ був...

Такий світ був... Нихто за такой світ не міг. Ани Марія Піптова з Руськой Воловой. І она была часточков того світа, якый пановав по навколишніх валалах. Она не была вынятком. Была частёв жывота, частёв природы, яка, раз ей служыла, а часто вывжывала ей руки. Найчастіше марно, бо марне было клопоптання за урождай, кідь дика звірька зыла, марне было намаганя, кідь коруны в хыжы не было. А челяди было невроком. Каждый своє выжадовав. Каждому своє дай!.. Як інакше! Треба было так робити, жебы ся іншы люде з дітей не вкаряли, не збытковали з них. Зато было треба вшитко про то робити, абы была забезпечена родина. А вшитко ся везло на плечах Марії і Михайла Піптовых.

Кібы не Михайло, ей газда, не знати, як бы выжыла Марія. Як бы доказала тото вшитко перенести. Забезпечіти ход газдованя, влагодити каждому членови родины. Тадь знаме є, же жена три куты в хыжы тримать. Не хотіла і она зістати позаду, жебы люде на ню не повказовали: „Ага, оддала са на газдувство, а не знає собі дати рады!“ Тото Марія не могла допустити. Зато ся метала на вшиткы боки. Як лем знала, так забезпечовала родину, старала ся о діти як найліпша матірь. Не робила

розділяла між своїма і „несвоїма“ дітьми. Іщі тым „несвоїм“ векшу ласку проявляла, бо знала, же матери не мають, та потребують веце той ласкы, погладжіня... Што могла, та їм давала... Свій жывот, свою любов. Ту векше фалатча хліба одкроїла, там довше свою руку на малій головці зохабила. Лем, жебы мали матір, жебы мали чутя доміства. Жебы десь в кутику хыжы не дусили в собі плач і не нарікали над тым, же їх никто не любить, же їм никто не розумить.

- Моя дівка Маря од першої газдової жены, молода была, кідь пушла до Чех, до тюткы Горватовой, до Маріяньскых Лазню. Пак са дівочка оддала за Дзуря Сому з Руської Волової, Тай зустали бывати в Чехах. Дзурё робив в Яхымовскых банях. Теперь моя дівочка бывать на валалі при Тахові. Є то дуже добра і щіра натура. У тых тяжкых 50-ых роках заганяла нам потравиновы баликы. На великуй помочи мі тогды была. І кідь шы ту бывала, та мі з моїма дітьми много помогла. Не можу сі представити, як бы-м могла тото вшыткой поробити без її помочи. А її хлопчікы, кідь была оддана, все радо приходили до Руської Волової. У „бабчкы“, хоць на клинцях, але у „бабчкы“ дуже добрі. Божечку муй, як са видить, вшыткой са мі вернуло!.. Бо шы, як моя дівка Маря мала мати першу дітину, та ня панькала, жебы ем пришла до Чех. Ани минуту ем не роздумовала. Взяла-м пярчучного Янча і чытыриручну Йилку, тай пушла-м на помуч своєю дівці Мари. Была-м там з дітьми три тыждні. Ай при другуй дітині ем юй была на помочи... Теперь вже є старша моя Марька і мало ходить до Руської Волової, але муй Янко з родинов ей навщівив...

Муй настаршый сын Дзурё по сконченю школы робив в Хемкоставі в Гуменнум. Одбыв воємску закладну службу, робив вчителю на Збою, вчив діти в Снині. У 1957 році са вженив і взяв сі за жену Марію Бланарову із Буківце, Свидницького окресу. Мали двой дітей – дві дівочкы. Іветка мала 4 рокы, Ренатка – 3, кідь моя невіста зашла груба і породила близнята – дві красні дівочкы. А недовго по злогах і вмерла... Быв то великый смуток у нашуй родині. Зустав муй сын Дзурё із чытырьма дівочкама. Дві найменші были шы лем в перинці. Нарікав муй Дзурё і скаржыв са, же то му ніч в жывоті не выходить. Драгоміра і Драготина ся народили недоношені, зато довго были в інкубаторі в Пряшові. Потому были до єдного рока в уставі. Як мали єден рук, баба з Буківце взяла їх од собі. Тадь сам хлоп не муг дати до порядку чытыре дітей!.. Ганя з Йилов часто ходили до Дзуря. Треба было выпрати, попораїти. Помагали, як могли. Діти ходили вже до школы, але ай так, дітём было треба матір. Нашов сі муй Дзурё жену на інзерат – Ольгу з Нітры. Добра душа, кідь пристала на чытыре дітей. Тяжкый то хліб мачухы, але і то мусить быти... Дзурёвы дівочкы ей дуже хотіли. Навчіла їх всякі

ручні роботы. Знали плести, вышивати, варити... Ведно з Дзурём шы мали єдного сына...

І так пані Піптова ся наперед сповіла о своїх дітёх, якы ей „приніс“ Михайло од першой жены. Природный закон етікы... Дай почливість тым, што веце терпіли. Аж потому перешла на свої діти, якым дала жывот і якы ей приношають велику потіху.

Радость ся мішала із старостяма, з будованём новой хыжы, за яку ся так запалено взяв ей газда Михайло.

- Ставба нашой хыжы тырвала веце як пять року, - повідать Марія Піптова. – Мы в сыпанцю цілый час вселяюко бідовали. Як хыжа са робила, муй старый распаленый був, кідь копав фундаменты, выпив студеного пива і дуствав запаленя продушок. Вже пак лем покутовав. Не хотів ходити до дохтора, довго хворів, не хотів іти ани до купелю.

У 1967 році у валалі зробили нову путь і регуляцію потока. Валал став красным. Людём в акції Уліч-Убля давали ненавратны пожычкы. Людкове са зачали змагати на новы хыжы. Молоді по войні покончили учіліца, школы, многы са заместнали у Вігорлаті в Снині або на ЧСАД. Валал са начисто поновив.

У 1972 році са скончіло сукромництво. Вшытко перешло пуд штатні маетки. Зозачатку людём было дуже тяжко за своїм полём, худобов. Але уж не было контігенту. Не было поля – не было шо одводити штатові. Муй Михайло знав гварти: „Добрі, же поле взяли, бо мы бы на нюм померали“. У валалі поставили першый Културный дум на Вублянський долині. Зачало са легше жыти. Лемже не было кому жыти, бо сьме вбидвой похворіли. Мене хороба дуже зломила у 1975 році. Пушла ем до Смоковця, бо ем мала запал продушок. Астматіцькі захваты приходили. Мусила ем са лічити, бо ани дыхнути ем не могла. І муй старый много-раз лежав в немоцниці, помалы хляв. І у 1978 році пушов до немоцниці, але выдтам са вже не вернув. Вмер 3. юнія... Зустала-м сама, як палец... Я, котра-м была звыкнута на велику челядь, на много повинностей в домі, нараз ем не мала о кого са старати. Было то страшной...

Діти ня не вхабляли саму, приходили ід до мні дому, але газда властный є лем газда... Не могла ем сі дати рады. А ід тому шы тоты астматіцькы захваты ня трапили. По газдовой смерти мі шы погуршало... Аж теперь са цалком вказала моя тяжка робота, ціложывотной трапіня. Вшыткой са мі віділо даремной... Як мі было найтяжше, спомнянула ем сі на свого газду Михайла, якый са нігда не здавав... Пришло мі так жаль, же то я не можу з ним слова прогварити, дашо са порадиити...

Ох, спомины, спомины... В часі самоты, кідь Марія сідать на веранду новой хыжы, жебы почітала даяку книжку, яку з ласков ей приношають Ірина Волохова, спомины присідають стріберну голову, ніжно ся пха-

ють до думок, як ластівки до гнізда. Красно са споминать на то, што сердцю міле, што сьме любили і сокотили, як око в голові.

Мысль на свого жывотного друга, на свого любого газду, днеська, на старости літ – то якбы ся вертав ёго дотык ніжноі руки, то є, як ёго найласкавіше погладжіня. Марія, як кібы чула ёго слова ласкы. Десь здалека к ній ся горне ей хлоп, ей суджений. Уж-уж ся ей дотыкать... Кідь Марія напругне руку, фатаморгана ся розпливать, як сіль у воді. То був лем сон... Обычайный сон... Не є ся кого дотулити, не є з кым слова прогварити. Зіставать лем ёго красны образ в ей мыслях...

А якый то був розумный хлоп! Мало таких было. Ай сынове ся на нёго подали. Быв то высокый хлоп, чорный, міцный. Такой питный, як Янко. Тота вышка, кости, натура!.. Часто ся ставало, же сі люде мыляли Михайла Піпту з ёго сыном Янком.

Марія сі споминать, як ей красно до дому прияв. Міг сі выбрати з веце дівок, бо вшиткы го хотіли, але він сі выбрав якраз ей... А як вже ведно жыли, нігда словомк перед нёв не спомянув на свою першу жену Соломонову. Кідь на дашто зашла бісїда, та він гварив, же то не треба споминати, же най там у Бога спочівать. Такой був, не хотів, жебы дахто чув оскомину. Тримав Марію в почливости, в ласці. Она му то вертала на дітёх, в каждоденнім старунку о родину, о газдівство.

– Дуже до церкви любив ходити. Гварив, же Бог посъятив сямый день в тыждню, а в тот день не треба робити, треба одпочівати. Кідь не муг іти до церкви, шо го голова знала боліти, та са дома Богу помолів.

Раз, кідь ся Марія вертала в неділку з церкви, він ся молив ід сонцёви.

– Марё, ану са подь попризерати!

– Шо такой? – позвідовала ся она.

Він вказав руков там, далеко.

– Велика заря бє од сонця, – повів.

Лемже, як она пришла к нёму ближе, та вже нияку „зарю“ не віділа. Може відів Михайло „зарю“... Або ся му лем привіділа? .. Хто знає, як то уж досправды было. Може наісно хотів відіти знамено на небі, яке просвітлєвало ёго богабойну душу. Бо ревно вірив в Бога, в ёго всемогущу силу, яка тримать тот світ погромаді. Ёму дяковав за дары божы, якы ся му дістали на тій земли – за хліб насущный, за добру жену і благоденствіє в родині. Тадь родина – было то найважніше, про што жыв і чому давав вшиткы свої силы. Родина не была мала і каждый дітвак був дакус інакшый. Треба было вшитко про то зробити, абы са тримала ведно, абы каждый за каждого ся знав поставити і жебы тоты односины были перетканы золотыма нитками любви, почливости. А главну домінанту в тій гієрархії цінностей творила віра в Бога, яку з

таков ласков прививав своїм дітём. А на дітей ся то, хвалабогу, іміло, Та бо як мож характерізовати Піптовых, як не епітетом богабойны діти!.. Суть пороссыпованы по світї, як планочки по шырокім полю. Янко – в Братіславі. Йилка з Ганёв – в Гуменнім. Мигаль – найстаршый – в Чехах, де ся находить і Маря од першой жены. (Лем Дзуря вже не є на тім світї. Одышов до земелькы гнити передчастно. Вмер на раковину). Лемже діти і так суть ведно. Кідь треба, суть сі спомічны, стоять коло себе близко, же плече плеча са дотыкать. Та ці то не дар од нянька, кідь Янко Піпта так полюбив старославянський обряд, церковный обряд наших русиньскых прапрапредків, же ся з ним не розлучать ани на професіоналній сцені?.. Ведно із своєв женов Мілков, дівочками – Луціёв, Аленов і Зузанов – обвеселяють наш народ з телевизійной образовкы і на казетах. Своім мілозвучным, чістым, як вода в Ціросі, голосом, вливають покій до душ земного чоловіка. Та ці то не є заслуга ёго нянька і матери?..

– Нігда са не впив, хаба раз за рук, кідь даяка нагода была, – споминать сі на свого любого мужа Марія Піптова з Воловой. – Тадь были коні, коровы, буйка сьме тримали, свині, з пребачінём, не было коли са забавляти. Вун хотів роботу докончити. Ай діти суть по нюм, шо чістоту знавуть так тримати. Муй Мигаль в суботу красно са вмыв у вані, жебы на неділку був чістый. Ани долов до хыж не дуже хотів ходити, бо гварив, же замастить...

Николи са не знав гнівати. Я са дуже много од нёго навчила. Може бы єм са знала за дашо гнівати, як то бывать у манжелстві, люде са і повадять на даякуй малічкости, але-м са хотіла ёму рунати. Бо шо сі о нї люде подумавуть, же єм глупа!.. Я хотіла, жебы было добрі. А днеська, кідь дашо сі люде зайдуть, тай такой розвод – і готово. Та хто такой відів! За малічкости са розводжовати!..

Дуже тяжко єм переношовала, як муй Мигаль вмер. Так єм дуже плакала, же сусіда Галгашка так гварила:

– Марё, не плач, бо люде гварять, же ті розум похыбив.

Лемже то не мож было не плакати. Не мож было перенести тот жаль... А Янко, муй сын, як плакав на погробі!.. Одпадовав, шо лем го вуцтом натерали. Бодай бы ньи! Вун ішов нянька кликати на свою свадьбу з Мілков Штефунковов, а нянько був мертвый! Тадь то дуже страшной было!.. Вшиткы сьме плакали, бо сьме зустали, як сироты без нёго. Вун не мусив шыи вмерти... – додавать з гіркым болём на души.

– Я была у Старум Смоковцю на ліченя. І так єм гварила прімарови:

– Пан прімар Глінка, не дало бы са то даяк зробити, жебы мой ліченя было скороченой? – Бо я там была аж два місяці.

– Шо вас трапить, пані Піптова? – позвідовав са ня пан прімар.

– Я мав дома мужа дуже хворого, – гварю му.
– Та шо го трапить? На шо є хворый? – выпрошовав са пан прімар.
– На продушкы... Як закладавав фундаменти на нову хыжу, здушыв са і напив са студеного пива, тай са муцно захолодив.

– Та най прийде ту. Та мы го даме до порядку, – одповів тогды тот добрый чоловік, пан прімар Глінка.

Лемже, де вун бы такой зробив? Де вун бы вхабив газдуство! І так са стало, як са стало. Чоловік пушов гнити до землі, а я зустала без нёго, – не могла са наповісти Марія Піптова.

Жаль, великий смуток ей доднесь стискать горло, кідь говорить о своім газдови. Як кібы ей одняти половину з тіла, так ся чує. І роками жаль не переходить. Рана зіставать, тяжко ей і тот найлішпый доктор Час лічить. Але все буде тяжко на душі, поky лем тота жена буде жыти. Бо она добрі знає, же вже собі з ним не сяде лавочку і не побісїдує, як то было колись, кідь мали дакус волного часу в недільку пополудни. Тогды, кідь нова хыжа стояла, яку шы бляхов прикрыв, приходила на обох якась носталгія, велике зближіня, што може віщовало їх розлуку.

– Марько, тепер бы нам лем жыти.., – так ей тогды гварив Мигаль. – Діти суть напорядку, хыжу сьме зладили, добрі са нам зачінають дарити...

– Тадь, гей, гей, – одповіла скромно Марія і з ласков зняла свої кавеёвы очі на свого мужа, який був строїтелём ей щастя і був про ню „первотрідным“ газдом, а таким істым і першокласным чоловіком в родині валальській, міджі своїма людми.

Мигаль ся снажив, як міг, жебы выповнити каждую минуту живота своёй жены повноцінным змыслом. Дав ей одчути, же є то жена, як ся патрить. Тадь діти му красно выгодовала, якы ей любили як свою властну матір. Была му добров женов, з яков мав четверо дітей. А днеська ай хыжа стоить. Што іщі їм веце треба? Хыбаль лем потяче молоко. Але того не суть жадны, бо мають далеко веце – взаємну ласку і почливість.

Здавало ся, же так буде вічно. Же навікы будуть так двоїчко ся радovati з того, што своїма руками поставили, што своїм сердцём поблагословили... Лемже, што є вічність? То є днина, яку чоловік жыє на тій красній, зеленій землі. А є так коротка, же чоловік ся не встигне ани барз пообертати, бо вже ся треба одбрати... Йти там, одкы ся уж не мож вернути. В небытя... У вічність... Не треба му маєтків, не треба му злата, стрібра. Лем штири гробовы дочкы... І упокій душы...

Поминув ся Мигаль... ёго живот був, як ранішня роса. Рано зышла, а такой за пару годин счезла. Як кібы ей не было. Лем слід зістав на босых ногах. А тот слід – палить і палить, як вогняны вуглики.

Марія сі усвідомлює, же не є ніч вічне, ани тот живот на землі, бо сама была выховлєвана в ласці к Божым законам, якы ся не міняють і

кібы не знати, яка настала доба. Суть вічны, як і вічне є ослободжованя чоловіка із земной суєты... Лем там, на другім світї, настане полегшіня, ослободжіня од земной марности...

Успокоїла ся Марія по довгім часі. Усвідомила сі, же свій хрест жывота мусить нести дале, без свого чоловіка. А ці она перша?.. Треба йти дале. Треба загородку обробити. Посяти росаду і выпестовати новий урожай. А кідь є часу, та й дашо выштриковати, повышывати, на кроснах покровці выткати. Бо што має інше робити в часі довгих зимушніх вечорів? Што очі віділи, то руки зробили. Так сі коротіла час, так боєвала із самотов і з жалём. Тадь діти то од нёй чекають. Чекають силу, яка буде прикладом і про них. Бо діти суть лем діти, і кідь мають по пятьдесять років. Суть то ей діти, якы ей потребують. Хоцьбы лем їм пару слов прогварла, хоцьбы лем їм „заваджала“ в домі... Потребують ей ласку. Бо, поky была з нима, та не были самы. Стачіло, же двигла вказівный палець, уж такой ся задумали, ці мають робити так або інакше. Стачіло, же своїм поглядом погладила або „потрестала“ – уж такой погодивше, легше вирішували тоты або іншы проблемы. Мати є лем мати... А лем кідь діти мають свої діти, знають порозуміти свою матір. Аж тогды доходить до освітліня їх мозгів, аж тогды гварять, же мати мала правду... Ой, яку мала правду! Шкода, же ня не била!.. Быв бы-м знїс од матери вшытку битку, лем жебы єм днеська не мав проблемы... Бо яка то битка од матери!.. Мати бе так, жебы не боліло. Добра мати набе ай поласкать. Біль ся такой загоїть на другый день... Лемже, кідь чуджі люде бють?.. То є болість!.. То є непредствително несправодлива болість!.. Зато мати має все правду, як тот найліпший учитель, бо своїм дітём желать лем найліпше з найліпшого. Лем найкрасше з найкрасшого. Вшытко сама пережыла, перешла голготов свого жывота, а на основі своёй скушености прагне, жебы ся ей діти вываровали тых хыб, якых ся може сама, не дайбоже, допустила... Чоловік є лем чоловік... Хыбы го часто напутсвуют на гляданы змыслу жывота. А, дарьмо є, чоловік вже лем є такой, же ся учить на властных хыбах...

Такый є живот із своїма періпетіями...

Пані Марія знала о такім животі, бо сама го скоштовала. Богзнає, якы хыбы нігда не робила, але знала, же живот приношать свої несподіванкы. Зато ся снажила хранити діти од того „збыточного“ болу, який болить аж на старости літ, аж в часі, кідь „розум приходить“. Часто даколи бывають пізно направляти, што чоловік запсув, але іщі мож, іщі даколи мож... Бо, як ся гварить, нігда не є пізно, жебы не мож было спокутовати свої грїхы... Якы бы не были... Може в тім часі лем вітор інакше дув, може лем сонце слабше світило, і чоловік зышов на час з правой пути. А як настала доба направляня, вшытко стало на міру.

Влагоїло ся. Ай вітор зачав дути нормалніше, і сонце зачало грїти, як ся патрить. Зато сі усвідомила, же мусить жыти на тій землі, абы їх, ці то потребують, або ні, хранила, абы їм помагала. Тото чутя ей помогло ся одорвати од минулости і зачати жыти будучностєв. Знала, же то не буде легко, а же на вшытко буде сама... Але знала і того, же буде своїм дітєм спомічна...

А діти были на помочі ей...

Сімбіоза – красна і неодъемна – могла зачати фунговати...

Русиньскы арабескы

Мамінка

Янчо сів до старого автобуса і осуд го повіз до незнамого світа.

Сидів взаді. Сам. Трясся, як листочок. Рана у восени суть холодноваты, а на Янчови був лем легонькій зношений сведрик. Выняв кусок хліба з кобілчінь і зачав жувати.

– Мамочко! – зашептав. – Мамко, де ты? – І слызы, як горохы, ся му скатуляли на твердый ярчаний хліб.

Мати зістала дома з братиками і сестрами. Янча віз автобус до Чех. Там ся му дадуть добрі наїсти, шумно облечуть. Янчо буде паном. При спомині на то, хлопець ся через слызы слабо усміхнув. Позерав ся до выгляда, за яким минали соломяны стріхы. На єднім з дворів ся му привиділа ёго мамка. Стояла там маленька, зогнута аж до самой землі. Янчо натяг руку. Схолодило ёй скло. Фатаморгана счезла. Ні, назад ся уж не міг вернути.

Автобус путовав день і ніч. Наконець ся заставив. Діти, як моронглі, ся з нёго высыпали на тверду міську уліцю. Янчо з обдивом і зо страхом ся попозерав на высокы, аж до неба, будинкы. Під ногами, місто мягкой травічки, він одчув асфалт, і расплакав ся.

– Чом рычїш? Не будь маленькій, – дюгнув до нёго Ковшів Митрик, што стояв коло нёго.

– А в чім я буду ходити по такій твердій землі? – Янчо хотів схвати свої босы ноженята, што стерчали спід коротких ногавічат. Лемже де їх сховаш?

– Пан ті дасть топанкы. Не бій ся, – успокоёвав го Митрик, який мав на ногах скоряны топаночки і теплу камізольку, за чім ёго мама ходила аж до Великого Березного.

– Вже йдуть! Вже йдуть! Панове! – зашептали діти зо страхом.

Янчо ся дістав до бездітної родини пана Роберта Слушного. Пан Слушний такой обернув свою увагу на хлопя, што стояло обдалеч дїтського колектіву.

– Як се йменуеш? – опросив ся го.

Янчо не розумів. Пан Слушний ся попозерав до паперів.

– Цо пак є то за ймено Янчо? Будеш Гонзік, ано? Но, пойдь, Гонзіч-

ку, пойдь, панічка буде міт з тебе радост. Пахолатко гезкі воблікнем... То буде гезкей даречек к нарозенінам. Таковой гезкей пейсек з черніма очіма...

Янчо ся позерав на Слушного, як на чудо, з отвореным ротятём. Быв дуже голоден, але не одважыв ся просити, бо ани не знав як. Пан Слушний го водив од склепу до склепу. Куповав му грачкы, костімы, топанкы. Янчо нігда не видів таку красу! Як у приповідці! Вшытко ся блищало, пахло. Покы ся дістали до великого цеглового будинку,

Янчо замлів од голоду. Пробаторив ся аж у теплій воді, у вані. Над ним ся схыляла жовтоволоса панічка з нафарбленым ротом. Янчови ся виділо, же має на голові солому, а з рота ёй іде червеный поломінь. Зась ся му перед очіма мигла ёго дорога мамка, яка мала все красно звязане волоса до контяты і приккрыте чорнов хустков. Ёй сині очі і тепер ся усміхли на Янча...

– Пробудь се, пахولة, – тормозив го рано пан Слушний. – Мамінка йшла до дївадла, йсеме самі дома. Віш, йсем славні балетні містыр, але про мне уж не збіло місто в дївадле. Йсем уж старей. Также делама пана домаціго, – зареготав ся, а очі ся му засвітили чудным блиском. – Но, пойдь сем, пойдь, адь сі те поховам, – і стис Янча так, же тот ся мало не задусив.

– Я хочу їсти, – высловив із страхом хлопець, послушно попозераючі на свого пана.

Пан Слушний го вхопив за руки, і зачав ся з ним крутити по цімрі. Спянілий, положыв хлопчіка на диван, лоскотав і лоскотав. Янчо верещав, зомлівав, а пан Слушний на нёго лляв воду, регочучі ся.

Аж кедь ся внавив, впап горізнач, і так перележав добру годину. Позад та-кого рїтуалу дав Янчови ся наїсти, лемже тот так вхляв, же не біровав ани ложку ро рота донести.

І так зажыв Янчо паньскым животом... Часто ходив з паном Слушным на прогульки коло великой рікы, яку называли Лабе, од погляду на яку ся Янчови крутило в голові. Стрічали знамых, а Тогды пан Слушний знимав калап, кланяв ся і міцно щіпав Янча за лічко. То значіло, же мав поздравити: “Добрі ден!” А кедь ішли панічки, было треба повісти: “Руку лібам, мілостїва!”

Вечур ішли напротів “мамінці”, пані Слушній. Она все выходила з высокых дверей в допроводі сміючіх ся панів, які ся вітали з паном Слушным, подавали сі з ним руки, обнимали ся. Обертали увагу і на Янча, тыцяли му до рук чуколаду, цукерлики, говорячі:

– Гезкей хлапечек, гезкей.

Янчо червенів, як рак. Не знав, де ся має од ганьбы подїти.

– Відь, же се маш у нас добрже? Ржекні, – тискав го за локоть пан

Слушний. – Ма вшехно, еном млувіт неумі. Толік се с нім натрапім, а он еном: “Не хочу, не хочу.” Відь, Гонзічку?

Янчо од зачатку ненавидів своє нове мено. Зато зареаґовав:

– Я ниякий не Гонзічек! Я – Янчо. Так ня клічте! – повів з гнівом Янчо і высмыкнув з пановой руки свою.

Панове ся зареготали, а пан Слушний почервенів. Тільки повів:

– Пороучім се, – і потяг Янча насилу за собов.

За трест, же ся недобрї справовав, Янчо не спав, як все, в “покоїчку”. Пані із соломяным волосём го повела долов сходами і дрылила го до студеной коморкы. Янчо наспамять нашов постіль. Ліг і прикрыв ся тоненьков деков. Не міг заспати. Бояв ся. Лем-лем, же хотів здримнути, як ся му привиділо, же пришов пан і принутив го чістити топанкы полоботкы, якы нияк раз ся му не дали почістити.

Пан Слушний го лоскотав, аж ся му дыханя заставлєвало. На то ся Янчо пробудив, натяг деку аж по самы очі і до рана вже не стулив очі. Як ся зачало благословляти на світ, Янчо зоскочів з постелі, взяв свою стару кобілчину, яку все носив із собов, як і ножик-рыбку – дар од Митрика.

Янчо помалы ся зачав спущати долов сходами. Як добрі, же двері были отворены! Служниця їх забыла замкнути, кедь ішла на купно. Янчо побіг гет, ани раз ся не обернув на высокій цегловый будинок. Тягло го ку матери, ку ей синім очам, ку ласкавому погляду, який пестливо повідав: – Голубку мій. Хлопчік знав лем назву свого села: Лісове.

х х х

Шыроко отворивши очі, Янчо ступав по родній землі. До носа му вдарили пахоты зелені. Голова ся му крутила од щастя. Він твердо вірив, же ніхто го не принутиць веце одыйти выдты, знав, же ніхто ся не буде над ним збытковати.

Хлопець скорым кроком скорочовав оддаль од родного дому. Навколо був ліс, пішник ся крутив то вправо, то вліво помеджі стромы. Янчо ішов легко. Дакус ся бояв, бо ліс гучав, скрываючі в собі неедну незнаму тайну.

Янчо здолав єден берег, другый, а за третім горбком увидів маленьку, згорблену женьську поставу. Заставив ся коло нёй. Жена ся выривнала, повтерала пот з чела. Із шурца ей выпало пару бандурят.

Янчови ся підломили коліна. Тоты очі! Такы очі має лем єдна жена на світі!

– Мамінко! Мамочко! – ледва выповів.

Жіночка ся попозерала на збідніте, порохом припаджене хлопця. Ёй синій погляд повеселішав. Она на стрічу сынкови двигла свої выроблены, ласкавы руки.

Геленчіно кабатя

В родині Васишлиновых товкло ся на громаді пятеро дітей: Василь, Иван, Уля, Палага і Геленка. Не было што до рота положыти, де корунку заробити. Діти ходили в домотканім. Зато родічі мусили холем єдно з дітей дати служыти. Рука судьбы вказала на наймолодшу, сімрічну Геленку.

– Тобі там буде добрі. Будеш мати што їсти, дістанеш нове кабатя... Не будеш ніч робити, лем двійнята бавити, – переконовав Геленку нянько.

Геленка ся скоса попозерала на нянька і повіла:

– Кедь дістану нове кабатя...

Ёй судьба была вирішена. Пішла служыти. Вліті нянько пішов попозерати на дівча. Пішов наперед до школы за учительков Мелниковов.

– Слава Ісусу Хрісту, пані учителько! – поздоровкав ся Васишлин.

– Як ту моя дівка? – повів з моста до проста.

– Ходить до школы?

– Ходить, ходить, – одповіла стримано учителька і старостливым поглядом попозерала на нянька своёй школяркы.

– Каждый день? – звідовав ся дале.

– Раз за тыждень, даколи двараз...

Нянько ся почухав за потыльщєв.

– Што маю робити? – позвідовав ся.

– Кілько маєте дома дітей?

– Та четверо, – одповів Васишлин.

– Лем єдно вам можу порадици, – повіла учителька. – Кедь годуєте четверо, выгодуєте і пяте.

– Так є, – повів Васишлин і спустив голову. Заганьбив ся.

Ку Грубым зашов Васишлин такой, покы ся не выбрали до поля.

– На днесь ем ей выпросила із школы, – оправдовала ся Груба, даючі Геленці до кобілчыны фалатча хліба на цілый день. Кедь ся стрітила з поглядом Васишлина, додала:

– Не є сповнений контігент. Яець не є.

– Геленко! – ословив дівча нянько. – Хочеш іти домів?

– Я дома, – одповіла Геленка. – Мы ту маме нову хыжу, муровану, а

наша стара, під солом'янов стріхов. А до хыжы ся курить, – одповіла похватом Геленка, попозераючі на Грубых, як кебы чекала, же тоты ей похвалять за ей слова.

– Я пришов, аб-сь ішла домів, – скоро не плачучі, повів нянько.

– Час выганяти на пашу! – повіла Груба. – Кедь хочете, придьте вечур. Теперь ей не пуцу!

– Не псуй дітину, – повів Грубий Василишинови, кедь ся вечур вернув, будучі через день у коваля в сусіднім селі. – У нас ей нич не хыбить. Має што їсти, спить в теплім, на припіку за пецом. Іншы сплять в стайни, а мы з нёв по людьскы...

– Тадь так, так, – сугласив Василишин, представляючі собі, як дома спали діти. Четверо на єній постели. Двоє конецьніг, а двоє так, як має быти. Сам не знав, ці возьме Геленку домів, або ні. Біда Руснака на вшыткы боки крутить.

Конечно Геленка пригнала коровы. Груба шмарила на стіл ложки і вшыткы посідали за стіл. Лем Геленка зістала коло пеца стояти.

– Гелен, та чом не йдеш їсти? – попросив ся зачудований нянько.

– Я вже їла хлїб... А много їсти ганьба, – выповіло дївча і зачало мыти брудны мискы, што на нёго од рана чекали.

Та така робота! Ани їсти ей ту не дадуть! Василишин вирішив...

– Геленко, ідеме! – повів резолутно і дївча з радостёв побігло взяти своє кобілчїня, де мало пару своїх річей.

Дома Геленка довго не могла звыкнути. Без доволїня не взяла сі ани фалатча хлїба. А слухала, як годинкы. А кедь дашто не так зробила, нянько зафіглёвав:

– Та што? Хочеш іти служыти?

– Ні, няньчу, ні. Я вже буду добра. Не хочу ани нове кабатя. Мені мама зафарбить домоткане.

х х х

В тоту ніч Геленка спала довго. Кедь ся пробаторила, смачно ся протягла, як мачка, отворила очі. Ёй погляд впав на деревяный дручок, на якім висіло красне червене кабатя.

Дївочка выскочїла з постелі, надїла кабатя, і од щастя зачала співати і танцёвати по хыжи:

А кедь я ся оддавала,

Та я з міха кабат мала...

Гоя, гоя, мамко моя,

Та я з міха кабат мала.

Василишин із слызами в очах ся позерав на свою наймолодшу дітину і з вдячностёв сі спомянув на учітельку Мелникову.

Материна правда

Жыла собі раз Ганька. Мала чорны обервьы, бты личка і зелены очі. Носила червено-бты трампы і червены шаточки з білыма вокулочками. Было то чорняве дївчатко, што ся все хмурило і плакало без причіны.

Ганька жыла без нянька, лем з мамов. Няне вмер. Стром го в лісі придавив. Кедь нянька поховали, а мати ей хотїла приголубити ку собі, Ганька втекла на двір, сіла на дривітню і так там просидїла до пізнего вечора. Бавила ся з трісочками, з пиловінём, “пекла» з глины колачікы і хмурила ся поты, покы не пришла мама і не закликала ей на вечерю.

І так росла Ганька без няня. Росла-высростала, а як мала десять років, дуже ся хотїла парадити. То такы шаты хотїла, то такы топанкы! Дарьмо ей мама говорила, же не є де на то взяти, Ганька на то ніч не дбала, лем все од матери вымагала новы лахы.

А іщі гірше ся стало, кедь ся дізнала, же за роботу ся платить. Уж ей не стачїли новы шматы, хотїла од мамы грошы.

І здумала сі Ганька, же буде од матери просити грошы за каждую зробену дома роботу. Взяла тейку і так до нїй написала кривулястыма буквами: “Мам, довжны сьте мі десять корун за тото, же ем вам позамїтала хыжу. Десять корун мі дасте за то, же ем помыла ґраты, а десять, же ем принесла дрыва до хыжы...” Приходить мати вечур домів з роботы трудна, ледва ногами переплітатъ – так ухляла, кладе ташку на лавку, сїдять за стіл, жебы холем дакус одпочїнути, як ту ей погляд падасть на тейку, де видить штось написане Ганькинов руков.

Як зачала мати чїтати, такой ей слызы залляли.

Ганька меджічасом уж туго вснула. І приснив ся ей страшный сон, же мама вмерла, а же она сама зістала в хыжи. Кедь рано встала, перше што, глядала очіма свою маму. Нашла ей. Мама коло стола рихтовала фрыштик. Ганька радостно вздыхла.

– Но, як есь ся выспала? – попросила ся мама і зачала ся зберати до роботы. – Ту маш на столі хлїб з маслом, молоко. Наїч ся, – повіла і пішла з дому.

Што было перше, Ганька вхопила тейку, яка лежала на тім самім місті на столі, де вчера. Отворила ей... Нашла там тридцять корун, а іщі

там так было написано материнов руков: “Же ем тя до рока на руках носила – не довжна есь мі ніч. Же ем тя годовала до сім років, покы есь зачала до школы ходити – не довжна есь мі ніч. Же ем ті до десять років куповала шматы, давала-м ті їсти, ментовала од вшелиякых хворот – не довжна есь мі ніч... Лем есь мі довжна, дітино моя, материнську любов.»

Ганька положила грошы на стіл, підперла ся на долоні і гірко заплакала. Усвідомила сі, же материнська любов ся не дасть ниякыма грошамы вылатити. Без матери порожнє нелем в хыжи,

але й на душі. Уж знала, же ся веце не буде хмурити, бо першыраз у своїм животі спознала правду. Материну. А тотя за вшытко стоїть.

Поточінка

Быв раз на світі необычайный край, який ся славив краснов природов, сторічныма буками, пышныма дубами, ніжныма білоскорыма березами. В тім краю росло повно лісковых оріхів, а на грибы мож было ходити з кобелями. Потятка ту так шумно співали, же цілый світ ся довокла веселив. А кілько вшелиякой звірины там было?.. Костырькы, лишочки, серны, олені, вовкы, медведі – жыли, як една родина в злагоді, порозумію. Найкрасшов в тім краю была Поточінка, што текла недалеко зеленой лучкы. Вода в ній была чіста, як слыза, а студена, як лед. Ку ній ся любила сходити вшытка звіринка, потятка, што довокла ній бывали. Наповала она чістенъковов водов ай вшыткых людей доброй волі. З радостєв в ній змочів свій дзєбак Міцный орел, чістила воду Быстра жабка, ратіцями в ній гребла і коза Незнайка. Про вшыткых ту было місто. Быв то край, де пановала любов і порозуміня як в природі, так меджі людми.

Лемже недовго жыю любов, ведно з нєв все ходить ей велика неприятелька – ненависть.

І так ся стало, же ся в тім краю зьявила зла-недобра Медова баба, што мала на языку мід, а в сердцю їдь. Пришла ту із своєв

брыдков, гнівачов дівков Лісанов. Своєв зловов запрічінили велике нещастя...

х х х

Медова баба, што была шырша, як довша, сиділа на траві перед прутянов колибов і напыхала ся яковсь стравов. Час од часу ся усміхла, а то, главно тогды, кедь думала на свою дівку Лісану. Кедь промкнула послідні звышкы стравы, загойкала:

– Лісано, дівко моя, оле подь ту! Скоро подь ту, штоська про тя мам!..

Лісана ся вказала споза бука – распелехана, сердита.

– Што там таке? Ачей не горить! Не годна-м іти! Ногы мі давить трава, каміня! Ох, яке ту вшытко противне! Гварила ем ті, мам, же нам не было треба нигде йти спід Білой скалы, – набусурманила ся Лісана і вдарила собов, як міх з бандурками, коло матери на траву.

– Главно, же єсь коло мене, ты моя красавичко, – погладила свою єдину дівку Медова баба, тулячи єй ку собі.

Лісану, як кебы даяка муха вкусила. Одшмарила материны руки із себе, як штось слизке, і высочіла на свої кривы, як у гусаря, такы до “О” ноги, і закричала:

– Я не єм красна! Фуй! – плюнула перед себе, як єден хлописко. – Та на мене ся ани ништо позерати не хоче! Ніс, як огурка, ноги кривы, тварь рапава, ціла єм кордупата, а вы гварите, же-м шумна! То неправда! Вчера єм была коло Поточінкы і віділа-м ся, як у воглядилі. Така єм нещастна, така нещастна., – росплакала ся ревно Лісана.

Медова баба ся снажыла заспокоїти свою дівку, обіцяла єй вшытко і новенькы шаты з годвабного листя, і новы топанкы з буковой скоры... Та де там! Ніч не помагало. Лісана лягла до травы, зачала собов набивати, трепати руками і ногами, як кебы ся збісила.

– Вшытко буде добрі, дівочко моя, – пригваряла ся ку ній Медова баба. – Увидиш, вшытко стане на місто. Зозулько моя маленька., – пестила ся з нёв, як колись давно, кедь Лісана мала два рочки.

– Не маленька єм, не маленька! Доколи буду маленька? Я бы ся уж оддвати хотіла, а вы гварите, же я маленька! Радше мі мужа глядайте! – выповіла через злостны слызы Лісана.

– Оддавати? – сплеснула зачудовано руками Медова баба.

– Гей, оддавати! А што ту таке чудне? Кажда ся раз хоче оддати! А я, што, выїмка? – попросила ся Лісана і двигла надумано догоры свій огурковий ніс. Потім штось подумала, а на то ся подала ближе ку матери і повіла підлесливим, солодкым голосом: – А вы, мамо, зробіте так, жебы я была красна, жебы ня хлопці хотіли.

– Як ті таке дашто могло прийти на розум? – не могла ся начудовати Медова баба. – Як то мам зробити, не знаш?

– Як, як? Съте босорканя, або ні?!.

– Дашто знам... То є правда...

– Но, видите! Та зробіте так, жебы я была найкрасша в тім лісі! – повіла Лісана і дупла “гусарьсков ногов”.

– Але то не є таке просте, як ты думаш, – повіла Медова баба і пошкрябала ся за своїм лопуховым ухом.

– А што? Мате мало чарів?

– Ні, мам їх дость, але ты тото, дівко моя, мусиш сама зробити, – конечно выдавила із себе Медова баба слова, якы Лісані вляли до єй пустога сердця яку-таку надій.

– Я? Сама? – настрашыла ся кордупата Лісана і вывалила очі на маму. – Я іщі не знам ворожыти...

– То є так, – повіла Медова баба. – Тото може зробити лем молодый

чоловік, – таємно ся усміхла.

– Што мам зробити? Скоро повідайте! – выкрикла нетерпезливо Лісана.

– Сама не знам, ці ті могу прозрадити тоту тайну.

– Але я хочу! – зась дупла теперь тов другов “гусарьсков» ногов Лісана.

– Но, так ся мі видить, же уж можеш ся учіти чаровати. Треба, жебы єсь по мі ремесло перебрала.

– Повідайте, повідайте! – мало не підскаковала Лісана од радости.

– Слухай, – повіла важно Медова баба. – Твоя краса є в тій деревяній шкатулці, – повіла і выняла малу баксочку спід сукні. – Ту є маленька фляшочка, як наперсток. Є в ній отрова. Возьмеш фляшочку, трираз задуєш, фляшочка ся отворить і ты тоту отрову вылілєш до Поточінкы.

– До Поточінкы?

– Гей, до Поточшкы.

– Ох, як интересно! – Лісана од радости аж сплеснула руками.

– До Поточшкы зато, же є найчістїша в тім краю, а отрова лем на ню може учінковати.

– А дале? А дале што мам робити? – нетерпезливо спінцёвала на місті Лісана.

– Підеш ку ній рано, покы сонце зыйде. Будеш до нёй лляти отрову і так будеш говорити:

Заклынам тя, Поточінко,

На вікы вічны.

Хто ся з тебе напе,

На камінь ся оберне.

– А то є вшытко? – позвідала ся не знати чом скламана Лісана.

– Ні, то не є вшытко. Шумнов ся станеш аж Тогды, кедь ся з Поточінкы напе двоє молодых людей, а они ся на камінь обернуть.

– Теперь мі буде каждый завидіти! Я буду красна! Буду найкрасша в тім краю! То буде парада! То буде парада! – кричала в захваті Лісана і єй кордупате тіло ся кывало то гев, то там.

Што хотіла Лісана, то ай зробила. Вчасно рано, покы іщі сонце не зышло, выбрала ся ку Поточінці, яка собі спокійно текла, не знаючі никакой бщы. Підлеслива, кордупата Лісана ся єй так приговорила:

– Добре ранко, Поточінко!

– Добре рано, Лісано! – одповіла Поточінка і зачерькотала маленькыма, як лісковы орїшкы, волнками. – Што ты так скоро привело ку мі?

– Знаш, ходила-м вчера на малины, а малинича мі барз подряпало ноги. Доволь мі, жебы-м сі могла їх змочіти у твоїй воді.

– Не єм протів. Нігда никому єм не одперла поміч, чом бы-м одперала

тобі? Можу ся лем тішыты з того, же дакому поможу. Выкуп ся, Лісано, выліч сі ноги. А другыраз давай позір на малинича.

Лісана лем на тото чекала. Попозерала ся на небо, ці сонце не сходить. Кедь ся пересвідчила, же оно іщі спить, вытягла фляшочку з баксы, трираз до нёй задула, тотя ся отворила і чорна отрова ся вылляла до воды. Лісана зачала ворожыты:

Заклынам тя, Поточінко,

На вікы вічны.

Хто ся з тебе напе,

На камінт ся оберне.

І стала ся велика біда. Поточінка ся зачала зменшовати і зменшовати, аж накінець ся з нёй стала лем една маленька смужка.

Лісана выскочіла з воды ціла нарадошена, же ся ей подарило діло сказы.

– Уж ся не будеш, Поточінко, выставляти, же есь найкрасша! Теперя я буду кралёвнов у лісі! Ёй, хтось іде! Як виджу, то суть кралёвичі із сусіднёго кралёвства!.. Хочу відіти, як ся імлять до пасти.

Кралёвичі ся подали ку воді, жебы ся освіжыти.

– Якась чудна вода, – повів еден з них.

– Маш правду. Наша Поточінка уж не є така, як была колись. Мало є в ній воды. І тот смак, тот смак.., – чудовав ся другый.

Не зіставало ім інше, лем ся напیتی з той воды, бо шыроко-далеко не тік ниякый ярочок. Як ся напили, такой ся на камінь обернули.

– Ого! Так, предці, зачали учінковати чары, – тішыла ся Лісана. – Поточінка уж чорна... теперя ся попозерам, ці єм красна. Та што то? Я ніч не виджу! У воді сама темнота! Мамо, мамо, де сьте? Поглядайте мі другу Поточінку, котра бы была чіста і я бы ся в ній віділа, – кричала Лісана, аж наконець пропала в лісі, як дика.

Як счорніла Поточінка, велике нещастя ся стало довкола нёй, в лісі і на лучці. Вшытко зачало вымерати. Ліс пожовкнув, потята перестали співати, рыбки зачали здыхати у воді. Коло Поточінкы стояли лем два каміні. То кралёвичі із сусіднёго кралёвства – жертвы ненасытної Люаны.

Заставили ся ту Міцный орел, Быстра жабка і коза Незнайка... Хотіли ся напیتی воды. Нияку воду ту не нашли, лем єдну чорну смужку, яка ся смутно вмывала чорныма слызами. Посмутніли приятелі. Не мав де змочіти Міцный орел свій дзёбак, не могла почістити воду Быстра жабка, не могла ся у воді побавити із своіма ратіцями коза Незнайка.

– Де ся діла наша Поточінка?

– Што ся з нёв стало?

– Нашу Поточінку закліяла зла Лісана, – озвав ся Вітор. – А тоты камі-

ні? І то є ей робота! Кралёвичі ся напили воды і на камінь ся обернули, – задув Вітор. – Я ту був, я вшытко відів. В тій воді є отрова.

– Іщі щастя, же сьме ся з нёй не напили! – повів Быстрый орел і ростила свої крыла. Плач нам не поможе, мали бы сьме одкляти Поточінку і кралёвичів.

– Маш правду! Але як?

– Знав бы єм о дачім, – задув Вітор своїм голосом.

– Повідж, нам, повідж! – підскочіла коза Незнайка.

– Мусиме найти Медову бабу. Она мать фляшочку із жовтым медом. То є лічівый мед. Лем він може одкляти Поточінку і кралёвичів.

– А я не знала, ме-е-е-е! – закекала коза Незнайка.

– Кедь є так, не маме на што чекати. Ідеме глядати Медову бабу! Сідайте на мої крыла! Ты, Быстра жабко, на ліве крыло, а ты, козо Незнайко, – на праве! Вітре, ведь нас!

І полетіли. Понад три горы, понад три долины, понад три поточіны.

x x x

Кедь прилетів поштовый Голуб, Медова баба сиділа на ковбіці перед своёй колибов і грызла воціну.

– А-а-а! Поштарь! Што маш про мене?

– Письмо, – повів тот і затряс лівым крылом, спід якого досправды выпало писмо.

– Тадь то моя Лісанка пише... Потребує поміч. Так, так... Думала, же ся без матери обыйде. Як покрасн і ла, пішла жыти до іншого ліса. Нелем красу, але ай розум треба мати, – крктала Медова баба – Пише, же... Ні, то ся не може стати! – выплюнула од злости воціну з рота. – Поточінка не сміє быти одклята, ани кралёвичі. Моя Лісанка бы была зась там, де перед тым!.. То не доволю! Приготую про них пасть. Мцный орел покштує мясо, Быстрый жабці даме мушок, а коза Незнайка дістане жмут смачной зеленой травичкы. Ох, як будуть спати! Як твердо будуть спати! Аж двадцять років!

Лемже што? Медова баба із своіма планами не успіла. Мудры звірятка пришли на то, же є то пасть і не підлягли спокусі. Вытримали і хоць якы были голодны.

Як віділа Медова баба, же є зле, вылѣзла на высокый бук і сховала ся міджі конарями.

– Там є! – закричав Мцный орел спід неба.

– Берь ей меджі свої нохті! – порадила Быстра жабка.

– М-е-е-е! – закекала од радости і страху коза Незнайка.

– Ёй, не руш ня! – зейкла Медова баба од болю. – То Мцный орел до нёй впахав свої нохті.

– Фляшча з медом! Там, під правым плечом мае! – заквакала Быстра жабка.

І стало ся. Мцный орел шыковно скрутив Медовій бабі руки над голову. Спід правой руки пало фляшча з медом, котре такой вхопила до своїх лабок быстра Жабка. Отворила го і брызнула на Медову бабу. Баба стратила свою міць, надула ся, як бочка, лусла і розолляла ся на коломазь.

– Так! – повіла Быстра жабка. – А теперь подьме ку нашій Поточінці. Як ся то вшытко скінчіло?

Мцный орел, Быстра жабка і коза Незнайка одкляли Поточінку. Лісану натерли медом, яка ся перемінила на страшка, яким была і перед тым, бо мед мав таку силу, же брыдке робив красным, а злых, хоць красных, претворёвав на брыдких.

Коло Поточінки было свято. Зась собі текла і была чіста, як дотеперь. На радость вшыткым. Людём і звірині. Каждому щіро роздавала силу, красу, жывот. Сама была жывотом.

Таёмна Юлка

Забьте треба выносити на світло.

Авторка

– Гей, Анё, чуеш? Встань! Збудь ся! Чуеш ня? Вставай! Я сама не можу... Не вытримам...

Аня спала на сакасти, в сїні, котре пахло літом і морочіло голову. Через дірочку в етерниковій стрісі ся продерало сонце, лучі котрого ей приємно гладили по твари. “Як ся добрі спить на сїні”, – подумала Аня і обернула ся на другый бік, жебы доснити тот дивный сон, який ся ей вночі приснив і дізнати ся, што од нёй хоче Юлка Петрова. Але уж ся не спало.

Аня, опатерно, жебы ся ей не поховзла боса нога, спущала ся по кождім кілку лазива. Кедь вчула приємный холодок раннёй росы, увиділа на дворі стояти сусідку Юлку Петрову, яка мала в руках якийсь папірь.

– Што ся стало? – пригварила ся ей Аня.

Юлка отворила уста, хотіла штось повісти, але слова ей застряли в горлі. Старечі очі ся наповнили слызамы, які поступно зачали цяпкати на землю і оббивати ся о каміня. Стара жена ся не переставала трясти.

Ани ей было барз жаль.

– Но, но, не треба... Я ту, коло вас... Не треба...

На тоты слова Юлка ся пробаторила і почала Аню обнимати, ціловати.

– Дітинка моя... Дівочка моя! Сонце мое!

– Што вам є? – попросила ся Аня, якій ся видів дивный тон Юлчиной бісіды.

– Стало ся чудо! Чудо! А я думала, же вже ся не дочекам щастя. А оно є ту.

Юлка, як кебы зошаліла, зачала ся крутити по дворі. Письмо, што тримала в руках, Юлка двигала вгору, притуляла ку грудём, як найдорожшыи скарб і штось сі попід ніс мурмотіла. Аня не чула, што гварить, але порозуміла, же про Юлку того писмо дуже много значить.

xxx

Село... Сто хыжочок. Єдна церьков. Єдна корчма. А кілька розлічных характерів! Кажый має свій жывот, свою неписану історію. Каждый о каждїм вшытко знає. Вшытко ту видно, як на долони. Село, як єдна родина. Ту не мож нич сховати. Ту вшеліяке таємство выйде наверхь.

Та кедь узяти по порядку з нижнёго кінця, од Юлки Петровой, то і єй таємство ниhto не познав.

Як і іншы люде, і Юлка Петрова дожывала свій вік. Сама, немічна, хвора. В єй хыжи бы сьте марно слухали сміх малых дїтей. Жыла сама, як мадзілник. Облікала ся до чорного, як монашка. Вшытко є на ній чорне, подолок, ай лайбик. Лем сиве волося ся єй в тонкых пасмах вычїнне спід хустяти. І очі ся єй світять вічным, чорным смутком. Мовчковата, таємна, одлюдна, без усміху... Юлка.

х х х

Юлка за молодых лїт была першов красавицїв у селі. “Біла Юлка”, – так єй кликали. У селі – білы, повны і червены в твари – то сімбол красы. І хоць таков Юлка была, она нигда не дбала на то, як вызерать. Родичів мала старых, зато ся метала на вшыткы боки – дома і по полю. Старала ся о хворых родичів, робила на господарстві: сіяла зерно, садила бандуркы, влїті косила траву, в осени – зберала уроджай. На красу не было часу. В хыжи ани воглядила не было.

Пак був Юрко... Бідный, але робітный. Нянько спочатку ся гнівав:

– Хто такый Юрко? Такый, як і ты. З кишень солома стерчїть... Дїтми тя обсыпле, та й готово. Ты із своєв красов, могла-сь мати не тако-го. Лемже Юлка ся свого не здала. Юрко ся єй любив. Быв то щірый, робітный хлопец. Ід Юлці був добрый, ласкавый. Часом і нянько помякшав. Як-не-як до хыж прийде нова робоча сила. Главно, же ся дівці любить. А єму што потім...

А пак? Што было пак? Щастя?.. Юлка го дакус покоштовала. Лемже не довго тримало щастя “Білої Юлки”. Розмыло ся, як сіль у воді. Война!

Як гром з ясного неба перелетіла тота новина по селі. Люде ся застарали. Іщі завятїше зачали орати свої одвіку неродючі камшны перелогы. Война! Чом?.. Одповіді не было. Місто нїй наступив страх і гнів.

І так настали першы розлучкы з родинов, плач матерей, жен, сестер, фраїрок. Счезли усміхы з дїтских личок, потемніло небо.

Лучіла ся з Юрком Юлка.

– Юрчу, та як я буду без тебе?

– А я? Сам не знаю, де ня ведуть.

– Скоро ся верни! Пиш!

– Буду, Юлко, буду... Ты, моя білявка... Видиш, довго сьме не побыли.

– Буду тя чекати.

– Я ся верну, Юлко, верну ся і мы сі збудуєме нову хыжу, з великыма выглядами. Не плач... Не треба...

Юрко незграбно повтерав слызы своєї милої жены, приссав ся до єй уст, і порох ся зняв за возом, на котрім повезли вояків.

х х х

Юлка ай теперь сі памятаць на розговор з Юрком. “Моя білявка”. Як солодко звучали єго устами высловлены слова! Юлка уже не є білявка. Нї она є сива, як голубка. А де є голуб? Де є пара?

... З того дня, як одышов Юрко, потекло много воды. Минули два рокы, якы ся Юлці здавали вічностїв. Она вставала і лігала з думков о нїм. Єден, єдиный місяць з ним пожыла. А кілька місяцїв має рік? Кілько днів, годин?... Вшытко взяла война. Знищїла єй іщі неросцвинуте щастя. Будьте прокляты вшыткы, што сьте выдумали войну!

Окреме довгов была про ню ніч. Як одышов Юрко, Юлка ся перевертала з боку на бік, затуляла уха перинов, жебы не чути тихо, яке єй обколесовало із вшыткых боків. і так до самого рана не годна была ступити очі. Водне тяжка робота помагала тлумити жагу молодого тіла...

Але треба было забыти на жагу, на того, хто єй пробудив. Тяжка робота єй давала таку можность. Часто ся ставало, кедь прибігла Юлка домів з полєвых робот, умыла ся в студеній воді як єй бог створив, падала на постіль і заспавала короткым, неспокойным сном. Лемже, кедь надышли довгы зимушні вечоры, Юлка зась кропила заголовок ревныма слызами самотности, тяжко вздыхала. Тїло плавало у вогню, штось жадало і жадало.

Вертали ся хлопи з войны, поранены, голодны, обдерты падали перед родным порогом. Вертали ся на день, на два ні, жебы зогрїти задубілы тіла, поїсти дашто тепле, поговорити з родинов. А Юрка не было і не было. Десь перед роком писав, же є живый, здоровый, а теперь, як кебы ся під ним земля злягла. Юлка жыла надїєв. Тота єй зістала, як опорна точка, як Юркова фотка, што стояла на ночнім столику, на яку Юлка штодень позерала.

Была вже пізна ніч, а Юлка, нї і нї заспати. Лежала на соломянім матраці в темній коморці, прикрита аж по самы вуха рябов плахтов. Довге волося, як колося пшеніці ся єй россыповало по плечах. Здало ся єй, же дахто клєпкать.

– Юлко!

– Юрку! – спознала довгоочекований голос.

На порозі засїріла постава. Юлка єй скоріше одчувала, як видїла. Юрко! Преці ся вернув! Але намісто того, абы привітати свого газду,

Юлка сі сіла на лавку і не могла нияк раз встати. Якась тайна сила ей сковала ноги. Лем уста шептали:

– Пришов... Дочекала-м ся...

Юрко помалым кроком ся ід ній приближив. Одчуючі дотык ёго рук на своїй голіві, Юлка ся ціла рострясла, і тыж натягла ід нёму свої руки, як горлічка, жебы ся пересвідчыти, же перед нёв досправы ей газда – пер-ед Богом і перед людми.

– Конечно...

– Тяжко ті было, Юлко?

– Вшелияко... Одколи-сь одышов, не мала-м покоя.

– Кажду ніч есь ся мі привиджала...

– Бояла-м ся за тебе... і за себе...

Юрко мовчкы засвітив лампаш. Хотів відіти свою білявку. Змінила ся? Очі, ніс, уста, тварь... Тото істе. І жовты запліткы. Лем погляд не тот. Якийсь серьёзный, задуманый. Перед Юрком вже не тото дівча, яке зо-хабив самотне, але зріла, повна женьскости, Юлка. Аж ся не хоче вірити, же так довго був без нёй! Аж тепер на то пришов, як дуже ей любить. А Юлка говорить і говорить: як ей было тяжко, як ся не могла дочекати, а же го нигде не пустить, нікому не дасть...

Юрко гладив білы, як сніг, груди і з жалём сі подумав: “Якыбы ты знала, Юлко, як мало часу нам зістае. Пару годин до рана... Што ті повім на розлучку, моя голубко? Моя потіхо! Потіхо вояка! Лем тобі дякую, же-м зістав жыти. Я вірив, же ся іщі зыйдеме. Юлко, студенко моя, недо-пита, недолюблена до дна.”

Юрко наголос нич не повів. Вже раз був такый. Тихый. І конець- кін-ців, не пасуе жені говорити о таких ділах.

Обернув ся ід ній. Їх руки ся сплели доведна. Юркови шалено роз-бухало ся сердце. Віділо ся му, же го кров зале. Ёго спалёвав огонь тужбы за женов. Він ся позерав на Юлку, як кебы ей першыраз відів, як кебы хотів до свого погляду вссати цілу ей красну поставу. Юлка не вытримала: затулила му очі руков. А ёго рука ніжно ходила по ей тілі. Тепер она чула то саме, як у шлюбну ніч, кедь ся так дуже бояла... іх тіла ся поступно пробуджали. Зась быти ёго! І так навікы. Він ствердно одповів на ей бажень.

Юлка плакала в ёго обятях од щастя, од солодкого роскошу. Ціловала ёго уста, очі... Тота неповторна ніч была нагородов за час розлуки. Рано было строге, реалне. Юрко іщі ся розлучів із старыма родшчами і, не даючі ся спамятати, одышов. Може так было ліпше, бо не знати, якбы Юлка прияла довгу розлучку.

Прошло пару місяців... В день, кедь Юлка одчула, же ся стане матірём, ціла росцвила. Забыла о тяжкостях. Лем час од часу, попри ніжности,

охоплёвав ей і страх, бо война тримала, а од Юрка не было ани госла, ани посла. Што буде з дїтваком? Але страх швидко минув, кедь сі по-думала: “Юрко ся мусить вернути. Кров властной дїтины го прикличе.»

Кедь попораїла в стайни, Юлка, освітлена материньскым щастём, хо-тіла войти до хыжы, як ту ся споза ворот озвав голос:

– Ту бывать Юлка Петрова?

Юлка, як кебы ся пробаторила зо сна, обернула ся за голосом. Коло ворот стояв вояк. Не чуючі ніч злого, Юлка легкым кроком ся подала ід нёму.

– Я – Юлка Петрова. А вы хто?

– Я – Марек. Юрко, то мій камарат...

– Та чом сам не пришов!

– Служыли сьме в єдній части. Він часто говорив о вас... Находили сьме ся коло Микулаша... Мені дали вольно. Я йду домів...

Юлка збачіла, же вояк ся затинать в бісіді, а то ся ей нияк не любило.
– Што ся стало з Юрком? Є раненый? Чом ніч не гварите? Прошу вас, повіджете, што ся стало? – панькала го. – Чом сам не пришов?

– Попросив ня, абы ем вам повів, жебы сьте ся на нёго не гнівали...

– Повіджете мі правду, жыю мій Юрко? – одважыла ся Юлка на страшный вопрос.

Одповідь довго не приходила... Было тихо, як в церькви. Тото тихо одберало од Юлкі послідні ей силы. Она ся шмарила воякови коло шыї і завила, як вовчіця:

– Умер?

– Гей... іх там веце пішло. Кажый мав жену, діти, – попробовав да-кус помякшати Юлчїну біду Марек. – Німці несподівано вдарили вночі... Шмарили бомбу... Він іщі пару минут був при памяти. Позерайте, ваша фотка... Носив ей при сердцю.

– Будьте тихо! Чуєте?... – зміненым голосом заговорила, як спід землі, Юлка.

Ні, Юлка не плакала, лем непритомным погляом ся позерала на страшного посла смерти. Ёй сердце скамянїло. В ей очах мож было про-чітати: “Де я ся подію од людьскых очей? Хто мі повірить, же дїтятко ёго?”

Бліда, як стїна, Юлка опаком долони сі повтерала сухы очі, тяжко вздыхла: – Ведь ня!

Стара мати, кедь вчула, же ся коло хыжы дашто робить, з послідні х сил ся приволокла на двір.

– Де йдеш, дівко моя?

– За Юрком, мамо... Не є вже го, не є Юрка. Я мушу, мамко, мушу... Мати дівку поблагословила.

Юлка сиділа за столом. Їй зморщени руки ніжно гладили поживкнуту фотку, з якої ся на ню усмівковала молода щастна дівочка. Кілько років перешло од того часу? Може, сто... Юлка вже не памятаєть. В послінім часі їй память якось не служить...

Сховала фотку до шуфладки, і в глибокім задумі ся попозерала до вигляда, притулила лице о рам, запозерала ся на небо. З неба падали звізды.

До хыжы вітром влетіла Аня. Сусідка. Положыла на стіл квітки.

– Што ся стало? – як кебы зо сна ся пробудила Юлка. Їй погляд ся заставив на столі. – Якы красны квітки...

– Вшытко найліпше к народенинам! – повіла Аня і цмокнула стареньку бабку на лице.

– А я і забыла, же днесь мам народенины. Не знам, ці то варта споминати. Дякую ті, Нацько...

– Што сьге повіли? Я ся не кличу Нацька. Я ем Аня. Не є то барз оригіналне мено. Але што мам робити? Так ня родічі назвали.

– Лем една Аня знає, же маю днесь народенины.

– Я вас люблю, як маму. А чом сьге мі гварили, же я Нацька?

– Бо то є найкрасше про мене мено на світі, дітино моя, – якимесь дивным, як кебы задавленим голосом выповіла Юлка.

– Што є з вами? Чуєте ся зле? – выпрошовала ся Аня, кедь збачіла, як Юлка зблідла.

– Та ніч, ніч. Я ся лем дакус задумала. – Ты ся вже збераш? А я тя не маю з чім погостити, – забідкала ся Юлка. – Не чекала ем гостів.

– Добре слово – то найліпша гостина, – повіла Аня і як вітерніця вылетла з хыжы.

“Як матір ня любить тото дівча”, – вже в постели подумала Юлка. – А Досправды, про кого я мама?”

Юлка, як через молгу, зась видить перед собов тот страшный день, зась го переживаєть.

... Юлка довго не роздумовала. Пішла слідами свого Юрка. Марек їй поміг найти ёго гріб. Юлка ся помолила за покій ёго души, і вирішыла, же зістане на ёго місті. Як была, з дітинов під сердцём, під Ліптовским Мікулашом вступила до армады, абы ся помстити за Юркову смерть. Не дбала ани на то, же онедовго дітина прийде на світ.

Як пришов ей час, у великих болях ся одтягла гет од людських очей. Заставила ся аж в лісі на горбі. Величезный біль зьявляв ся по павзах. Жебы не кричати і не обертати увагу неприятеля на себе, який о собі часто давав знати, Юлка сі кусала руки. Кедь біль минав, она глибоко

вдыховала лісній воздух. Руки вже мала докусаны до кровли. Юлка рвала траву і запыхала нёв рот...

Конечно ей полегшало, і коло нёй заплакав маленький червеный узлик, натягуючі ручки. Юлка з послідніх сил перекусила пупочну шнур, завязала пупочок і притулила ку собі дітятко – ей і Юрковой ласкы. На веце сі ніч не памятала.

Пробудила ся в білій, як сніг, постели. Над нёв ся схыляла незнама жена.

– Де є моя дітина? – закричала Юлка і схопила ся на рівны ноги.

– Лем спокійно леж. Ту ся ті ніч не стане, – втихоморёвав ей женський голос.

– Де є моя Настя? – з болём высловила дороге мено Юлка.

– Яка Настя? О чім то говориш? Мы з газдом лем тебе захранили од Німця.

– Але я родила!.. Чуєте? Я породила!.. – Юлка ся не тямала.

Газда з женов зачудовано попозерали ся на себе.

– Дітину сьме не нашли. Жебы есь знала, як то было: пришли сьме до ліса на дрыва. А нараз видиме – жена лежыть. Думаеме: може, поранена? І пустили сьме ся ід тобі. Не встигли сьме іщі ани крок зробити, як ся з ліса высунув Німчур. Старый націлив і трафив го. Він – лісник. То за нашого сына, котрого Німці забили ту, в горах, – жена сі повтерала слызы до фартуха.

Юлка не вірила.

– Чом ня не забив тот Німець? Де є моє дівчатко? Я ей там на горбі породила!..

– Гвариш, на горбі? – жена покывала головою. – Як то так? Тады мы тя нашли коло рікы, в долині. Може ты в болестях ся там перетягла.

– О, Боже мій! Не доказала ем захранити свою дітину, свою кров, свою єдину надій! Ай звірятко знає свого потомка хранити. А што я? Што я наробила? – кричала, як змыслів збавена, Юлка.

– Ты – невинна, – заспокоєвала ей жена. – Дітинка ся найде. Дораз підеме з газдом. Він ту познать каждый камінь. Увидиш, вшытко буде добрі.

Юлка начас затихла, а потім прогварила надломленим, змученим голосом: – Гварите, же сьге ня в долині нашли?

– Так є, – притакнули обидвоє. – Повідали сьме ті.

Юлка лежыть в постели. Внавлена. Старецьке тіло хоче одпочінути. Кліпайкы ся зліплюють. Уже через сон, думать на завтрашний день.

Мусить зась написати... Кады всягды лем не писала! Приходили

курты відповіді: “Не маємо ніякы інформації. Не страчайте надій!”

Ай ходила в тоты краї, де дітина пришла на світ. Ходила, просила ся, але марно. Ніякы з одповідей не потїшыла ей змучене сердце. В селї не повіла никому о своїм нещастю, бояла ся, же не увірять. Кедь ся вернула домів з пекла войны, родічі уж не жыли. Загынули при бомбардованю в часї фронты. І так зістала сама, як палець. Спомин на свою кров був единов світлов точков в ей жывотї. А іщі тота надій... Правда, в послїднім часї ей своєв молодостєв зогривать Анна. Лемже в чїм ей она може помочі? З думков, же завтра зась буде писати, Юлку імив неспокійный сон.

Пробудила ся, кедь уж сонце стояло високо. Кедь вышла на двір, такой ей стало легше. Найліпше ся чула у своїм обыстю. Кедь світило сонце, Юлка сідала на деревяну лавочку, яку іщі нянько зладив і выгрівала свої старечї кости, як мачка. В послїднім часї ся не чула добрі. В ногах ей кололо, голова ся крутила, якбач тлак не є впорядку. Лемже днешній день був інакший. Чула ся добрі, і думкы мала якысь шакшы. А то вшытко позад того, як ей Аня принесла квіткы... Яка мила дівочка! З роздумів Юлку пробудив голос:

– Ту жыю Юлка Петрова?

Юлка ся од несподіванкы аж стрясла. Де вже чула тот голос? То, якбач, буде зась тот вояк... Марек... Што зась хоче од нїй? Тадь она уж ніч і никого не має!

Юлка з великов намагов ся двигла з лавочки. На ей велике несподіваня коло капуркы не стояв Марек, але поштарь Янко.

– Ту, долов, ся підпиште, – повів тот. – То є про вас. Прямо до ваших рук.

– Хто то мені пише?.. Хто то.., – высловлєвала Юлка слова, якы ей давили в горлі, трясучов руков выкарбуляла приближный свій підпис і перевзяла писмо.

Почекала, покы поштарь одыйде, вошла до хыжи, сіла на столець коло пеца, а лем тогды ся одважыла отворити писмо. Пару раз повтерала зарошены окулярї, покы прочітала: “Дорога панї! Менї незнама мамо!..”

Пізно до ночі сидїла Юлка, не віруючі, же над нєв ся змилосердив Бог. Ани лем очі вночі не стулила. Скоро рано, із сходом сонця зошмарила із себе чорне облечїня, облекла ся до нового світлого шматя і вже дрібныма кроками подыбкала ку Анї, жебы ей збудила і стягла з повного снів сїна на росяну траву.

– Оле, прочітай, дітино моя... Я якось не виджу. Хто то мені пише?.. Аня з іщі порядно не отвореныма очїма зачала помалы чїтати: “Дорога панї! Менї незнама мамо!..”

– Чїтай, чїтай, голосніше!

“Пишу на адресу, яку менї дала моя мати. Не знам, што съте за єдна, як вызерате. Знам лем тото, же ня мати нашла в лісї коло Ліптовского Микулаша..”

Ані од прочітаного заперло дыханя.

– Лем чїтай, чїтай, – наполягала на ню Юлка. – Оно так Досправды было... Потім ті повім.

Аня продовжовала: “Страшно ай подумати, што ся стало. Я спочатку тому не хотїла вірити. Вызерать, же я ся нароком скоріше не дізнала правду. Мати ся бояла, же ей вхаблю, кедь ся дізнам, як то было. О Вашых письмах мі повіла аж перед смертєв. Просила, жебы-м ей перебачїла, ай Вы, кедь ся стрїтїме. Я ей любила, як властну..”

Юлка слухала і силно ся тримала плота. Стиха шептала:

– Нашла ня, нашла... Ой, Божїчку! Моя єдина потїха, моє єдине сонце..

“Увірю тому вшыткому лем тогды, як Вас увиджу. Дуже вас хочу знати, моя справна мамо. Цїлує Вас Ваша дівка Анна Загоракова з дїтми.”

– Анько! Тїлько щастя! Я мам дівку! А іщі внуків! Ой, кебы Юрко жив! Кебы він жив!..

– А вы мі ніч не повіли..

– Теперь уж знаш... Повім то каждому на світї. Я вже не сама. Іду! Мушу такой одповісти на писмо. Моя дівка чекать. Ай внукуы..

Аня ся не змогла ани на слово. Лем ся позерала за Юлков, яка одходила з двору свіжым, скоро як молодїця, кроком. Ішла легко, уж збавлена свого таємсва.

Покустове горнятко

Марно днесь будете глядати на мапі село, о яким ту буде бісіда.

Нигде ани не є позначене, же на нижнім кінци колись стояла мацінь-ка деревяна корчма. Кебы тота знала бісїдовати... Дїзнали бы сьме ся велё о людях, яки ту каждый день ходили посидїти, співали і спивали ся до забытя, але і о тых, яки в селї давно жыли і нігда їх нога ту не вкročила. Тото село при послїднім поводю было цалком зніщене, вода взяла ай корчму. Лемже зістав свїдок, страый Ілько Жовна, який нам розповів таку історію...

х х х

Колись на містї старой корчмы стояла деревяна хыжка, прикрита зупов і пулзовав у ній нормалный людський жывот. Жыв там Тимко Коропчак із женов Палагов і вже файнов дївочков Марьков. Тимко був неграмотный, зато майстер на вшиткы руки. Майстер-самоук. Знав своїма короткыма руками змайстровати вшитко: зладити вирізованный бутор, колесо, віз, але і деревяну ложку ці ложник. Знав конї ковати, лічїти хвору худобину. І нелем худобину, але і людей. Каждому помагав. Лем єдна была ёго біда, же вшитко робив запівдарьма, зато був дуже худобный. Час од часу му люде одвдывчовали ся якымасть натуралїями, але то было мало, жебы прогодовати жену і свою дївочку. Зато ся выбрав за море, до Америкы. На редїї од напослїдку проданой коровы ся дістав аж до Огая. Лемже і там го постигла біда. Роботу не нашов. Лем сам Бог знає, як ся вертав назад домів – то пішо, то ся ховав аж на самім дні шыфы.

Кедь ся ближыв ку селу, був полудень. Літне сонце припікало. Та якже ся має дістати ку своїй хыжы, кедь є обдертый, як церьковна мыш? Што за Американ, кедь ся му гудзїця блискать? Тимко перечекав в лісі до темной ночі, аж потім в потемрю, як кебы за очі їмив, ся навпомаць дістав до свого обыстя, де го жена і дївка привїтали з плачом, але і з отвореныма обятями. Накормили, приголубили, зогріли теплом домова.

Тимко був дуже нещастный. Лем повторёвав і повторёвав:

– Уже я дограв. На нулі єм, на тридцятці, люде добры...

Час од часу дашто і змайстровав, поспівуючі собі через слызы співанку:

*Загучалі горі, загучалі лесі,
где же са поделі моє младе часі...*

Умер Тимко тихо, як і жыв. іщі перед смертёв сі зробив ладу, реку, хто потім про нёго зробить? А сам собі платити не буде. Онедовго пішла за ним на тамтот свїт і ёго жена Палага, яка довгы роки хворїла на туберу.

Нянько переїнакшыв Марьку на Мері. Лемже ся то у селі не прияло, также наконець ей кликали Меря. З Мері росла шыковна дївка, слухала своїх родічів. Хоць ся ей жыло бідно, зато беспечно. По смерти родічів ся не могла нияк раз спамятати. Якбы не била головов до стїны, родічів уж не могла воскресити. Одышли навїкы. Нич ей не лшыло. Хыжу не замїтала може місяць, взяла іглу, жебы вышивати обрус, тота ей выпала з руки, в стайни блячали од голоду дві козы. Меря німо ходила по обыстю. Свїт був ей немилый і чужый.

Поки жыли ей родічі, вшиткы ся ку ній односили з почливостёв. Як родічі повмерали, минула ся тота почливість, як послїдній сніг. Реку, най сі поможе, як може. Каждый має свою біду. Нашли ся в селі ай добры люде, яки бы ей помогли, наприклад сусцы Варголёвы. Лемже Меря од никого помочі не просила. Замкла ся сама до себе. Як видно, никого не потребовала. Акурат сусідьскы дїти ей не давали покоя, розвеселёвали ей, ці хотїла або ні, а она їм варила пирогы і гостила своїх малых камаратів.

– Мы сьме твої камаратя, – говорили ей. – Мы тя саму не зохабиме, не бій ся.

– А я ті принесу дрыв? – озвав ся Іванко.

– Я піду на воду до студника, – повіла Марька Варголёва.

– До студника? – як кебы зо сну ся пробаторила Меря. – До нашого студника? Давно єм там не была. Треба го выгатити, – повіла Меря. Взяла відро, покустове горнятко, мотыку і пішла.

Студник, што ся находив недалеко ей хыжчіни, був досправды занедбанный. Уж давно ся го не дотулила людська рука. Быв западанный листём, а на дні був товстый шар мулу.

Меря положила відро і горнятко на землю, взяла мотыку і зачала гатити студник. Мотыка в ей руках аж танцёвала. З той роботы теплішала і душа дївкы. Она ся радовала, же вычїстить тот студник і він зась буде служыти нелем ей, але і каждому путовникови. Позерала, як ся вода счіщує. А кедь ся вода в студнику цалком вычїстила і Меря ся в нім увидїла, як у воглядилі, аж Тогды знала, же воду мож пити. Взяла горнятко, зачерла і смачно ся напила. Вода была студена, як лед, аж зубы ламала.

Од того часу студник ся про Мерю став найвірнішим приятелём. Была рада, же ся ку нёму вернула. Меджічасом ходила на воду до сусідьской студні. Така мода была – студні копати, а то з того часу, кедь першу студню у валалі выкопав стьскый учітель. Із студиків уж лем худоба пила воду. Днеська, кедь му вернула жылот, Меря знала, же буде з нёго брати воду каждый день.

Так было ай єдного осіннёго жовтолистого дня. Хоць уж зубате, але сонце іщі світило шумно. Коло студника Мері, як все, было приємно, очіщуючо. Она взяла покустове горнятко, нахылила ся, жебы набрати воды. Лемже што? У воді не збачіла свій образ, як все, але одобраз чуждого незнамого чоловіка. Позад себе зачула ёго дыханя.

– Агой, краско!

– Добрый день! – одповіла Меря і кров ёй вдарила до твари од несподіванкы.

– Смачна? – попросив ся незнамый.

– Найсмачніша на світі, – одповіла Меря, не піднімаючі очі.

– Може ся даш напити?

– Пийте на здоровя. Вода є про вшыткых, хоць ту мало-хто ходить. Вшыткы сі студні выкопали, водоводы позладжовали. А студник зістав так, та я го выгатила, – простодушно одповіла Меря.

– І добрі єсь зробила, – повів незнамый. Поклав ташку на землю, поותרав здушене чело, клякнув на коліно...

– Я вам дам горнятко...

Лемже незнамый уже прилип выпрагнутыма устами ку чістій воді. Пив і пив. Мері ся віділо, же выпе вшытку воду із студника. Она ся в дусі зрадовала, же могла комусь дати вылагоду.

Як видно, вода смаковала незнамому. Він устав, vyrівнав ся, поותרав од болота ногавіці, поладив чорне, як смола, волося.

– Дякую, красавічко! – обпік Мерю лагодным голосом.

Чоловік стояв перед нёв у цілій своїй параді, а она ся на нёго позерала, як дурна, шыроко ростворивши очі і рот. Нараз ся спамятала: іщі дахто ёй ту увидить, як ту серед білого дня з чужім хлопом бісїдує. Взяла повне відро і горня і зробила крок допереду. Дорогу ёй переступив незнамый.

– Чекай, де йдеш? – опросив ся тихо і перегородив ёй путь. – Де єсь ся ту така взяла? Як русалка...

Меря перестала дыхати. Стояла, як з каменя. Вода з відра ся ёй лляла долов квіткованов сукнёв, лемже она студени не чула. Скоріше ёй было тепло, тепло од слов чужїнця, якы ёй погладили по душі. По довгій самотности Меря стрітила зась дакого, хто ся інтересовав ёй жылотом.

– Повідай, я чекам, – наплігав незнамый.

– Я ту бывам, – одповідала Мері несміло.

– Ту, в тім домику?

– Гей, – повіла Меря і волна емоцій ёй скоро задавила.

– Ого! Та то деревяна вілла! Музейный експонат, тай уж.

Меря не цалком розуміла, о чім говорить незнамый, але ёй ся жадало чім довше побыти з тым незнамым чоловіком. Лем природна ганьбливость ёй то не доволёвала. Ай самота зробила з нёй одлюдника. Дарьмо сі гварила, же треба втікати, стояла на місті, як прикована. Як кебы чекала на даяке чудо. Чудо ся стало: незнамый приближыв ся ку ній, взяв ёй ніжно за руку, в якій она тримала горнятко і маціцько ся ку ній дотулив воргами. Кедь ся Меря спамятала од несподіванкы, уж нияка сила ёй не примусила стояти на місті. Шмарила відро, з якого ся выляляла вода, і міцно стискаючі в руках покустове синє горнятко, зачала втікати.

– Де йдеш? – закричав незнамый. – Я ку тобі прийду, поведу тя до іншого світа. Чекай, я ся верну? – учула Меря здалека.

Дівка втікала з цілою силы. Сукня у вітрі лопотіла, поблисковали білы пяты. Цалком розрушена побігла до своёй хыжки, отворила двері, якы были лем так мітлов пщперты. Потім ся з цілов силов шмарила на деревяну постіль, яка заёйкала, запискала – і расплакала ся наголос од душі. Од радости. Такый плач она зазнала тогды як ёй нянько приніс з Америки попку. Тота іщі все была на честнім місті, на перинах, якы ёй іщі мати пошыла з гусячим трём, абы мала, кедь ся буде оддавати. Теперь Меря вдячно взяла попку до рук, погладила по золотім волосю, поціловала і притулила ку собі, як малу дітину. Попка як кебы дівці розуміла, кліпкала з очіма, выгваряла: “мамо.» Кебы ся дахто попозерав до маленького сліпого выглядчати, то збачив бы, як Меря з попков на руках ходить по хыжы – то вздовж, то впоперек. Видно, же была повна очеквань од завтрашнёго дня. Не думала на никого, лем на нёго.

На другый день Меря отворила ворота. Отворила їх ай на третій день. Потім отворяла ай вечур, чекаючі тужобно свого “пана», як го в думках называла. Меря іщі все чула дотык ворг незнамого, який ёй палив, як жераве угля. Чула тот дотык по цілім тілі, аж в кінчіках пальців, аж в молодім попершыраз люблячим сердцю. Сподівала ся, молила ся каждый день, абы пришов, жебы іщі холем раз ёй повів тото пянке слово “красавіце”. Меря бы уж од нёго не втікала, лем бы стояла і слухала, і слухала, аж наконець бы пішла за ним і на край світа. Лемже вшытко было марне. Нихто не перешов через ёй отворены ворота. Нима лем вітор повивав.

– Кого чекаш, Мерё? – приставив ся раз ку ній сільскый корчмарь Гелё. – Принца на коню? Зеленого пана чекаш... Тот не прийде. Ой, вера,

нігда не прийде. А мене бы-сь не хотіла? І я такий пан, – робив сі з нёй смішки Гелё, обмацкуючі ей хтивым поглядом, бо она ся му давно любила. Дівка, як треба. Вштыко має, ай кедь є удобна. А чом бы ся не міг з нёв побавити?

Приближыв ся ку ній, прижмурих свої закаправлены очі, вхопив Мерю за ей довгу косу і притяг ку собі.

– Што робите? – вырвало ся ей з уст.

– Што роблю, што роблю? Ты не знаш, што роблю?

– Перестаньте! – метала ся в руках слинтоша, як рыба на суху.

– А што, Зелёный пан може, а я ні? А ці я не хлоп? Но, но, но, не будь мала, – дыхчав, як дыхавічний кінь...

Меря чула урывковите дыхання Геля, слина му цяпкала з рота на ей густе волоса. Мерю залляла така волна бесмочности і ненависти, же напруга вшыткы свої силы, з цілоу силы му вдарила коліном до черева, зняла іщі няньком зладжены древакы і єдным перепарила по голові Геля так, же тот аж засычав, як гад.

– Но, чекай, я ті вкажу! – лем тілько повів і одтяг ся од Мері, як слиж.

Меря на то спустила свої чорны кліпайкы і тихо ся усміхнула. Уж знала, же ку ній ся ніхто не дістане, ани тот ненавистный Гелё, якого од душы ненавиділа, бо все з нёй лем смішки робив, нагваряв проти нёй людей. Была щастна, же звітязила. Звітязила нелем над Гелём, але ай над людьсков злобов. Так сі думала она. А то іщі не знала, што ей чекать...

х х х

Зима зиму доганяла, літо – літо. Меря цалком схудла, як тоты ей козы, якы она ходила пасти, рясу пригынати. Часто ей было видно, як стоїть із своїма козами на дорозі і когось чекать. Все іщі чекала на нёго... Козы были голодны і тягли ся ку поживі Меря мусила йти з нима. Што їм было до того, як ся она чує. Они, абы ся наїли, наповнили жалудкы. Зато Меря їх жене на Терстьянку, жебы ся там наїли терня, наскубли лис-тя з корчів ліскы. Іщі все мала сердце, іщі ей цалком не затвердло.

Меря не чула, як час втікать. Навколо нёй ся мінив жывот, село по-красніло, падали деревяны хыжки, на їх місті росли, як грибы по доджу, мурованіці. Лем про Мерю час ніч не значів, як кебы ся заставив навсе. Ёй деревяна хыжка, послідня у валалі, доживала свій вік. Насамый перед зачала протікати стріха і не было кому ей поправити, вымінити кычки. Меря гріла ноги в пецу. А кедь было барз доджано, ся скоро ціла вопхала до пеца, лем ей выдтам ноги стерчали, як мерцёві. Поступно ся ай пец зачала облуплёвати, на глиняній земли ся поробили ямы.

Мерина хыжа ся стала тернём в оку. Главно ся злостив корчмарь

Гелё, який довго ходив з перевязанов головов. Не забыв на тот біль, і на ганьбу, ой, не забыв. Цалком устшный ёго жывот потемнила тот Меря, тот жобрача бештія Меря!

І стало ся так, же у вольбах у валалі зволили корчмаря за председа еменве. Ёго черево од выпитого пива, і од великой славы, ся іщі веце звекшыло, а віділо ся, же уж-уж лусне. Чім веце ся звекшовало ёго черево, тым веце ся зменшовали ёго очі, аж покы цалком не скаправіли, не позеленіли, як у коцура. Тоты очі перестали відіти в жывоті вшытко людьске, прости і шумне. Виділи лем злобу, ненависть і обжерство – як у злій приповідці. І так настав час Геля помстити ся Мері. Місто того, абы поміг нещастній жені, корчмарь а заєдно председа еменве ей цалком занепастих. Вырішив, же в селі корчма мала, зато суты малы ёго зіскы. Треба збудовати нову корчму, де бы ся змістило веце людей, де бы мож было дати столы, стільці, абы то вызерало, як в раштавращіі, абы сі люде могли посидіти, побісідовати, нігде ся не понагляти. Власт-но, ани не было де, бо ціла култура села ся творила лем в корчмі. А де збудовати корчму? На якім місті? Не довго глядав. Коцка впала на Мерину хыжу, яка ся вже розвалёвала. На сміх цілого села – єдна під соломьянов стріхов. Атракція про туристів. Каждый ей фотить. Недавно аж туристы з Прагы ей фотили. Треба ей здрылати! А на ей місті поставити рядну сільску корчму!

– А што буде з Мерёв? – высловили свої похыбности дакотры членове выбору еменве.

– Што з нёв? Што з нёв? – закорногузив ся на стільцю Гелё, сыркаяючі чорну каву. – Што з таков мож робити? Піде до старобінця! Она несповна розуму. Іщі добрі, же ей козы поздыхали, бо лем на ганьбу там блячали.

– Мож ей десь інде поставити хыжу...

– Та хто буде задарьмо робити? – заатаковав Гелё.

– А мож поправити хыжу старой Сивулі, што вмерла, – озвав ся далшый член выбору.

Лемже Гелё твердо стояв на своїм. Чув ся непереможным і рядив ся давно выпробованым геслом, же хто панує, тот ай розділює. А доба му награвала, якбы втяв. Ніт гіршого, кедь ся з Івана стане пан. Тот не знає і не видить никого, лем самого себе. Так точно ся справовав і Гелё.

– Хто ту председа? Я ці ты? Кедь хочеш, я ся ті вступлю. Сідай на мій столець, кедь ся ті не любить моя пропозиція. Лемже тым пошкодиш сполоченьскый інтерес! Люде хотять нову корчму, жебы ся мали де зыйти, поговорити, жыти културно, – задекламовав научены соціалістичны фразы, Гелё, який притім цалком забыв, же школа, яка уж-уж впаде, тыж чекать, абы ей выновити або збудовати нову. – Повів

єм! Піде до старобінця – і готово! Лем што ганьбу нам робить!

Так ся і стало. Пришла раз до валалу санітка, выступили з нёй двома хлопцями в білых плащах і повіли Мері, же ей повезуть до шпытальні, жебы ся дакус полічила. Меря ім повірвала. Чом бы ні? Цалком слушно тоты хлопцы вызерали. А в посліднім часі ся Досправды зле чула, боліла ей голова, не помагала ани вода із студника. Стачила звязати даякы свої річі до узлика, не забывши на гребінь і воглядилце, перехрестила себе і обыстя і насила до авта з червеным хрестом.

х х х

В тоту зиму страшно мерзло. Тепломір вказовав мінус двадцять п'ять. Студінь щіпала за тварь, заходило за ніхті. Быв морозный час, час вечурній, тихый, як ся патрить на Руську свічку. Люде ся готовили ку вечери, панувала святочна атмосфера приходу Рождества Христового. Стихла і худоба. І псы ся бояли гавкати, жебы не нарушыти атмосферу, а мачкы ся притулили ку дверям, чекаючі на вечурню гостину. Вечур цілы родини ішли до рікы, жебы ся помыти в ледовій воді на прорубі, метали до нёй галерикы, жебы были богаты цілый рік. Повтераючі єдным ручником тварь, вшиткы за рядочком – нянько, мати, діти – ішли насамый перед накормити худобу до стайни, а аж потім, позмітуючі з обуви сніг перед порогом, в піднесеній наладі пішли до хыжы, розстелили солону по вшиткых хыжах, при свічці поставали на землю на коліна, помолити ся, а аж потім сідали за вечерю, жебы прияти дар Божый.

Горіла свічка і в Меринім обыстю. На засніженім, студенім, як тот світ, фундаменті на колінах стояла жена і ревно ся молила. Была то Меря, яка не знати, яким чудом ся ту дістала – пришла ся помолити до свого дому, якого вже не было. Нечутно ся кывали задубілі од зимы Мерины уста, через які ся продерали слова молитвы: “Я, грішна, сповідаю ся Господу Богу, каю ся, же веце не буду согршати аж на вікы віков. Амінь...” - і Меря челом ся дотыкнула до родной землі, де ся народила, де ся грала і де зачула першы емоції любви. “І помяни мене грішну”, – шептала Меря і встала. Хотіла іщі ся помолити “Помилуй мя, Боже”, але студінь ей то не доволила та най Бог перебачить. Она взяла хліб, жебы го перерізати, та де там? Замерз на кість. І свічка згасла. Попробовала ей запалити, але полуменик такой згас і не доволив Мери повечеряти на Святый вечур на роднім обыстю.

У Варголєвых іщі цалком не скінчили вечеряти, як хтось заклєпав на двері.

– Хто там? – попросила ся мати Варголєва.

– Та я., – озвав ся за дверима несмтый голос.

– Подь дале, кедь з добрым наміром, – повіла Варголєва.

Через поріг, прямо ку столу вступила Меря Коропчакова, ціа од інію, біла од снігу. Скрегнута од морозу, не могла слово прогварити.

– То ты? – сплеснула руками газдыня.

– Я., – ледва одповіла Меря. – Приймете ня до хыжы? – і поклати на стіл округлый хліб і фляшку червеного вина. – Кров і тіло господне... По вечери Меря поросила переночовати на пецу.

– Та што ты? – запротестовала Варголєва. – У нас є де спати. Міста є дость. Мы лем з Марьков бывае. І до переднёй хыжы можеш іти, де хочеш.

– А мені ту найліпше, на пецу. Я там не мам., – просила Меря.

– Но, як хочеш, – повіла Варголєва і постелила Мери на стародавім пецу, який іщі Варголєвы не роздрыляли, бо старому дуже помагав на ёго ревму.

Доволили Мери, якбы не доволили. Были то добры люде, які знали ей нянька і чтили го високо за живота. Мері чула приязнь до той родини, зато ту зашла, жебы чути тепло, хоць і не свого домова. А была ту іщі Марька, на яку Меря споминать, як на красне світелце, котре на ню світило, кедь Меря бывала іщі в селі. То Марька ку ній ходила на пироги, на бісіду і так... На того сі Меря памятасть, ой, барз памятасть. Зір ей уж не барз служить, але память іщі гей.

На другый день, на Ріство, Меря ся пішла помолити до церькви, а на то тихо одышла гет, як кебы ту ани не было. Варголєва ся дуже бідкала, бо хотіла ей запропонувати, абы зістала у них бывати, але, як видно, Меря не хотіла быти нікому на обтяж. Пішла назад до старобінця. На істо сі вже там звыкла, – успокоіла ся Варголєва. Марька Варголєва, яка вже ходила на високу школу і по роках не могла забыти на Мерю, яка у них вечеряла на Святый вечур. Раз ся за нёв выбрала до старобінця. Буде там, буде, не буде, та не буде, але мусить попробувати ей найти.

Вышла ку ній стара, вже згорблена худа жіночка в чорнім облечіню, з білов палічков.

– Хто ту? – погладила Марьці тварь. – Я вас не знаю.

– То я! Варголєва. Вы съте колись у нас вечеряли. Но, мы были сусіды. А іщі съте нам дїтём добры пироги давали. Памятаесть?

– Памятам, якбы-м не памятала, – о жыла Меря. – А як есь ня ту нашла? А як там нянько, мати? Добры то суть люде., – не переставала Меря. Потім ся приближыла ку Марьці і зашептала ей на ухо. – А як там мій студник? Дахто го чістить?

Мерины руки ся дрібно трясли. Тяжко ся ей говорило, але она не переставала, говорила, гестікуловала руками, як кебы тым хотіла нагородити страту зраку.

– Марько, – зразу впала перед Марьков на коліна. – Прошу тя, поведь ня ку студникови. іщі раз ся хочу там попозерати, налити ся воды, вмыти в нім свої сліпы очі. Може ся выздоровлю. Прошу тя, возьми ня! Я ся буду за тебе молити...

– Але вас не пустять, – пробовала ся выпутати Марька.

– То ніч, підеме тайно. Я маю грошы, я ті заплачу на автобус. Лем ня поведь, бо мене саму не пустять. і годна-м уже...

Так ся і стало. Меря за помочи Марькы Варголёвой ступила на свое родне обыстя, де вже стояла нова корчма, а де не было ани сліду по Мериній хыжі. Час зрівнав вшытко із землёв, лем фундаменты стаенні, де колись блячали козы стояли, стерчали до неба, як німый свідок Мериной мунулости.

Меря ішла к студникови. Марька ей хотіла підперати, але тотя ся боронила.

– Пусть ня, я сама. Я знаю тото місто. Кто бы го не знав? – щастливо цюпкала по зароснутім пішнику Меря. За нёв ішла Марька Варголёва з ростягнутыма руками, же кебы нагодов ся дашто стало. Лемже Меря Досправды ішла рівно. Не забыла ку нёму путь. Кедь ся заставили, Меря ся зогнула, намацькала воду, розгорнула листя, жебы набрати до долни воды, як ту під ей ногами дашто дзенькнуло.

– Моє горнятко! – выкрикла радостно Меря.

Она го зняла із землі, повтерала до поділка, зачерла воды і донесла до уст. Кедь ся напила, почала ся обзерати довкола. Своіма незрячіма очіма могла відіти лем молгу, але і так не переставала ся обзерати, як кебы дакого чекала. Наконець ся спустила на пестрофаробный осінній травнатый покровець, стискаючі в руках синє покустове горнятко... Марька віділа, як ей пальці поволили стиск і горня з дзенькотом выпало з ей скляганых рук.

З недалекой корчмы ся ніс спів і шум. Вышов стады пьяный.

– Берьте го на фурик і везьте го домів! – озвав ся зднука сытый голос Гея.

– Што на фурик! Волю запряжеме до воза! Він до фурика не стане!

Зелена фатаморгана

Інтернетовы приповідкы

Ільчін приход до великого міста не був спроваджований фанфарами. То ани не чекала. Тадь, таких, як она, там было тісячі. А хто, властно на ню оберне увагу? Обычайне дівча з валалу. Такой од початку ся чула осамочена і никым неприята. Інтернат, в якім бывала на семім штокку, був про ню слободным арештом. Нихто ей ніч не сперав, але голы стїны были часто свідком ей самоты. Єдно ей тішыло, же ся дістала на атрактивну школу, на право, за котров страшно тужыла, бо ся хотїла вырївнати великому світови. Тот великий світ про дівку з валалу був великим спокусителєм і маннов. Тягав ей ку собі, як маґнет.

Вшытко ся то творило через інтернат. Тот ей був суджений. Вшыткы свої молоды роки пережыла в інтернатї, з режімом, порядком, дисциплїнов. Выпробовала го уж на середній школі в малім містечку на выходї Словеньска. Мусила о нєго боєвати, бо спочатку не была до нєго прията, лем до школы. Як пятнадцятьрічна зашла за директором інтернату, тогды товаришом Борком, і мало не впала перед ним на колїна.

– Прошу вас, дайте мі місто в інтернатї – просила го. – Буду будь-де спати, і на ходбі, лем бы-м ту была. Дуже хочу до школы ходити і докінчіти ей, бо як буду бывати дома і доходжовати, нігда тоту школу не скінчу.

Ілька добрі знала, чом то гварить. Было ей ясно, же родічі ей дома запряжуть до роботы, з котрой ся не вымотать, а на книжку не буде мочі ани подумати. „Ану, умый ложкы, позамітай хыжу. Мы йдеме на поле, а ты жебы подоїла корову.“ Аж ся ей причували тоты слова. Строгы, некомпромїсны, проти яких ся не мож было поставити. Были то родічовскы, святы слова. А ей ся так хотїло вырвати з того валалу, начїсто забыти на бережкы, де ся набїгала за коровами, де снила свої сны о крашшїм животї, котрый бы мав лем прийти. Кідь ей директор школы в девятій класї ознамив, же є можность іти дале штудовати на середню школу до міста, Ілька ся не тямала од радости. Знала, же скушкы мусить зроби. Правда, великы проблемы ей робила математїка, але якымесь чудом трафіла на задачї, якы сі передтым готовила. Прияли ей, бо успїла, і хоць мала підозріня, же в тім має пальці дирек-

тор школы. Быв то дуже добрый чоловік. Неконечно любив сільскы діти, а хотїв їм помочі. Часто ходив по хыжах, говорив з родічами. Ілька не была вынятком. Зашов і до них, бо вызерало, же дівча надобро зістане дома. Тадь добрі знав, же была прията до школы, сам за тым слїдовав. Пару днів перешло, а Ілька дома мачала руки у водї. Кідь збачів, як Ілька пере на дворї у великій ванї шматя, справедливо выбухнув:

– Та вы дівчати даєте такы роботы?

– А хто буде робити? – позвідовав ся нянько. – Ту каждый на себе зарабатять одмаленька. А што она? Даяка фіфлена, ці што? То ей робота – выпрати шматя!

– А вы не знате, же ваше дівча має талант а може даколи з нєй дашто вырости? Треба, абы ішла дале штудовати! – не здавав ся директор.

– Нигде ей не треба! Аде, вырасте, оддасть ся, тай нам дашто на старїсть поможе.

Директор ся вхопив за голову і зо зачудованєм повів: – Та де вы жыєте? Вы не знате, же світ іде дале, же ся не кінчіть на валалї?

– Про мене є мій світ ту, на валалї. Ту є моя земля. А она ня іщі нігда не скламала. Не зрадила. Кілько ту было вшеляких змін! Вы, як школований чоловік, то найліпше знате. Через наш хотарь прогырміла фронта, село выгорїло скоро до тла, земля зістала землїв, чекала, же ей обробиме. Єй было єдно, же на ню кулі цупкали, як додж, она сі жадала своє. По нїй ступляли чужї чїжмы всякой масти. Были ту Мадяре, Німці, Руси, наконець бандеровці. Вшытко знесла, ей было треба лем єдно: поорати ей і засїяти новий урожай. Я ся тримав той правды, котру мі охабив іщі мій нянько. Доднесь ся ей тримлю, і хоць ся часы змінили. Хотїв бы-м, жебы і мій дїтвак так думав. Бо єдина земля – то є штось певне, міцне, за што ся мож вхопити і міцно потримати.

– То, што говорите, то вшытко правда. І я уж не наймолодшый, і я сі дашто уж памятам. Зажыв єм і войну, правда, як малый дїтвак, і голодованя по войні... Тадь хто з нас не голодовав по наших бідных селах! Чей не є такого. Але якраз зато, якраз зато, же сьме то вшытко пережыли, теперь, кідь мам можность, думам на нашу будучу генерацію, на нашы діти, – не здавав ся директор. – Дівчати треба помочі.

– Так є Янку, так, – придала ся мама. – Треба, жебы ліпше жыла, як мы. Што ту буде з нами? По горах ходити? В лісі стромикы садити? Чей бы-сь ей не хотїв дома вхабити? – мати ся цалком к нєму приближыла і снажыла ся го обяти за шырокы плечі. Але муж незграбно порушав довгым тїлом і женины крегонькы нїжны руки самы ся зосунули з єго плеч. Патрив к тым, што ся так легко не здавали свого погляду. І кідь хотїв дакус уступити, але, жебы не вызерало, же цалком ся піддає, оставав і надале в опозиції.

– Кібы ходем ішла на даяке ремесло, але на есвешку? Што буде мати з того? Ніч. Скінчіть і верне ся на валал. Зясь буде лем по моёму. Не мам правду?

– Мате, і не мате, – опоновав му тогды директор. – Кідь скінчіть всеобщу школу, буде мати основу, а стады ся може дістати дале на високу школу. Може быти з нёй учітелька, може ся выучіти за судкыню, а може дотягнути аж на саму докторку. Такы суть днеська можности. Штат вшытко про то робить, жебы молоды люде ся реалізавали, жебы кінчили і тоты найвышшы школы.

– О, Боже, не гварыте таке! Та де бы мы взяли грошы на такы школы? – ростягнув руки дошырока Ільчін отець. – Но, кібы нагодов пішла до той школы, та ці я хочу, жебы была тота найгірша? Моя дїтина ся мае рівнати вшыткым іншым. Не мала бы быти остатня. Што там штат! Тых я уж відів! Я ся за то не могу заручіти. Вера, не могу, бо, правду повісти, пане директоре, мы так високо не можеме рубати. Хыбаль бы сьме продали тоты дві коровкы, што нас годують.

– Та де таке говорите?! Ніч ся не бійте! – тримав ся свого директор. – Суть штіпендії. Кідь ся буде добрі учіти, дістане штіпендію. Главно зачати, потім то уж піде. Я вам гварю.

– Добрі гварите, пане директоре, добрі, – притакнула мати директорови. – Я тых так думам. А ты, Ілько, чом ніч не гвариш? – обернула ся к дівці, што вже на райбачці докінчовала праня, а хоць напівуха слухала розговор з директором, скоро вшытко порозуміла і тішыла ся невысловно. Як і тогды, кідь дістала ознамя, же є пріята. Боже, то было радости! Лемже ніч не могла зробити, бо нянько був проти того, абы ішла до школы. Не знати, якы го вели к тому прічыны, ці якась форма егоїзму, або досправды были тоты, подля нёго, нестаткы, вырїшив, же Ілька зістане дома. Она го послухала. Не перечіла ся ёго волі, як справна дїтина, што тримать в почливости своїх родічів. Мати тогды переплакала пару ночей, але што могла зробити? А тепер ся сітуація, якбач, дакус обертать на ей хосен. Ілька двигнула очі на маму, вдячно попозерала на директора і повіла у бік нянька:

– Я бы хотіла іти дале ся учіти.

– Про мене, за мене, роб што хочеш, лем бы-сь не обановала, лем бы-сь не обановала, – выповів нянько тяжко, як кібы лыгав суху скірку хліба. – Думав єм сі, же зістанеш ту, коло мене, же твое місце є ту., – захлынав ся словами, перемагаючі эмоції. – Де там підеш, так далеко?

– Няню...

– Як хочеш, як хочеш... Віджу, же вшыткы сьте проти мене. А ты, як хочеш, – няньків голос дочіста помяк, Ільці ся здавав дуже слабенькый і тононькый. Як нитка на найслабшій місцю. Такой-такой ся урве. Ілька

ся з невысловнов ласков попозерала на нянька. Аж тепер збачіла, же волося му порідло, а тісно над ухами зачінають сивіти. Зачало ей го быти жаль. Зробила крок ку нёму. Жадало ся ей дотулити ёго сивин. Ролі ся вычередовали. Она ся зразу чула дорослов, бо мала вырїшувати сама за себе. Нянько, якбач, мусить ся змірити з ролёв пораженного. Ільці было неприємне таке познания. Радше ный нянько зістане няньком. А він і зістав. Не чув ся переможенным. Попозерав ся довкола, спочінув поглядом на своїй дівці, і так ей повів:

– Дітино моя, запамятай сі, што ті повім. Світ шырокий, але зрадний. Ты будеш в нім жыти, – нянько недбало махнув руков і пішов до стайні к худобі, ани ся не розлучів з гостём.

– А вы на нёго не позерайте, – повіла мати. – Він то добрі думать. То добрый чоловік, ласкавый нянько. Кібы сьте знали, як ся о ню старав, кідь была маленька! Вставав ку ній вночі, кідь заплакала. Котрый бы хлоп так робив? Він ся лем робить, же то він прісний, а же мае быти по ёго. Же ей до школы не пустих, може досправды ей хотів добрі. Але тепер, кідь сьте пришли, видно, же попустих. Гей, гей, він не хоче плано своїй дїтині, – знітила ся мати і робила вшытко про то, абы перед директором направила нянькове реноме. Як-не-як, не був то лем будь-хто, але сам пан директор школы! Быв то хтось. Паночко на валалі. – Подьте до хыжы, подьте! Таку путь сьте міряли аж з міста, наісто сьте голодны, – звивала ся мати коло гостя.

Ілька сі добрі запамятала тот розговор. Директор ей посилнив, дав ей одвагу. А нянько не гварив ани так, ани сяк. Выходило ей з того, же як сама вырїшить, та так і буде. Она вырїшила піти до школы. Пару днів ся запізнёвала, і не знала, як выбавить інтернат, бо місце там не дістала, што ей дуже засмутило. Конечно ся выплянтала з родічовской павучіны, а ту – не мать інтернат! Про недостаток місця не є пріята! Што ей зіставало робити? Сама ся выбрала за директором середнёшкольського інтернату. Дорогу до міста уж знала, бо сама ішла на экзамены. А притім ей директор накреслив точный план міста, намалёвав стрілки дправа, рівно, потім доліва, жебы й сліпый трафив. І нараз она стоїть перед товаришом директором інтернату і зо слызами в очах ородує за свое місце, за свою постіль. Де набрала тоту силу? Тоту одвагу? Лем так з нічого ніч ся поставити перед чужого незнамого чоловіка, і просити го, і панькати. Може зато, же першыраз ся так поставила за свою судьбу і зажадало ся ей доказати штось, з чім ся іщі в животі не стрітила. Сама тому не вірила, же ся ей подарить „выплакати“ місце в інтернаті, але, главно было то, же попробовала свої силы. Быв то добрый початок на дівча, котре рівно од коров з поля поміряло слова з представителём вышшого рангу.

Вшытко залежить од людей. Директор інтернату вызерав прісно, мав на то ай фігуру. Быв то силный в раменах, високий чоловік, з глибоко засадженыма очіма на гладко выбрытвеній твари. Такого Ілька на валалі не віділа. Мала перед ним решпект, аж ся ей од тремы коліна трясли. Якбач, ся Борко над нёв змиловав, бо голос му помяк, кідь упер згоры на ню свій погляд. Може му было шкода дівчати з валалу, бо сам походив з іщі бідніших соціалных условій. Імпонувало му, же Ілька говорить по свому, просторікать по русиньскы. Як добрі, же ся в нім озвала приналежность ку свому роду! Про Ільку то было добре знамено. Та як кібы мала перед собов когось дуже знамого, родину, свого нянька. Помалы ся ей переставали трясти коліна і она уж дакус спокійнішым голосом повідала о своій біді. Борко, ай кідь на собі отворено нігда не давав знати, быв то старый добрый Русначиско, котрый знав узнати нашым людём. Добрі він знав, як ся они тяжко пробивали в світі. Скрыто, але певно ішли за своїм цілём. Ай тото дівча, што перед ним стоїть, было скромне, але в очах му грали вогники завзятости. Тото директора Борка ословило. Ілька была ёго кровнов ґрупов. Чом бы ей не поміг, тадь то было в ёго силах.

– Но, добрі, добрі. Не хочу, абы съте передо мнов колінковали, – повів по нашому, хоць ся патрило в тім часі бісидовати як урядній особі по словеньскы. Видно, не був з тых, што лем так за кусок хліба страчають свою націоналну тварь. Весело продовжовав русиньскым діалектом: – Вы шя не старайте, дашто шя уж найде. Но... Будете бывати на цімрі чісло 2, де є 28 дівчат. Вы будете двацять девята. Согласна? – позвідав ся, як кібы сі думав, же Ілька буде протестовати.

– Няй буде! Няй буде! – выкрикла Ілька і мало-мало же ся не шмарила од вдячности Боркови коло шыї.

– Но, уж ідьте домів, принесьте собі шматя і што треба на бываня. А я в школі перешмарю слово, же прийдете пізніше. Чей ся мі даяк перепече, – повів директор Борко і подав ей шыроку, як лопату, праву руку.

– Дякую вам, дякую! – не знала ся надяковати Ілька і позадковала ку дверям, мало не зогнута в пасі, кланяючі ся директорови Боркови за то, же ей так красно прияв і виявив охоту помочі. Ільці ся тогды здало, же так має быти, же поміч од Борка – то є штось самособов, як поміч ближнёму. Так была научена з дому, же треба еден другому помагати. Ёй сердечку, наповненому добротов, простым людьскым чувством, непорочным сільскым назеранём на світ, ся ани не сніло о злобі, фалшивости і пакости міджі єдиніцями, што ся звали людми.

Ілька ся барз чудовала, кідь пришла до великого міста, же люде не здравлять еден другому. Она на то ніч не дбала. Кідь ся перший день выбрала з інтернату до міста, обдивляла выклады, шыроky ходники,

але найвеце ей імпонували люде. Люде, як моронґлі, ся рушали по ходнику. Тільки людей погромаді Ілька іщі не віділа. Ішла проти них і здравила каждому, без розділу: „Добрый день! Добрый день!“! Чудовала ся, же ниhto ей не одповідав. Змінила тактіку, а здравила лем тым, што были в уніформі – шандарям, воякам. І так то не барз помогло. З уніформістів гев-там дахто ей одздравив, ай то лем з ряду вояків, бо, може, дівча ся му любило. Ілька была завзята. Кідь віділа, же не успівать з тым поздравом, здравила так, як была навчена з дому: „Слава Ісусу Хрісту!“! Камаратка Маня, што з нёв ся проходжала, запыхала ей уста долонёв, але ніч не помагало. Ілька, як кібы была захвачена яковсь незнанов силов, все дале з векшов вегементностёв вымагала увагу околіці. Так ся ей то дарило аж до кінця уліці. Там ей стопли шандарі.

– Судружка, підете з нами! Нарушуете порядок! Провокуете людей!

– Але, але... – стопарчіла ся Ілька. – Я ніч не зробила. Я слушно поздрила, гейже, Мань? – обернула ся за камаратков, але той нигде не было. Змыла ся, як сіль у воді, кідь збачіла шандарів. Боягузка!

– Так тото я терпіти не буду! – то уж був голос директора Борка, який ся вылляв, як студена вода на голову Ільки, котру ку вечору привели шандарі до інтернату. – Шкандал! Но дашто страшне! Як съте сі то довелили! Реліґійну демагоґію шырити по місті! Но тото ем од вас не чекав! Вера ні! То за мою доброту? То зато, же ем вас прияв до інтернату? – Борко ся не тямив од злости, а свою злость демонштровав буханём пястёв по столі. Із стола ся порошыло, а Ільці ся здало, же ся о хвілку од такой силы Борковой пясти розломить наполю. – А што ту не віджу? Намалёваны нохті! Но, перебачте. Вызерате, як курва! Што то має значіти? Позерайте мі до очей?

– Але, я... То Маня мі намалёвала, – снажыла ся бранити Ілька. – Кідь съме ішли до міста, же то так там вшыткы ходять, – глядала слова і ани не попозерала на Борка, і хоць то од нёй хотів. Не спознавала го. Де ся подів ёго ласкавый голос, кідь з ним недавно бісидовала? Уж ся ей не здав ани родинов, ани няньком. Быв то чужій чоловік, што на ню верещав, як звірь...

– Не находжу слов, не находжу слов! А то перший день! Што мам з вами робити? – позвідовав ся безрадно Борко Ільки, яки кібы тота была мудріша. – Мате заказ іти до міста на місяць! А кідь ся дізнам, же съте го порушыли, такой вылетите з інтернату! Розуміли съте? А теперь сі дайте одход!

Пережыла трест директора. Далє ся ей жывот уберав нормалным темпом. Што повісти? Были то тяжкы, але красны часы. Повны сміху, молодости, але наповнены і старостями, дозріванём, смакованём першых ласок. Так ся то холем віділо на перший погляд. Ільки ся

то в повній мірі не тыкало. Была рада, же ся дістала там, де тужыла, але якийсь внуторный непокій ей глодав душу. І кідь не знати як ся снажыла выривнати новым умовам, была способна підступити тортуры малёваня твари – дівчата ей натерали дермаколом і малёвали ей кліпайкы брілцілом, же вызерала, як маска, жебы ся „выривнала“ остатнім, часто клала до властных уст слова, котры нігда не познала дома, слова, што не одповідали ей внуторному пересвідчіню, не зляля ся з колектівом. І кібы не знати як ся снажыла зняти із себе скору, зіставала окремым валальськым саморостом і дуже тяжко сі звыкала на нову сітуацію.

На інтернаті пановав прісний режім. Як обычайно, każde рано був наповно пуценый розглас по дроті, а голос Карла Готта, Вацлава Нецкара ці Гелены Вондрачковой все будив молодеж до нового соціалістичного рана.

– Добре ранко! – озывав ся голос выхователькы, што мала ночну службу. – Вставайте, дівчата, приправте ся на росцвічку! Подьме, подьме! Жебы ем вас вшыткы віділа наступлены на дворі!

І зачали ся контролі по цімрах – ці то каждая встала, ці має докладно постелену постіль. Простерадло мало быти натягнуте так, же на середині ся не сміло дати їмити двома пальцями. Кому ся так хотіло стелити? А, властно, кому ся хотіло вставати? Дакотры дівчата ся позапыхали під постіль і там пролежали, покы ся росцвічка не скінчила. Як правило, росцвічку вела дакотра із студенток. Было треба ся пробігнути алеєв а потім цвічіти перед інтернатом. Знате, які цвікы? Но тоты: руки горі-долов, ноги вышмарити доперед – раз єдну, раз другу, слідовало кручїня бріхом, дрепы і так дале. Змордованы, здушены дівчата летіли до умываркы, де ся мыли в ледовій воді (тепла вода в прінціпі не текла, окрем спырхы, яку дівчата поужывали раз до тыждня. Стояло ся в ряді і чекало ся, покы скінчїть перша варка. Дівчата сі помагали. Мыли єдна другій плечі, шлюпкали ся водов, жартовали, а нераз ся в стісненых просторах озывав і спів, пак ся шыковно, єдна через другу, перекрыкуючі ся, пооблікали, припарадили – і гайда до ряду перед їдалню, абы ся чім скоріше дістали на фрыштик. Похлапкавши хліб або роглик з маслом, выпили якийсь там білый кавей – і уж ся понагляли до школы, яка была дость далеко од інтернату. Но, мали што робити, покы ся всіли за лавкы – распашены, распалены, красны, дыхаючі молодостєв дівчата! Зачінало ся навчання, хоць іщі в ухах дзвеніло Готтове „Дам деловов рану.“, ці Матушковы „Славіці з Мадрїду“ або Вондрачковой „Пата“.

Ілька міджі нима. Десь може всередині, скромно, ненападно ішла, занурена до студентського жывота, котрый сі ани наповно не усвідомлёвала. Все думала на завтрашній день. Як го перебыти в школї, жебы

не была найгірша. Правда, в обліканю і в мейкапах ся не выривнала своім дакотрым сокласніцям, главно дівчатам з Лабірщіны, які ся барз любили парадити, бо мали богатшых няньків-желїзничарів. Але і зо Свідничіны не заоставали, тоты, што їх родічі куповали шматя за боны в Тузексі. Ілька не познала такой світ, а было ей барз тяжко на нєго звыкати. Бояла ся го. Быв про ню єднов великов незнамов, котру было треба роскусити. Біляве, дакус выхуцнута, але туге дівчатиско з валалу, што ховало довгы запліткы за галіром шат, бо не хотіло їх спущати долов плечіма, як пережыток минулости, ся никому не признало, же іщі нігда в жывоті не їло бананы або змерзліну. Высміяли бы ей. Ай так было видно, же од нєй бочать. Може і зато, же носила тоты довгы косиска, што ей кусали на плечах, може і зато, же ся не малёвала і не носила росшырены з манжетами ногавіці ці курты сукні. Не запоёвала ся до голосных дебат на інтернатній цімрі. То не были дебаты, але готова Содомы і Гоморы. Такой крик, же в ухах залігало. Крик, гойк, галас. Слова властного не было чути. Каждая хотіла мати правду і хотіла, жебы ей выслушали. Зажыткы, хвальбы, фіглі... Хто што дома має, яке кому облечіня родічі куплять під ялічку...

– Я уж мам тівко сведрїв з Тузексу, жебы ем могла з нима цілу тоту цімру наповнити, – озвала ся Маня Сорокова. – Гварю мамі, же радше бы-м хотіла даякый пуловер, але она лем тоты сведры мі купує на капчаны. Уж ся мі згнусли.

– А то не знать, же ся уж такы не носять? – просить ся Аня Гавайска, што мала сплоченый ніс і повну тварь пырщів. Поважовали ей за математичного генія, але на танечнім вечорі пересіділа цілу ніч і ани раз собі не затанцёвала. Як ся гварить, „петрушку продавала“.

– А я, кідь ем была маленька, мати ня взяла до церквы. Кідь сьме ся ішли міровати, барз ня свербіла голова. Но, представте собі, по проділі мі лїзли уши, а єдна впала на святой хрест. Чула ем, як там цупла. Знате сі представити, як мі было? Думала-м, же ся пропаду під землю. Мати ня скоро скрятала по мірованю домів. На другый день мі натерла голову нафтов і завязала хустятєм. Так ем ходила цілый тыждень і тровила уши. Наконєць ня мати ай так дала острічі, а то на розказ старшой сестры, што робила десь в Чехах і трафіла ся домів на тот час. Короткы волосы, то была далша трагедія... Чом ся не смієте? – попросила ся з моста до проста Ілька, не усвідомлюючі собі, же своєв росповідєв ся выствила на сміх вшыткым.

На цімрі, де водне і вночі гучало, як в улїю, нараз стало тихо, як в церквы. Двадцять вісем голосів стихло, як на погробі. Ніч. Ани слово. Тоты молоды дівчата, што гучали, як бзучачі пчолкы, нараз затихли, і,

якбач, ніхто їм не отворить уста. Што ся стало? Якбач, вчули од Ількы таке, што іщі нігда не чули? Хто знає? Може то чули, може і зажыли, але не мали силу то признати. Так вчінила лем она.. У своїй простоті, отворености наставила зеркало нелем сама собі, але і іншым. А то ся мало-кому любило. Не было то звыком ани вчера, ани днесь. Ілька на-трафила на місце, яке ся не носить, яке не быває звычайне. Місце, котре болить, котре тискать, а ніхто не хоче попустити, жебы го уволнив, жебы захранити спів, слободу і слово славне. Ілька є покликана на то, жебы злизла вшыткы болї? Дістане ся ей щастя, котре сі досправды за-служить? Не будьте смішны! Коли ся то кому стало?..

Будьме свідком, як ся то кому не стало... Лем в приповідках є вшыкто можливе. А як познаме Ільку, она їх барз любить. Як тоту – о поторганых пунчохах, о очку, што ся тягало од пяты аж до ей душы.

Очко на панчохах

Што было пак? Ілька без проблемів скінчила есвешку До учіня была дрїч, то є факт. Як раз ся завзяла, же дашто докінчить, так то і докінчила, ай кібы не мала їсти, або спати. Была щастна-прещастна, кідь ся дочекала матуры, а нянько ей ґратуловав. Уж не протестовав, уж не бурмотів, але помяк, як тота наймнягша мянґкына. Подав ей шыроку, як лопата, руку, притяг ку собі і стиснув, же не могла ани дыхнути. Пак вопхав руку до кешенї, вытяг сто корун і дав Ільці із словами:

– На, дашто сі вкуп. Залужыла есь сі.

Мати стояла взад, але Ілька ясно відїла, як ся ей очі блищали слы-зами.

– Позывам вас на обід, – повіла Ілька переможно і з великов радостев повела родічів до єдної з пивніць, де было в спарны літні дні прохолодно і мож сі там было дати по дві деца вина, поливку і якась там друге їдло.

Ільці было красно. Порозуміла, же лем при родічах ся чує як повноцінна особа, на розділ од чуджіх людей, принаймі своїх ровеснічок, при котрых підпадала соціалній фрустрації. Коло нянька і матери ся чула як рыба у водї, а при камаратках – як бідна дівка, што сі не може будь-што доволити. Кідь сі на то подумала, такой ся лучіла з представов, жебы даґде дале ішла до школы. Лемже доля хотїла так, або так Бог дав, жебы вшытко спробовала. Кідь онедовго дістала ознаміня, же є пріята на право, досправды ся зошрашыла. Жебы то было можливе? Як то она вшытко зможе? Ледва ся розлучіла з єдним містом, а теперь має наступити зясь донезнама? Уж ся дакус очухала, але все зіставала скоро цалком при землі, аж жалудок ся ей тряс, кідь сі усвідомила, же мусить вступити до далшого колективу і там доказати свої способности. Учіня ся не бояла, то ні, але бояла ся приспособлєваня. Тото не любила, бо все хотїла быти сама собов.

Кідь мала наступити до шолы, скоро цілу ніч не спала. Перемітовала ся з бока на бік, як яблучко, вздыхала, не могла собі найти помістя.

– Та чом уж не спиш, Ільк? Як будеш завтра вызерати? – позвідала ся матери.

– Мамо, можу іти ку вам?
– Можеш, дівочко, можеш, – повіла мати і зробила ей місце коло себе.
– Мам, повім вам, барз ся бою, – склюбачіла ся Ілька матери під плечом, як колись замала.
– Та чого, дітино моя? Уже єсь раз была дале од мамы...
– То є штось інше, як середня школа. Вшыто є таке незнаме, велике, чого ся дакус бою, і тїшу ся...
– Як Бог дасть, та так буде, – повіла мати і хотїла додати, же їх тото Ільчино школованя много стояло, же было треба корову ай быка продати, але закусила сі до языка Лем бы з дівчати дашто было, кідь ся уж так дотеперь намучіло. Не повіла Ільці ани то, як ходила выбавлєвати протекцію перед скусками до єдної далекої родини в далекім селі. Не жебы не вірила Ільці, бо знала, же ся добрі учіть, але як реална особа добрі знала, же выслідки не стачать, абы ся дістати на таку лукратівну школу. Дізнала ся о тім чоловікови, што мав знамости прямо на страні. Ходила, выбавлєвала, бо вшытки так робили. А кідь пришов папірь, же дівку прияли, не знала ся надяковати Богу, же іщі є на світї справедливость, ай „добры люде“. То іщі тогды не знала, же она, тота справедливость має два кінці. Главне было, же дівка была прията до школы, ай до интернату. Дорога до пекла є золотыма коцочками выкладована.
– Лем ся там трим, дівче моє. Лем Бог знає, як ті желам добра.
– Мамко, буду ся там зубами-нохтями тримати. Ах, Боже, быти так правнічков! Мати свою канцеларню. Люде будуть за мнов за радами ходити. Ай з нашого валалу. Буду вшыткым помагати, увидите, – росплывала ся Ілька над своєв будучностєв правнічкы. Мати ей схолодила.
– Не говорь гоп, покы не перескочіш. Іщі потече много воды, покы ся так стане. Наперед там треба быти і штудовати, а потім ся укаже.
– Але я... Я...
– Спий уж, моя, спий, бо рано скоро встаєш, – втихомирєвала свою велику дітину мати.
Стало ся. Уж є ту. Наступила до интернату. Дістала ся бывати з єднов містьсков фіфленов Валіков, яку вшытки фаміліарно кликали Вал. Од рана до вечора ся ей рот не заперав. А то такы шаты она має, то такы бісярі... Родічі – такы авта. На такых і такых доволенках была. Саме море, самый луксус. Ільці ся о тім ани не сніло, а нетонь, жебы то за жыла. Мусила знести тоты ей бісіды, бо на цімрі бывали лем дві, як в готелі. Быв то діаметралный розділ од середнєшкольського интернату. Тото ся Ільці любило, і кідь, правда, не знесла такый близкый дотык чуждой особы в єдній містности. Было море часу, тай Ілька была нучена звикати на новий тренд жывота. Правду повісти, спочатку сі не могла звикнути на таке нічнеробія. Віділо ся ей то чудне, прийти з лекцій

пообіді до интернату, вывалити ся на постіль і позерати до плафона, як „былбец“. Дома, предці, было повно роботы. Ці то попораїти в хыжы, ці однести куркам їсти, напоїти волю, котры нянько на сміх цілому валалу іщі тримав. А ту, в интернаті, окрема лекцій і семінарів доодбїду, якы Ілька цалком добрі зношала, было треба ся вывалєвати в цімрі цілый час аж до рана. Боже, што то лем она буде робити? Тадь ту загыне од нуды. Уж выпрятала ізбу дошкаменту, вывтерала порох, повытріповала кресла і діван, якы не знати одколи не были трепаны од пороху, помыла ліно. Але то вшытко за годину. Што дале? Попозерала на Валікину постіль: валяли ся на ній шпачкы, всякы папірчікы, огрызкы з яблук. Вшытко попрятала. Наконце створла окно.

– Но та ту є стерілна чїстота! – озвала ся Вал, кідь зазрїла з другої ізбы. – Уж нам лем ту білы плащі хыбують. Ілько, Ілько, ты, якбач, не пасуєш до того світа. Мала єсь зістати на валалі. Што то за молодость – так прятати? Треба сі ужыти. Лем раз сьме молоды.

– А мі так добрі, – одповіла Ілька, як кібы на злость Валіці. Взала до рук карізблок з лекціями і зберала ся, же буде до них позерати. Валікины слова ей вывели з міры. Жебы досправды на ній так было видно, же є з валалу? Што таке на ній тіпічне? Бісіда, обліканя, ці што? Ілька не видить на собі даякой вины. Хотїла бы ся змінити, але не знає, як. Уж скоро півсеместра перешло, а она ся іщі все мордує з адаптацієв. Ёй сокласніці сі уж понаходили знамости, а она ні тай ні ся отворити світови. А як ся ей хотїло будь-коли доказати вшыткым, же ся їм вырівнать! Уж ся ей то раз подарило. Позвав ей єден штудент на выступліня якогось руського ансамблю, што было в тім часі в моді. Цалком ся ей любив тот хлопець, ай кідь носив грубы діоптрії. З добрым наміром го позвала до интернату, ясно, же в часі навщівных годин, од шестой до восьмой. На цімрі не хыбовала ани Валіка. Тота вшытко про то зробила, жебы притягла на себе увагу Імра. Лем так, ненападно, ся ей розопла блузка на пару гомбічок згоры, так, ненападно, ей впали на плечі передтым зопнуты волосы... Пак Вал бесцеремонно выбрала малєватка і зачала ся малєвати. Воргы ся ей блищали, як діаманты. Ілька збачіла, як Імро ся посунав на діван ку Валі. Ілька выбігла з цімры і перестояла ніч на ходбі. Была бы ся під землю провалила, была бы ся нафацковала за свою безрадность і неспособность заінтересовати такого Імра... Кібы ся была не ганьбила, попросила бы ся Вал на даякы способы зводжованя хлопців. Але якось ся на то забыло. Интересно, же ани Вал уж нігда не спомянула Імра. Як кібы го не было.

Ілька ся хоче упрямити на лекції, але не може, а на семінарну роботу з Історії міджінародного робітничого руху ани подумати не може. Бодай бы ай, кідь з другої комнаты ся озывать гуроньскый сміх. Там

сокласніці мали на навщіві якихсь хлопців, та ся забавляли, аж гучало.

– Гей, Ілько, чом не йдеш ку нам? Подь ту! – закричала котрась із дівок, якбач, пастраката Ганка з Нового Міста над Вагом, о якій говорили, же є зарвана Жыдівка. Же, реку, ку тым пастракам і червеному качурявому волосою іщі належали ей дакус потяганы червеныма жылками вывалены очі і горбатый ніс. А же то суть знакы Жыдів. Ільці то нияк раз не вадило, якраз навспак, од першых днів сі облюбила Ганку за ей одкрытость, сердечность.

Была то перша особа, котра на ню обернула увагу, час од часу зашла ку Ільці дакус побісідовати. Як і в тот вечур. Влетіла до цімры, як вітор, вхопила ей за руку. – Подь ку нам, што ту будеш сама. Там є партія! Мама мі послала балик. Мамае гостину.

Ілька несміло вошла. На цімрі був непредставительный непорядок. Звышкы їдла, папіря, на столі фляшкы з вином, а накурене, же аж на лопату тот дым мож было вішати.

– Я... – Не чую ся добрі. – Я зараз прийду... – хотіла позадковати назад до своєї комнаты Ілька.

– Но лем подь, подь! Не дай ся просити, – пересвідчовала ей Ганка. – Сідай. Хлопці, зробіте місто Ільці. То є наша Мерілін Монро. Позерайте, як ся на ню подобать, – добросердечно выгойковала Ганка.

– Жебы досправды? – озвала ся посмішно Валіка. – Ани бы ем на то не пришла. А притім бывам з нёв.

Ілька собі сіла на край валенды при дверях, же то дакус побуде, тай ся змыє. Таке мала в плані. Была бы так і зробила, кібы не Валины посмішкы. Уж мала того дость! Ей надуманости, повышености. Што собі думать?. Же то лем ей патрить світ? Же вшытко ся крутить лем коло ей особы? Так одднесь не буде! подумала Ілька і скалопивно вирішила, же зістане. Із планом быти вызывава, перешмарила ногу через ногу.

– Винка? – присів сі ку ній высокый, худорлявый, на першый погляд фешый хлопець. – Мерілін, дай сі винка. In vino veritas. Ай ты хочеш правду, правда?

– Перестань! – пробовала ся бранити Ілька. – Я не пю.

– Она не пе, чуеш ей, музиканте? Дай, я выпю, – озвав ся з кута шуплый, облеченый в довгім сведрі хлопець, припоминаючий цундрая. Сведер на ній вісів, як на островці, а рук скоро не мав, бо ся сховали в довгих рукавах.

– Но лем, но, ненажеро, ты маш своє. Я хочу, жебы наша Мерілін покоштовала дакус доброты, – присів сі ку ній іщі биже, притис ей правым боком і дав таку пропозицію: – Слухай, блондінко, што бы есь повіла, кібы ем тя завтра позвав на чай. Прямо до Слована.

– На чай? – знітила ся Ілька.

– Кідже вино не пеш...

– Она? Та де ті она піде? – озвала ся, як все з посміхом, Вал. – Тадь она нигде з інтернату ноги не вытягне. А до Слована? Што бы есь там з нёв робив? – засміяла ся Вал таким голосом, котрый не стерпів ниякый одпор.

А предці ся Ілька змогла на властный одбой. Найспокійніше, як лем могла, попозерала на Вал і леды ся в ній проломили. Спокійно повіла:

– Піду.

– Также, завтра о четвертій перед Слованом? – уточнив музикант

– Добрі, завтра, – одповідала, як намісячна Ілька. – Сама не знала, чом так вирішила. Може ся ей досправды любив тот музикант, або хотіла выбити Вал тромфы з рук. Хотіла ей доказати, же і она патрить міджі них. Же робить то, што дотеперь іщі не зробила. Сама собі ся зачала любити. Роберт, як звали музиканта, позад позваня ся вытратив. Ілька зістала сама із своїма думками. Уж ей не вадило, же є в сполочности тых людей. Докінця ей Ганка налляла вина до погара. Ілька сі го змішала з водов і поцмурковала стрік. Похлиповала і роздумовала над завтрашнім днём. Не ішло ей до головы, же чом якраз ей позвав Роберт, а не Ганку або Вал, што были ліпшы кандідаткы і добрі знали містецькы способы. З другого боку ей імпововало, же Вал была заскочена ей рішінём. Жебы ей завіділа? Но, ходем раз. Вал метала очіма по Робертови, як газела, але тот якось не обертав на ню увагу. Конечно выграла над Вал: любило ся ей то. Винный стрік ей в голові шумів, а Ілька уже може стораз сі повторёвала попід ніс: „Чом бы-м не пішла? Піду. Чом бы-м не пішла? Піду...”

На другый день Ілька уж добрых пару минут перед четвертов пообіді стояла перед готелом Слован. Споза выблисканых выглядів джмурькали на ню парадны лустры. Ілька через них зазріла высокы скляняны двері і парадны червены покровці. Тішыла ся, як буде по них іти. Іщі нігда в такім готелі не была. Дашто таке віділа лем звонка. Быв то про ню приємный шок. Дакус ся ей з того крутила голова, під бріхом чула щеміня, а сердце ей бухало, як дзвін. Ілька ся акуратно приготвила. Облекла сі курту сукню, яку сі все стяговала, бо сі думала, же ей видно аж до самой середины. Короткый до паса прилігавый сведрик файно підкреслёвав ей тугы груди. Довге волося напроділь ей лежерно падало на плечі. Шмарила го кывком добоку і пішла напроти Робертови, якый ся ку ній рівным вымуштрованым кроком приближовав з букетом червеных руж.

– Но того! – змогла ся Ілька, кідь переберала квітки. Червены, аж до бордова ружы сліпили ей зрак.

– Про найкраще дівча під сонцём! – задекламовав Роберт, губоко ся перед Ільков поклонив, злегка дотуляючі ся устами ей руки.

Ільці вдарила кров до голови, мала чути, же впаде, але ёго захранна рука ёй галантно затримала за локоть. Ілька ся несла тьма червеныма покровцями, а віділо ся, же є в приповідці. Была найщастнішов особов на світі. То ани не є може! Кібы ёй так мати віділа! Была бы горда на свою дівку, яка ся уж знає рушати у великім місті. І до коча, і до воза. Так бы повідала. А што бы на то повіла Вал і іншы камаратки? Но, рядно бы были зачудованы. Ілька была на себе одповідо горда. Роберт ся коло нёй крутив, як кібы была пупком цілого світа. Кідь вошли до кавярні, злегка зачала грати музика, яка іщі веце замішала Ільчіны чувства. Роберт ёй одсунув столець, а Ілька в напівблаженім сні собі конечо сіла за простертый стіл. Попозерала ся на нёго, і такой ся пробаторила до реалности. Тоты пріборы, ложочки, чашочки! Што она буде з нима робити? Не мала ани представу, што є на што. Як буде мочі з нима нарабляти? Ах, Боже, нашто ту ішла? Нато чашник приніс чай. Она не знала, до котрой склянky має дати мішух з чаєм і з котров ложочков має мішати рідину. Попозерала на Роберта, і, опатерно, зачала робити то, што він. Помалы, помалы. Вшытко стало на міру. Вшытко вышло, і смача вечеря, і кавіар, який Ілька першыраз покоштовала, і лісны ягоди. А наконець было шампанське. Як у приповідці, як у єднім найкрашшій сні...

Пробрала ся Ілька на другый день у готеловій комнаті. Ролеты были стягнуты. Здало, ся, же є ніч. Через шпаркы в ролетах ся але пробивало світло. Як видно, був уже білый день. Ілька выскочіла з постели, як шалена. Голова ёй страшно боліла. Думала, же ся ёй роспаде. Уж ніч страшнішого од того болю сі ани не знала представити. Але гей. В постели не была сама. Під папланом збачіла голову незнамого чужого хлопа, яка ся му од хропіня потрясовала. Ілька іщі ани теперь ніч не розуміла. Як могла такому дачому розуміти? Боже, што ся стало? Што ту она робить з тым незнамым чоловіком? Як ся ту дістала? Ту ёй освітили послідні звышкы памяти. Роберт!

– Поміч! Поміч! – кричала Ілька, трепала на двері, але ніхто не реаговав на ёй крик. Двері были замкнуты „на сім замків“.

– Што ревеш, як дурна! – пробудила ся голова під папланом. Помалы ся зачало рушати ай тіло. – Перестань! Ай так тя ту ніхто не чує. Не видиш, же то суть шпеціалны двері? Што ся ті не любить? Сама єсь ту хотіла іти. Теперь будь тихо!

– Роберт! Де є Роберт?! – змогла ся Ілька на вопрос, який не мав ніякий вызнам.

– Роберт? Ани єм не знав, же ся так зве! Тот уж ту давно не є. Дістав заплачене, не може ся жаловати. Іщі ай вечерю і шампанське сі выраховав, свинярь єден. Він мі уж не є потрібный, але тебе хочу, тебе, чуєш?

– Перестаньте, прошу вас! Што хочете од мене? – Ілька ся тримала за

ключку дверей, як за свою захранну точку. Тормозила нёв, снажыла ся отворити двері. Та де там! – Поміч! Поміч! – кричала, кільки могла.

Незнамый стояв перед нёв в червеных тренірках з білыма пасиками, через гумку яких ся перевалёвало черево. Голову мав скоро лысу, лем на тім'яти му белингало пару червенкастых, сивинов позначеных волосів. Ільці было на блюваня. Напопрягла вшытку силу, жебы ся обранити перед тым звірём в людській скорі. Не встигла. Силный удар ёй звалив на землю. Незнамый ёй вхопив за красне, як прядиво, волося, закрутив їх коло запястя і потяг поволоцькы на постіль. Ілька не мала шансу ся з той заклятой комнаты дістати. Ніч не зістало без наслідків...

х х х

Кідь ёй везли на операчну салу, під впливом долзіну сі не усвідомлёвала свій страшный чін. Крутив ся з нёв цілый світ. На послідню минуту хотіла выскочіти з лежадла, але не мала сил. Наповно ся піддала судьбі. Не перша, і не послідня, а такзвана мініінтерупція ёй не може пошкодити. Холем так твердив доктор. Кідь ёй запоёвали такзванный райський газ і наркозу, і наказали раховати до десять, спочатку ся сперала, але то лем до чісла три. Збудила ся на то, як ёй сестрічка злегка потлепковала по твари.

– Пробудьте ся! Уж съте на цімрі! Пробудьте ся!

– Уж є по вшыткім? – попросила ся Ілька, як кібы то мало даякий вызнам.

– Гей, уж є по вшыткім, – одповіла сестрічка і поправила ёй паплан.

Цалкове пробуджіня было страшно. Покры учінковала наркоза, было то іщі як-так, але як ся ёй учінкы поминули, настали величезны болі в утробах Як кібы різана ножиком. Ілька ани лем не заплакала. Зато чула плач на сусідній постели. Схлиповало в ній до паплана молоде дівча.

– Чом ня вхабив? Чом ня вхабив? Чім была она інша, як я? Мала крашшу, як я? Боже, чом єсь ня так покарав? А ці мі одпустиш мій гріх? Уж веце нігда не ляжу з хлопом, чуєш? Веце нігда! Нігда!..

Ільці хто одпустить? Хто потримать над нёв охранну руку? Найде ся дахто такой по тім вшыткім? Має она на то право? Не будьме злы.

Не судьме, бо самы будеме суджены, пише ся в книзі книг. Каждый потребує дотык тепла, поміч. Ілька моментално чує лем різаня в утробах, а ёй душа є мертва, неспособна ани плакати. Ілька сі затулять уха, жебы не чути плач чужіх жен, жебы ся не піддати своёму. Не буде плакати, не буде. Што хотіла, то має. Так ёй треба! – кортала ся. Як могла? Як могла повіровати незнамому чоловікови, який не мав ани властне мено?...

Образчик з валала

І так Ілька на тот час не дошла домів. Забыла на нянька, матір'я і на цілий світ. Правда, помyselно, бо в думках ся к ним час од часу вертала. Чула ся беспомічна, але не здавала ся. Сама ся снажыла дати сі рады. Судьба собі з нами робить, што хоче. У каждого на твари вырые іншакы зморьцкы. І на душі. Чоловік ся стае обектом судьбы, кідь ся ей піддасть. Може з нёв ай закывати, кідь хоче, кідь правда, мае на то силу. В опачнім припадї она сі з ним робить, што хоче. Під ей тактовков він скаче, як на спружынї, як на трамполїні в циркусї. Раз горї, раз долов... Раз горї, раз долов...

Ілька ся заставила, кідь одчула, же сон ся ей повнить. Під сердцём носила Ярову дітину. Окрем того вызнамного факту, ей ніч інше не інтересовало. Было то цалком інше чувство, як передтым. Тепле, ласкаве, таке позітивне чувство. Як на долони рання роса, што обмывать тіло од всякого бруду, наносу. Тото чувство розливалось по ній, як велика злива. Прудка, ясна, очіщуюча. Тіло під напором той благодати млостно тремтіло. Аж тогды ся Ілька огласила к матери і расповіла ей свою модерну епопею. О тім, што ся ей стало давніше і тепер, о тім, же сі дала дітину гет, бо сі ей не желала, о тім, же тепер дітину носить під сердцём, бо сі ей желать. Повідала то так, як бы ся сповідала своїй найліпшій камаратці. Нігда ся не чула так добрі, як в тім моментї. Вшытко то з нёй выходило, як на пасї. Недобры скусености ся чередовали з добрыма. Як тма і світло. Як сонце і додж. Ішло то з нёй, валило ся, як горяча лава. Ілька уконана і повна емоцій, впала матери до обьятя. Тота ей прикрыла своїм гладканём. Гладила і пригваряла ся ей, як кідь была маленька. Не могла ей одшмарити. Але не дало ей, жебы ей не повіла своє.

– Дітино моя, та як то так? Та як то так? Та чом есь тото зробила? Будеш мати грїх. Нехоченой дітїны нїт. Оно за то не могло. То дар од Бога. А ты таке вчінила. Ой, не мала есь, не мала... Не знам, не знам, як спокутуеш тот грїх. Ах, Боже! Кїбы есь холем написала, рядок-два... Ём твоя мама. Ты есь моя кров. Хто бы ті мав помочі, як не я? Ілько моя, Ілько...

– Не треба, мамко, не треба! Уж вшытко знате. Вы, єдино вы, сьте

про мене найцінніша особа на світї. Вы і нянє. Правда, кідь ня возьмете під свою стрїху. Скламала ем вас барз, але што мам робити? Де ся мам подїти? Буду матїрєв, скуточнов. Теперь никому свого сына не дам. О то ся уж постарам...

Ілька бісїдовала, бісїдовала, а мати ся на ню через слызову молгу позерала. Жебы то была ей золота дівочка, тота, до котрой вклдала свою надїй? Ах, Боже, кїлько того пережыла! Тадь то на вола велє, а не на єдно молоде дівча! Як то вшытко могла перетерпіти? Чом ей так было страшно убліжене? Ёй материньскы чувства ся наповнили верьховато. Не знала, ани сі не хотїла признати, што вшытко зажыла ей дівочка за тьма запертыма дверяма. В думках присягала, же найде винника, же ся му помстить, же го властныма руками задавить, як муху. Потім ей охляли руки, бо сі усвідомила, же што она може, бідна особа з валалу, чїнити. Як найти того рьжоволосого пропастника-номенклатурника і повїсти о нїм до цілого світa, же збезчестив ей дівку? Хто ей повірить? Найскорше ей высміє цілий світ. Тадь дівка сама там ішла. Мати сі од безрадности закусила до пясти, свїдома того, же правда коло дверей жобре, а кривда за столом ся гостить. Не є справедливости на світї. Ільці треба жыти дале, бо в ній ся голосить новый жывот. На матір'ю тот напор був дуже великий. Не зміщала ся до нового світa. Мала інакшы представы. Думала, же дівка выштудує, найде сі роботу, а ту... Снажыла ся не дати навонка свою внуторну розорваность, тадь Ілька того має дость. Як могла тото вшытко пережыти? Обдивляла свою дівку за силу, котру не знати скады набрала, але ей ай сановала, бо знала, же ей чекать тяжкый жывот. Поможє ей, што буде мочі. Тадь, давно ся минули часы, кідь выганяли копылку, т. є., тоту, што ся преспала, з валалу з камінєм і выкриками: „Курва! Курва!“ І тепер ся мають тяжко слободны матерї, але нїхто вже так не повказує, як колись. Главно, абы сі нашли місто в жывотї. Суть з них добры газдынї, а котра ся оддасть, та з нёй, якбач, звыкне быти першокласна манжелка. Але што тото мале? Як буде рости? Мати предці лем думала на то, абы Ілька признала отця дітїны. Она знала о кого іде, бо Ілька ся з тым перед нёв не таїла. Довірляла ей. Тадь кому, кідь не матери? Властній кровли?

– А што Яро? Як есь повідала, не видить ся планый. Мав бы о тім знати.

– Ё то женатый чоловік. Думайте сі о мі, што хочете, але він ня не інтересує.

– Не говорь так, дівче, не говорь! Як буде дітина без нянька, а ты без газды? Ах Ілько, барз есь ся змінила... Не спознаю тя. Ё то барз велє на мене, барз... Што то за світ настав?...

– Мам, кідь не хочете, жебы ем ту бывала, піду. Не буду вам заваджати.

– Та де бы-сь ходила? Лем ту зістань. Якось то буде. Не перша єсь, і не послідня. Лем бы здраве было. Няй ся діє воля Божа. Даме на службу, лем бы добрі было.

– Мам, мі треба роботу зганяти, а не службу тримати, – зареаговала Ілька нервозно. – Мушу думати на сына.

– Тадь так, так. А може бы єсь пішла на пошту робити до сусіднёго села. Керекічка уж давно зріла на пензію, переслугує пару років. Там бы мало быти місто. Я ся могу опросити...

– Няй буде, і хоць не знам, што люде повідять. Ага, скрахована правнічка, уж доштудовала.

– А ты на то не дбай. Поговорять, тай забудуть. Каждє чудо три дні тримать, – повіла ей тогды спокійно мати.

– А нянє?! Як ся має нянє? Што він на то вшытко повість? Я ся аж бою... Мам перед ним великий респект і залежить мі на тім, што повість. Знам, же єм го страшно скламала, але без нєго бы єм не могла жыти. Хыбовав бы мі єго голос, який ся завдавав, же то він є прісний, але в глубці свого сердця був мятонький і не оскорбив бы ани кура. Вы о тім, мамо, добрі знате. Я люблю єго такзване „напарованя“, кідь ся сердить, кідь мудрує, я ай так знам, же на своїм поставлю, же го переманчу. Слідовати го все была велика радість. Перевершовала єм го своєв молодостєв, чула ся над ним зверьха, а то тішыло і мене, і єго. Так то было. Отець і дівка. Вічна сімбіоза лашкованя, малого геройства і словного пінгпону. Таке красне, любе граня на хованкы. Я то так віджу. Але теперь досправды мам страх.

– Нянє... Ой, нянє, наш нянє... Уж ся го не мусиш бояти, – вздыхла собі мати і зопяла руки до молитвы.

– Што з ним?

– Ох, Ілько! Забісидовали сьме ся. Іщі єм ті не мала часу ани повісти. Нянє мав мозгову поражку. Не знам, што ся творить, але скоро в каждім дворі є дахто хворый на тоту страшну хвороту. Цалком ся му погіршало. На ніч собі не памятає. Лем сидить і подримкує. Іщі щастя, же му цалком бісиду не одняло, як тот лівый бік. Не знам, ці даколи з того выйде.

– То я на вині. Я вшыткому на вині! – закричала Ілька. – Няню! Няню! – ей голос ся беспомічно озывав у великім порожнім домі.

– Там є, в другій хыжі. Сидить в креслі.

– Няню! – вбігла Ілька до хыжы. Нянько сидів в креслі коло выгляда і непритомно ся позерав вонка. Пришла к нєму ближе, погладила го по твари, притисла ку собі старечу тварь. Взяла за праву руку, стисла ей, але тота не реаговала, впала безвладно на коліно.

– Дохторе гварять, же ся іщі з того дістане, – повіла мати, яка тыж вошла до хыжы. – Лемже він не хоче сполупрацовати. Ніч го не бавить.

Цалком ся піддав. Я ся не могу на то позерати. Так з нічого ніч то пришло. Іщі рано зо мнов бісидовав, як ся патрить, на обід ся наїв і пішов сі лячі. Уж єм го не могла збудити, – прогваряла через слызы мати. – Ледва єм го збудила. Позерам, а він сі лівов руков підоперать праву, і двигать ей, двигать. Тото істе робить правов сторонов твари...

– Т-такий н-новый день... – выповів нянько помалы

– Няню, няню! То я, Ілька! – закричала му до уха Ілька, бо сі думала, же не чує.

– Ілька? Де єсь была? – прогварив нянько, як кібы лыгав горячі бандуркы. Напопруг силы і очіма ся обернув к дівці.

– Няню, няню! – підхлиповала Ілька, яка сі усвідомлєвала трагічний став ей сердцю дорогою особы. – Я уж буду коло вас. Буду ся о вас старати. Уж нигде не піду, обіцям вам, – Ільчін голос ся тряс і ламав, як сухы тріскы. В тім моменті забыла на себе, властны проблемы ся десь заділи. Перед нєв був нянько, безрадний старый чоловік, який може онедовго умерти і зохабить Ільку на спасеніє долі. Змагай ся сама з животом. Не хотіла-сь нянька слухати, теперь ся сполягний на себе. Може ті то піде ліпше.

– Лем ты йдий, дітино моя! Йдий! – повів нянько выразно.

Ільку няньковы слова заморозили. Прудко сі усвідомила промарнену шансу, яку не выужыла, кідь нянько був здоровый. Могла го уважніше слухати. Теперь знає, же вшытко помине, і нянько. Уж ей того много не порадить. Схылила голову і сковязла у своїх чувствах. Не помогла ей молодость. Тота, опроти правді, была слабенька, як цверна. На двох містах вже пукнута. Хотіла ся оперти о нянька, але не могла. Мусила ся сполягнути сама на себе. Ілька ся притулила к няньковій твари. Чекала, же ей дашто на то повість, же ей втихомирить, як все перед тым, але тот ніч. Сидів тихо, змірено, із скляняным поглядом, упертым до кута.

– Ілько, не треба... – повіла мати. – Він уж хоче спати. І ты собі ляж. Ідь моя, ідь і на ніч не думай, – погладила дівку і выпровадила до спалні. – Ідь, ідь... Як Бог дасть, та так буде...

Боже, яке є то красне мати опору у своїх родічах! То є міцніше, як скала, як сам діамант. Аж теперь на то Ілька приходить. Нігда не была геройков. Была обычайным дівчатєм з валалу, з пастраками на твари і на раменах, яке прагло стати ся правнічков, а на своїй студентській пути ся попекла. Вірила людем, бо была так вихована. Світ сі з нєй зробив збытка. Выбаврав з нєв. Ах, Боже, як ся скламала!

– Накладь до пеца, – вырвала ей мати з неприемных роздумів.

Ілька в кошарику нашла красны, рівны деревцята, які наісто нарубав іщі нянько, і положила дас дві до пеца. Пец забовчав зеленым смарагдовым огнєм. Як так сі Ілька гріла руки коло сухого теп-

ла, порозуміла, же стады уж нигде не хоче іти. Была щастна, же буде слідовати бовчаня огня в пецу, буде свідком того, як при россвиванню будуть ся потята операти до выгядных рамів своїма крыльцями і выспівовати полёвы балады. Представляла сі, як рання роса буде падати на траву і она сі в ній вмыє тварь і босы ноги. То буде світ! Світ слободы духа і валальской скромности. Простота? Красота? Глупость! Носталгія, што за ніч не стоїть, обернула в другый бік свої думкы Ілька... Тото вшыткко выкинувае валал. Осягнув го хтось порядно? Зобразив, змалёвав, выкомпоновав?

Валал ся зразу став про Ільку міцнов кріпостёв, опорным муром, який ей одгороджовав од великого світа... За тым муром в тяжкых минутах упорно глядала спасу, приживовала ся ту, як бескровна істота, глядала поживу, котру од нёй высало місто. Наївно сі думала, же ся ту сховать од проблемів, од своёй судьбы. Думала собі, же стачіть ся поставити за бучкы, за густый ліс і ніхто ей не найде. Омыл! Сакраментський омыл! Ай ту суть напасти, были і будуть. Жывот є ту твердый, і хоць на першый погляд ся видить ніжный, прямо романтичний. Пакошти світа валал застигли неприготованым. Зато ся часто находить на роппутю добра і зла.

Так і Ілька, добрі знала, што ей ту чекать, бо ту выростала, ай кідь лем до своїх „надцять“ літ. Тото миле, шумне, што было в дїтстві, ей зістало в памяти. Думала собі, же кідь ся ту верне, найде стары незароснуты пішничкы, котрыма ходила до ліса, студникы повны ледовой воды, недотулену природу. Была пересвідчена о тім, же природа ей выздоровить од гріху, же ей поможе нести свою зайду жывотом дале. І так простоволоса выбігла на ярь до ліса уж з великым бріхом, назберала наруч білых конопелок і щастлива ся вертала назад домів. Серенчливо-несеренчлива Ілька!

– Сыну, то про тебе! – пригваряла ся іщі ненародженому дїтяти, што собі спокійно плавало в ей утробах. Ілька ся выживала в материнських чувствах. Знала, же є найбогатшов особов на світі, і стораз дяковала судьбі, же ей звела назад з Яром. Хоцьлем на тот момент, абы ей зробив матірєв. Тот пізніше не раз ся добивав до ей прязни, але она го все одбила. Не потребовала го. Мала свій світ. Тішыла ся на материнство. І хоць час од часу не переставала ей глодати думка, што повість сынови, кідь вырасте. О тім теперь не мала гадкы.

Дітя приходжало на світ тяжко, в окреснім шпыталю. Ілька не могла породити нормалным способом. По днёвых болестях ей взяли на операчну салу, де сын пришов на світ такзваным цісарьскым різом.

Ільці ся доднесь не подарило прийти на то, чом го кличуть цісарьскым. Жебы то было в змыслі – кралёвський, легкий ? Тото бы Ілька

нігда не повіла. Жены, котры родили нормалным способом, по годині такой скоро бігали по своїх, а она в болестях ся крутила пару днів, а потім іщі тьжднів. Боліла ей мадра і бріх. Тадь обидвое были розрізаны. А хлопчік? Быв то доспрады хлопчік, як сама собі предповідала, бо копкав на правім боці. Бояла ся на нёго попозерати, такый був дрібный. Спочатку ей го ани не вказали. Ілька ся дуже трапила, ці є впорядку, і барз просила сестрічку, жебы ей го принесли. Тота не дуже хотіла.

– Одпочівайте, іщі сі го ужыете.

– Сестрічко, я бы го хотіла барз відіти. Мам на то право як мама. Прошу вас, лем єдным очком на нёго попозерам, – крумкала Ілька.

– Принесу вам го, мамко, принесу, – помякла сестрічка і онедовго го Ілька збачіла запакованого в перинці, лем ружовкаста головка му стырчала. Дїтвак барз ревав, був голоден. Ілька не мала молока, бо стратила го під впливом антибіотік. Хлопець ся захлынав плачом, аж побордовів. Ілька го взяла ку собі і з трясучіма руками зачала розмотовати вузликы на перинці. Хотіла попозерати, ці дїтвак вшыткко має. Мусила то зробити, бо ся барз бояла, жебы не був, не дай Боже, даяка каліка. В тім часі ся родило дуже много пошкодженых дїтей, котресь без рук, без ніг, а ставало ся і таке, же не мало очі. Страх подумати. А то вшыткко зато, же їх матери были выставлены ожаріню з Чорнобыльской електрарні. Ёй згубный вплив сягав далеко за граніці Україны, аж до нас, на Словеньско. Ілька ледва розвязала послідній вузлик. Як може тот дїтвак дыхати, кідь є так запавуженный, як віз із сіном? – подумала. Не чудо, же плаче. Розбалила перинку і збачіла тононькы ніжчата, як копачкы. А тоты ручкы! Як соломкы. Лем так телембали, мало-што ся при тілі тримали. Боже, коли з того дашто буде? Коли з той тріскы вырасте хлопець? Ілька такой загнала свої похыбности, бо ся потішыла, же вшыткко є на своїм місті, же малый Святослав, Сватько, має вшыткко, як треба, лем у стонченім ставі. Кідь го назад запавузила, але не так тісно, як був передтым, і одовдала сестрічці, абы сама могла одпочівати, вошов до цімры доктор Хохрун.

– Но, як ся маєте? – обернув ся к Ільці. – Якы то міры мав ваш сын?

– 2, 60 на 45, – повіла Ілька.

– Слушно, слушно, – одповів доктор. – Раз з нёго буде хлоп, увидите.

Ільку штось закололо коло сердца. Уж віділа свого Сватька, як хлопака, што має велику силу і никого ся не боїть. Охранить ай ей. Было то приемне чувство, яке обливало таку маленьку на самосвідомость особу, яков была Ілька в посліднім часі. Теперь тото самочувство выросло може до двох метрів, хоць ей сын мав іщі лем 45 центіметрів. Боже, як го вже любила! Не дала бы го за цілый світ. Кібы мала крыла, облетіла бы на них планету. Каждому бы повідала, же має сына, свого сына, який ся

ей застане, не дасть ей оскорбити. То было чувство, яке ся не дало нічим нагородити, ниякым златом, стрібром, ниякыма скарбами. Найвекшым скарбом од того часу ся став ей сын, ей Свасько. Став ся ей весміром, воздухом і каждоденным наповнінем.

– Пан доктор, пан доктор! – загойкала Ілька за доктором Хохруном, што помагав ей зо сыном на світ.

– Но, прошу, пані! – доктор ся вернув і поставив ся коло Ільчиной постели. – Мате даякы проблемы?

– Ні, пан доктор, ні! – повіла Ілька. – Я бы хотіла, абы съте пришли ку мі ближе. Іщі ближе.

– Но? – нахылив ся ку ній доктор Хохрун.

Ілька го вхопила до своїх обьять і стисла го, як до кліщів.

– Што то робите, пані? Задусите ня! Но, тото, – не міг выйти із зачудованя доктор Хохрун.

– Дякую вам за сына, дякую! – выкриковала од радости Ілька, нескриваючі свої емоції.

– Але, пані, я робив лем свою роботу. Подякуйте нянькови, но, своему мужови, же ся постарав о такого сына, – попробовав пожартовати доктор Хохрун, але такой ся затнув, бо сі усвідомив, же Ілька не увела мено отца дітины. – Я не хотів.... Перебачте.

Докторовы слова Ільку не зачудовали. Знала, же много людей ся тепер о ню обтре. Єй то было єдно. Приходом на світ Сваська, ей живот ся обернув о цілу земну кулю. Она ся перестала бояти людей і вшытку енергію, силу зосередила на свого сына. Не было той днини, години, минуты, бы го не назвала своїм золотком, своїм сонічком, своєв солоденьков рыбоньков. Боже, як го любила! Найвеце ся то проявляло при купаню. То був цілый ритуал. В хыжі бог-знає якы условия не были створены на благобытне бываня. Іщі щастя, же мали водовод і теплу воду у вані. В хыжі доживав іщі нянько, о котрого ся з бідов старала мати. Як пришов на світ Свасько, Ільчина увага была обернута лем на нєго. Купаня сына ей давало велику розкош. Чупчала го, мыдлила, засыплєвала го вшелиякыма грачкама. А кідь го положила на деку, голенького, як бобенятко, намастила го найпахнячшыма мастяма, олїйчікама. Як го так намастила, вымасіровала му ціле тілце – од головки аж по пяты. Свасько ся од розкошу аж простерав, помырковав. Пак му приправила фляшку крупіцовой кашы, котру він полегкы „зблайзнув“. А так было каждый вечур. Тот самый ритуал: купаня, мащія, масірованя, фляшка крупіцы. Може быти векша радость, як кідь ся народить матери сын? Ні. То є найвышше подобенство. Каждая мати ся видить у сынови, ці вже сын у матери, тото Ілька іщі не скусила. Але то ей затля не трапило, любила Сваська, як свій живот, як своє каждоденне дыханя і крокы, ко-

трыма міряла світ ку своему сынови. На першый погляд бы ся здало, же є то шось нормалне любити свого сына. Котра мати бы не любила свое дітя? В припадї Ільки то было дашто інше. Было то выстрадане дітя і заплачене великов неблагов скусеностєв. Ілька вырішыла зробити неможне. Зрекла ся отца дітины. Не хотіла ся з никым ділити, і так ціле ярьмо зодповідности за сына зістало лем на ній. Хотіла му быти матірєв і нянько. Хотіла, то правда, але сама не знала, до чого ся пуцать. Будуть ей стачіти силы? Звладне дві ролі? Ілька то допереду не могла знати, і хоць собі вірила. Была молода, повна силы, а нукала сынови повне сердце ласкы. Не знати, ці то стачіло. Ой, вера, не знати.

– Ілько, подай мі мыдло, – попросила ей мати, кідь раз вечур хотіла выкупати мужа.

– Не знате, же я хочу купати Сваська? То є мій час! – одбрехала ей Ілька.

– Не мусиш го купати каждый день, хлопець має уж три роки, – повіла з вычїтков в голосі мати. – Нанє уж цілый тыждень не був купаний, а знаш, як то є. Не має покоя. Легше му є, кідь ся выкупле.

– Знам, знам, як то є, але дїтвак має предность перед дїдом, ці ні? Є то страшне, што повім, але є то так. Мій дїтвак має живот перед собов, а нянє?..

– Исто, уж має за собов. Але я го хотіла лем выкупати.

– Та хто теперь має перед? – Ілька назлощено брязла мыдлом до ваны з водов, яку мати напустила про нянька. Рихтовала ся го дати до ваны. Тот сидів на стілцю. Кібы дотекла вода, мати бы го взяла попід плечі, нянє бы двигнув єдну ногу, мати бы му двигла другу. Нянє бы собі сів на край ваны, а то уж бы го было легко зосунути до воды. Потім мати бы го взяла єднов руков попід плечі, жебы ся не захыцнув у воді, а другов бы го мыдлила і мыла: наперед ногы, брїх, груди, потім плечі, а пак голову. Наконєць бы выпустила брудну воду і сполокала го чїстов. Слідовав бы далшый процес: выниманя з ваны. Мати бы взяла нянька попід плечі, посадила бы го на край ваны, а зясь праву ногу долов, на землю, потім лїву, і ціле тіло бы перенесла на столец. Там бы слїдовало вытераня, масірованя, облїканя, кладжїня до возика і одвезїня до єго комнаты. Ілька не раз была свідком материной роботы, ай сама помагала. Але уж ей то не бавило. Кідь пришов Свасько на світ, лем єму давала силы, нянько зіставав позаду.

– Ах, Боже, чей ся не будеме перебігати, – повіла тогды мати. – Выкуп Сваська, а я нянька повтерам мокров цундринов. Уж го беру до кухні, – вступила ся Ільці мати.

Так і зробила. Перевезла на возику мужа до кухні. Положила невлады ногы до лавора, вымыла їх, потім ся взяла за далшы части тіла: голову

золляла теплов водов, умыла шампоном, дале слідовав хырбет, груди, а наконець ноги, які вже были вымочены і мож было одрізати нохті. Тото вшытко зробила, як нераз передтым, натерла тіло індулонов. Здало ся, же муж, як кібы ожив, по таких купелях ся му наверхтала і память.

– Де є Ілька? – опросив ся.

– Няню, ту ем, куплю Сваська! – загойкала Ілька. – Дораз ем коло вас, – повіла. – Свасько барз плаче, не знам, што з ним є, – забідкала ся Ілька, бо дїтвак досправды лем рычав і рычав, і не могла сі з ним дати рады. Тото ся му в послїднім часі ставало часто. Без причіны дїтвак плакав і плакав.

– З того ніч не буде, – повів нянько. – Нашому р-р-оду ся не да-а-рять хлопці. Є то про-о-клятя, – пробурмотів. – Брат Василь ся не дочекав сына, бо жена му при породі вмерла, сын Штефана, Петро, ся завісив, а теперь моєй дівкы сын все плаче... Ой, не скінчіть ся то добрі, не скінчіть... Кідь дїтвак плаче, шось го тр-р-апить.

– Але, няньку. Як віджу, поліпшало ся вам, – зареаговала Ілька, чім хотіла підкреслити, же нянько не має правду. Ёй Свасько був пупком світа, а кідь глядала причіну в даякім проблемі, віділа го лем в другій особі, а не у своїм сынови. Жебы ёй Свасько був злий? Тадь то є лем іщі дїтина, не може розуміти світови. Не дала на нёго допустити.

І так го выкарбуляла до першой класы. Барз ся му радовала, кідь го віділа сидіти із сокласниками. На валалі тых дїтей много не было в першій класі, зато каждый був цінный. Ільці ся найвеце любив ёй сын. Быв такой шумный. Быв такой істой світлой твари, як Ілька, ай пастракы ся му зъявили коло носа. Ружовы личка ся блискали здоровостёв і достатком. Мав щербаты зубы, але то му барз пасовало.

Ілька одпровадила хлопця до школы, і сама не збачіла, як перелетіли роки. Як тоты вороны, што посідали на сусідську яліцю. Із буцявого Сваська вытягнув ся худорлявый хлопчіще. Стратив дїтьску привабливость. Перемінив ся ай внуторно. Став веце задуманым, а кідь хтось му дашто повів, реаговав нервозно. Ілька то брала як прояв приходжающей пуберты, і старала ся. Не знала, што му хыбить..

– Ты ся не бій, Свасько з того вырасте. Як і вшыткы дїти, – гварила ёй мати.

Раз вечур прибїгла к ним сусідка Верка.

– Ілько! Ілько! – закричала під окнами. – Подь вон!

– Што там таке? – выбїгла Ілька.

– Подь скоро. Твій сын нам выбив выгяд. Моя мати одпала з того. На, позерай, тоты остры камінчата перелетіли коло материной головы. Іщі щастя, же ёй не засягли, – вказала на долони дрібны камінчата Верка. – Дашто з тым роб, бо я піду на уряд заголосити.

– Але што бы єсь там ішла? – не стратила притомного духа Ілька. – Тадь він наісто так не думає. Він то не хотів зробити. То ся лем грав. Не познаш дїти? – снажыла ся оправдати сына Ілька.

– Та яке то грядя, кідь скло выбите?!.

– Наісто ся грали з лоптов дїти. Я то заплачу, лем то нигде не глась, – просила Ілька Верку. Тота ёй послухала. Што мала з нёв зробити? Знала ёй нележку сітуацію. Дїтвак вырастав без нянька. А не раз го віділа, як выстоює на мості з камаратами, а не йде домів. Не хотіла тым Ільці морочіти голову. Мала тота дость біды із хворыма родічами, а ту іщі сын зачінає вказовати ріжки.

Лемже тым ся то не скінчіло. Найгірше было на тім то, же Ілька стратила роботу. Злучіли дві пошты доведна, а про ню ся уж не нашло місто. Нігда собі не думала, же буде мати такы проблемы з роботом. Предці мала середню школу і даякый рік високой, але не было де іглу запяти на околиці. Заводы, што были, позрушували по революції, а нове ся ніч не отворяло. Проклятя, та й вже. Ілька бы была будь-што робила. Лемже іщі ай до ліса був проблем ся дістати, бо чістити ліс і стромикы садити ходили дві-три жены, а то было вшытко. Іщі щастя, же были материны і няньковы грошы. Поступно собі Ілька выходила по урядах і по докторох їх дозераня, і так собі спомогла. Та й родічі ёй давали і то послідне, што нашпорovali.

– Стараш ся о нас, та што є наше, то і твоє, – повідала мати. – Нянько лем прикывнув і мило ся попозерав на свою дівку.

Інакшого погляду був ёй сын Свасько, який вже зачав ходити до недалекого міста до першого рочника гімназії. Ілька плановала, же кідь бы скінчив середню, та з Божов помочов бы го хотіла вышколовати і на высокій. Хлопець не був глупый, учів ся добрі, лем тото ёго справованя трапило Ільку. А кідь стратила роботу, блюзнув ёй до очей.

– Несхопны сьте, – повідав, а тоты слова, як град, впали на Ільчину голову. – Ани школу сьте не скінчили. Теперь уж ани роботу не мате. З чого будеме жыти?

– Але, сыну, як можеш так з мамов говорити? Вшытко ся ті снажу купити.

– Што таке? Же мам тот посратый почітач? Тото є таке чудо? Другы мають ай интернет, але я ні... А теперь ся уж можу з ним розлучіти. Же, матко? – зареготовав ся ёй любы сын, же Ільці аж мороз по хырбеті пішов. В ёго погляді было штось звіряче, што она сі не знала высвітлити. Приблизыла ся к нёму, же го поглядить, же таким способом тот ёго страшный погляд счезне, але тот ся одсахнув од нёй, як од чуждой, і нагородив ёй плюванцём до твари. – Натє, жебы сьте знали! – повів, і з гырмотом, стягуючі із стола обрус і шалкы з недопитым чаєм, розбах-

нув двері. Пак нима так забухнув, же аж в ухах залягло.

Господи! Што ся робить? Ілька зістала стояти на місті, і ніч не розуміла. Сыновы слова ей кололи коло сердця, як найколючішый дріт. Схылила голову на груди, сховала до долони сыновы слины і залляла ся горячіма слызами. „Уж є то ту! Трест божый, трест божый! – схлиповала. За што, за што? Тадь то не був він? То не був мій дїтвак! Што ся стало? Што ем му злого зробила? Де ем вчінила хыбу?“

А то був лем зачаток. До ей дїтвака, як кїбы вступила нечіста сила. Скоро каждый тыждень выстроїв даяке брыдке діло. Ішло то поступно. Выламав выгляд, потім двері на загородці, а наконець продав красна, стародавну куделю і дїдову фотку з рамом до заложніі. Пустив ся ай до їх старого біцігля, на якім Ілька розвожовала пошту. І тот здемоловав. „Боже, што ся стало? То не може быти правда! Мій Святько, котрого я так любила, жебы то був він? Лем так з вечора до рана бы ся цалком змінив?“ Радила ся з психологами, лічителями, панькала го, просила, абы ся успокоїв, ніч не помагало. Ани мольбы, ани просьбы. Высміх, ароганція, понижованя ей і околитого світа – то была ёго одповідь на ей снагу.

Як кїбы ся заставив час. Ілька не могла тому прийти на корінь. Тадь хлопцёви ніч не хыбить. Выгодовала го, тішыла ся з каждого ёго кроку, помагла му вставати на ноги, провадила до школы. Што му не дала? Вшытко має. Почітач, радіо, деведечко, мобіл – што іщі хоче? Боже, чом тот світ ся так замотав? Даколи стачіла скыбка хліба з фінджов молока... Даколи... Сама то зажыла, кідь як дїтвак пасла коровы. Але теперь – не тот світ. Она ся снажыла вынагородити сынови то, што сама не мала. І то, же была без хлопа, ей гнало допереду. Ей Святькови ніч не могло хыбовати. У вшыткім був першый. Што ся му замануло, то мав. А так ішли на сына ей зашпорованы пінязі і родічовскы приплаткы од штату. Жебы то досправды была мавпяча ласка з ей боку? Хотіла, жебы був щастный. Наконець ся вшытко обернуло проти нёй.

Святько ся з нічім не заспокоїв, все прагнув за чімесь іншым. Быв то ей сын, але го не знала. Ёго слины, якы буде до смерти чути на своїй твари, ей дають знати, же властны дїти ся міняють. Не гнівала ся зато на нёго, лем коло сердця ей кололо і кололо. Як кїбы то не був ей сын, але чужій дїтвак. Не мав спокою: ходив по ночах, приходжав рано, выхабляв години в школі. Ілька ся настрашыла, же го перестане любити, і зненавидить го. Але ці то мож? Ці ся то дасть? Властну кров? Властну дїтину? Была пересвідчена, же такому лем треба помагати, лем ласков одплачати.

Раз рано несла смітя до контайнера, што стояв перед їх воротами. Выхляна чеканём на сына цілу ніч, ледва обертала увагу на околіцю.

Кідь ся приближыла ку контайнеру із смітём, збачіла ноги стырчати в папірю і всякім смітю. Ногы, із старыма грубыма фусеклями, были зашпрайцованы в заболоченых боканчах. Быв мороз, десь мінус 9 ступнів.

– Святьку! То ты? – попросила ся, як намисячна. Была сі іста, же там спить ей сын Святько, який не пришов на ніч домів. Сердце ей било, як дзвін, а до блідой твари бы ся не дорівав кровли.

Ілька завмерла. В смітю, в бруді, бляшанками обложеного збачіла лежати красного молодого хлопця у віці ей сына. Мав дуже шумны сині очі, буйну гриву волося, і поставу, як Аполон. Ілька не знала, што має чїнити. Хто не був в такій сітуації, тот не порозумить. Хлопець, што лежав в контайнері, був одразом ей сына. Быв такый красный, як ангел, і хоць був брудный і був жобрак. Ілька ся нагнула над нёго, погладила го по кучерявім волосю і втисла му до рук папірёву двадцятку, яку все носила в кешені про припад. Тот блиснув на Ільку синім поглядом:

– Тетко, запрїйте контайнер. Є мі студінь.

– Скады єсь ся ту взяв? Чом ту лежыш? Замерзнеш. Ідь домів, – тормозила Ілька контайнером, аж прикрывка ся заперла. Але хлопець ся не озывав. Што то? Чей не вмер. Наісто ся задусив. Ілька од страху пустила кошик із смітём з руки. Одхылила прикрывку і назріла днука. Ниякого хлопця там не віділа. Лем папірёва двадцятка ся валяла міджі бляшанками. Ілька застовпіла. Жебы ся то ей привіділо? Але ні! Тадь бісидовала з ним, просив ей, жебы заперла контайнер. Мусить ту десь быти...

– Ілько! Ілько! – зачула материн голос з хыжы.

Ілька невірячо покрутила головов, высыпала кошик із смітём і пішла за голосом матери. Пригоду з хлопцём сі зохабила про себе. Вошла до хыжы, а на постели нашла лежати свого Святька. Не чула, коли вховзнув до хыжы. Лежав склюбаченый під паплоном. Лиця впаджены. Тварь попільёва. Лем довгый ніс стырчить. Перед нёв лежав молодой мертвец. Ілька ся захыцла тихым плачом. „Святьку, сыну мій, што ся ті стало? Чом, чом уникаш передо мною, перед світом? Став єсь ся блудником. Сам і сам. Як може мама вникнути до твого внутра, кідь не знає, што собі думаш, што ті хыбує, што тя болить? Сыну, сыночку, голубику, озвий ся!“ Тот мовчить, як скала. Ани кліпайкы, ани єдиный свал на твари ся му не порушають. Не повість ніч, бо ёго мозог затемнив непробудный сон, до якого не має приступ ани ёго властна мати. Ани він сам.

Ілька стоїть над сыном і плаче од жалю. Плаче од радости, же сына має дома, перед очіма, же не є там, вонка, в контайнері. А властно, який є розділ міджі тым в контайнері, і тым перед нёв?..

Было то в котрუსь далшу ярь. Ілька стрітила свого сына на узкім пішничку.

– Де йдеш, Святьку, сыну мій?

– До ліса.
– А што там?
– Піду ся перейти. Потята будуть співати.
– Повідж мі, што тя трапить? – хотіла ся дістати ближе к ёго сердечку.
– Вы ня трапите, мамко. Лем вы съте вшыткому на вині.
– Я? Ох, сыну! Чім я ся перед тобов провинила?
– Зато, же съте, же съте ня породили! – голос сына ся замотовав чім дале, тым веце до зеленого листя, яке го понесло до сивой молгы темного лісу. Ілька зістала стояти з болячим сердцём і з росколотов душов. „Ох, сыну мій сыну, за яку провину, гірко переносиш тяженьку годину?...“ Смутна мелодія ей залляла мозог. Ілька ся оперла о спорохнявілого бука і напівзрячіма очіма позерала, як ей сын ся од нёй оддалює, аж наконець ёго тоненьку, дрібненьку поставу лыгнув густый, темный ліс. Як кібы го ани не было.

Бой о сына

Ілька зістала стояти на пішнику, котрым колись як дівча ходила. Мати-сирота. Не одчувала свіжость ярьнёго воздуху, красу росквітнутых черешень і букового листя. Віділа лем зогнуту поставу свого сына, застелену павучінами незнамого світа. Одышов. Вже не раз так зробив. Што бы за то дала, кібы знала, што ей сына трапить! Чула лем страшну вычітку з ёго уст: „Лем вы съте вшыткому на вині. Зато, же съте, же съте ня породили. Зато, же съте ня породили. Зато, же съте ня породили...“ – озывало ся ехом по буковім лісі.

Што такого страшного зробила? Жебы найвеце осокрбила сына тым, же го привела на світ? Не тїшыть го, не радує світ. Не співають, не знає ся веселити ей сын. Ёй єдина точка у весмірі, ай тота є темна.

– Скады йдеш? – переступила ей дорогу Верка.

– Тадь, не видиш? Ішла-м за Сватьком. Десь ся побрав до ліса. Пустить ся, та десь ходить і ходить, кібы ходем дрыв наготовив. Не знам, што ся з хлопцём творить. Ніч не робить, лем як блудник ходить, і до школы перестав ходити. Бою ся, абы ся му дашто не стало. Нияк ся мі не любить. Має такы бісіды...

– Подь, дашто ті вкажу, – повіла Верка і потягла Ільку за рукав. – Там. Подьме ближе.

– Што там?

– Позерай в тот бік. Што там видиш? – попросила ся таёмно Верка і вказала на лівый бік старой ошарпаной хыжы.

– Што жебы-м там віділа? – Ілька ся попозерала в тот бік, де вказовала Верка. Збачіла там бабку Кереканю сидіти на стілцю. Ніч чудного на тім не віділа. Є ярь в роспуці, сонічко світить. Люде выходять вон на двір. Ай ей родічі то роблять. Нянькови ся дакус став стабілізовав, лем што ся сонце укаже, такой го тягне на двір. А мати, правдаже, коло нёго. Так і Кереканя. Што бы стара жена мала робити в хыжі, кідь вонка сонце світить? Каждый потребує того сонічкового вітаміну. Доста было зимушнёго сну.

– Та хто там є? – потрясла Ільков Верка.

– Стара Кереканя! Хто бы іншый був! – скоро ся назлостила на Верку,

чом тота ей зтяжує такыма дурныма вопросами. – Ты думаш, же я не мам іншы проблемы? Лем позерати, як една валальська баба на дворі сидить? Бодай там сиділа до сконаня світа. Мі в голові теперь сын, а не баба. Што бабам, сидять собі і пензію

беруть. А я... Не знам, де мі голова стоїть.

– Позерай, під чім сидить.

– Під стромом... Ах, Боже, та то конопля! Высока конопля, – сплеснула руками Ілька. – Што то має значіти?

– Кереканя повідала, же кідь там сидить, та ей на ревму добрі робить. Лемже добрі слухай, – нахылила ся ку Ільці Верка. – Тото є заказа не лем так тримати. То є дрога.

– Але як ся там дістала?

– Чувати, же ей внук Пепік з Прагы приніс насія. Тот, што му вмерла мати. Посадив, а тото выгучало такой, бо сонце світило, а іщі ей поливав. Конопля росла, як з воды. А што бабка знає... Сіла собі під строма, та ей было весело, бо дрога в зачаточнім штадію має евфорічны учінкы. Не знаш, як стары бабы гварили, же колись, кідь мочіли в мочілі коноплі, та там не мала приступ груба жена, жебы дрога не впливала на плод в череві? Там мали приступ лем слободны дівчата. Зато ся колись дуже співало при мочіно конопель. Напевно, было женам весело під впливом дрогы.

– Штось таке єм чула, але, але... хочеш повісти, же дрога ся находить в нашім валалі?

– Сама видиш, же гей. То не обычайна конопля, але, може індіцька. Пепік знав, што робить. Повно хлопців у дворі коло нёго было. Дакотры люде віділи, як сукали стром і крутили з листя цігаретлі. Што на ня позераш? Ай твій сын там був. Не гнівай ся на ня, але мусила-м ті повісти, бо віджу, же ся трапиш.

– Дай мі покій, дай мі покій, – зашептала Ілька і одвернула ся од Веркы гет. Дуже ся заганыбила, бо вшытко порозуміла. Ей сын є в тім наісто намочений. Інакше, чом бы мав такы зміны натуры? Чому бы був такый агресивный, а пак апатічний. Дашто знала о тых ділах, але нігда сі не подумала, жебы тота напасть ся дістала і до людей на обычайнім валалі. А суть ту і іншы сорты той брыди. Якась екстаза, героін. Хто знає, што засягло ей хлопця.

Ілька, покоштовавчі гіркого блену в місті, заприсягла ся, же свого сына выховать в нормалній, природній среді, а ту – тото. Якбач, злы приклады ай до найтоншой дірочки проникнуть. Они не знають граніці. Дістануть ся ай до найоддаленішых кутиків Бескіда. Ту ся вшытко дістане. Не мож ся од нічого сховати.

Споминаць собі, як была дівчочков, а в часі вакацій пасла коровы.

Понад ей голову літали літадла. Было то в августі в 1968 році, кідь ту пришли Руси „гасити“ контрареволуцію. На валалі в розгласі ся озывало: „Окупанты, ідыте домів!“ На школі був написаний надпис: „Леніне, вставай, бо Брежнев ся зозалів.“ Едны Русів тогды вітали, носили ім хлїб і воду, але они ніч не брали, бо мали заказане, же, реку, то може быти отроvene. Другы їх прокляли і выганяли домів. Ілька ся тогды дуже бояла, же буде война. І склепарь запер главны двері до склепу, а продавав лем на выглядча через решіткы. Каждый куповав, як шаленый: муку, цукерь, олій, сіль до засобы. А склепарь вшалёвав людей, як ся му хотіло. Ілька летіла на поле за няньком з криком і плачом: „Няньку, война, война!“ Тот ся лем засміяв і повів: „Така вже не буде, як была.“ Думав на тоту другу. Прогырміла валалом ай баршанова революція, кідь нараз вшыткы комуністы ся распали на веце частей, а каждый з них хотів перемочі в першых демократічных вольбах як представитель іншых партій, і сподівав ся на ліпшы часы. На то є і революція, жебы люде ся мали ліпше, але же принесє із собов і тінисты сторонкы жывота, таку пошесть із западу і виходу, як дрогы, то ништо не знав. Каждый ся радовав слободі, отвореному світови. Лемже слобода мала і свою одвернуту тварь. Іщі тісно перед нёв Ілька перешла свою голгофу, а теперь, кідьбы ся могла тішыти із сына, мусить боёвати за ёго душу, выдерти ей із пазурів сатана.

Є то страшне – подумала Ілька і молила ся, абы ей сына не постигла тота пошесть, абы то не была правда, абы то не была правда... А кідь правда, та не така велика і не така страшна.

Пришла домів і не могла ся дочекати, покы ся змерькне. Як сонце і мисяць зашли, мати з няньком полігали, а Святия ся і так не дочекала. Ілька взала чекан і балтя, і выкрала ся з дому, як тот найвекшый злодій. Балтя вопхала під сведер, притисла раменом, чекан несла тісно попри собі, жебы з нёго ништо ани тінь не увідів. Было доста темно, бо в тот вечур ани валальскы світла не світили. Штось ся попустили. Стара Кереканя бывала на середині валалу, не было бы добрі, кібы ей дахто відів. Ілька знала, што хоче вчинити, і ішла на готове. Хыжа не была загороджена, бо хто бы ей, старенькій, загородив? Діти ся розлізли по світлі, лем час од часу ей навщівлёвав внук од наймолодшого сына, бо му вмерла мати на раковину груди. Йожка вхавляв нянько на вакації у бабки, і так ся з Пепіка ставав коло бабки Руснак. Все пішов, а на вакації зясь пришов. А то так донедавна. А з ним ся скамаратив і Святько. Як кібы мав поробене про слабшы тіпы. А теперь таке наробив, посадив коноплю посеред валалу, же то про бабку. А што тота знала? Сиділа, та й дыхала. Ільку брала велика злость. Не мала проблем ся дістати ку встановленому місту. Вытягла балтя спід сведра, іщі ся попозерала, ці дахто ся наблиз-

ку не находить, і втяла до конопляного струму. Быв жылавый, як гужов. „На, ту маш! Жебы-сь згорів! Жебы-сь ся нигде на світі не вродив! То за мене! За мої недоспаны ночі! За моє трапіня! За мого блудного сына!“ Ілька тяла по жылавых галузках, вістря ся ховзало, але она лем тяла, рубала, кільки могла, покы не скосила на землю ненавіджену рослину. Потім взяла чекан і выкопала коноплю з корінём. Може бы ей могла ай з руков вытягнути, але хотіла, абы ту не зістав ани корінчик. Потім взяла посічене быля і вергла го до поточіны, што текла недалеко од хыжы. Клякла собі на коліна і од сердца ся молила: „Господи, помож мі захиранити сына, наверхній мі го, прощу тя. Є то мій єдиный змысел, што мам. Не бери мі го. Не бери!“

Ілька розопяла блузку. Барз ся ей тяжко дыхало. Лем так напопонець набрала воды до долони і побрыскала страплєну тварь і груди. Попозерала ся на небо. Было затыгнуте, але гев-там ся на нім вказала поєдна звїздочка.

Брутал

Вчинила діло. Думала, же добрі. На тот час ей ай полегшало на душі. Выкорєніла із землі тот плод зла, што одберав од нєй сына. Выкопала, вырубала, потоптала і вергла долов поточінов. Чей ся то заставить аж даде в морю. А тым ся вирішив проблем із сыном? Обычайным знічїнєм струму-коноплї? Тадь таких сімячок може має Пепік тісячі, а уж може ай ей сын. А засіє нима вшыткы карпатськы луку і поляны. Што тогды? Поку ся ту дістане справедливость... Могла удати Пепіка. Але тым бы удала і свого сына. На то Ілька не подумала. Так далеко ся не дістала. Поку, інтерєсовав ей лем сын. Хотіла сама досягнути перемогу. По тім вшыткім ся надїяла, же сын ся верне на правєдну путь, прийде на то, же то она зніщїла тоту плодїну і порозумить ей страх о нєго. Першы ночі нашла єго постіль недотулену. Де був? Што робив? Не знала. Пак але частїше зіставав дома, што поважовала за добрый знак.

– Мам, дасте мі даяку коруну? – знав час од часу попросити.

Дала. Што мала робити? Ай такый хлопчиско має свої потреби. Корун мала обмаль. Навчіла ся шыти подперсенкы, та дашто заробила, але то было мало, жебы заспокоїла сына. Шыла ручно. Даколи сі так подїравила заголовчікы на палцях, же аж ей кров текла. Мусила почекати, покы ся загоять, а так могла продовжовати. Кілько того могла нашыти! Пару фалатків, за єден кідь дістала 50 корун, та была рада. Ай так то было ліпше, як все од матери просити. Сына нияк раз не могла принутити до ниякой роботы. О школі ани чути не хотїв. Ілька довго боєвала, але пак ся vzdала. Тадь, не каждый може быти школований. А сын сі звикнув на ей підпору. Як кібы ся бояв одорвати од материной сукні. Як кібы ся бояв великого світа. Іншы хлопці одходили на зарібкы до Чех, до Німецька, Ракуська і до іншого западного світа, але він ні і ні. Мав лем свою маму, на ню ся упяв, як репій. Хыбила му нянькова рука, а матєрина была дуже мнягонька. Як і ей сердце.

Выкорєніла тот стром зла, бо досправды сі думала, же то він є на винї вшыткому. Мала сердце на час на мірі, же то зробила, але тот добрый знак ся помалы страчав, кідь відїла, же ей сын, ай кідь зістає дома по ночах, позерать тупым поглядом додалека, не одповідать на ей во-

проси, уникає їй поглядом.

– Дайте мі покій, мамо! Хочу бути сам, – реаговав на ню і замикав ся до своєї кімнати, склади не виходив ай цілий день. Не знала, ці там плаче, або ся радує, бо было чути лем металовы тоны музыки тіпу Продіджі, які вдарили ай на їй ушній бубник, як стрільба з кулімету. Ілька сі затыкала уха, але то не помагало, тоны облюбеной музыки уж 21. стороча їй лупкали до уха, лем так пращало. Пак было дакус тихо. То наісто ся з почітачом занимав. А так довкола – на зошалітя. Без змыслу, без якогось значіня, без перспектївы.

– Сватьку, подь їсти! – не раз Ілька на нёго покрикывала. – Минув полуденок, а ёго все іщі не мож было дістати з кімнати. Не знала, што має робити, ці выломити двері, ці што? Не могла ся, предці, лем ним занимати. Мала роботу в обштыю. Та й матери помагала коло нянька. Мати вже сама потребовала поміч, болів їй хрыбет, што ся з няньком натїгала. А ту тяжко ся дочекала помочи од сына. Він шыткочекать од нёй. Нераз ся так задумовала, чом то так є. Росте дїтвак, розвивать ся, має вже скоро тридцять років, а справує ся, як мала дїтина, котру треба за ручку водити. Є тото можне? Тадь она уж од семох років вже была причетна до фізічної работы. Не наробила того много, але не одтїгала ся од помаганя матери, нянькови. Што было треба, ці вже на дворі, або в хыжі. Родічі їй не нутили, бо была єдиначка, але она сама хотїла помочи. Ганьбила ся, кібы відїла, же мама пораїть, а она лем так сидить. Перед родічами все мала природну авторіту. Не треба їй было поганяти до работы. Таким способом жыв цілий валал. Не могла она бути інакша. А їй сын? Ани школа, ани работа. Што то може быти? Якесь проклятя. Або доба інша настала. Хоць бы як было, чом ся она має старати о такого великого дїтвача. Лем зато, же є їй?

Ілька ся докысь чує силнов, але не все ся їй то дарить. На генерацію свого сына ся чує стара, слаба, немодерна. Штудентьскы рокы їй барз позначили, стерли з нёй ту валальску наївность, тото вічне вірованя людём. Кідь ся вернула назад на валал, не была то вже она. Все йшла за нёв тїнь міста, із своїма наслідками. Тяжко ся їх мож было збавити, ай кідь Ілька ся о то штонайвеце снажыла. Валал ся до нёй вливав помалы, а стораз мала дяку вшыткочекать і втечі дагде на другый кінець републікы, де бы їй ніхто не знав, де бы сі, може, і Сватько нашов іншый жывот, нашов роботу, оженив ся. Не пуццали їй одвічны родічовскы пута. Мала ся перед нима повиновати. Не знала сі представити, жебы їх ту самых охабила. Як бы могла інакше? Хоць як їй было тяжко, не попробовала штось інше, зістала коло нянька і матери. Кібы то їй сын ся дакус пробрав. Ай она бы дістала крыла. А так? Не може ся збавити чувства, же сама оглупне і піддасть ся сыновій апатїї.

– Сыну мій, вірь мі, же ті хочу добрі. Як каждая мати. Пішов бысь дагде на окрес, може бы ся нашла даяка работа. Ці, досправды, ты ніч не интересує? – пригваряла ся му, кідь був вгодный час.

– Будьте тихо, мамо, я вас не хочу слухати, – одбрехнув Сватё.

– Хочу ті добрі, сыну мій. Віриш мі?

– Не вірю.

– Што мам робити?

– Не хотїти мі добрі. Старайте ся о себе, а не о мене, – одповів їй на то.

Ілька мала свою представу, же выховать доброго сына і буде з нёго мати радость, але тот брутальный поступ їй сына дав знати, абы ся конечно спамятала, абы ся пробаторила і повіла сі, же їй то не вышло. Не раз на тоту тему бісїдовала з Верков. Єдина душа, што їй выслухала. Сама дїти не мала, а не раз їй завідїла і того їй сына.

– Я бы брала і такого сына, – знала гварити. – Я бы сі з ним дала рады.

– Што мам робити? Є ку мі вулгарный. Сердце ня болить. Найрадше бы ем го вышмарила з дому. Няй іде псы побивавчі. По каналах міста дость. Няй іде жобравчі. Я уж не можу... Я уж не можу...

– Тото бы єсь зробила своему сынови? Чуджому бысь помогла, а не свого одогнала.

Люде не были слїпы у валалі. Не раз сі выслухала:

– Я бы му їсти не дала холем тыждень. Няй бы ся ішов пасти. Такой хлопець, а нигде не робить.

– Добрі ся вам гварить. Не знам, не знам, што бы сьте вчінили на моїм місті.

– Вышматири го! Няй сі іде!

Вышмарити, зохабити... Вышмарити... Та ці то даяке смітя? Ці то даяка річ, жебы їй вышмарити до контайнера? Або лем так на уліцію. Є то хрістіан. Рядно похрещеный в церькви. Має руки, ноги, і голову. Вшытко на місті, лем єдна є хыба, же то затля не знає поужывати. Доколи то потримать, Ілька не знала. А не раз ся сама себе просила, ці їй было треба сына за таку ціну. Все, як на закликаня, зъявляла ся перед нёв Верка, яка не могла мати дїти.

– Ілько, кібы був злодїй, жобрак і не знати хто, кібы бы був мій сын, я бы го хотїла. Ой, не знаш, што то є мати порожнє коло сердця. Не можу ся скажыти. Мій Юрко ня любить. Жыєме лем єден про другого. Всягды доведна ходиме, на вылеты, до церькви, любиме ся, але то все є мало. Дуже мало. Найвеце є то вечур, кідь на нёго чекам з работы. Вшытко пороблю коло дому, приправлю вечерю, простру на стіл, а ёго не є. Не є і не є. не стримать ся довго, але даколи знає зайти на пиво ід хлопам. Вірь мі або ні, сердце мі пукать од болести. Пороззерам ся по хыжі. Вшытко

є ту на своїм місті, як має бути. Мам попораєне, же ся всягды блискать. Нихто мі не робить бордель. Не вчуєш ту крик дїтей. Всягды є тихо, як в церквы. А тото не можу перенести. Не мам до чого шупнути. Порох вытераный, танїры помыты і повкладованы, mop уж на свом місті. Лем я не ем на своїм місті. Не мам покоя, не мам ніч. Я бы хотїла такого сына, як ты маєш. Ой, як бы-м го хотїла, – вздыхла Верка. – В тїм вздыхнутю був цілый єй світ, ціле єй трапіня о невыповненім щастю.

– То гвариш так, бо єсь го не зазнала, – болїстно одповідала Ілька. – І я го хотїла. Ты думаш, же я го не хотїла? Тадь він є моїм цілым світом. Але од певного часу є заблокованый. Вже роки. Не можу ся к нєму дістати. Думам сі, же ня ненавидить. Зашто? Зашто? На то не можу прийти.

– Тяжко ся мі вжыти до твоєй ситуації. Лем єдно знам, же чїм ся чоловік веце снажить, тым є то даколи гірше. А то сі думам, є твій припад. Охаб го так, не рушай го. Ты, якбач, го отравуєш своїм менторством, своїм поучованєм. А молоды то не люблять.

– Дашто на тїм правды, буде, Верко. Кїдь звышу голос, хто бы го не звышыв при такім тіпкови, як є мій сын, такой ся притисне ку стїні і гварить мі: „Мамо, не кричи!“ і затулять сі уха. Што то може бути? Будь є такой чуливый, або не хоче чути мій голос, просто, ня не може знести.

– Кривдиш му. Ты єсь старша, він молодша генерація. То все была пропасть міджі родїчами і дїтми. Вызерать, тяжело з ним выйти. Не надарьмо ся гварить, же нїмїй дїтинї ани властна мати не розумить.

– Так є. Я му не розумлю, бо не хоче зо мнов говорити. А він мі не розумить, бо я ся барз выпрошую. Не знам, што з того є добрі. Ах, Боже, кїлько єдна мама мусить вытерпіти...

– Він проговорить, лем треба мати терпезливість.

– Бодай бы єсь мала правду. Бодай бы єсь мала правду. Не памятам ся, коли сьме собі двоє побїсїдовали. Лем так, як мати із сыном. Як був маленькый, все ся ішов ід домні тулькати. Любив, кїдь єм го гладила по голові. Аж ся простерав. Быв жадный ласкы. Може было мало гладканя, мало тульканя? Што єм могла? – просила ся не знати кого, бо Верка міджічасом ся вытратила, кїдь відїла, же Ілька зачала медїтовати.

Ільці то не вадило, тадь єй думкы ай так належали лем сынови. Чекала го. Стораз позерала на дверї, ці ся вже не вертать з нічної вандровкы. Не дочекала ся. Так, як в послїднім часї часто, так і в тоту ніч, єго постіль зістала недотулена. Ілька положила голову до долони, сперла ся на стіл і заперла очі. К нїй ся ближыв Сватєко. Быв облеченый в білій сорочці аж по саму землю, простерав к нїй руки і просив:

– Мамко, погладкай ня по головці. Я не можу спати.

Ілька хотїла го погладити, але руки нї і нї одорвати од головы. При-

росли там. Што приросли? Она їх не мала. Были одтяты, а з них цяпкала кров.

– Гладкай ня! Гладкай, мамко!

– Не можу, сыну, не мам руки! Позерай, што ся мі стало.

– Та співай мі, співай! – просив сын.

– Співати? Співати можу. – Ілька зачала:

– Усний, же мі, усний.., – та голос ся єй зломив і запав цалком до гартанкы. Нї і нї го выдтам выловити. – Усний.. Ус.. – озывали ся з єй уст шкрекотаня, як кїдь ворона кряче.

– Співай, співай! Іщі співай, – панькав єй сын.

– Стратила єм голос! Цалком єм стратила голос. Сынку, што будеме робити?

– Мам, што робите? Што ту робите на столї? – зразу нєв тормозив Сватє. – Выкрикуєте, як шалены!

– Ах, сынку, снів ся мі такый страшный сон. Подь ку імі, няй сі тя притулю, – натягла к сынови руки, як горлічка.

– Якы там сны, што за сны! Рихтуйте мі їсти на путь. Іду до роботы!

– Што так зразу, сыну? – занезнала ся Ілька. Але є то добрі... Хвала богу. А де?

– Но, та на Чехы. Аж до Прагы!

– Лем ідь, сыну, ідь! – радовала ся Ілька. Подумала сі: чей конечно ся сын осамостатнить, чей прийде на іншы думкы. Вшытко про нєго зробить, лем бы ся так стало.

– Уж ся не можете дочекати, коли выпаду?! Добрі знам, на што думате! Єм звездавый, ці мі холем дашто їсти дасте.

– Як таке можеш гварти, сыну! – сплаксіла Ілька і попозерала вычитавым поглядом на Сватя. – Я ті желям лем то найліпше, як каждая мати.

– Уж то віджу! Не мам што на себе. В чїм там буду ходити до роботы? А уж на ня так не позерайте. Не знашам тот ваш погляд. Блювати ся мі од нєго хоче. А кїдь не знате, та вечур уж цестую. Пририхтуйте мі пінязі на путь. Чуєте? – розговорив ся Сватє, як уж давно нї. Якбач, думав серьезно з тов роботов. Але тот єго тон! Тот єго тон бісїды!

Ілька лыгла образу, їмила ся за уста, жебы не выкрикла, і вытынцяла ся з хыжы на двір. Там єй было легше. Была рада, же ся родїчі не озывають, наїсні іщі сплять, также она може спокійно попораїти по дворї, накормити гыд, а пак ся взяти за „балїня“ сына. Што вшытко му треба? Першыраз мала перед собов таку задачу. Є рано, а пообідї цестує, жебы стигнув ріхлик з Кошіць. Ах, Боже, ці встигне она тото вшытко? Не хотїла бы скламати сына. Снажыла ся, як лем мати ся може снажыти. Верка єй повезла до окресного міста, де накупила вшлиячїну. Теплы

гачі і тілько з довгим рукавом, сорочку теплу, пару сведрів, облечіня до роботи, вітровку, десять пар штримфлів, і не знати што іщі веце. Лем бы ей Сватё мав, як ся патрить, жебы ся, не дай Боже, не заохолодив... Дома напекла різок повну миску, к тому іщі куря, дала до ташкы штангу саламы, фалаток солонины, а не забыла прибалити і дві сімдецовы фляшкы шмальцю. Выпотребовала скоро вшиткы родічовскы грошы. Была рада, же мае, бо як бы пішов ей сын до світа? Они ся ту дома якось заобыйдуть. Суть іщі стары резервы. Лем бы Сватё мав вшытко. Бо де собі там купить? А днесь –дорогітня! А чужій світ є прецінь лем чужій світ. Як ся гварило, з чужіма руками найліпше лем грань гребсти. Напаковала му няньків великій зелений, якбач, воєньскый гатіжак так, же тот скоро праскав. Наконець іщі му прибалила старый, але функчний варіч. Кідь ся так мордовала, жебы „запавузила“ тот гатіжак, сын ся спочатку призерав, а пак приступив ку ній. Дотулив ся плеча.

– Дайте, я зроблю, – повів.

Ілька ся знемогла. До очей ся ей здрыляли вшиткы слызы, якы іщі не выплакала. Теперь плакала од радости. Видно, ей Сватё мае сердце.

– Я, сыну, хочу, жебы то было якнайліпше. Абы-сь не думав, же маш недобру матір.

Кідь ся лучіли на порозі, а она му двигала тот тяжкый гатіжак на ёго крегонькы плечі, обьяв ей і притулив ся ку ей іщі не старій, но ани не молодій твари.

– Ліпшой матери не є на світі, як сьте вы, – выповів Сватё і шыковно запер за собов двері.

Знала, же не сміє ся за ним позерати через выгляд, бо на то ся все барз злостив, кідь іщі ходив до школы, але предці, одхылила фалатча фіргангы з густыма узорами, а лем так, напівока, скраічку выгляда зазріла під вагов гатіжака пригорблену поставу свого сына, який ішов на заставку. На пробы до світа, як сын того краля із будь-якой приповідкы. Не понагляв ся, ішов помалым кроком, як кібы давав знати, же му то не є єдно, а же найліпше є дома, коло ненавідженой матери. „Ліпшой матери не є на світі, як сьте вы ...“ Стисло ей горло. Хотіла тому повіровати. Не робила сі заслугы, же є добра, кідь сынови напаковала гатіжак. Рядила ся сердцём, яке він, не знати, ці розумів. Єдно сі была іста, же запер двері, а же днесь высяде на влак, а она го не мусить чекаати дома.

Кідь сі конечно лягла на постіль, а всягды было тихо, в ёго комнаті не бубновала металова музика, приїмила ся на думці, же є рада ёго одходови. Выдыхла сі і в тоту ніч заспавала міцным сном з думков, же завтра мусить в ёго хыжі вывітрати тот солодкый запах „травы“, вычухати покровець і выпрати вшиткы ёго маскачовины.

Телефонат

По неуспіху з роботов і по „пригоді з мисочков“, Сватё ся іщі веце запер до себе. Не хотів матір ани відіти. А зьясь Ілька лем себе виноватила за вшытко, же то она на вині, бо таке бісідовала, же му не дає покоя, надіяла ся, же хлопець собі сам дасть рады. Кламливы надії! Чом то лем мати так вірить своєму дїтвакови? Може не каждая, може то лем Ілька така. Проблемы із сыном, неспособность му помочі, направити му жывот на справну путь, зробили з ній трясучу ся быльку, яка уж-уж ся переломить. А Сватё буюковав. Курился „траву“, пив, де запопав, і вшытко му было єдно. Не дбав на матір, на діда і бабу, грошы яких кельтовав. Бідна Ілька, што ся лем накумштовала, абы даяку коруну привбріла! Не было такой схованкы, абы іх не нашов. Не раз не было на хліба. Але про нёго гей, „матка“ мусила выцаловати, бо інакше дим бы остав без выглядів. Што зіставало Ільці? Была слаба, жебы ся вже з дорослым сыном могла пасовати. Раз то тыждня все дагде одходив. Вертав ся веселый, потрудженный. Очі ся му блищали, сміяли ся, ці хотів або ні. Был то блиск неприродный, як і ёго сміяня, яке матери наганяло страх.

– Мамо, жывот є красный, – повідав. – Не бійте ся, ніч ся не бійте. Я вам грошы верну, ай бабці, ай дідови. До коруны. Увидите. Я буду много зарабляти.

– Кібы то лем так было, я бы од тебе ніч не хотіла. Лем кібы про себе есь мав. Про свої потреби. Тадь треба ті купити ногавіці, тай даяку вітровку, бо холодны дні, – наповнёвала ся Ілька кламливов надієв.

– Не треба мі шматя, мамо. Што там шматя, што оно значить в жывоті чоловіка? Ніч! – зачінав філософвати Сватё.

– Сыну, вшиткы хлопці ся у твоім віці парадять. А лем тобі не треба ніч? То досправды не маш потіху з нічого нового?

– Ні, мам, ні. Я ем слободный чоловік. Не потребую ніч. Даколи люде ходили голы і было їм добрі.

– Ах, хлопче мій! Ты уж маш двадцять пять. Час вже заложыти родину. Я ся можу поминути, а потім што?

– Мам, чом ня злостите? Знате, же не тоту тему я з вами бісідовати

не буду. Чуете?

– Я лем, же рада бы єм ся дочекала внучат... – повіла несміло Ілька і порадовала ся, же може із сыном по довшім часі зясь нормално говорити. Довго ся не тішила.

– Матко! – выбрав зясь тот страшный тон Сватё і зачав ей тыкати. – Чому бы єсь рада? Тому, як мій сын росте, як бурян на дворі? Ні, я не буду нігда діти мати. І я не мав на тім світі быти.

– Не говорь такы страшны слова. Каждый має місто під сонцём. А Бог каждого любить.

– Моє сонце є темне, матко! Затемнене дочіста і уж ся нігда не росвітить. А вшыткому єсь на вині ты, лем ты, бо єсь ня породила! – блюзнув ей до твари сын, як нераз перед тым...

Што знала на тоты слова одповісти Ілька? Не находила одповіді. Хыбаль лем тільки, же з таким проблемом сі не знає дати рады сама. В таких хвільках сі знала спомянути на Яра, але такой думку на нёго заверыла. Чувала, же десь в Острові робить. Діти з женов не мав, а же жыють, як пес з мачков. Але што? Што было та было... Уж ся не одстане. Одверыла го. Іщі має фалаточок гордості... Цалком не впала на дно. Якось сі порадить. Чей з того ся ей сын даяк дістане. Все лем з тов ласков і добротов нарабляла. Не знала, не ани не подумала, же має сына дуже хворого. Мав хвору душу і тіло. Все іщі тому не вірила, аж раз...

Телефон задзеленчав так, же ся Ілька зорвала. Взяла слухатко.

– Гало! Хто там?

– Святия сі прошу! – озвало ся з другого боку захрипнутым голосом.

– Што хочете? Він іщі спить. Треба му дашто одказати? – попросила ся Ілька.

– Дайте тот телефон! То є про мене! – зревав Сватё, што ся зразу обявив у дверях. – Вхопив лівов руков слухатко, а правов выдрыляв матірь на ходбу.

– Уж іду, іду, – повіла Ілька, але якась незнама сила ей тримала коло дверей.

Сватё бісідовав з притишеним, заспатым голосом:

– Не могу, теперь не могу, почекай до двадцятого, стары будуть мати пензію... Прошу тя, послідніраз. Вшытко ті сплачу, до галера. Знаш, же все єм ті сплатив, але теперь робили управы пензій, та ся то стримало. Але, ні... Не знам, жебы дагде мали... Што єсь? Під заголовком? Ні, уж ту не є ніч таке цінне, што бы єм... Єдино...

Ілька напопрягла слух. Спочатку не розуміла, але поступно приходи-ла на то, же сын потребує грошы, а же не має їх скады взяти. Боже, тадь і она сама не має. Што было цінне, вшытко поносив на окрес, попродав за дрібны, а теперь. Што? Хоче сягнути на два малёваны святы

образы, якы мати купила од єдного маляря аж на одпусті в Клокочові. Божу Матірь і Ісуса Хріста. Были то правы іконы, якы днесь можуть мати велику ціну. Та тото ні, лем через ей труп. Ілька скочіла до хыжы, де бив нянько і мати, замкла двері.

– Тишко, тихонько, мамо! Ніч ся не бійте, – успокоєвала матірь, яка чістила бандурку на столі і двигла на дівку зажурений погляд.

Такой порозуміла, же штось ся творить недоброго, бо Ілька была збліднута, як папірь. Наісто, штось із тым нещастным внуком – подумала. Наісто хоче грошы. Але то вже не раз было. Якось і теперь перегырмить – брала жывот з того другого боку, бо, якбач, ей вже ніч не могло зачудовати. Ілька ся поставила під стіну, де были образы, і попозерала на Ісуса Хріста з тернёвым вінцём на голові, на Божу Матірь, што мала шаблёв переколоте серце. Позерала ся на тоты два образы од незнамого автора, під котрыма не раз віділа клячати свою матірь і ревно ся молити. Много про ню значіли. Скоро вшытко. Ілька аж теперь, першыраз, збачіла милостивый погляд Ісуса Хріста, який на ню позерав так добротно і так ласкаво, же Ілька ся аж заколысала. Погляд Божой Матери бив схований під світлыма воберьвами, а бив наповнений великов покоров. Переколоте сердце было залляте кровлёв. Ілька першыраз у своїм жывоті ся верыгла на коліна перед образы, спяла руки вгору і зачала благати Покровительку: – Божа Мамко, помож мі! – встигла зволати. То было вшытко, бо Сватё ся вже добивав дну.

– Отворьте! Отворьте! Бо вывалю двері! Чуете? – панты дверей зачали праскати під ёго вагов. І вывалив. Вкочів до бабиной хыжы. Ніч не відів, ани діда, што лежав на постели, ани бабу, што сиділа за столом з мисков нашкребтанных бандурок, збачів матірь, што клячала на колінах перед святыма образами. А тото го найвеце розтіло.

– А вы што ту робите?

– Не видиш? Молю ся, сынку, молю. Так, як каждый день. Подь ай ты ку мі, подь, помолиш ся. Буде ті легше.

– Но я ту не зато пришов, абы єм ся молив.

– А чом, Святьку, чом єсь пришов? Пришов єсь нас старых попозерати? Шумні од тебе, шумні. Уж єм думала, же ты не увіджу, – придала ся бабка ку бісіді. – Подь ку мі, сядь сі.

Сватё на бабины слова дакус помяк, але ішов за своїм.

– Бабо, пришов єм, бо хочу тоты образы взяти. Ай так ту лем так вісять, ниякый з них хосен не є.

– Они ту мають своє місто, – повіла бабка і зложыла ку молитві руки. Нашто ті їх буде? За то не дістанеш много.

– Але гей, я чув, же теперь то летить. За то будуть красны грошы. Нутно потребу, – говорив якмож спокійным голосом Сватё, бо коло

бабки і діда ся, предці, стримовав од злости.

– Та тоты ты не будеш брати! – озвала ся Ілька, встаючі з колїн. – Не знати скады набрала силу, але вирішыла, же забранить сынови взяти образы.

– Та я ся буду вас просити?! – повів наглумливо Сватє і плюнув через зубы прямо Ільці перед ноги. Быв на ню алергічний, не зніс ей, а кідь odporовала, кыпіла в нїм лють. – Дайте покій! – торгнув ся, бо Ілька го тримала за руку. – Одступте ся!

– Та вера, же ні! – стояла на своїм Ілька.

– Бабко, повідajte ей дашто! – обернув ся к бабці, як ку спасіню, але тота мовчала. Ёй уста потихы высловлєвали молитву. На постели крєкнав дідо.

– Як вас вшиткых ненавіджу! Брыдота! – выбухнув Сватє. – Тоты образы я мушу мати! Мушу! Чуєте?! – в ёго голосі ся мішав плач із злостєв.

– Лем через мій труп! – твердо обороняла іконы Ілька.

– Довжний єм, чуєте, довжний, а кідь не верну до завтра грошы, або не дам їм тоты образы, та прийдуть за мнов, а потім увидите, што сьте іщі не віділи. Вшиткы облакы будуть вытрепаны. Тото хочете? Тото? – кричав Сватє.

Ілька была необломна.

– Най ся діє воля Божа. Можеш робити, што хочеш, але тоты образы не дістанеш! Іщі єсь мав мало того? Коли поверташ? – позерала на Божу Матїр ь і Ісуса Хрїста, і набрала силу, котрой уж не мала ани за мацінькый мачок. Оперла ся на образы і чула, як ся до нєй вертать сила. Здало ся ей, же конечно перемаже ай сына. Першыраз.

– Стихний, матко! – засычав Сватє і пороззерав ся по хыжі, як бісний пес. Не знав, де має оперти очі. Наконєць ся ёго погляд заставив на столї. Ножик! В тім моментї був коло нєго. – Кідь мі їх не дасте, поріжу їх! – повів страшным тоном, што не познать одклад. – Зачав трясти образами і выламовати їх зо стїны. Тримали ся. Были твердо прибиты гвоздиками. Чей стовками. Та предці ся гвоздик з котрогось поволив. Сватє вхопив міцно рам до рук, торгнув, лемже образ з Ісусом Хрїстом зістав, але споза нєго ся высыпали грошы. Папірєвы грошы, што попадали на землю і росстелили ся там, як єден шумный пестрофарєбный покровець.

– Грошы! Грошы! – выкриковав Сватє. – То є парада! То сьте мали повісти скоріше! То є парада! Мам грошы. Баб, то вашы? – обернув ся ку бабці, а очі му горіли од напятя.

– Гей, мої, мої і дідовы, складали сьме собі на погріб і на помник. Можеш собі взяти. Лем образы охаб там, де были.

– Окей, окей! Охаблю їх. Мам грошы, а веце ня ніч інше не інтерєсує.

Но видите, а не требало тїлько крику... – не знати кому адресовав тоты слова Сватє.

Сватє ся зогнув на землю і зачав зберати папірєвы, переважно стовкы і пятдесяткы. Были там ай стары добры зелєны стовкы іщі з час соціалїзму. А тоты колись дашто значіли. Може, як днешня тісячка. Сватє стояв на колїнах і пхав грошы за пазуху сорочки. Быв нарадощений і не збачів, як ёго мати непритомным поглядом ся позерала перед себе. Віділа, як тот пхать пінязі за пазуху, страшно ся заганьбила. Не хотїла быти свідком такой радости свого сына. Іконы зістали на місті, а сын сягнув на послїдні грошы, які наскладовали дідо з бабов, жебы мали на погріб, а іщі й на помник. Ільці ся затемніло перед очіма. Порозуміла, же сын ся перед нічим не заставить, же уж не має сына. Же є то обычайный злодій, який патрить до басы. Пішла к телефону і выкрутитла чїсло 158 – поліцію. Попозерала ся на Божу Матїр ь і на ей страдалный погляд. Тот ей вдарив аж до самого сердця. Віділа застромлений ніж в сердці Божой матери, учула нестерпный властный біль. Ёй сын Сватє потребує поміч. Скору поміч. І выкрутила чїсло 150.

Раз-два пришли по нєго. Двоме поліцайты, доктор і двоє ошетрователї. Кідь Ілька збачіла, же йдуть до хыжы, такой заперла дверї до родічів. Впустила їх до такзваної переднєй хыжы, яка служыла за ідалню і приїмалню про гостів. В тій хыжі мала чувство, же ниhto їх там не увидить. Але хто бы не знав о тім, же ку нїй ішли дві авта? Полїцайтьске і санїтка. Ці таке мож сховати на валалї? Ілька знала, же завтра буде валал „горїти“. Тепер ь ей было вшитко єдно. Тепер ь і єдны, і другы дашто од нєй хотїли.

– Якы матє проблемы зо сыном? – просив ся поліцайт, чей ровесник Сватя.

– Но, хотїв порізати святы образы, – говідать Ілька, як зо сна. – А взяв грошы од бабы... – Ілька не видить перед себе, лем чує, же сердце ей трепле так, як кібы мало з грудей выскочіти. Слызы ся крутили в очах. Ілька думала, же вмерать. Не знала, де має подїти свою ганьбу. Найрадше бы ся сховала під чорну землю. Але перед нєв стояв ей сын, ей Сватє, який був ей вшиткым і на якого она закликала поліцайтів і докторів. Стояв пригорблений при дверях, як кібы ся зберав дагде втечі. Але де втече? Є в пасти, як тота мыш.

– Якы матє проблемы? – позвідав ся доктор тым самым вопросом, як і поліцайт.

– Я? – зазвідав ся зачудовано Сватє. – Я не мам ниякы. То она має – указав на Ільку, як на чуджу особу. – Выдумує сі. То она потребує доктора.

– Чуєте, як зо мнов говорить? – озвала ся зніщєным голосом Ілька.

– Берете даякы лікы на заспокоіня?

– Ні! – Сватё ся зломив в колінах, присів на пяты, взяв голову до долони. Ільку аж теперь напало, же він властно чекав, же прыйде доктор. Тадь чув, же телефонуе, не втїкав нігде. Сів собі на постіль і спокійно чекав. Є то можливе? Хыбаль, жебы сам хотїв скінчіти із своїм траплінём... Мати попозерала на сына і залляла ей велика нїжність. Ох, сыну, зашто так обидвоє терпиме? Уж собі думала, же одключе вшытко, же пошле до чорта і поліцайтів, і доктора з оштрователями. Жебы собі они не могли самы порадыти? Жебы уж досправды не было нияких сил, якы бы помогли выршыти тот вічний проблем матери і сына? Она го загорне ласков, добротов... Стоп! Тото вшытко уж ту было. Не помогло. Сердце ей зачало камяніти. Уж не могла цофнути. Повіла в бік доктора:

– Він курить „траву“, – поужыла сучасный термін на коноплю сіяну.

Сватё попозерав на матірь понад плече, як на штось просвітного. Не повів на то ани слово. Не знати, што ся діяло в ёго внутрі. Якбач зятость і погордливость. Но, што ся може стати? Або вообще не думав так допереду? В посліднім часі ёго думкы были уконаны. Не міг ся зосередити на даякы чїны. Скоро з никым не комуніковав, окрем своїх камаратів, з якыма ся стрічав лем вночі. О них Ілька не могла знати, бо за нима ходив мімо села. Было чувати, же ся стрічали на мості, скады насідали до автаі ішли аж на окрес. І так Сватё приходжав каждый день аж рано. Де быв? Што робив? Ілька не знала. Не могла знати. Тадь не мала далекоглядны очі, жебы віділа понад лісы, понад горы. Не зіставало ей ніч інше, лем чекати, і чекати, як кождей матери. А тото чеканя, якбач, было великов хыбов. Дошло то аж до інциденту з образами. А ту уж Ілька не могла чекати.

– Сьте охотны іти з нами на одділїня? – попросив ся доктор і мав на думці заперте одділїня на псіхіатрії.

– Піду, чом бы-м не пішов? – повів Сватё спокійно і ани не попозерав на матірь.

– Мам іти з тобов? – на то тихо Ілька.

– Ні! – повів сын вирішално.

Двері ся заперли. Одышов. Зарычала санітка під окном. Ілька ани не встигла ся за нёв попозерати.

– Дасте трестне ознамліня на свого сына? – озвав ся коло нёй голос поліцайта.

– Я... не знам... Што мам робити?

– Но, кідь одышов до немоцніці... – повів вагаво поліцайт, чім хотїв назначіти, же сын ся хоче лічіти. – Але то є ваше діло. Я вам не можу радити.

По короткій павзі Ілька повіла:

– Давам трестне ознамліня на свого сына. Розбивать вшытко, ніщіть, є агресівный, а к тому курить „траву“... – выповіла єдным

дыхом Ілька. – Знала, же то зробила з ласкы ку своему сынови, мусила так зробити, тото ей шептало сердце. І зьясь ей залляла слызы, думкы, якы ей зожерали, думкы похыбности. Што на то повідять люде? Ці зробила добрі? Што то за мати, кідь удала властного сына? Має камяне сердце, вера, камяне.

Сердце матери! Оно ся озывать на вшыткы події в животі своёй дітины. Ці то суть веселы хвількы, або нещастны перемены на ей жывоотной пути. Як через молгу сі Ілька спомянула, кідь вела Сватька першыраз до школы.

Быв красныи сонечныи зачаток септембра. Десь третёго. В тім часі бандуркы з матірём зачали выберати. Сватько був облеченыи у світлосиній сорочочці і плетенім темнокавеёвём сведрику з вечком. А такой фарбы были і ногавчата. Пасовало му то. Сватько ся бояв і міцно ся тримав матери за руку. Пришли до класы. Взаду сиділи родічі, а спереду в двох рядочках школярыкы. Блондыты, чорнывы дівчата і хлопці, а скоро вшыткы із щербатыма ротами. Не было їх много, бо чїсло першачіків ся чім дале тым веце на валалі знижовало. Ілька была рада, же холем ей Сватька іщі застигла школа дома, же не мусить доходжовати до сусіднёго села. Діти сиділи тихенько, з отвореныма ротиками, із зачудованыма поглядами. Тадь перед нима ся отваряв новыи незнамыи світ, повныи зажитків. Сватько сидів в першім ряді всередині. Очком зіркав на Ільку, як кібы контролёвав, ці там є, ці на нёго чекать. Была там про нёго. Была наготові, кідь ей буде потребовати. Ілька ся попозерала на свого „ангелика“, од радости ся ей слызы закрутили в очах. Были то слызы радости, же ся дочекала, же выпровадила сына до школы.

Кідь тогды коло свого першачіка дала слызам волю, теперь не знала, де ся має подіти із своїма слызами нещастя. Через слызы саму себе пересвідчовала, же зробила добрі, кідь сына одправила до шпыталу. Ай то, же го удала на поліціі? Ай тото. Была сі іста, же сына вхалють в шпыталу, абы ся перелічів. А пак поліція буде беспредметна. Не стало ся так. Іщі Ілька ани не встигла одорвати із долони своі очі, якы плавали в соленій мокроті, десь за годину-дві ся з гырмотом двері отворили. На порозі стояв ей сын Сватё. В очах мав слызы. Не знати, ці од жалю або од злости. Ні, не плакав, але Ілька віділа, же ся барз перемагать. Уж-уж бы выпырскли слызы, кібы ся не ганьбив. Матірь не окламлеш. Она видить сердцём. Ілька встала споза стола, де дотеперь скамяніта по выпроваджіню поліцайта сиділа. Ішла напротів свого сына. Не было ей то єдно. Ногы ся ей трясли. Была до краю вычерьпана. І не была сі іста, ці сын на ню в такой сітуаціі не нападе. В минулости хыбило мало, абы

ся то стало. Были хвільки, же з нёв затормозив, а то тогды, кідь го гнала до вань выкупати ся. „Ідь ся выкупати, бо смердиш. Єсь молодой хлопець, тримай ся в чістоті,“ говорила му. Кідь то не помагало, напушала вану теплої воды, приліпшыла ей мыдловинов і гнала сына ся купати і голити, бо нелем же був некупаний, але зароснутый, як чорт. Тото не могла знести. Кідь она утримовала в чістоті своїх старых родічів, та сын має быти дуплом чістый. Молодой хлопець. Кідь приходив домів рано, уж на нёго чекала повна вана теплої воды. Ілька брала Сватья за локоть і вела го до купелки. Спочатку ся сміяв і дав ся вести, але пак ся вырвав і гнусно ей заподавав: „Ідьте до ... Што ся старате?“ – і затормозив з нёв, як з грушков. Може бы ся допустив і векшого гріху, кібы го не стримовали дідко з бабков, к яким сі ніч планого не доволив. Одтогды перестала Ілька з ним боёвати о чістоту. Охабила го так, як є.

Днесь Ілька молола з посліднёго, была дуже слаба, віділо ся ей, же має веце років, як ей вісемдесятрічна мама. То не зато, же не мала зубы впорядку, але робота з докторами і поліцайтами ей псіхічно зніщіла. Тягала ся к сынови коло кретенця. Кібы штось, кібы ся оповажыв на ню двигнути руку, та ся ходем затримле коло стіны. Так сі думала Ілька, і зо страхом ся ближыла ку своїй властній кровли, к своєму „ангеликови“, котрого надушытко любила. Снажыла ся быти спокійна і не давати наверха, же то она ся боіть, же є лем слабов, люблячов матірєв, з котров сын може замітати, як хоче.

Голову тримала вгору, рідке, уж посивіле, волося ей падало не плечі, а ту ся ей привіділо, же ей сын на ню вытягує ножи і – рівно до ей сердця... Ільку то нияк раз не болють. Падають долиниць коло Сватєвых ніг, їмать го за коліна, гладить, цілує. Чує полеготу. Вмерти од руки сына, то выслободжіня. Ілька ся позерать на Сватья і дякує му за збавліня мук. Тадь ліпше вмерти, як відіти, як ся ей сын трапить.

- Мамо, мамо!
- Што, сыну?
- То вы ся ня просите?
- Я єм мертва, я уж ніч не знам.
- Вы сьте мертва?
- Гей, ножик єсь мі захав до сердця.
- Сьте жыва, – зачав нёв тормозити. – Не выгваряйте ся!
- Позерай, як капкать кров.
- Перестаньте блудити і робити із себе блазна. Добрї знате, што сьте зробили.
- Што таке єм вчінила? – Ілька ся вертала до реалу.
- Вы сьте закликали на мене поліцію. Ай псіхошів. То зробить една мати?

– Не дало ся інакше сыну, не дало.

– Але я не єм блазен, не єм! Чуєте... – Сватє кричав і рвав на собі волося. – Видите, вернув єм ся. Не зохабили ня. Зразу стих і благално попозерав на Ільку. Такой погляд она в нёго не зазнала. – Прошу вас, найдийте мі нянька. Кібы ту був, наісто бы ся то не стало. Не допустив бы то.

– Нігда єсь го не споминав! – Ілька стояла, як до землі прироснута. Была дуже несподівана.

– То вы сьте го нігда не споминали. Ани раз в животі! Де є? Вмер? Затопив ся? Завісив ся? Де є мій тато? Я хочу знати – з плачом выкриковав Сватє.

– А як єсь ся.., – приступила к нёму ближе Ілька і хотіла го погладити по голові.

– Вы думате, же дахто дурный. Вшытко мі повіли, – одскочів од нёй, як попеченый.

– Ах, сыну!

– Думате, было легко ся бавити з хлопцями, а они на мене: „копылець, копылець“... Што то є тот копылець, не розумів єм. Доднесь єм на то не забыв. Иван Василишин вывалёвав на ня язык, а тот „копылець“ на нім сидів, а ні тай ні з нёго зыйти. То я єм тот копылець... Аж теперь мі то є ясно.

– Ты єсь мій...

– Але вы сьте ня удали на поліцію. То може зробити лем една жена. Тато бы то нігда не зробив. Дав бы мі єдну по пыску і было бы добрї. А так... Хочу знати, де є мій нянько. Тот ся ня застане.

Сватє впав, плакав перед матірєв і выкриковав до безпамятки. Не ганьбив ся за свої чувства, бо ся страшно напудив на псіхіатрії, де го одвели, і де відів страшны припады і міг быти на їх місті. Молоды хлопці, приміром, як він, были в жупанах без опаска. Очи – без світла, тварь без выразу. Наісто брали даякы таблетки. А як так ішов по ходбі до докторьской амбуланції, оком зазрів на єдній цімрі старшого хлопа. Тот був на постели скоро голый. Не была то рядна постіль, але сітька. Хлоп ся з дачім бавив. Сватє зробив крок і – не міг повіровати! Хлоп ся бавив із своїма выкалами. Природжіня і гудзіцію мав засмаровану, а од нёго ся шырив такой сопух, же ся мож было задусити... На тот образ не забуде. Ой, вера, нігда бы там не хотів быти. Теперь клячав коло материных ніг і був способный вшытко стерти, што дотеперь зробив. Мати то од нёго не хотіла. Стачіть, же поступно буде направляти хыбы. Яка дурна ёго мати, хотіла, абы ся наперед окупав.

– Гей, окуплю ся, мамко, окуплю. А вы мі приобіцайте, же найдете нянька.

Кідь Сватья лежав у пахнячій, повній од піны вань, Ілька ся му

пригваряла найніжнішым голосом, якым лем знала. Якимесь чудом ей доволив быти коло нёго. Може ся му зажадало дїтинства. Лежав там в тренїрках, ани хлоп, ани дїтвак. Зніщений молодый живот. Быв то ей сын, а то ей стачіло.

– Найдєме нянька, найдєме. Чувати, же дагде в Остраві робить. – Ілька по довшім часї увіділа Святьковы чїсты, без каламути очі. – Увірила му. – Підеш за ним, найдеш сі роботу, – гладила го по голові, мыла му плечі. „Яке худе ей хлопя, як му реберка стырчать, то од той брыди, што бере, то она го збавлять силы, енергії. Чей уж буде ліпше, чей дасть Бог, же буде добрі“ – мыла сынови плечі, бавила ся з теплов водов, дотыкала ся ей, як кібы в ній глядала дочасну захрану. Тепла водічка... Теплы капкы ю заспокоєвали. Та скоро ся пробаторила зо солодкого сна, кідь Сватё затрепав руками по воді, запырскав ей тварь і закричав в абстїненчных болях:

– Ідьте гет од мене, не хочу вас відіти! Вы не съте мати. Съте matka! – поужыв своє облюбєне слово і молотив руками по воді, покы не вытрепав вшитку по купелці. Ілька ей зберала рушниками і глядала послїдню силу, як заспокоїти сына. Не находила ей.

Колобіг ся міг зясь зачати...

Бц. Мірослава ДЗУБОВА, Пряшівска універзіта в Пряшові, Словакія

ЖЫВОТНЫЙ ЕПІЛОГ МАРІЇ МАЛЬЦОВСКОЙ-ПАРАСКОВОЙ

По тяжкій хвороті 25. септембра 2010 до русиньского неба од нас навсе одышла **ПгДр. Марія Мальцовска-Параскова**, редакторка, публіцістка, писателька, довгорічна активістка в русиньскім народностнім і культурнім животі, високошкольска учителька.

Народила ся 5. мая 1951 в селі Руськый Потік (окр. Снина), де выходила першых пять клас основной школы, а далшы штири класы абсолвовала на Основній інтернатній українській школі в Гуменнім. Наслїдовала Середня педагогічна школа Клемента Готвалда в Пряшові, Філозофічна факулта Універзіты Павла Йозефа Шафаріка в Пряшові і научна стаж в Літературнонаучнім інштїтуті Словенської академії наук в Братїславі. Але перед научнов карьеров в тім часі дала предность старостливости о своїх уж старых родічів і вернула ся назад на выход, ближе к родному краю. Бівшу часть свого активного живота одробила як редакторка українскоязычных періодік, котры в тім часі выходили про Русинів у Пряшові, а то в літературнім часописі *Дукля*, тыжденнику *Нове життя* і часописі *Дружно вперед*. По році 1989 ся стала редакторков першых пореволючных русиньскоязычных выдань – часопису *Русин* і тыжденника *Народны новинкы*. Попри редакторській роботі паралелно ся формовала як писателька – наперед творила в українскім языку, по році 1989 в русиньскім, і як перекладателька.

Як перша жена-авторка в русиньскоязычній літературі была Марія Мальцовска в році 1999 оцінена **Літературнов преміов Александра Духновіча**, котру каждорічно уділює за найліпшы творы в русиньській літературі Карпаторусиньскый научный центр в США, за біографічну книжку **Під русиньскым небом** (1998). За збірку куртых прозаічных творів – **Русиньскы арабескы** (2002) авторка была оцінена преміов Словенского літературного фонду в Братїславі.

Од року 2008 ПгДр. Марія Мальцовска наступила на путь научно-педагогічну – стала ся асїстентков Інштїтуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты, де учіла русиньску літературу, наступила на пятьрічны екстерны докторандьскы штудії на Філозофічній факулті Пряшівской універзіты і під веджїнем професоркы ПгДр. Ганы Валце-

ровой, к. н., зачала робити над дізертачнов работов на тему розвоя русиньской літературы.

Любов к русиньскому народу і почливість ку коріням своїх предків неперестанно переносила до літературной творчости, з котров зачала уж в часах середнёшкольских, а потім високошкольских штудій. Ангажовати ся про свій народ в літературній сфері стало ся змыслом ей жывота, была майстерков писаного слова о Русинах і про Русинів – з акцентом на курты прозаічны творы, повідкы, новелы, біографічны і автобіографічны новелы.

Марія Мальцовска-Параскова ся народила в селі, котре лежить в чаровнім олятю Буковских верьхів. Называла го „центром світа“ і як ся сама визнала, было бы їй треба ходем пару животів на то, жебы докладно спознала вшиткы камінчікы в черкотаючім потічку, шум Бескіда і спів пташат над ним, не бісідуючі о ёго людёх, їх жывоті, їх судьбах. Простота і шіроць сільских людей зачаровала ей душу і сердце до такой міры, же ся стали неперестаннов іншпіраціов ей творів, писаных материньским, русиньским языком.

До року 1990 Мальцовска выдала дві збіркы повідок по українськы – **Юлчина тайна** (1988) і **Поточина** (1991). В році 1994, рік перед кодифікаціов русиньского языка, выдала в материньским языку книжку **Манна і оскоми́на**, яка в єднім комплеті ведно з далшыма кодифікачныма учебниками і приручниками послужыла як підклад про славностне выголошіня кодифікації русиньского языка на Словакії 27. януара 1995 в Братіславі. Пізніше придала далшы книжки: дїтьску **Приповідкова лучка** (1995), **Під русиньским небом** (1998), **Русиньскы арабескы** (2002), **Зелена фатаморґана** (2007). В роках 2007 і 2009 як едіторка приравила на выдання дві части із планованого штиритомного енциклопедічного проекту **Сто вызнамных Русинів очами сучасників**. Нажаль, немилосердна судьба ей планы – творчі і людьскы – нечекано перервала...

Окрем уведжених, авторка з редакторьского, умелецького і языкового боку приправила на выдання і книжки других авторів: збірник выбраних поезій Александра Павловича **Русины желаютъ быти Русинами** (1999) зоставителя ПаедДр. Івана Русинка, збіркы стишків Николая Гвозды **Сповідь Русина** (2006) і Марії Гіровой-Васьковой **Родне гніздо** (2008), выбір з прозы Еміла Кубека **Єдна стріча** (2007). Вызначну часть ей работы творять переклады. Окрем публіцістичных статей – в рамках довгорічної редакторьской работы, де перекладала переважно із і до словацького, українського і російского языків, переложыла зо словацького до русиньского языка і дві научны монографії: ПгДр. Михала Поповіча **Федор Корятович – русиньский войвода** (1993)

і Инж. Рудолфа Павловича **Грекокатолицький священницький род Павловичовых із Шарішского Чорного (1693 – 1900)**, котра в році 2010 была зарівно ей посліднім творивым проектом.

Велика часть літературных творів Марії Мальцовской была здраматизована і одвыслана в Словацькім розгласі, переложена до словацького языка, укажкы з ей творів ся дістали до школьских учебників русиньского языка і літературы і на декламаторьскы конкурзы. Творчость Марії Мальцовской є выразным вкладом до розвоя русиньской народной ідентіты, літературы, културы і языка. Зато їй патрить наша вдяка і почливість.

Послідне збогом сьме Марії Мальцовскій дали 28. септембра 2010 в ей роднім Руськім Потоці, з яким за цілый свій жывот нігда не перервала контакт. Наopak, ласку к нёму привила і своему мужови Володєви і дїтєм Володькови й Наталці, де ведно ходили і дакілько раз до рока. Там ся все тїшыла, і выдтам ся все вертала повна сил, іншпірації, оптімізму і надїї на ліпшы часы. Там є похована на містнім цінтерю – коло своїх родічів і близкой родины, як собі то сама желала. Але вдяка своїм літературным, публіцістичным і научным работам Марія Мальцовска зістане з нами навсе.

Вічная ей память і блаженый покій!

Обсяг

Пару слов од едітора	3
Проф. Др. Елейн РУСИНКО: НАЙКРАСША ПРИПОВІДКА.....	7

Юлчіна тайна

Нянькова правда.....	16
Стрижка	21
Чудак.....	25
Розбиты надії.....	34

Поточіна

Пришелець.....	40
Пята Божа заповідь	49
Кресало.....	63

Манна і оскомина

Апрілёвы ремінісценції.....	79
Холодны теплы місяці	86
Материна свічка.....	95
Пукнута струна.....	106
Палага	125
Кавеєва свадьба	131
Чеканя на Петра	139
Єдиначок	154

Під русиньскым небом

Веце біды, як воды.....	162
Наша Мері	168
Кідь собі подумам о своїм розкошу... ..	175
Жывот з першокласным хлопом.....	187

Русиньскы арабескы

Мамінка.....	198
Геленчіно кабатя.....	201
Материна правда.....	203
Поточінка.....	205
Таёмна Юлка.....	211
Покустове горнятко.....	220

Зелена фатаморгана	229
Інтернетовы приповідкы	230
Очко на панчохах	239
Образчік з валала	246
Бой о сына	259
Брутал	263
Телефонат	269
Бц. Мірослава ДЗУБОВА: ЖЫВОТНЫЙ ЕПІЛОГ МАРІЇ МАЛЬЦОВСКОЙ-ПАРАСКОВОЙ	279